

UURINGU

EESTI ÜHISKONNA INTEGRATSIOONI MONITOORING 2008

ARUANNE

SISUKORD

SISSEJUHATUS JA TRENDID	3
EESTI- JA VENEKEELSE ELANIKKONNA AINELINE OLUKORD JA ELUGA RAHULOLU	7
TÖÖALANE ENESETEOSTUS JA SELLE VÕIMALUSTE TAJUMINE	24
HARIDUS.....	51
KEELEOSKUS JA HOIAKUD	71
RAHVUSSUHETE TAJUMINE	81
RAHVUSTEVAAHELISED SUHTED, KONTAKTID JA MEIE-TUNNE	107
INFORMEERITUS JA MEEDIAKASUTUS.....	117
KODAKONDSUS	126
KODANIKUD JA MITTEKODANIKUD: VENEKEELSE ELANIKKONNA ERINEVAD	
KATEGOORIAD JA LÕIMUMISTENDENTSID	142
RIIGIDENTITEET NING ÜHISKONNA AVALIKU SFÄÄRI SIDUSUS.....	164

Sissejuhatus ja trendid

Raivo Vetik

1. Üldised trendid

Võrreldes eelnevate monitooringutega (2000, 2002, 2005) on Eesti ühiskonna struktuurset integratsiooni iseloomustavad näitajad samm-sammult paranenud – see kehtib nii eesti keele oskuse, Eesti kodanike osakaalu rahvastikus kui ka mitmete sotsiaal-majandusliku näitajate osas. Samas on halvenenud mitmed inimeste hoiakuid iseloomustavad näitajad – näiteks on vähenenud venekeelse elanikkonna usaldus Eesti riigi ja tema institutsioonide vastu, langenud on nende venekeelsete vastajate osakaal, kes tunnevad end osana Eesti rahvast jmt. Eestlased on aga jätkuvalt tõrjuvad venekeelse elanikkonna kaasamisel avalikku sfääri.

Trendinanalüüs näitab, et kui kuni 2005. aastani muutusid integratsioonialased hoiakud üldjuhul positiivsemaks, siis peale seda on toimunud järsk langus. Seda võib seletada rahvussuhete politiseerumisega viimastel aastatel, mis on võimendanud vastandlikke integratsioonihoiakuid – mõlemad pooled näevad integratsiooni mitte ühiskonna kui terviku arengu, vaid eelkõige teisele poolele esitatavate nõudmiste ja ootuste raames. Antud monitooring kinnitab, et eestlaste jaoks on esiplaanil keelenõuded ja kodakondsuse teema, samas kui venekeelne elanikkond tähtsustab pigem sotsiaalseid eesmärgi ning vastastikust dialoogi. Sellest tulenevad omakorda mitmed erinevad arusaamad võrdse kohtlemise, vastastikuse sallivuse, teise poole motiivide ja eesmärkide hindamisel jmt. Taoline eri rahvusgruppide hoiakute polariseerumine näitab, et riigi võimalused ühiskonna sisulist integratsiooni mõjutada on vähenemas.

2. Eesti- ja venekeelse elanikkonna ainealine olukord ja eluga rahulolu

Eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahelised sissetulekuerinevused on aja jooksul mõnevõrra kahanenud. Olemasolevate sissetulekuerinevuste peamiseks põhjuseks on kõrgharidusega venekeelsete inimeste tunduvalt väiksem esindatus kõige suuremate sissetulekutega tulugrupis, mis viitab nende takistatud juurdepääsule kõige enam tasustatud ametikohtadele.

Eesti kodanike hinnangud oma isiklikele materiaalsetele võimalustele on ligikaudu samaväärsed rahvuslikust kuuluvusest sõltumata, erinedes oluliselt Eesti kodakondsust mitteomavate inimeste hinnangutest. Samas erinevad hinnangud eestlaste ja venekeelse elanikkonna võimalustele rahvuslikus lõikes, mis viitab grupisisesele etnilisele solidaarsusele.

3. Haridus

Üleminek eestikeelsele kõrgharidusele on muutnud venekeelse üldhariduse suures osas hariduslikuks tupikuks, kuna venekeelse gümnaasiumi või keskkooli lõpetanud on edasised valikud piiratud. See kehtib eelkõige nende venekeelsete noorte kohta, kelle eesti keele oskus ei ole piisav, et jätkata õpinguid eestikeelsetes kõrgharidusinstitutionides.

Venekeelne elanikkond tunnetab, et üleminekul osalisele eestikeelsele aineõppele on eeliste kõrval ka mitmeid olulisi riske (assimilatsioon, vene koolide õpilaste eksamitulemuste halvenemine ja seega ka edasiõppimisvõimaluste ebavõrdsus võrreldes eesti koolide õpilastega, vene noorte emigreerumine). Samas tunnetatakse, et osalisele eestikeelsele õppele üleminekul peaks toimuma oluliselt varem praegusest (pigem juba lasteaia või siis hiljemalt algkoolis). Konkurentsituatsioonist pooldatakse selliseid eestikeelseid lasteaedu, kus kõik lapsed oleksid koos ning kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavalt abikasvatavad. Seega ei ole tegemist venekeelse elanikkonna negatiivse suhtumisega eesti keele õppesse. Nende kartusi ja ohutunnet on tekitanud pigem osalisele eestikeelsele õppele halvasti ettevalmistatud üleminekul.

4. Keeleoskus

Venekeelse elanikkonna eesti keele oskus on viimase 20 aasta jooksul järkjärgult paranenud ning muutunud ka funktsionaalselt mitmekesisemaks - paranenud on eneseväljenduse, kirja- ja lugemisoskused.

Siinkohal tuleb aga eristada kahte tendentsi – esiteks, eesti keele õppe integratiivne tähendus, mis oli haripunktil 2005 aastal, on praeguseks väga olulisel määral langenud, st., eesti keele äraõppimist ei peeta piisavaks, saavutamaks vastastikust usaldust ja võrdset positsiooni eestlastega (vastavalt ainult 38% ja 23% vastanutest nõustuvad, et see suurendab usaldust ning aitab saavutada võrdset positsiooni). Teiselt poolt on säilinud ja tugevnenud eesti keele õppe utilitaarne tähendus – inimesed tunnetavad, et eesti keelt on vaja saamaks-säilitamiseks (head) töökohta.

Seetõttu tuleks ka integratsioonipoliitikas rõhutada pigem eesti keele õppimise instrumentaalseid väärtusi (paremad töö- ja haridusvõimalused) ning integratsioonis tervikuna asetada suurem rõhk pigem poliitilisele ja sotsiaal-majanduslikule integratsioonile.

5. Rahvustevaheline suhtlemine ja hoiakud

Kontaktid eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel on suhteliselt piiratud, eestlaste seas omab venekeelse elanikkonnaga juhukontaktidest tihedamat kokkupuudet kolmandik, venekeelse elanikkonna hulgas on igapäevane kogemus eestlastega suhtlemises umbes pooltel. Enamasti toimub rahvusteülene suhtlust töösfääris, töövälised suhtlusvõrgustikud on oma rahvuse kesksed.

Suhtumises teise rahvusrühma, mõõdetuna valmisolekuna jagada personaalset ruumi teise rahvusrühma esindajatega torkab silma eestlaste märgatavamalt tõrjuv hoiak. Nii eesti- kui venekeelse elanikkonna seas on tõrjuv hoiak iseloomulik nooremas vanuserühmas, samuti tallinlaste hulgas. On olemas seos isikliku kokkupuute sageduse ning hoiakute vahel: suhtumine on positiivsem nende isikute puhul, kelle kontaktid teise rahvusrühmaga on tihedamad, seda eriti eestlaste puhul.

Rahvussuhteid tajuvad eri rahvusrühmad erinevalt - vaid 1/3 eestlastest arvab, et siinsed venekeelsed inimesed on ustavad Eesti riigile ja toetavad tema arengut, enamik venekeelseid vastajaid (80%) aga peab oma gruppi Eesti riigile ustavateks. Kui enamik venekeelseid elanikke arvab püsivalt, et integratsioon Eesti ühiskonnas nõuab ka eestlaste valmisolekut ja pingutusi, siis eestlaste seas on sellel seisukohal olijate osakaal viimase kaheksa aasta jooksul langenud ligi 20% (80%-lt 61%-le). Erinevus eestlaste ja venekeelsete inimeste elulaadis on eestlaste nägemuses vähenenud (2000 aastal pidas

erinevaks 61%, 2008 aastal - 49%), venekeelsete vastajate silmis aga kasvanud (42% - 57%).

Rahvussuhetega seotud hoiakute analüüs kinnitab, et integratsioonipoliitika olulisemad sihtgrupid peaksid olema venekeelsed noored, kodakondsuseta isikud ning Tallinna elanikud. Eestlaste puhul tuleks senisest enam teadvustada integratsiooniprotsessis aktiivse osalemise vajadust ja võimalusi.

6. Informeeritus ja meediakasutus

Kehva orienteerumist nii kodukohas, Eestis kui maailmas toimivas märgivad eeskätt vähemharitud ja madalama staatusega venekeelsed vastajad, kelle seas on palju neid, kes eestikeelset meediat ei jälgi ja kelle informeerituse edendamisel on suhteliselt vähe abi trükisõnast. Küll aga võib siin palju ära teha venekeelne telekanal. Venekeelne telekanal oleks väga oluline ka igapäevaseks eluks vajaliku praktilise info parema kättesaadavuse seisukohalt. Suurt vajadust selle järele märgib üle 70% venekeelsest elanikkonnast, sellesse suhtub arusaavalt ka enamus eestlastest.

7. Kodakondsus

Aastatel 2000-2008 on toimunud märkimisväärsed muutused kodakondsuse eelistuste osas. Kui alates 2000. aastast on märgata Eesti kodakondsuse eelistatuse kasvutrendi, mis saavutas kõrgeima taseme aastal 2005 (74%), siis 2008 aastal soovisid endale Eesti kodakondsust vaid pooled (51%) mittekodanikest. Kui aastal 2000 ei soovinud mitte mingit kodakondsust 16% mittekodanikesest ja aastaks 2005 oli nende osakaal langenud 7%-le, siis 2008. aastal on nende osakaal tõusnud uuesti 16%-le. Kui aastal 2000 soovis Venemaa kodakondsust 5% ja aastal 2005 11%, siis aastal 2008 juba 19% kodakondsuseta vastajatest.

Eestlaste suhtumine kodanikkonna laiendamisse lihtsustatud tingimustel on samuti aja jooksul muutunud. Kui aastal 2000 ei olnud 18% eestlastest nõus ühelegi võimalikule sihtgrupile lihtsustatud korras kodakondsuse andmisega, siis aastal 2008 oli selliste vastajate osa langenud 8%-le. Eestis sündinud inimestele on lihtsustatud korras kodakondsuse andmisega nõus 46% eestlastest.

Analüüs näitab, et venekeelse elanikkonna jagunemine Eesti kodanikeks, kodakondsuseta isikuteks ja Venemaa (ning muude riikide) kodanikeks peegeldab eelkõige nende erinevat kohanemisastet ja erinevaid toimetulekustrateegiaid Eesti ühiskonnas. Eesti kodakondsuse on omandanud need, kes on oma isikuomadustelt aktiivsemad ja kohanemisvõimelisemad. Seega toimib Eesti kodakondsusseadus teatavas mõttes 'loomuliku valiku' võimendajana, andes veelgi rohkem võimalusi võimekamatele ning pärssides nende võimalusi, kes pole ka loomult eriti läbilöögijõulised.

Eesti kodakondsust omavate haritud venekeelsete inimeste tugevnev positsioon tööturul ning kõrge enesehinnang suurendab nende õigustatud ootust rohkem kaasa rääkida ka Eesti ühiskonnas. Selle ootuse rahuldamatata jäämine tugevdab kogu venekeelses elanikkonnas levivat usaldamatust ja protestiidentiteeti. Seega on naturaliseerunud kodanike senisest tugevam kaasamine väga oluline integratsioonipoliitika eesmärk.

8. Meie-tunne ja riigiidentiteet

Enim potentsiaali on rajada eestlasi ja venekeelset elanikkonda ühendavat meie-tunnet kohalikule identiteedile. Perspektiivikam oleks alustada ka riigiidentiteedi loomist

kohalikul pinnal. Venekeelse elanikkonna riigiidentiteeti mõjutavad oluliselt nende etniline identiteet ning ajalooline seos Venemaaga või teiste endise NL osadega. Analüüs kinnitab, et vähemuste tugeva riigiidentiteedi kujundamine eeldab mitte nende etnilise identiteedi allasurumist, vaid kaasamist ühise tugeva riigiidentiteedi kujundamisse.

Eesti- ja venekeelse elanikkonna aineeline olukord ja eluga rahulolu

Kairi Kasearu
Avo Trumm

Viimaste aastate kiire majanduslik tõus on kasvatanud nii eestlaste kui teistest rahvustest Eesti elanike heaolu, kuid koos sellega ka suurendanud inimeste nõudlikkust ning tugevdanud ootust jõuda järele Euroopa arenenud riikidele mitte üksnes majanduslike näitajate lõikes, vaid ka sotsiaalse turvalisuse, eneseteostusvõimaluste ning elukvaliteedi suhtes. Need kõrgendatud ootused kajastuvad ka sotsiaalmajandusliku integratsiooni suurenenud tähtsuses, ehk teisisõnu teravdatud tähelepanus erinevast rahvusest inimeste sotsiaalmajanduslike võimaluste (eba-) võrdsuse vastu (Lauristin, Korts, Kallas 2007: 3).

Elanikkonna ainelist olukorda saab kirjeldada nii objektiivsete kui ka subjektiivsete indikaatoritega. Objektiivsed heaolunäitajad peegeldavad inimeste elatustaset, subjektiivsed indikaatorid aga peamiselt nende elukvaliteeti (Allardt 1993). Kõige olulisemaks materiaalselt heaolu iseloomustavaks objektiivseks näitajaks on sissetulek, mis iseloomustab inimeste üldist võimaluste taset oma heaolu parandada. Sissetulekute kõrval näitab objektiivse materiaalse heaolu taset teiste ressursside (mitmesugused kestva- ja teenuste kaubad, täiendavad hüved, jms) hulk. Objektiivse heaolu näitajatega paralleelselt kasutatakse heaolutaseme mõõtmiseks mitmesuguseid elukeskkonna tingimusi puudutavaid subjektiivseid hinnanguid, mis väljendavad põhivajaduste rahuldatust ning ainelise olukorra vastavust ootustele.

1. Sissetulekud

Eesti elanike sissetulekuid iseloomustab pidev kasvutendents ning ajavahemikul 1994-2006 on keskmine sissetulek kasvanud ligi kaheksa korda (872 kroonilt 6913 kroonini). Vaadates eraldi eesti ja venekeelse elanikkonna keskmise sissetuleku suurust, näeme, et venekeelse elanikkonna keskmine sissetulek on kogu perioodi vältel olnud tunduvalt madalam eestikeelsetega võrreldes, kusjuures ajavahemikul 1994-2003 etnilised sissetulekuerinevused kasvasid, aastatel 2004-2005 aga kahanesid. 2006. aastal on etniline sissetulekuerinevus 5 protsendipunkti võrra kõrgem 2005.a. võrreldes (Tabel 1).

Tabel 1. Elanike keskmised sissetulekud pereliikme kohta rahvuse lõikes 1994-2006 (krooni pereliikme kohta kuus)

	1994 (Norbalt I)	1999 (Norbalt II)	2003 ESA/ EU- SILC	2004 ESA/ EU- SILC	2005 ESA/ EU- SILC	2006 ESA/ EU- SILC
Kokku	872	1935	4230	4733	5678	6913
Eestikeelsed vastajad	908	2039	4524	5017	5942	7346
Venekeelsed vastajad	795	1739	3606	4091	5094	5926
Venekeelsete vastajate osa eestikeelsete vastajate sissetulekus	87,6%	85,3%	79,7%	81,5%	85,7%	80,7%

Eestlaste- ja venekeelse elanikkonna keskmiste sissetuleku erinevuste kujunemisest annab parema pildi tabel 2, kus on välja toodud rahvusrühmade jagunemine erinevatesse tulurühmadesse (kvintiilidesse).

Tabelist selgub, et venekeelse elanikkonna madalam keskmine sissetulek tuleneb eelkõige venekeelse elanikkonna oluliselt väiksemast esindatusest kõige kõrgemas tulugrupis (2006. a 23,5 % eestikeelsetest ja 12% venekeelsetest vastajatest). Samal ajal pole venekeelse elanikkonna osatähtsus kõige madalama sissetulekuga tulugrupis oluliselt suurem eestikeelse elanikkonna osakaalust. Ka Euroopa Sotsiaaluuringu 2004. ja 2006.a. andmed näitavad, et eestikeelsete vastajate võimalused kuuluda ülemisse sissetulekukvintiili on palju paremad kui venekeelsel elanikkonnal (vt Kasearu, Trumm 2008).

Tabel 2. Eestlaste ja mitte-eestlaste jagunemine sissetulekukvintiilidesse (%)

Tulurühm	2003		2004		2005		2006	
	Ankeedi keel		Ankeedi keel		Ankeedi keel		Ankeedi keel	
	Eesti	Vene	Eesti	Vene	Eesti	Vene	Eesti	Vene
I kvintiil	19,0	22,1	19,1	22,1	19,2	21,7	19,2	21,9
II kvintiil	18,3	23,6	18,6	23,2	19,6	21,0	19,2	21,8
III kvintiil	20,0	20,0	18,6	23,1	18,4	23,5	18,6	23,2
IV kvintiil	20,0	20,1	21,2	17,3	20,5	18,9	19,5	21,1
V kvintiil	22,7	14,2	22,5	14,3	22,3	14,9	23,5	12,0

Sarnaselt varasemate integratsioonimonitoringutega mõõdeti 2008. a küsitluses sissetulekuid etteantud sissetulekuvahemikega, mis ei võimalda analüüsida tegelikke realsissetulekuid, vaid elanike jaotust erinevate sissetulekurühmade lõikes. Tabelis 3 on võrdlevalt esitatud eesti- ja venekeelsete vastajate jagunemine tulurühmadesse kõigil monitooringuaastatel. Ka siit näeme, et kõrgeima tuluga sissetulekurühmades on venekeelseid vastajaid oluliselt vähem venekeelsetega võrreldes. Ka kõige madalamas tulugrupis on venekeelse elanikkonna osakaal väiksem, mis viitab eestikeelse elanikkonna sissetulekute suuremale diferentseeritusele.

Tabel 3. Rahvusrühmade jagunemine sissetulekurühmadesse aastatel 2000-2008 (%).

Tulurühm (krooni pereliikme kohta)	2000		2002		2005		2008	
	Ankeedi keel		Ankeedi keel		Ankeedi keel		Ankeedi keel	
	eesti	vene	eesti	Vene	eesti	vene	eesti	vene
kuni 1000	24	22	19	20	20	17	10	5
1001-1500	60	70	20	25	40	44	9	7
1501-2000			23	27				
2001-2500			23	22				
2501-3000								
3001-3500	16	8	15	6	27	28	25	34
3501-4000								
4001-4500					13	11		
4500-5000							16	15
5001-10000							32	35
Üle 10000						8	4	
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

Eesti- ja venekeelse elanikkonna sissetulekute erinevused ja seda mõjutavad tegurid 2008. aastal

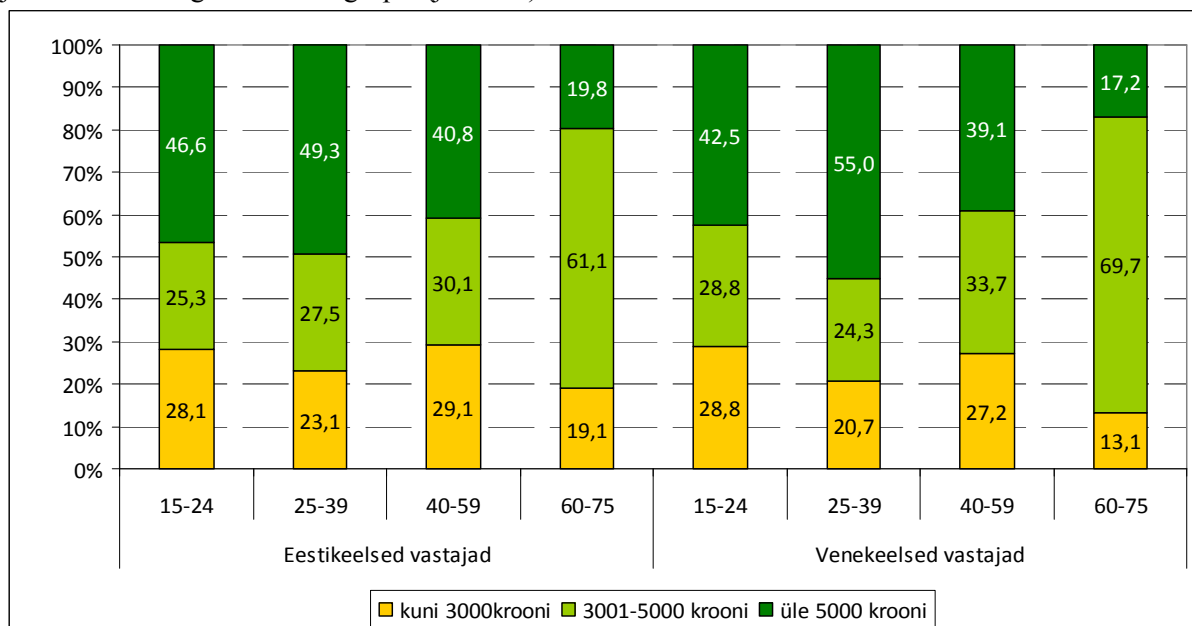
Eesti- ja venekeelse elanikkonna sissetulekuerinevuste detailsemaks analüüsiks teisendati sissetulekuvahemikud normaaljaotuse põhiselt kolme suuremasse sissetulekuvahemikku: kuni 3000 krooni, 3001- 5000 krooni ja üle 5000 krooni. Eesti- ja venekeelsete vastajate jaotumine nendes tulugruppidesse kodakondsuse lõikes on toodud tabelis 4.

Analüüsi tulemused näitavad, et **kodakondsus** on venekeelsete vastajate seas sissetulekuid oluliselt diferentseeriv tegur. Üle 5000 kroonise sissetulekuga indiviide on kõige enam venekeelsete Eesti kodanike seas (50%). Madalate sissetulekute osatähtsus on kõrgeim ilma kodakondsuseta venekeelsete vastajate hulgas, kellest enam kui kolmandik peab rahulduma 3000 kroonist väiksema sissetulekuga pereliikme kohta (kogu elanikkonnast alla ¼).

Tabel 4. Sissetulekud rahvuse ja kodakondsuse lõikes. (%)

Tulurühm	Eestikeel sed vastajad N=837	Venekeelsed vastajad				Kõik N=1281
		Eesti kodanikud N=224	Venemaa kodanikud N=131	Kodakondsus eta N=89	Kokku N=444	
Kuni 3000 kr	23,7	20,3	19,1	36,6	22,5	23,3
3001-5000 kr	35,0	29,1	60,9	34,4	38,5	36,2
Üle 5000 kr	41,3	50,7	20,0	29,0	39,0	40,5

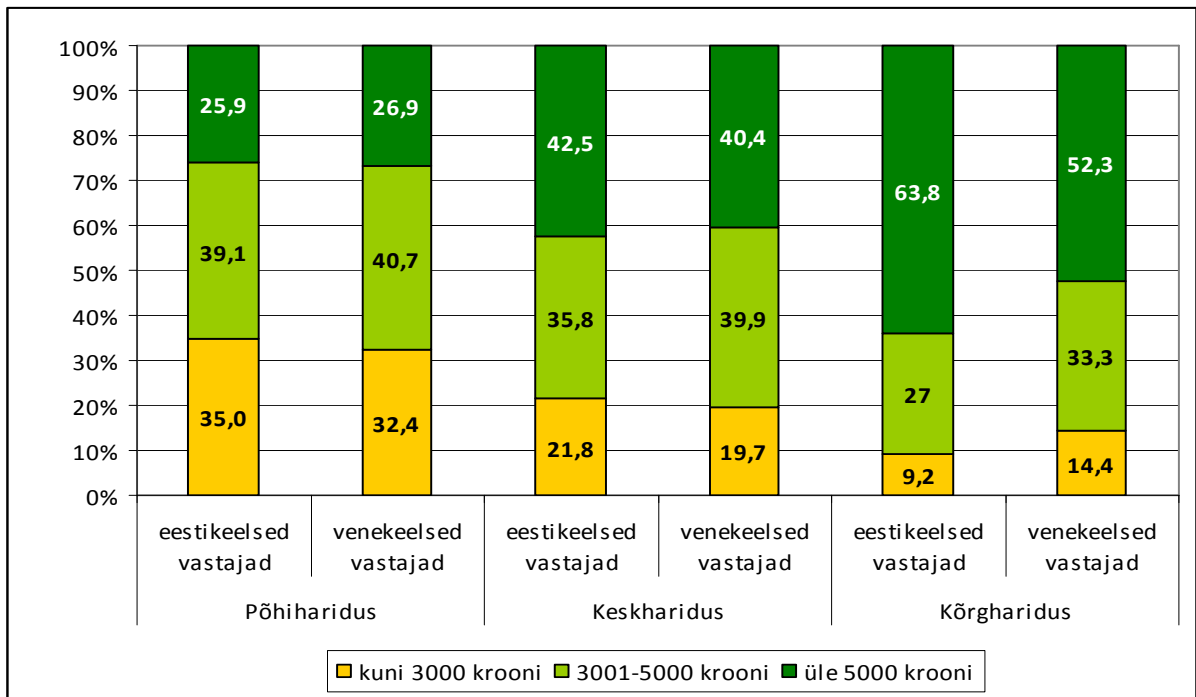
Vaadeldes eesti- ja venekeelsete vastajate sissetulekute jaotust **vanuserühmade** lõikes suuri erinevusi ei esine. Mõlemas rahvusrühmas on suurima sissetuleku osakaal kõrgeim vanuserühmas 25-39 aastat ja madalaim kõige eakamate grupis (joonis 1).

Joonis 1. Sissetulekud vanuserühmade ja rahvuse lõikes (%)

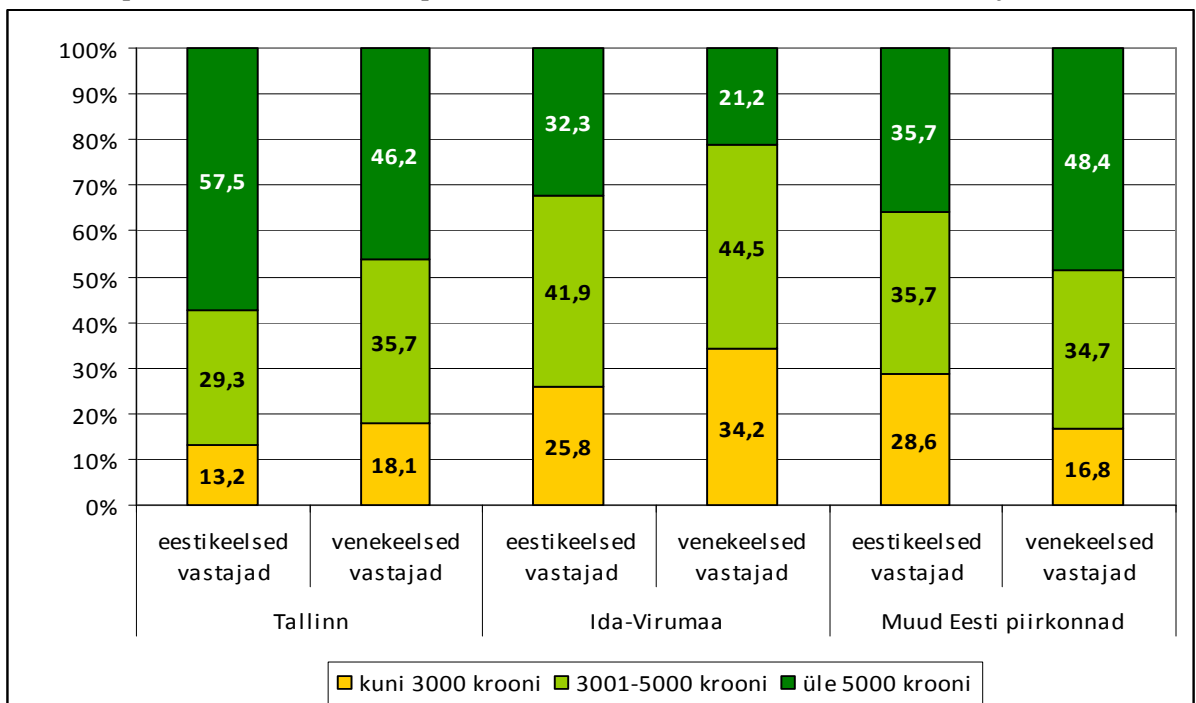
Haridus on üks olulisem sissetuleku diferentseerija ja seda sõltumata rahvusest, kuid eestikeelse elanikkonna puhul avaldub hariduse mõju sissetulekutele tugevamini kui venekeelse elanikkonna seas (Crameri $V=0.213$, $p<0.001$ eestikeelse ja Crameri $V=0.152$, $P<0,01$ venekeelse elanikkonna puhul). Joonis 2 näitab, et põhi- ja keskkooliharidusega eestikeelsete ja venekeelsete vastajate sissetulekud on väga sarnased, vaid kõrgharidusega isikute seas võib märgata eestikeelsete vastajate suuremat esindatust kõrgeimas tulugrupis venekeelsetega võrreldes (kõrgema haridusega eestikeelsel elanikkonnal on 1,8 korda suurem tõenäosus teenida üle 6000 krooni pereliikme kohta sama haridusega venekeelse elanikkonnaga võrreldes).

Ka 2006.a andmete analüüs näitas, et just kõrgharidusega inimeste puhul tuleb esile rahvusest tulenevad erinevused keskmises sissetulekus. Samuti on uuringud etnilistest palgavahedest (vt Anspal 2008, Leping ja Toomet, 2007, Krusell 2002) kinnitanud, et palk sõltub eestikeelse elanikkonna puhul rohkem haridusest kui venekeelse elanikkonna puhul ehk siis kõrgharidusega eestlased teenivad tunduvalt rohkem kui madalama haridustasemega rahvusaaslased, samas kui venekeelse elanikkonna palgatasemete eristumises haridus nii olulist rolli ei mängi.

Joonis 2. Sissetulekud hariduse ja rahvuse lõikes (%)

Eesti- ja venekeelse elanikkonna sissetulekute võrdlemisel tuleb vanuse, kodakondsuse ja hariduse kõrval arvesse võtta ka regionaalseid eripärasid. Kogu elanikkonna sissetulekuerinevusi analüüsid selgus, et Tallinna elanikest poolte sissetulek on suurem kui 5000 krooni, seevastu Ida-Virumaal omab nii suurt sissetulekut alla ühe neljandiku vastanutest, ühe kolmandiku sissetulek ühe leibkonna liikme kohta jääb alla 3000 krooni piiri. Küsimusele, kas lisaks piirkondlikule diferentseerumisele toimub ka piirkonnasisene rahvusl põhinev sissetulekute ebavõrdsus, annab vastuse joonis 3.

Joonis 3. Sissetulekud piirkonna rahvuse ja lõikes (%)

Jooniselt 3 nähtub, et Tallinnas on eestikeelsel elanikkonnal mõnevõrra suuremad sissetulekud kui venekeelsel elanikkonnal. Ida-Virumaal ei osutunud rahvusl põhinevad sissetulekute erinevused statistiliselt oluliseks ning mujal Eestis on pigem venekeelse elanikkonna sissetulekud kõrgemad kui

eestikeelsel elanikkonnal. Seega kinnitavad antud uuringu tulemused varasemates uuringutes ilmnunud arenguhoont, mille kohaselt elukohast tulenev sissetulekute ebavõrdsus on eestlaste hulgas tunduvalt suurem kui venekeelse elanikkonna seas (vt. Kasearu, Trumm 2008). Samas ilmneb ka uus suundumus, nimelt kui varasemad uuringud on pigem toonud esile, et kui väljaspool pealinna elavate eesti- ja venekeelse elanikkonna sissetulekud ei erine, siis käesolev uuring viitab pigem trendile, kus venekeelsete vastajate keskmised sissetulekud ületavad eestlaste sissetulekuid nendes piirkondades, kus elanikkonna rahvuseline koosseis on tugevalt eestlaste kasuks. Rahvuste lõikes ilmneb sissetulekute alusel polariseerumine – eestlaste puhul Tallinn vs muu Eesti ja venekeelse elanikkonna puhul muu Eesti ja Tallinn vs Ida-Virumaa.

Sissetulekute regressioonanalüüsist nähtub, et sissetulekute erinevused Eestis ei ole rahvuspõhised, vaid on mõjutatud haridusest, regioonist, vanusest. Siiski sõltub eesti- ja venekeelse elanikkonna sissetulek teatud määral erinevatest teguritest.

Tabel 5. Madalamasse ja keskmisesse sissetuleku gruppi kuulumist prognoosivad tegurid (taustagrupp kõrgem sissetuleku grupp, multinoomne logistiline regressioon).

Kategoriad	Madal sissetulek (kuni 3000 kr)			Keskmine sissetulek (3001-5000)		
	Kokku	Ankeedi keel		Kokku	Ankeedi keel	
		eesti	vene		eesti	vene
VANUS	1,01	1,01**	1	1,03***	1,03***	1,03***
ELUKOHT: (taust Tallinn)						
Mujal Eestis	1,97***	2,8***	0,89	1,45**	1,80***	0,89
Ida-Virumaa	3,33***	2,97**	2,98***	1,92***	2,07	1,69*
HARIDUS (taust kõrgharidus)						
Põhiharidus või alla selle	4,76***	6,03***	2,79***	2,49***	2,81***	1,78*
Keskharidus	2,26***	2,99***	1,44	1,57**	1,74**	1,26
SUHE TÖÖGA (taust töötab)						
Ei tööta (pensionär, töetu, kodune üliõpilane jne)	2,82***	3,35***	2,10**	3,01***	3,35***	2,55***
KODAKONDSUS (koguelanikkonna puhul taust eestlased)						
Kodakondsuseta	2,09**		2,47***	1,44		1,59
Venemaa kodakondsus	0,88		1,16	1,62*		1,88**
Eesti kodakondsus (taust venekeelse elanikkonna puhul)	0,83			0,86		
<i>N</i>	1281	837	444	*** (olulisuse nivoo <0,01).		
<i>Nagelkerke</i>	.238	.239	.263	** (olulisuse nivoo <0,05).		
<i>Vabadusastmete arv</i>	18	12	16	* (olulisuse nivoo <0,10).		

Lisaks hariduse, vanuse, elukoha mõjule on venekeelse elanikkonna puhul oluline vaadata kuivõrd kodakondsuse olemasolu ja sünniriik mõjutavad sissetulekute suurust. Tabel 5 näitab, et nii eesti- kui ka venekeelse elanikkonna puhul on haridus kõige olulisem sissetulekuid diferentseeriv tegur, kuid eestlaste puhul on hariduse mõju palju tugevam, nt. põhiharidusega eestlaste risk kuuluda madalamasse sissetuleku gruppi on kuus korda suurem kui kõrgharidusega eestlastel, samas venekeelse elanikkonna puhul on erinevus 2,8-kordne. Kui eestlaste seas on ka keskharidusel sissetulekugruppe eristav mõju, siis venekeelse elanikkonna seas ei ole kesk- ja kõrgharidusega inimeste vahel statistilist erinevust. Samuti leiavad kinnitust juba eelpool mainitud piirkondlikud erinevused. Eestlaste seas on suuremat sissetulekut prognoosivaks tunnuseks elukoht Tallinnas, venekeelsete elanike seas vähendab suurema sissetuleku saamise tõenäosust Ida-Virumaal elamine, kusjuures elukoht Tallinnas või mujal Eestis (väljaspool Ida-Virumaad) ei oma sissetulekutaseme kujunemisel statistiliselt olulist tähendust. Kodakondsuse puudumine võrreldes Eesti kodakondsuse olemasoluga suurendab riski kuuluda madalamasse sissetuleku grupp ning Vene kodakondsuse

olemasolu pigem keskmisesse sissetuleku gruppi. See, kas ollakse sündinud Eestis või mitte, ei oma olulist mõju sissetulekutele. Vanemaealistel on suurem risk kuuluda madalama või keskmisesse sissetulekuga gruppi.

2. Majandusliku olukorra hinnang

Majandusliku ja sotsiaalse heaolu analüüsimisel on oluline sissetulekute kõrval vaadata, kuidas inividid ise hindavad oma majanduslikku olukorda. Tegemist on subjektiivse hinnanguga, mis lisaks tegeliku olukorra kirjeldusele peegeldab indiviidi poolt tajutud ilmajätust võrreldes ümbritseva keskkonnaga. Erinevad allikad kinnitavad, et venekeelsed elanikud võrreldes eestlastega hindavad oma majanduslikku toimetulekut sagedamini raskeks või väga raskeks (Kasearu, Trumm 2008, Fløtten, 2006; Trumm 2005). 2004. aasta Eesti Sotsiaaluuringu andmetel leidis 40% eestikeelsetest ja ligi 60% venekeelsetest leibkondadest et praeguse sissetuleku juures on raske või väga raske hakkama saada (tabel 6). 2006. aasta andmed näitavad majanduslike raskuste kahanemist mõlemas rahvusrühmas, kusjuures eestikeelse elanikkonna toimetulek on venekeelse elanikkonnaga võrreldes kasvanud pisut kiiremini. Aastaks 2008 on majandusliku toimetuleku kasv venekeelse elanikkonna seas pidurdunud, eestikeelses elanikkonnas on toimetulematus seevastu isegi mõnevõrra kasvanud, mille tagajärjeks on rahvusrühmade vahelise toimetulematuse määra erinevus üldkokkuvõttes kahanenud nii 2004. kui ka 2006. aastaga võrreldes (vt ka Pavelson 2006).

Tabel 6. Respondentide osatähtsus, kellel on raske või väga raske praeguse sissetulekuga hakkama saada (%)

	2004	2006	2008
Eestikeelsed vastajad	39,7	23,0	26,2
Venekeelsed vastajad	57,2	43,0	38,9
Hinnangute erinevus (protsendipunkti)	17,5	20,0	12,7

Kui eelnevalt ilmnes, et eestlaste ja venekeelse elanikkonna sissetulekute jaotus on üldjoontelt sarnane, siis sissetulekute suurusele ja piisavusele antud hinnangud erinevad statistiliselt oluliselt. Peaaegu kolm neljandikku eestikeelsest elanikkonnast hindab oma sissetulekuid igapäevaseks toimetulekuks piisavaks, venekeelse elanikkonna seas on oma sissetulekuid piisavaks pidavate inividide osatähtsus 13 protsendipunkti võrra madalam (vt. tabel 7).

Tabel 7. Hinnang oma materiaalsele olukorrale rahvuse ja kodakondsuse lõikes (%)

Majandusliku olukorra hinnang	Eestikeelsed vastajad	Venekeelsed vastajad			
		Kõik	sh Eesti kodanikud	sh Venemaa kodanikud	sh kondsuseta
Elan/ elame hästi praeguse sissetuleku juures	15,4	8,5	12,6	3,5	4,9
Saan/ saame hakkama praeguse sissetuleku juures	58,4	52,7	56,1	47,5	51,5
Praeguse sissetuleku juures on raske hakkama saada	19,8	26,4	22,5	36,9	21,4
Praeguse sissetuleku juures on väga raske hakkama saada	6,4	12,5	8,7	12,1	22,3

Peamised hinnangute erinevused tulenevad aga venekeelse elanikkonna suurest heterogeensusest. – Võrreldes omavahel eestlaste ja Eesti kodakondsust omavate venekeelsete elanike hinnanguid majanduslikule olukorrale olulisi erinevusi ei esine: mõlemas grupis on positiivsete hinnangute andjaid umbkaudu kaks kolmandikku vastavast grupist. Tunduvalt vähem on positiivseid hinnanguid nii Venemaa kodakondsusega (ca 50%) kui ka kodakondsuseta venekeelsete isikute seas (55%).

Võrreldes eesti- ja venekeelse elanikkonna majandusliku olukorra hinnanguid sissetulekurühmade lõikes, ilmneb venekeelse elanikkonna suurem kriitilisus. Näiteks leiavad madalamaisse sissetulekugruppi kuuluvatest eestlastest ligi pooled, et nad saavad antud sissetulekuga hakkama, samas kui venekeelsete vastajate seas on samal arvamusel vaid üks kolmandik (tabel 8). Samasuunalised, kuid väiksemad erinevused ilmnevad ka teistes tulurühmades. Seega ilmneb tugev lahknevus eesti- ja venekeelse elanikkonna hinnangutes oma materiaalsele olukorrale, kuigi objektiivne materiaalne olukord on ligikaudu samaväärne.

Tabel 8. Majanduslikku olukorda positiivseks hindavate isikute osatähtsus sissetulekurühmades rahvuse lõikes

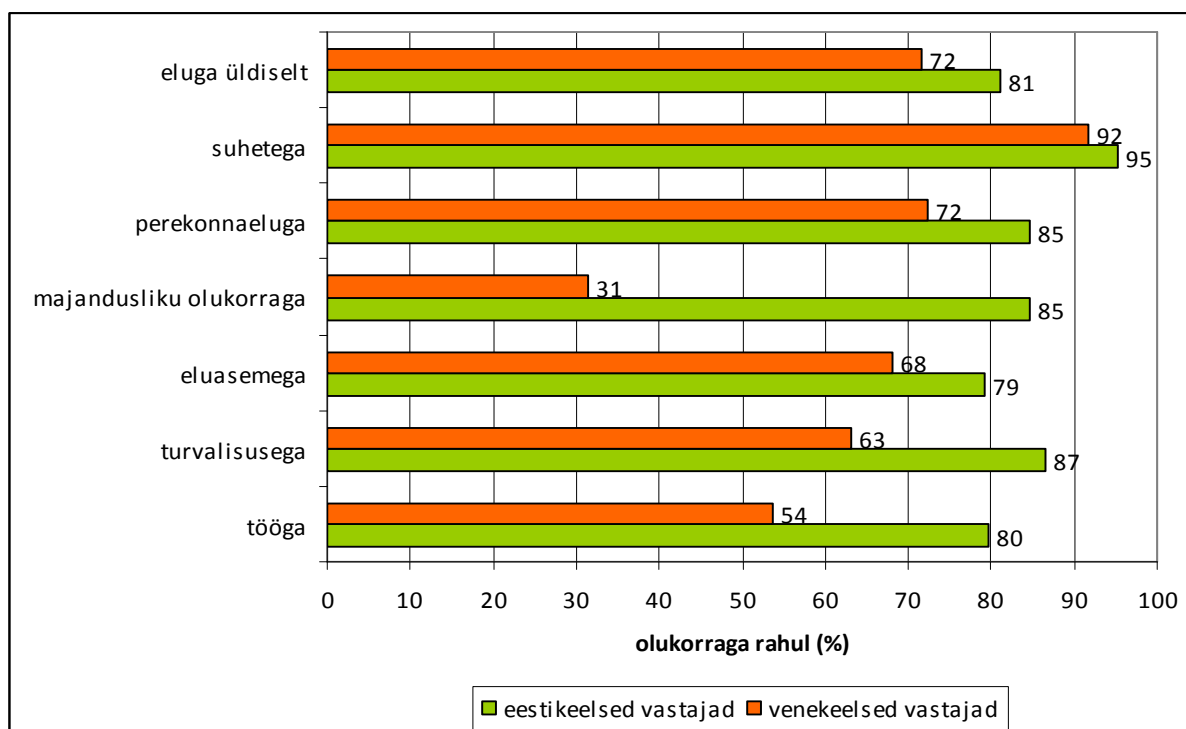
	kuni 3000 krooni	3001-5000 krooni	üle 5000 krooni
Eestikeelsed vastajad	51,8	65,9	89,0
Venekeelsed vastajad	33,0	53,2	82,0
Hinnangute erinevus (protsendipunkti)	18,8	12,7	7,0

Ka haridus mängib subjektiivsete hinnangute kujunemisel olulist rolli. Kõrgharidusega venekeelsed elanikud hindavad oma majanduslikku olukorda palju kehvemaks kui kõrgharidusega eestlased (14% kõrgharidusega eesti- ja 33% kõrgharidusega venekeelsetest vastajatest leidis, et raske on praeguse sissetulekuga hakkama saada). Kui eestlaste rahulolu oma majandusliku olukorraga on seotud lisaks sissetulekule, vanuse, hariduse ja piirkonnaga kus elatakse (Tallinnas ollakse kriitilisemad), siis venekeelse elanikkonna hulgas ainult sissetuleku ja vanusega.

3. Rahulolu erinevate eluvaldkondadega

Integratsioonimonitooringu küsitluses paluti vastajatel nelja-palli skaalal (1- üldse mitte rahul, 2- mitte eriti rahul, 3- üsna rahul ja 4- täiesti rahul) hinnata, mil määral on nad rahul oma elu erinevate aspektidega. Joonisel 4 on toodud nende eesti- ja venekeelsete vastajate osatähtsus, kes olid vastava eluvaldkonnaga üsna või täiesti rahul.

Jooniselt näeme, et kõikides eluvaldkondades on eestlaste rahuloluaste mitte-eestlastega võrreldes kõrgem. Mõlemas rahvusgrupis ollakse kõige enam rahul suhetega oma lähedaste ja sõpradega ning perekonneluga (2003.a Euroopa elukvaliteedi uurimusest selgus, et nende valdkondadega ollakse kõige enam rahul peaaegu kõikides Euroopa riikides, vt Delhey 2004). Eestlased on kõige vähem rahul oma tööga ja tööga, mitte-eestlased aga majandusliku olukorra ja tööga. Kõige suuremad erinevused eestlaste ja mitte-eestlaste rahuloluhinnangutes seostuvadki just majandusliku olukorraga, millega on rahul 85% eestlastest ja vaid 31% mitte-eestlased; suured erinevused on ka tööd ja isiklikku turvalisust puudutavates hinnangutes.

Joonis 4. Rahulolu erinevate eluvaldkondadega rahvusrühmade lõikes 2008. aastal (olukorraga rahul või väga rahul olevate isikute osatähtsus)

Detailsem rahvusrühmade vaheliste rahuloluhinnangute erinevuste analüüs näitab, et venekeelse elanikkonna keskmiselt madalamad hinnangud tulenevad eelkõige Eesti kodakondsust mitteomavate isikute suuremast rahulolematusest, kusjuures enamikes valdkondades on eestlaste ja Eesti kodanikest venekeelsete isikute hinnangute erinevused statistiliselt ebaolulised (tabel 9). Rahulolu töö ja isikliku turvalisusega ei sõltu kodakondsuse olemasolust, küll aga üldiselt oma eluga on Eesti kodakondsusega venekeelne elanikkond rohkem rahul kui nende kodakondsuseta ja Venemaa kodakondsusega rahvuskaaslased. Samuti oluline erinevus on majanduslikule olukorrale antud hinnangutes kodakondsuseta ja Eesti kodakondsusega venekeelse elanikkonna vahel, viimased on rahulolevamad.

Tabel 9. Erineva kodakondsusega venekeelsete vastajarühmade rahuloluhinnangute erinevus eestikeelse elanikkonnaga võrreldes (protsendipunkti)

Rahulolu...	tööga	turvalisusega	eluasemega	majandusliku olukorraga	perekonna eluga	suhetega sõprade/lähedastega	eluga üldiselt
Eesti kodanikud							
Vene kodanikud	4,6	4,1	2,2	30,9	2,3	1,2	0,5
Kodakondsuset	28,0	29,0	2,5	59,4	12,7	1,1	17,2
a	32,2	24,6	23,9	60,5	14,9	2,2	15,3

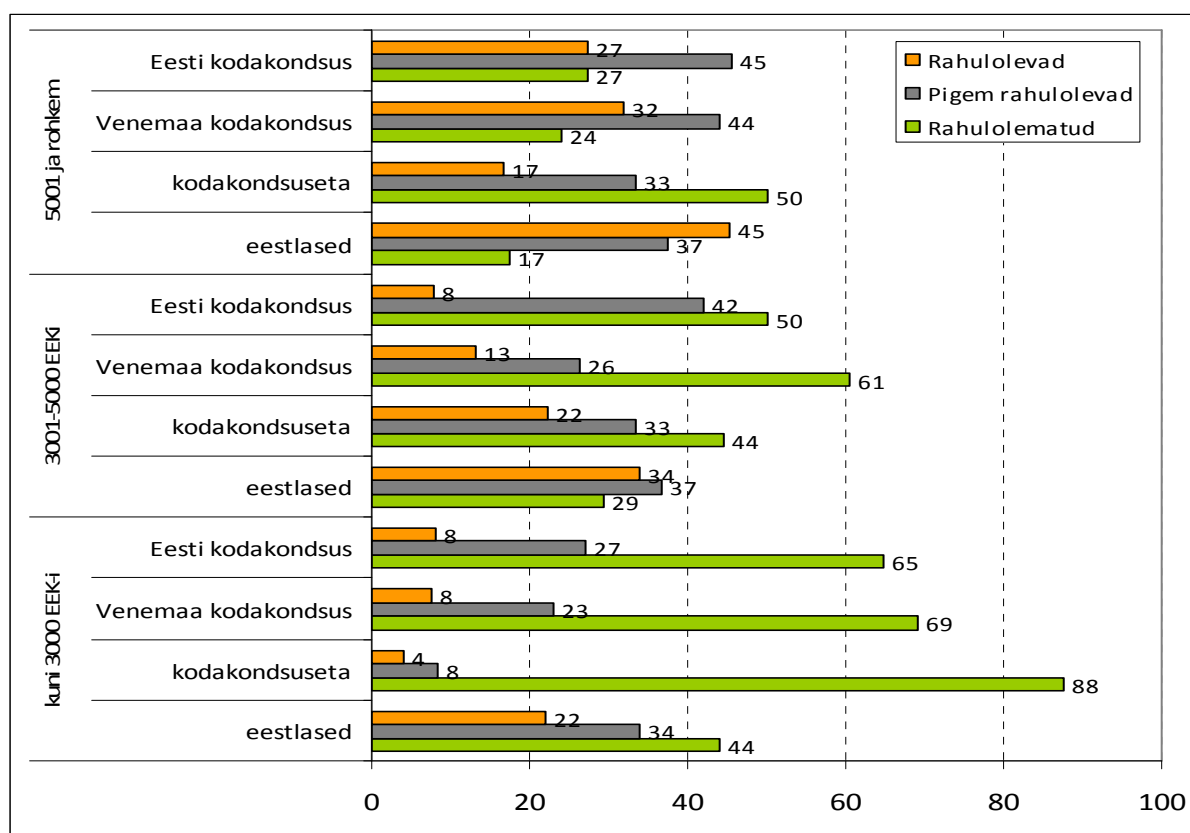
Rahuloluhinnangute etniliste erisuste kõrval on oluline vaadata ka rahuloluhinnangute ajalist muutumist. Kõrvutades Euroopa sotsiaaluuringu 2004. ja 2006. a andmeid Integratsioonimonitooringu andmetega on võimalik jälgida muutusi üldises eluga rahulolu tasemes. Tabelist 10 näeme, et üldine eluga rahulolu on kasvanud mõlemas rühmas (eriti ajavahemikul 2006-2008), venekeelse elanikkonna rahulolu kiirema kasvu tõttu eestlastega võrreldes, on rahuloluhinnangute erinevused oluliselt kahanenud.

1 välja arvatud hinnang majanduslikule olukorrale

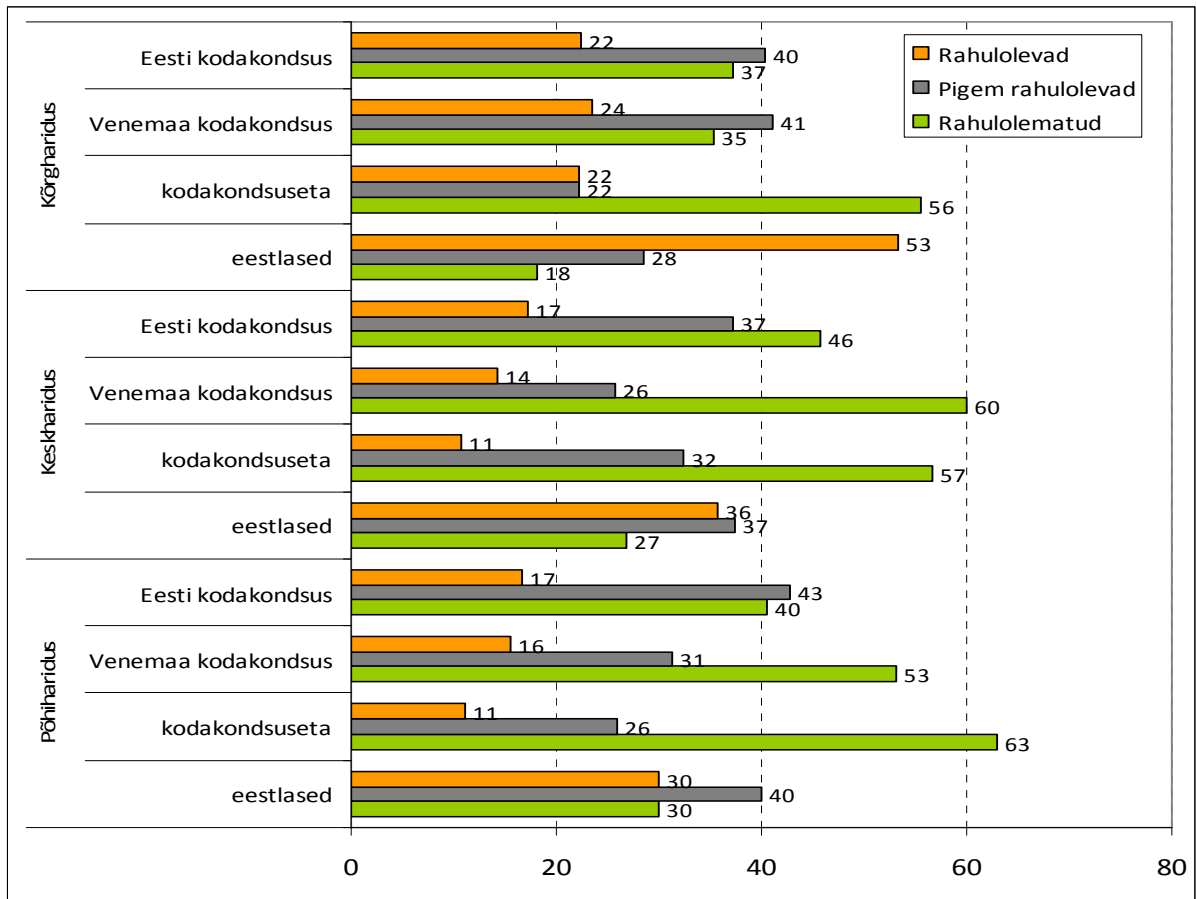
Tabel 10. Üldine eluga rahulolu muutumine rahvusrühmade lõikes 2004-2008 ((olukorraga rahul või väga rahul olevate isikute osatähtsus)

	2004	2006	2008
Eestikeelsed vastajad	46,7	57,2	81,0
Venekeelsed vastajad	34,7	43,7	71,7

Järgnevalt analüüsiti erinevate sotsiaal-demograafiliste tegurite mõju rahuloluhinnangutele. Põhinedes seitsmel rahulolu hinnangul moodustati rahulolu koordineks skaalal 7-28 (Cronbach'i alfa 0,84), mille põhjal moodustati koordineksi jaotust arvestades kolm rahulolu kategooriat: rahulolematud (7-19), keskmiselt rahulolevad (20-22), väga rahulolevad (23-28). Regressioonanalüüsist nähtub, et rahulolu elu erinevate valdkondadega on enim mõjutatud sissetulekust ja rahvusest, isegi siis kui on kontrollitud hariduse, vanuse, soo ja piirkonna mõju. Ilmneb, et olenemata sissetuleku suurusest on venekeelse elanikkonna rahulolu madalam kui sama sissetulekuga eestlaste rahulolu (joonis 5). Ka haridustasemete lõikes tuleb esile, et nii põhihariduse, keskkhariduse kui ka kõrgharidusega venekeelne elanikkond on vähem rahulolev kui vastava haridustasemega eestikeelne elanikkond (joonis 6).

Joonis 5. Rahulolu elu erinevate valdkondadega sissetuleku ja kodakondsuse lõikes (%)

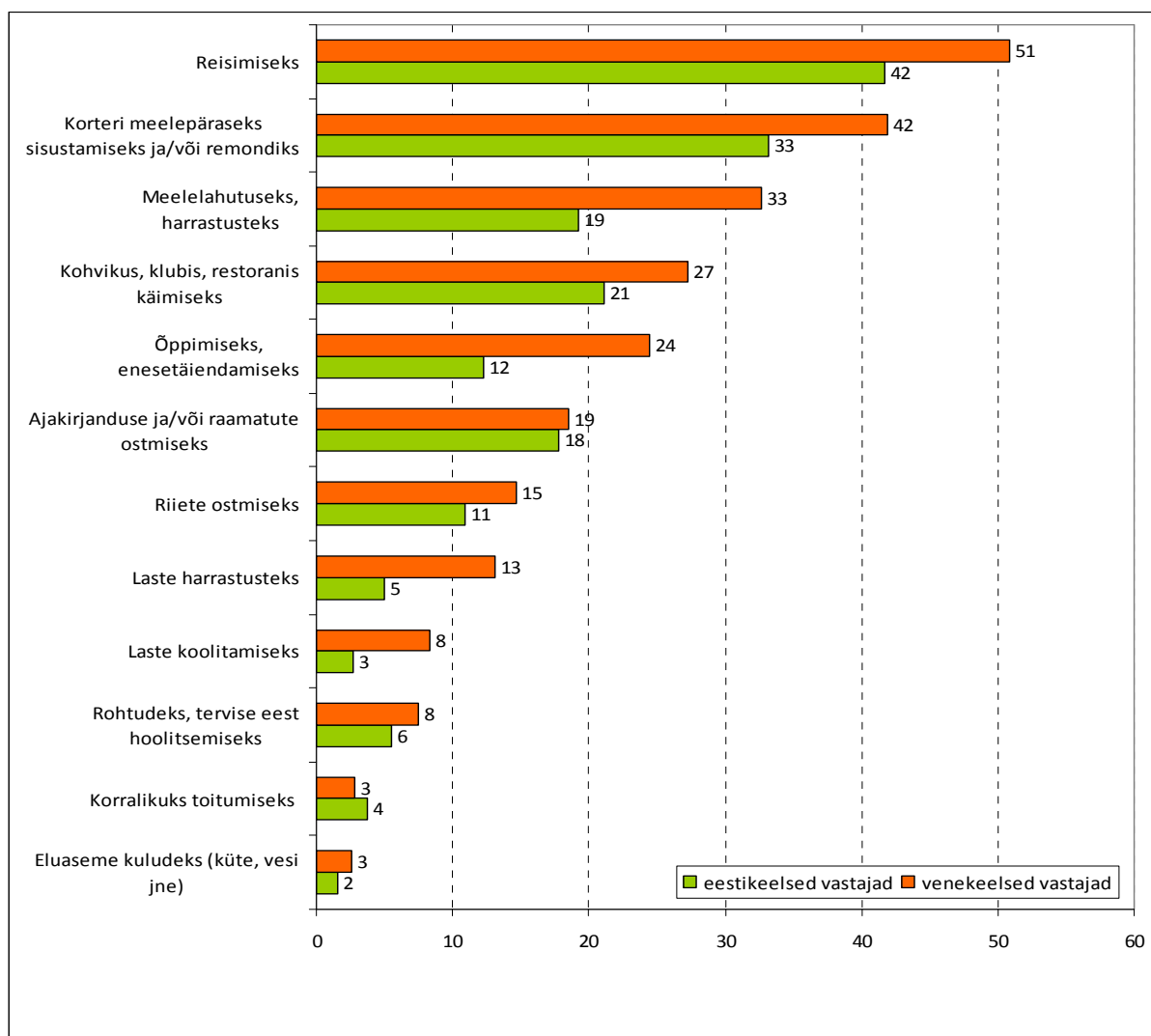
Joonis 6. Rahulolu erinevate eluvaldkondadega haridustaseme ja kodakondsuse lõikes (%)

4. Materiaalne deprivatsioon

Teenuste ja kaupade tarbimisest loobumist majanduslikel põhjustel mõõdeti vastavalt ilmajaetuse mõõtmise põhikriteeriumidele: 1) see on majanduslik ilmajaetus ja 2) vastajal on võimalus märkida vastava teenuse või kauba mittevajalikkust endale (Einasto, 2002:104). Küsimustikus esitati loetelu 12 teenusest ja kaubast, mille puhul nad pidid hindama kui võrd nad on olnud sunnitud majanduslikel põhjustel neist kaupadest või teenustest loobuma. Joonisel 7 on esitatud nende vastajate osakaal, kes leidsid, et nad on majanduslikel põhjustel loobunud antud tegevusest, teenustest või kaupadest.

Võrreldes eesti- ja venekeelset elanikkonda omavahel, ilmnes, et eestlaste seas on tunduvalt vähem neid, kes on pidanud majanduslikel põhjustel tarbimises järeleandmisi tegema (välja arvatud ajakirjanduse ja raamatute ostmise puhul, kus rahvuste vahel erinevusi ei esine)

Lisaks sellele analüüsisime kas ja kui võrd eristuvad tarbimisvõimaluselt mitte-eestlased sõltuvalt nende kodakondsusest. Ilmneb, et Eesti kodakondsusega venekeelse elanikkonna hulgas on kõigis tarbimissfäärides vähem neid, kes leiavad, et nad ei saa endale majanduslikel põhjustel antud hüvesid lubada kui kodakondsuse ja Venemaa kodakondsusega venekeelse elanikkonna seas. Eestlased on märkinud keskmiselt 1,74, Eesti kodanikest venekeelne elanikkond 1,9, kodakondsuseta 2,9 ja Venemaa kodakondsusega 3,1 väite puhul, et nad on pidanud materiaalsetel kaalutlustel loobuma. Seega ei eristu eestlased ja Eesti kodakondsusega mitte-eestlased tarbimisvõimaluste poolest.

Joonis 7. Vastajate osatähtsus, kes on pidanud loobuma nimetatud tegevustest/asjadest (%).

Tabelis 11 on esitatud eestlaste ja venekeelse elanikkonna keskmine materiaalse deprivatsiooni tase sissetulekurühmade lõikes. Arvutuste aluseks on võetud kõigi vastanute keskmine (12 eelpool esitatud teenusest/kaubast on kogu elanikkonnas loobutud 1,98-st). Loomulikult sõltub materiaalse deprivatsiooni tase leibkonna sissetulekust – kõrgemas tulurühmas on asjade/ tegevuste keskmine hulk, millest vastaja on loobuma pidanud üle kolme korra madalam kui madalamas tulurühmas. Rahvus- ja kodakondsusrühmade vaheliste deprivatsioonitaseme dispersioonanalüüsile tuginedes saab öelda, et statistiliselt olulised deprivatsioonierinevused ilmnevad eelkõige eestlaste ja Venemaa kodanike vahel (Venemaa kodanike materiaalse deprivatsiooni tase on oluliselt kõrgem kõikides tulurühmades), eestlaste ja Eesti kodakondsust omavate mitte-eestlaste deprivatsioonitaseme erinevus on seevastu statistiliselt oluline ainult kõige kõrgemas tulurühmas.

Tabel 11. Tegevuste/ asjade keskmine arv , millest vastajad on pidanud loobuma (rahvuse, kodakondsuse ja sissetulekurühmade lõikes)

	kõik tulurühmad	kuni 3000 krooni	3001-5000 krooni	üle 5000 krooni
Eestikeelsed vastajad	1,74	2,97	2,19	0,90
Venekeelsed vastajad				
Kokku	2,44	3,77	2,96	1,28
Eesti kodanikud	1,90	3,20	2,54	1,11
Venemaa kodanikud	3,13	3,83	3,41	2,06
Kodakondsuseta	2,86	4,58	2,77	1,07
Kokku	1,98	3,24	2,47	1,02

5. Tajutud sotsiaalne tõrjutus

Sotsiaalse tõrjutuse puhul ei ole ühest definitsiooni, kuid üldiselt võib seda mõista kui heaolu defitsiidi kuhjumise protsessi, mis tekitab ühiskondliku osalemise vähenemist, jõuetus- ja pettumistunde süvenemist ning ühiskonnaelust eemaldumist. Tõrjutuse uurijad (Kronauer 1998; Sen 2000; D'Ambrosio, Papadopoulos and Tsakoglou 2002; Alber & Fahey 2004) on leidnud, et sotsiaalne tõrjutus väljendab sotsiaalse integratsiooni puudumist, ühiskonna liikmete suutmatust osaleda poliitilistes, majanduslikes ja sotsiaalsetes struktuurides. Sotsiaalse tõrjutuse mõiste ühendab paljusid erinevaid sotsiaalseid ja majanduslikke probleeme: vaesust, ebavõrdsust, ruumilist suletust ja tõrjutust, diskrimineerimist, vähest sotsiaalset kapitali, usalduse defitsiiti, väärtushinnangute ja käitumismallide sobimatust, abitust avalike teenuste kasutamisel jne. Kuigi sotsiaalse tõrjutuse mõõtmisel on peamiselt lähtunud objektiivsetest karakteristikutest, mis iseloomustavad juurdepääsu võimalustele ning ressurssidele erinevates eluvaldkondades, on mitmed autorid (Böhnke 2001a, 2001b, 2004, Robila 2006, Bude and Lantermann 2006) rõhutanud subjektiivsete indikaatorite olulisust sotsiaalse tõrjutuse mõõtmisel.

Integratsioonimonitooringus mõõdeti subjektiivselt tajutud sotsiaalset tõrjutust seitsme väitega, mille kohta oli vastajatel võimalik öelda, kas nad on väitega täiesti nõus, pigem nõus, pigem ei ole nõus või ei ole üldse nõus. Tabelis 12 on esitatud sotsiaalse tõrjutuse mõõtmise aluseks olevad väited koos väidetega nõustajate osatähtsusega rahvuse ja kodakondsuse lõikes.

Tabel 12. Tajutud sotsiaalset tõrjutust väljendavate väidetega nõustajate (täiesti nõus + pigem nõus) osatähtsus rahvuse ja kodakondsuse lõikes (%)

Väide	Eestikeelsed vastajad	Venekeelsed vastajad		
		Eesti kodakondsusega	Venemaa kodakondsusega	Kodakondsuseta
Ma ei vaata lootustega tulevikku	18,6	18,6	36,8	30,6
Minu poolt tehtavat ei tunnustata	19,3	26,5	37,5	38,7
Ma tunnen end ühiskonnas teisejärgulise inimesena	21,9	26,9	45,5	41,8
Ma ei suuda oma huve kaitsta	16,4	34,0	57,6	52,6
Inimesed vaatavad mulle minu madala sissetuleku või töö tõttu „ülevall alla”	10,7	14,6	26,9	22,9
Mulle tundub, et olen „rongist maha jäänud”	18,8	19,4	45,8	33,0
Mul ei ole võimalust mõjutada ühiskonda	58,8	63,4	79,3	84,5

Tabelist nähtub, et eestikeelse elanikkonna seas on vähem neid, kes tajuvad sotsiaalset tõrjutust, samuti on sotsiaalne tõrjutus vähemlevinud Eesti kodakondsust omava venekeelse elanikkonna hulgas. Kõige vähem ollakse rahul sotsiaalse kaasatusega ühiskonda, eestlastest enam kui pooled. Eesti

kodakondsusega venekeelsetest elanikest 60% ja Eesti kodakondsust mitteomavatest inimestest 80% leiab, et neil ei ole võimalust ühiskonda mõjutada. Samuti nähakse probleemi oma huvide kaitsmises - kodakondsuseta ja Venemaa kodakondsusega inimestest enam kui pooled leiavad, et nad ei suuda oma huve kaitsta, samas kui eestlastest näeb selles probleemi vähem kui üks viiendik.

Sotsiaalse tõrjutuse edasisel analüüsil summeeriti kõik tõrjutust väljendavad väited ühtsesse tõrjutuse koondindeksisse, mis indeksi jaotust arvestades jagati kolme kategooriasse (mittetõrjutud, tõrjutuse riskis ja sotsiaalselt tõrjutud). Tõrjutuse indeksi jaotus rahvuse ja kodakondsuse lõikes on esitatud tabelis 13. Subjektiivselt tajutud sotsiaalne tõrjutus on iseloomulik 15% eesti- ja 30% venekeelsest elanikkonnast, kusjuures venekeelse elanikkonnakõrgem tõrjutuse tase tuleneb jällegi Eesti kodakondsust mitteomavate isikute oluliselt kõrgemast tõrjutuse tasemest (40%).

Tabel 13. Tajutud sotsiaalne tõrjutus rahvuse ja kodakondsuse lõikes (%)

Sotsiaalse tõrjutuse määr:	Kõik	Eestike elsed vastajad	Venekeelsed vastajad			
			Kõik	Eesti kodakondsus ega	Venemaa kodakondsus ega	Kodakondsuseta
Mittetõrjutud (nõus 0-1 väitega)	57,6	64,2	44,7	55,8	36,5	29,6
Tõrjutuse riskis (nõus 2-3 väitega)	22,2	20,8	25,0	22,1	25,0	30,3
Sotsiaalselt tõrjutud (nõus 4-7 väitega)	20,2	15,0	30,6	22,1	38,5	40,1

Sotsiaalset tõrjutust tingivate tegurite väljaselgitamiseks rakendati multinoomset logistilist regressiooni, kus mittetõrjutute grupi taustal prognoositi vanuse, elukoha, hariduse, töösuhte ning majandusliku olukorra hinnangu mõju sotsiaalse tõrjutuse tasemele. Regressioonimudelid koostati eraldi eesti- ja venekeelsele elanikkonnale, et näha kas sotsiaalse tõrjutuse tajumine sõltub sarnastest teguritest või mitte. Venekeelsete vastajate grupis kontrolliti täiendavalt ka kodakondsuse mõju.

Tabel 14. Sotsiaalselt tõrjutute ja tõrjutuses riskis olevate isikute gruppi kuulumist prognoosivad tegurid (taustagrupp mittetõrjutud, multinoomne logistiline regressioon).

	Sotsiaalselt tõrjutud (4-7 väitega nõustujad, 21,6% kõigist vastanutest)			Tõrjutuse riskis (2-3 väitega nõustujad, 23,9% kõigist vastanutest)		
	Kokku	Ankeedi keel Eesti	Ankeedi keel Vene	Kokku	Ankeedi keel Eesti	Ankeedi keel Vene
VANUS	1,04***	1,04***	1,05***	1,02***	1,02***	1,04***
ELUKOHT (taust Tallinn):						
Mujal Eestis	0,95	1,02	1,06	1,02	0,93	1,47
Ida-Virumaa	0,91	2,06	0,72	1,02	2,32*	0,77
HARIDUS (taust kõrgharidus):						
Põhiharidus või alla selle	1,83**	2,07**	1,64	2,57***	2,59***	2,76**
Keskharidus	1,26	1,21	1,32	1,69***	1,65*	1,66
SUHE TÖÖGA (taust töötab):						
Ei tööta	1	0,90	1,28	1,04	0,88	1,51
SISSETULEK (taust > 5000 kr):						
Madal sissetulek (< 3000 kr))	3,28***	2,81***	3,95***	1,41	1,58*	1,35
Keskmine sissetulek (3001-5000 krooni)	2,18***	1,63*	3,15***	1,12	1,17	1,16
MAJANDUSLIKU OLUKORRA HINNANG (taust saan hakkama)						
Hinnang: raske majanduslikult hakkama saada	5,53***	5,85***	5,07***	2,43***	2,68***	1,99*

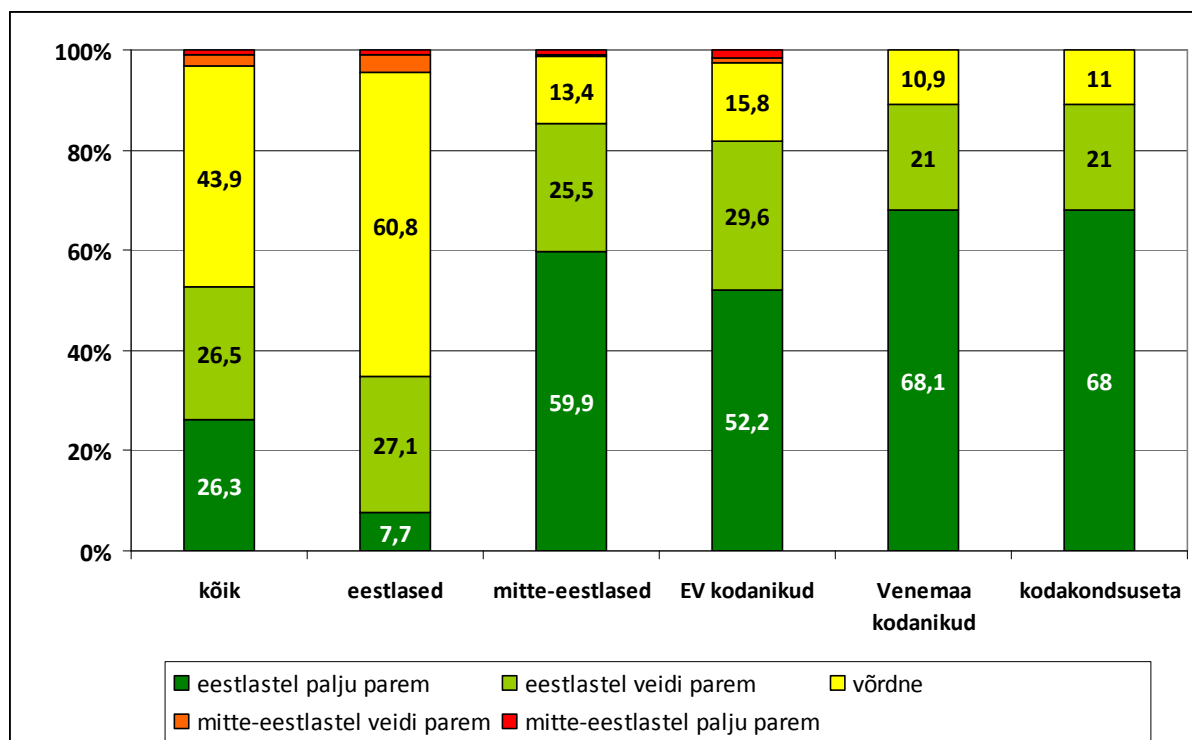
KODAKONDSUS				
Kodakondsuseta	3,97***		1,71	1,76*
Venemaa kodakondsus	2,85***		1,14	1,92**
Eesti kodakondsus (taust mitte-eestlaste puhul)	2,33***			1,32
Eestlased (taust koguelanikkonna puhul)				
<i>N</i>	1275	832	443	*** (olulisuse nivoo <0,01).
<i>Nagelkerke</i>	.294	.242	.335	** (olulisuse nivoo <0,05).
<i>Vabadusastmete arv</i>	24	18	22	* (olulisuse nivoo <0,10).

Regressioonanalüüsi tulemused (tabel 14) näitavad, et koguelanikkonna lõikes on kõige olulisemaks tajutud sotsiaalset tõrjutust prognoosivaks tunnusteks raskused majanduslikus toimetulekus ning sissetulek alla 3000 krooni, mis võimaldab väita, et tajutud sotsiaalne tõrjutus tuleneb eelkõige piiratud materiaalsest võimalusest, millele lisandub kodakondsuse ja vanuse mõju. Eestikeelsete elanike grupis lisandub eeltoodud prognoosivatele faktoritele ka haridus, mille mõju olulisus on suurem sotsiaalse tõrjutuse riski prognoosimisel. Vaadeldes sotsiaalse tõrjutuse kujunemise mehhanismi venekeelse elanikkonna seas, tuleb rõhutada asjaolu, et kodakondsuse mõju tajutud sotsiaalse tõrjutuse tasemele on statistiliselt ebaoluline. Sarnaselt varasemale sotsiaalse tõrjutuse analüüsile osutub haridustase ebaoluliseks sotsiaalset tõrjutust prognoosivaks teguriks (Kasearu, Trumm 2008), kuid avaldab siiski mõju sotsiaalse tõrjutuse riski tajumisele venekeelse elanikkonna seas.

6. Eestlaste ja mitte-eestlaste võimalused sissetulekute ja materiaalse võimaluste kindlustamisel

Integratsioonimonitooringus paluti vastajatel hinnata eestlaste ja mitte-eestlaste võimalusi erinevates eluvaldkondades, mida mõõdeti viiepallisel skaalal. Ühe valdkonnana paluti hinnata eestlaste ja mitte-eestlaste võimalusi sissetulekute ja materiaalse heaolu tagamisel.

Kui kogu elanikkonna lõikes leidsid pisut enam kui pooled vastajad, et eestlaste võimalused on paremad ning peaaegu pooled, et eestlaste ja mitte-eestlaste võimalused heaolu tagamisel on enam-vähem võrdsed, siis eestlaste ja mitte-eestlaste hinnangute võrdlemine toob esile väga tugevad etnilised erinevused - eestlastest kinnitab eestlaste paremaid võimalusi vaid kolmandik, venekeelsest elanikkonnast aga kolmveerand isikutest (joonis 8).

Joonis 8. Hinnangud eestlaste ja mitte-eestlaste võimalustele sissetulekute ja materiaalse heaolu tagamisel (%)

Tabelis 15 on esitatud multinoomne logistiline regressioonanalüüs, mis prognoosib rahvusel põhinevat materiaalse ebavõrdsuse tajumist. Arvamus, et eestlastel on mitte-eestlastega võrreldes paremad majanduslikud väljavaated, on väga tugevalt levinud venekeelse elanikkonna seas (nt. kodakondsuseta ja Venemaa kodakondsusega isikute risk on üle 45 korra suurem kui eestlastel) ning ei sõltu vastaja kodakondsusest. Küll aga tuleb esile elukoha mõju, need venekeelsed elanikud, kes elavad väljaspool Tallinna ja Ida-Virumaad, pooldavad antud seisukohta vähem ja näevad eestlaste ja venelaste võimalusi materiaalse heaolu tagamisel pigem võrdsetena. Eestlaste omavaheline võrdlus toob esile, et pigem nooremaelised hindavad eestlaste võimalusi paremateks venekeelse elanikkonna võimalustega võrreldes ja palju paremana näevad eestlaste võimalusi ka need eestlased, kes ise ei tööta. Venekeelse elanikkonna puhul on lisaks eelpool mainitud elukohale, rahvusel põhinev materiaalse võimaluste erisuse tajumine seotud haridustaseme, töölase aktiivsuse ja subjektiivse hinnanguga perekonna materiaalsele olukorrale. Võrreldes kõrgharidusega venekeelsete isikutega on keskharidusega mitte-eestlaste risk tajuda eestlaste palju paremaid võimalusi 2,3 korda suurem. Mittetöötamine aga vähendab eestlaste ja mitte-eestlaste vahelist ebavõrdsuse tajumist. Mitte-eestlaste puhul on oluline tegur ka isiklik hakkamasaamine ehk need, kes hindavad oma majanduslikku olukorda raskest, leiavad ka suurema tõenäosusega, et eestlastel on paremad väljavaated kui mitte-eestlastel. Seega ilmneb, et võrdsete materiaalse võimaluste tajumine eesti- ja venekeelse elanikkonna vahel ei sõltu inimese enda tegelikust sissetulekust.

Tabel 15. Tajutud materiaalse heaolu ja sissetulekut ebavõrdsuse eestlaste ja mitte-eestlaste vahel (taustagrupp eestlaste ja mitte-eestlaste materiaalne olukord on võrdne).

Kategoriad	Eestlastel palju parem materiaalne heaolu, sissetulekud (28,1%)			Eestlastel veidi parem materiaalne heaolu, sissetulekud (27,6%)		
	Kokku	Ankeedi keel		Kokku	Ankeedi keel	
		Eesti	Vene		Vene	Eesti
VANUS	0,98	0,98**	1,01	0,99*	0,99*	1
SUGU (taust naine)						
Mees	1,21	1,10	0,98	1,43**	1,43**	1,13
ELUKOHT (taust Tallinn)						
Mujal Eestis	0,63**	0,82	0,29***	0,98	1,01	0,52

Ida-Virumaa	0,81	1,39	1,03	0,76	0,19**	1,17
HARIDUS (taust kõrgharidus)						
Põhiharidus või alla selle	0,85	0,82	0,93	0,70	0,68	0,81
Keskharidus	1,03	0,67	2,28**	0,86	0,81	1,92
SUHE TÖÖGA (taust töötab)						
Ei tööta (pensionär, töotu, kodune üliõpilane jne)	1,09	2,24***	0,41***	0,91	1,07	0,37***
SISSETULEK (taust üle 5000 EEK)						
Kuni 3000 EEK	0,77	1,25	0,51	1,01	0,87	1,02
3001-5000 EEK	0,95	1,10	0,78	1,31	1,29	1,24
HINNANG PERE MATERIAALSELE OLUKORRALE (saab hakkama)						
Raskused hakkamasaamisega	1,35	0,55	3,93***	0,97	0,86	2,46**
KODAKONDSUS (koguelanikkonna puhul taust eestlased)						
Kodakondsuseta	48,1***		2,14	5,66***		1,35
Venemaa kodakondsus	45,8***		1,62	5,98***		1,23
Eesti kodakondsus (taust mitte-eestlaste puhul)	19,9***			3,53***		
<i>N</i>	1144	717	427	*** (olulisuse nivoo <0,01).		
<i>Nagelkerke</i>	.389	.060	.148	** (olulisuse nivoo <0,05).		
<i>Vabadusastmete arv</i>	26	20	24	* (olulisuse nivoo <0,10).		

7. Kokkuvõte

Käesoleva analüüsi tulemused annavad jätkuvalt tunnistust Eesti inimeste sissetulekute kasvust ja materiaalse heaolu võimaluste laienemisest. Ajavahemikul 1996-2006 on Eestis elavate inimeste sissetulekud kasvanud rohkem kui kaheksa korda, sealhulgas on venekeelse elanikkonna sissetulek kasvanud mõnevõrra kiiremini eestlaste sissetulekutega võrreldes ning rahvusrühmade vahelised sissetulekuerinevused mõnevõrra kahanenud. Eesti- ja venekeelse elanikkonna vaheliste sissetulekuerinevuste peamiseks põhjuseks on kõrgharidusega venekeelsete isikute tunduvalt väiksem esindatus kõige suuremate sissetulekutega tulugrupis, mis võib viidata haritud mitte-eestlaste takistatud juurdepääsule kõige enam tasustatud ametikohtadele.

Nii vastajate poolt antud hinnangud isiklikule majanduslikule olukorrale kui ka üldised rahuloluhinnangud lahknevad oluliselt kodakondsuse lõikes. Üldjuhul on eesti- ja venekeelsete Eesti kodanike hinnangud sarnased, mis võimaldab väita, et kõigi Eesti kodanike materiaalsed võimalused on ligikaudu samaväärsed rahvuslikust kuuluvusest sõltumata ning probleemseks grupiks osutub Eesti kodakondsust mitteomav elanikkond. Seega võib väita, et individuaalsete materiaalsete võimaluste eristamine rahvustunnuse alusel ei ole tänases situatsioonis enam otstarbekas ning majanduslike võimaluste piiratus ja heoluerisused tuleks edasises diskussioonis siduda senisest enam kodakondsusega.

Küll aga on rahvuslik kuuluvus (eestlane vs mitte-eestlane) endiselt oluline hoiakute diferentseerija. Vaadates, mil määral erinevad eestlaste ja mitte-eestlaste hinnangud nende rühmade võimalustele sissetulekute ja materiaalse heaolu tagamisel, võib selgelt märgata grupisisese etnilise solidaarsuse mõju, mis eestlaste seas avaldub probleemi mittermärkavas ebavõrdsuse eitamises ning mitte-eestlaste seas protestivas enesestigmatiseerimises.

Kirjandus

- Alber, J., Fahey, T. (2004) *Perceptions of Living Conditions in an Enlarged Europe* (European Foundation for the Improvement of Living and Work Conditions, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities).
- Allardt, E. (1993) Having, loving, being: an alternative to the Swedish model of welfare research. In: Nussbaum, M., Sen, A. (eds) *The Quality of life*, Oxford, Clarendon press, pp. 88-94.
- Anspal, S. (2008). *Integratsioon tööturul. RIP 2008-2013 vajadus- ja teostatavusuuringu tööturuintegratsiooni uurimisgrupi lõpparuanne*.
- Bude, H. and Lantermann, E.-D. (2006) Soziale Exklusion und Exklusionsempfinden, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 58(2), pp. 233-252.
- Böhnke, P. (2001a) *Nothing left to lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison. Empirical Evidence on Germany*, Discussion paper FS III 01-402 (Social Science Research Centre Berlin).
- Böhnke, P. (2001b) *Reporting on Social Exclusion: Standard of Living and Social Participation in Hungary, Spain and Germany*, Discussion paper FS III 01-407 (Social Science Research Centre Berlin).
- Böhnke, P. (2004) *Perceptions of Social Integration and Exclusion in an Enlarged Europe* (European Foundation for the Improvement of Living and Work Conditions, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities).
- D'Ambrosio, C., Papadopoulos, F. and Tsakoglou, P. (2002) *Exclusion in EU Member States: A Comparison of Two Alternative Approaches* (Working Paper, Bocconi University).
- Delhey, J. (2004) *Life satisfaction in an enlarged Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Work Conditions.
- Einasto, M. (2002) Sissetuleku- ja ilmajätusvaesus 1994 ja 1999. Kutsar, D. (toim) *Elutingimused Eestis viis aastat hiljem. NORBALT II*, Tartu, Tartu Ülikool, lk. 101-122.
- Fløtten, T. (2006). *Poverty and Social Exclusion – Two Sides of the Same Coin? A comparative Study of Norway and Estonia*. Doctoral Dissertation. Fafo-report 487.
- Kasearu, K.; Trumm, A. (2008) Mitte-eestlaste sotsiaalmajanduslik olukord. *Eesti Inimarengu Aruanne 2007*, Eesti Koostöö Kogu, lk. 47-54.
- Kronauer, M. (1998) Social Exclusion and “Underclass”: New Concepts for the Analysis of Poverty, in H.-J. Andreß (ed.) *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*, pp. 51-75 (Aldershot: Ashgate).
- Lauristin, M.; Korts, K.; Kallas K. (2007), toim. *Riigihanke nr 034118 Riikliku Integratsiooniprogrammi 2008-2013 väljatöötamine vajadus- ja teostatavusuuringute vahearuanne*.
- Leping, K.-O., Toomet, O. (2007) *Ethnic wage gap and political break-ups: Estonia during political and economic transition*. Tartu Ülikooli majandusteaduskonna toimetiste seeria, Nr. 53.
- Pavelson, M. (2006). Eestlaste ja eestivenelaste sotsiaalmajanduslik seisund: ootused ja muutused. *Integratsioon Eesti ühiskonnas. Monitooring 2005*. Tallinn: MEIS, lk. 4-14.
- Robila, M. (2006) Economic pressure and social exclusion in Europe, *The Social Science Journal*, 43, pp. 85-97.
- Sen, A. (2000) *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*. Social development papers No 1, (Asian Development Bank, Office of Environment and Social Development).
- Trumm, A. (2005). *Poverty in Estonia. Overview of main trends and patterns of poverty in the years 1996-2002*. Fafo-report 497.

Töölane eneseteostus ja selle võimaluste tajumine

Jelena Helemäe

Integreeritus tööturule on oluline integratsioonivaldkond, mille tähendus ei piirdu vaid majandusliku toimetulekuga, sest edukus tööturul soodustab ka inimese sotsiaalset ja kultuurilist kaasatust. Seega peaksid tööturule suunatud poliitikad peaksid juhinduma võrdsete võimaluste põhimõttest (OSCE 2006:48). Eestis on lõimumiskava üheks sotsiaal-majandusliku lõimumise valdkonna eesmärgiks *tingimuste loomine emakeelest sõltuva eraldatuse vähendamiseks tööturul* (vt tekstikiil 1).

Tekstikiil 1

Sotsiaalse ja majandusliku lõimumise eesmärgid

Valdkonna **eesmärk** on tagada kõigile Eesti elanikele **majanduslikuks eneseteostuseks ning sotsiaalseks toimetulekuks võrdsed võimalused, sõltumata rahvusest, emakeelest või elukohast**. See tähendab, et ühegi Eesti elaniku edukus tööturul ei sõltu rahvusest, igäühel on võimalik omandada haridussüsteemis oskused ja teadmised (sh karjäärivalikute kohta), mis vastavad tööturu nõuetele, ning ümber- ja täiendusõpe pakub lisavõimalusi oma konkurentsivõime parandamiseks tööturul...

Lõimumiskava ... koondab ja analüüsib valdkonnaga seotud infot ning aitab seeläbi koordineerida eri ametkondade tegevusi.

Sellest lähtudes on sotsiaalse ja majandusliku lõimumise valdkonna meetmed koondatud kahe alaeesmärgi alla.

1. On loodud tingimused emakeelest sõltuva eraldatuse vähendamiseks tööturul.

2. On loodud võimalused täiskasvanud uusimmigrantide lõimimiseks ühiskonda.

(Eesti Lõimumiskava 2008-2013: 21-22)

Käesoleva monitooringu küsitlusandmete analüüsil on keskendunud järgmistele küsimustele:

- kas eestlaste ja mitte-eestlaste võimalusi tööturul tajutakse võrdsetena;
- kas/kuivõrd erineb eestlased ja mitte-eestlased isiklike **tööturu**võimaluste tajumine, st kuivõrd erinevad nende isiklikud taotlused tööturul;
- kas/kuivõrd on võimaluste võrdsuse tajumine seotud tööturu rahvuslik-keelelise eraldatusega.

Arvamusuuringualases kirjanduses lähtutakse sellest, et majandusliku eneseteostuse võimaluste tajumine sõltub (a) reaalsest sotsiaal-majanduslikust olukorrast nii ühiskonnas kui ka üksikisiku puhul; (b) kultuurist/ideoloogiast ning sellest mõjutatud isiku maailmavaatest. Seega on tööturul toimuv üheks (kuid mitte ainsaks) oluliseks inimese hinnanguid mõjutavaks asjaoluks. Allpool iseloomustamegi etnilist ebavõrdsust Eesti tööturul.

1. Olukorra ülevaade: *trendid 2001-2007*

Eesti tööjõu-uuringute (ETU) andmed võimaldavad täiesti ühese järelduse tegemist: tööturul osutus 1990ndate aastate siirdekogemus mitte-eestlaste jaoks oluliselt dramaatilisemaks kui eestlaste jaoks. Käesoleva sajandi alguse majandustõus aga ei toonud kaasa olulisi muutusi riskide ja võimaluste jaotumisse rahvuslikus lõikes. Allpool iseloomustame kõige nõ nähtavamaid tööturul toimivate protsesside tulemeid: töötust ja ametiredeli tippositsioonidele jõudmist, ka töötajate hariduslike eelduste rakendamist. Mitte-eestlastel kahanes küll töötuse risk oluliselt, kuid majandustõusu tagajärjed osutusid eestlastele soodsamateks, eestlaste töötuse määr kahanes mitte-eestlaste omast kiiremini (vt tabel 1): kui 2001.aastal oli tööealiste (vanuses 15-74) mitte-eestlaste töötuse määr eestlaste omast 1,6 korda kõrgem, siis aastatel 2004.-2006. oli see vahe lausa 2,4-kordne. 2007.aastaks kahanes see küll 1,9-kordseks, ületades aga endiselt 2001. aasta taset. Parimas tööeas (vanuses 25-39) töötajate puhul on eestlaste ja mitte-eestlaste ebavõrdsus veelgi ilmsem: aastatega 2001-2006 kasvas töötuse vahe 1,8-kordsest 3,3-kordseks. 2007. aastal paranes olukord mõnevõrra, kuid mitte-eestlaste töötuse määr ületas ka siis eestlaste oma 2,5 korra võrra.

Tabel 1. Töötuse tase sõltuvalt rahvusest aastatel 2001-2007, %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tööealised (vanuses 15-74)							
Eestlased	10,4	7,9	7,3	6,4	5,3	4,0	3,6
Mitte-eestlased	16,8	14,9	15,2	15,6	12,9	9,7	6,9
Noored (vanuses 15-24)							
Eestlased	21,8	15,0	17,6	17,0	9,5	9,6	8,5
Mitte-eestlased	22,9	22,7	26,0	30,9	29,4	18,5	13,7
Parimas tööeas (vanuses 25-39)							
Eestlased	9,6	8,1	6,6	5,9	4,6	3,3	3,0
Mitte-eestlased	17,8	16,6	14,6	15,8	10,9	10,0	7,6

Allikas: Eesti Tööjõu-uuringud 2001-2007

Ka kõige nooremate (15-24-aastaste) puhul kahanes küll töötuse määr, kuid eestlaste edumaa on majanduskasvu aastail pigem suurenenud: kui 2001. aastal oli (väga kõrgete) töötusmäärade võrdluses vahe noorte eestlaste ja mitte-eestlaste puhul minimaalne (1,1 korda), siis 2005. aastaks kasvas see 3,1-kordseks, taandudes 2007. aastal 1,6-kordseks.

Uue sajandi esimesel kümnendil kahanes mõnevõrra eestlaste suur edumaa tööturu tipp-positsioonidel hõivatuse osas (vt tabel 2): kui aastal 2001 töötasid juhtide või tippspetsialistidena 29% eestlastest, mitte-eestlastest aga 15% (vahe 1,9 korda), siis aastaks 2005 kujunes välja suhe 31%/19% (ehk 1,6-kordne vahe) ning on püsinud sellisena ka 2006. ja 2007. aastatel. Ka parimas eas töötajate ehk 25-39-aastaste korral vähenes etniline ebavõrdsus mõnevõrra: kui aastal 2001 oli eestlaste edumaa 2,2-kordne, siis aastaks 2004. kahanes nende üleesindatus tööturu tipp-positsioonidel 1,7-kordseks ja püsis sellisena veel ka aastal 2007.

Tabel 2. Spetsialistide ja juhtide osakaal eestlaste ja mitte-eestlaste seas aastatel 2001-2007, %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tööealised (vanuses 15-74)							
Eestlased	29	30	30	29	31	31	31
Mitte-eestlased	15	18	17	19	19	19	19
Parimas tööeas (vanuses 25-39)							
Eestlased	31	30	31	32	36	34	34
Mitte-eestlased	14	17	17	19	21	20	20

Allikas: Eesti Tööjõu-uuringud 2001-2007

Töö vastavus haridustasemele iseloomustab töötaja edukust ka laiemalt - tööturu tegutsejate suutlikkust rakendada töötaja võimeid ja oskusi täiel määral. Tabelist 3 nähtub, et mitte-eestlaste hariduse rakendamine tööturul on küll veidi paranenud, kui jättis endiselt soovida. Eriti suured erinevused ilmsid eestlaste ja mitte-eestlaste hariduse rakendamise osas 2002. aastal.

Kokku võttes: Majanduskasvu aastatel on mitte-eestlaste olukord tööturul veidi paranenud, eriti töötuse kahanemise osas. Ka eestlaste töötuse määr on oluliselt kahanenud, nii et eestlaste edumaa töötuse riski vältimise osas pigem kasvas. Eestlaste (kahekordne) edumaa mitte-eestlaste ees parimate ametipositsioonide hõivamise osas on majanduskasvu aastatel mõnevõrra kahanenud, kuid jääb endiselt suureks. Ka hariduse rakendamise mõnevõrra paranenud näitajatega ei kaasnenud olulist kvalitatiivset muutust rahvuste vahelises võimaluste jaotumises: eestlaste haridustase on endiselt tööturul oluliselt tõhusamalt rakendatud.

Tabel 3. Hariduse puudulik rakendamine* eestlaste ja mitte-eestlaste puhul aastatel 2001-2007, %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tööealised (vanuses 15-74)							
Eestlased	8	7	8	9	7	8	7
Mitte-eestlased	23	22	21	21	19	17	18
Parimas tööeas (vanuses 25-39)							
Eestlased	6	5	6	7	6	6	5
Mitte-eestlased	20	19	17	18	13	13	13

*Nende töötajate osakaal, kes küsimusele „Kas tehtav töö ja Teie haridustase on omavahel tasakaalus“ vastasid „Ei, töö eeldab madalamat haridustaset“.

Allikas: Eesti Tööjõu-uuringud 2001-2007

2. Töölase etnilise ebavõrdsuse tegurid

Etnilist stratifikatsiooni käsitlevad uuringud võib jagada laias laastus kahte leeri (a) indiviidikeskseteks ja (b) indiviidi käitumise üldisemat tausta arvestavateks. Kõige üldisemalt võib öelda, et etnilise ebavõrdsuse käsitlusi iseloomustab selline trend, et üha enam arvestatakse indiviidide eeldusi, ressursse, kapitale jms seostatuna keskkonnaga, kus need kujunevad ja kus neid on võimalik kasutada. Eesti avalikus diskursuses domineerib indiviidikeskne lähenemine tööturu ebavõrdsuse mõtestamisel. Rahvusgruppide erinevaid võimalusi tööturul seletatakse lähtudes eelkõige inimkapitali ja sotsiaalse kapitali teooriatest. Eksperdid viitavad ka üldisema

tausta olulisusele (nn struktuursetele teguritele), eelkõige Ida-Virumaa regionaalsele eripärale, ka rahvusrühmade N.Liidu ajast säilinud erinevustele jaotumises tegevusalade vahel. Võrdse kohtlemise põhimõtte olulisust on põhjendatud lähtudes eelkõige pragmaatilistest kaalutlustest – inimkapitali kasutamise seisukohast, harva on apeleeritud sotsiaalse õigluse olulisusele. Üks väheseid erandeid on hiljuti vastu võetud Lõimumiskava, kus euroopalikud väärtused on oluliseks argumendiks võrdseid võimalusi soodustava poliitika poolt .

Kirjanduses on leitud, et etniliste vähemuste tööturusihtuatsioon on „suuresti antud maa institutsionaalsete struktuuride poolt kujundatud sotsiaalne produkt“ (Reitz 1998:3). Olulisimateks tingimusteks, millest sõltuvad sissesõitnute/vähemuse esindajate individuaalsete eelduste, ressursside rakendamine, nende valikuid tööturul, peetakse migratsiooni- ja vähemusrahvustele suunatud poliitikat, tööturu struktuuri ning regulatsioone, aga ka heaoluriigi rolli - kas maandamaks toimetuleku riske või vastupidi, survestades inimesi asuma ka kõige viletsamale tööle. Tööturu etnilise ebavõrdsuse aste sõltub suuresti ka haridussüsteemist, sellest, kui võrdne on juurdepääs haridusele, millised on võimalused investeerida (sh ka riigispetsiifilisse) inimkapitali.

Tööturu struktuur ja reguleerituse aste avaldavad mõju eelkõige tööandjale, kallutades tema eelistusi tööjõu värbamisel kas enamuse või vähemuse suunas; migratsioonipoliitika ja heaoluriik aga mõjutavad pigem töövõtjat (Kogan 2007:20). Tööandjate ja töövõtjate etnilisusest mõjutatud otsuste ja valikute tulemusena võib tööturg osutada olulisel määral rahvuspõhiselt eraldatuks.. Eestis oli N:Liidu ajal oluliseks majandust struktureerivaks aluseks bürokraatia - harukondlikud ministriumid, kõige enam aga majanduse jagunemine kaheks – kohalikuks ja nn. üleliiduliseks segmendiks.

Indiviidikesksetest etnilise ebavõrdsuse seletustest on kõige levinumaks inimkapitali teooria. Kui seletada etnilist ebavõrdsust Eesti tööturul lähtudes inimkapitali teooriast, siis peaks eristama selle kitsamat ja laiemat tähendust. Kitsalt võttes peetakse inimkapitali all silmas eelkõige teadmisi, oskusi ja kogemust, mis võimaldavad edukat tööülesannetega toimetulekut. Sel juhul piirduakse kas ainult hariduse ja/või töökoha tegevusala (töökogemuse eripära indikaator) ja/või vanuse (töökogemuse kestuse mõõdik) arvestamisega. Samas on inimkapitalil ka laiem tähendus, mis koondab enda alla lisaks haridusele ja tööalastele oskustele ka näiteks keeleoskuse ja kultuurilised teadmised. Tavaliselt on teatud inimkapital ühes ühiskondlikus kontekstis kasulikum kui teises ning seetõttu tööturul vajaminev inimkapital erineb riigiti. Ka riigis sündimise fakt iseloomustab inimkapitali riigi-spetsiifilisust - rakendatavust just antud riigi tööturul.

Eesti riigi taasiseseisvumise järel toimunud reformide tulemusena muutus kõige enam eesti keele oskuse kui inimkapitali olulisus. Eesti keele oskus hakkas oluliselt mõjutama inimeste väljavaateid tööturul. Mitte-eestlaste osakaal, kes töötasid juhtidena, kahanes esimeste iseseisvuse aastate jooksul märgatavalt. Sellele aitas kaasa valitsuse “plats puhtaks” poliitika aastatel 1992-1995, mis ei olnud suunatud küll konkreetselt mitte-eestlastest juhtide vastu, kuid kui endiste juhtide väljavahetamise suundumusele lisada ka eesti keele oskuse nõue, siis on arusaadav, miks pidid paljud juhtival kohal olnud mitte-eestlased töökohta vahetama (Hallik & Pettai 2002). Ka praegu on eesti keele oskus juhtivale ametipositsioonile saamiseks

oluline kapital. Üldjuhul ei piira Eesti kodakondsuse puudumine seadusandlikult inimeste võimalusi tööturul, küll aga osadel avaliku haldusega seotud - seega tööturu hierarhias keskmisest kõrgematel - ametitel on nõutud Eesti kodakondsuse olemasolu.

Eesti Tööjõu-uuringute andmed võimaldavad erinevate tegurite mõju tuvastamist ja suhestamist (vt Tabel 4), seda mitte-eestlaste ja eestlaste tööalase eneseteostuse kahe aspekti puhul: juhi-tippspetsialistina töötamise ja töö vastavust haridustasemele. Tegemist on perioodi 2001.-2007. koondiseloomustusega.

Tabel 4. Juhi või tippspetsialistina töötamise ja hariduse rakendamise tegurid, 2001-2008 aastate keskmine, regressiooni analüüsi tulemused

	Juhi, tippspetsialisti positsioon	Hariduse puudulik kasutamine	
	Tõenäosus on võrdlusrühmast väiksem (kordades)	Tõenäosus on võrdlusrühmast suurem (kordades)	Tõenäosus on võrdlusrühmast väiksem (kordades)
Inimkapital:			
Riigispetsiifiline (Mitte-eestlased riigikeele oskuse ja kodakondsuse järgi-võrrelduna eestlastega)			
Kasin (Vilets riigikeele oskus, ei ole EV kodanik)	2.16	1.52	
Keskmine	1.49	1.42	
Hea (Oskab riigikeelt, on EV kodanik)	1.40	1.22	
Haridus (võrdlus kõrgharidusega)			
Põhiharidus	27.8		1.63
Keskharidus	5.88		1.08
Keskeriharidus keskhariiduse baasil	2.96	1.04	
Vanus (töökogemus-võrdlus vanusrühmaga 30-44)			
15-29	1.31	1.01	
45-49	1.06	1.13	
60-74	1.25	1.29	
Tööturu segment:			
Regioon (võrdlus Tallinnaga)			
Ida-Virumaa*	1.04		1.15
Muu Eesti	1.11		1.27
Sektor			
Erasektor (võrrelduna avalikuga)	1.31	1.14	
Tegevusala (võrdlus sotsiaalteenustega)			
Põllumajandus	2.38	1.37	
Mäetööstus	1.71	1.21	
Kaubandus,transport	1.27	ns	
Rahandus,kinnisvara		1.20	
Tööstus,energeetika,ehitus	1.38	1.13	
Hotellid, restoranid jms	1.07	1.14	
Sugu			
Naised (võrrelduna meestega)	1.24	1.26	
Periood			
2004.-2007. (võrrelduna 2001.-2003.)			1.07

Tabelis esitatud ainult statistiliselt olulised seosed (olulisusnivoo $p < .05$)

Allikas: Eesti Tööjõu-uuringute andmed 2001-2007, autori arvestused

Tabelist nähtub, et olulised on etnilise ebavõrdsuse nii individuaalsed, kui ka struktuursed tegurid; seda nii juhi-tippspetsialisti positsiooni kui ka hariduse puuduliku kasutamise puhul. Inimkapitali mõõtmetest on juhi-tippspetsialisti positsiooni jõudmiseks olulisimaks haridustase (nii on põhiharidusega isikul 28 korda väiksem tõenäosus jõuda sellise ametikohani võrreldes kõrgharidusega isikuga, seda tingimusel, et kõik muud mudelisse lülitatud (tabelis esitatud) tegurid on võrdsed. Samas järeldeb tabelist ka asjaolu, et riigispetsiifilise kapitali nõue on omamoodi lisa kõigile tabelis mainitutele piirangutele: kõigi muude tegurite võrdsuse puhul on hea keeleoskuse ja Eesti kodakondsusega venelasest töötajal 1,4 korda raskem (1,4 korda väiksem tõenäosus) jõuda sellele positsioonile kui eestlasel. Struktuursetest teguritest on haru ja sektor juhi-tippspetsialistiksaamisel ilmselt regionaalsest eripäradest olulisemad.

Hariduse puuduliku kasutamise puhul paistab rahvusega seonduv risk olema kõige suurem. Probleemiks on see eelkõige enam haritud töötajate puhul. Struktuurselt aga on see risk koondunud Tallinna ning puudutab enam era- kui avalikku sektorit. Ka kõrgharidusega töötajate puhul on riigispetsiifiline kapital oluliseks eelduseks jõudmaks juhtivale positsioonile ning vältimaks hariduse alakasutamist (vt tabel 5).

Tabel 5. Juhi või tippspetsialistina töötamise ja hariduse rakendamise tegurid kõrgharidusega töötajate puhul: logistilise regressiooni tulemused

	Juhi, tippspetsialisti positsioon	Hariduse puudulik kasutamine	
	Tõenäosus on võrdlusrühmast väiksem (kordades)	Tõenäosus on võrdlusrühmast suurem (kordades)	Tõenäosus on võrdlusrühmast väiksem (kordades)
Inimkapital:			
<i>Riigispetsiifiline</i> (Mitte-eestlased riigikeele oskuse ja kodakondsuse järgi-võrrelduna eestlastega)			
Kasin (Vilets riigikeele oskus, ei ole EV kodanik)	1.87	1.71	
Keskmine	1.46	1.60	
Hea (Oskab riigikeelt, on EV kodanik)	1.28	1.38	
<i>Vanus</i> (töökogemus-võrdlus vanusrühmaga 30-44)			
15-29	1.39		
45-49	1.06	1.14	
60-74	1.21	1.45	
Tööturu segment:			
<i>Regioon</i> (võrdlus Tallinnaga)			
Ida-Virumaa*			1.17
Muu Eesti			
<i>Sektor</i>			
Erasektor (võrrelduna avalikuga)	1.38	1.26	
<i>Tegevusala</i> (võrdlus sotsiaalteenustega)			
Põllumajandus	3.76	1.43	
Mäetööstus	1.47	1.51	
Kaubandus, transport	1.79	1.41	
Rahandus, kinnisvara	1.25	1.18	
Tööstus, energeetika, ehitus	1.36	1.32	
Hotellid, restoranid jms	1.13	1.26	
Sugu			
Naised (võrrelduna meestega)	1.38	1.13	

Periood
2004.-2007. (võrrelduna 2001.-2003.)

Tabelis esitatud ainult statistiliselt olulised seosed (olulisusnivoo $p < .1$)

Allikas: Eesti Tööjõu-uuringute andmed 2001-2007, autori arvestused

Kuid ka kõrghariduse ja hea riigikeeleoskusega mitte-eestlasest kodaniku väljavaated on eestlastest sama haridustasemega konkurendi omadest oluliselt tagasihoidlikumad. Seega nähtub tabelitest 4 ja 5, et tõenäosus osutada **ametiredeli tipp-positioonil** olevaks on mitte-eestlastel eestlaste omast märkimisväärselt väiksem ka võrdse inimkapitali puhul, olgu see mõistetud kas kitsas või laias tähenduses. Riigispetsiifilise inimkapitali olemasolu olulisust näitlikustab tabel 6 (tabelis tähistab seda keeleoskus ja EV kodakondsus) kahaneb küll eestlaste eelis mitte-eestlaste ees. Siiski suudavad mitte-eestlased püsida konkurentsivaid juhul, kui eestlastel on nendest madalam haridustase. Sama kehtib ka töö ja haridustaseme vastavuse puhul. Risk teha tööd, mis ei vasta isiku hariduslikele eeldustele – mis nõuab olemasolevast madalamat haridustaset - on mitte-eestlastel eestlaste omast kõrgem ka võrdsete eelduste puhul. Kuulumine 'valesse' rahvusesse osutub suuremaks takistuseks just paremate töökohtade jaotumisel. Võimaluste võrdsustamine (nt hariduse adekvaatsel rakendamisel) edeneb paremini ametiredeli madalamatel astmetel. Teisisõnu, ilmneb nn klaaslae fenomeen.

Tabel 6. Mitte-eestlaste tööturu võimalused ja riskid eestlastega võrdsete eelduste puhul

Iga rühma puhul - mitte-eestlased võrreldes eestlastega võrdsete eelduste ^a puhul:	Juhi või tippspetsialisti positsioon			Töö, mis eeldab töötaja omast madalamat haridustaset		
	Kõik sektorid	Avalik sektor	Era-sektor	Kõik sektorid	Avalik sektor	Era-sektor
	Mitu korda on mitte-eestlaste tõenäosus väiksem			Mitu korda on mitte-eestlaste tõenäosus suurem		
Kõik tööealised mitte-eestlased (vanuses 15-74)	1,65	1,67	1,65	1,41	1,42	1,41
... sh need, kelle eesti keele oskus on kehv	1,91	1,88	1,95	1,49	1,53	1,48
... sh need, kelle eesti keele oskus on hea	1,37	1,50	1,32	1,26	1,25	1,26
... sh need, kellel pole EV kodakondsust	1,92	1,77	2,01	1,49	1,53	1,47
... sh need, kellel on EV kodakondsus	1,47	1,62	1,41	1,33	1,32	1,33
... sh need, kelle eesti keele oskus pole kõrgel tasemel, puudub EV kodakondsus	2,16	1,92	2,29	1,52	1,57	1,51
... sh need, kelle eesti keele oskus on kõrgel tasemel, ollakse ka EV kodanik	1,40	1,52	1,35	1,22	1,20	1,23

Allikas: Eesti Tööjõu-uuringute andmebaas, aastad 2001-2007, autorite poolt teostatud statistiline analüüs

^a Võrdsete eeldustena on logistilise regressiooni mudelisse kaasatud tegurid: haridustase; vanus; firma tegevusala (majandusharu); sektor (kas töötab era- või avalikus sektoris); elukoht (Tallinn, Ida-Virumaa või muu Eesti); sugu; periood, mida andmed iseloomustavad (2001-2003) (2004-2007).

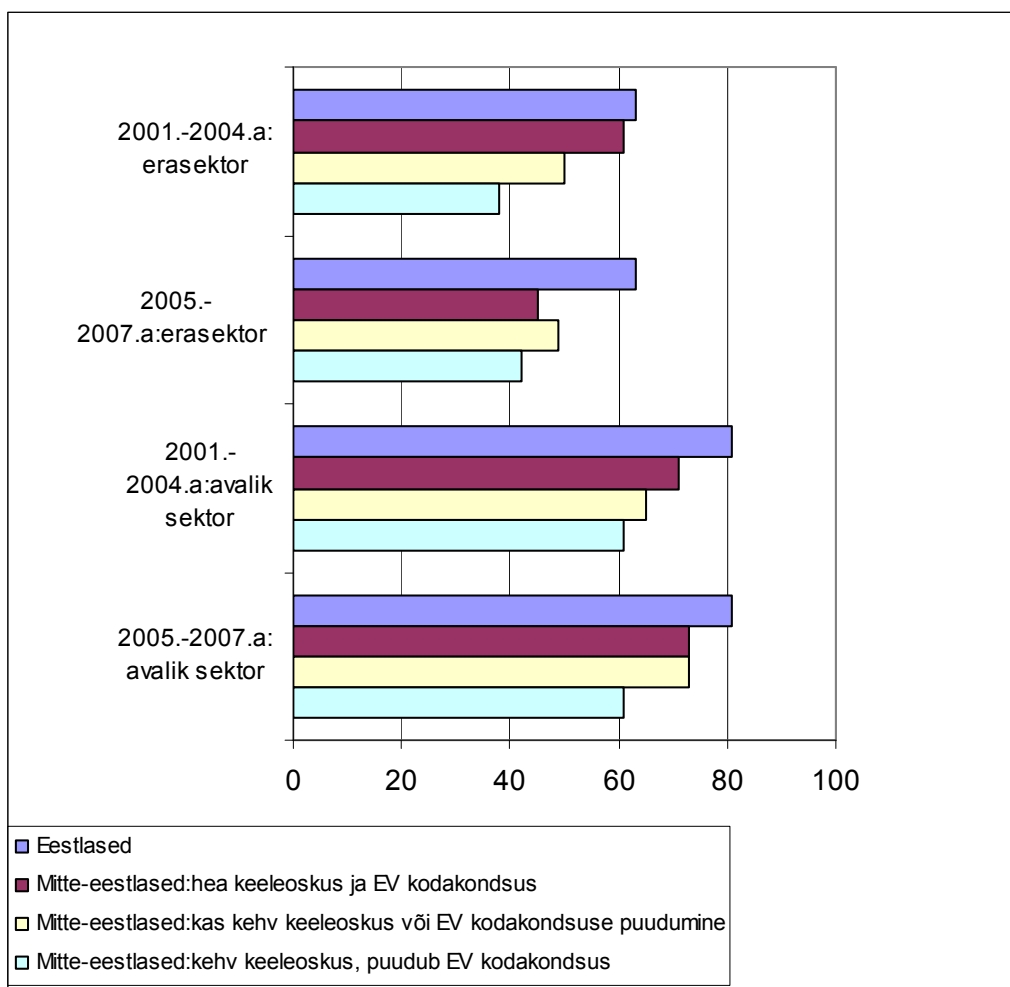
^b Vastus küsimustele: (a) Milline on Teie kodune keel? Kui kasutate mitut keelt, siis märkige need kõik, alustades enamkasutatavast. (b) Kas oskate lisaks kodusele keelele veel mõnda keelt või saate mõnest keelest igapäevase suhtlemise piires aru? (c) Milliseid keeli oskate veel? Lisaks neile, kellel on eesti keel koduseks keeleks, pidasime eesti keelt valdavateks ka need, kes (c) küsimusele vastasid, et „oskan rääkida ja kirjutada“.

Kõik tabelis esitatud suhtarvud tähistavad statistiliselt olulisi erinevusi (olulisuse nivoo <0,01).

Avalik ja erasektor võimaluste kujundajatena

Avalikku ja erasektorit iseloomustavate ETU andmete võrdlus näitab (vt tabel 6), et kuigi 'tulemi' poolest on need tööandjatena sarnased (mitte-eestlaste tõenäosus sattuda heale positsioonile või risk teha madalamat kvalifikatsiooni nõudvat tööd sektoriti praktiliselt ei erine), on selekteerimismustrid erinevad, st riigispetsiifilist inimkapitali on selekteerimisel kasutatud erinevalt. Selgub, et kuigi erasektori puhul on seadusandlikult sätestatud hoopis vähem nõudeid riigikeele oskusele, rääkimata kodakondsusest, on seal nende alusel toimuv selektsioon avaliku sektori omast rangem. Tõenäosus, et mitte-eestlane, kes ei oska eesti keelt piisaval määral (ei valda kirjakeelt või kelle koduseks keeleks ei ole eesti keel) ega oma EV kodakondsust, on erasektoris (muudel võrdsetel tingimustel) eestlaste omast 2,3 korda väiksem. Avaliku sektoris on see vahe samuti väga suur – 1,9 korda, kuid erasektorist siiski väiksem. Küll aga nendel mitte-eestlastel, kel hea riigikeele oskus ja kes on EV kodanikud, on erasektoris eestlastega võrdsemad heale positsioonile jõudmise väljavaated kui avalikus sektoris, kuigi eestlastest ikkagi 1,35 korda viletsamad.

Samas näitavad ETU andmed, et kõige ressursirikkamale (lisaks heale riigikeeleoskusele ja EV kodakondsusele ka kõrgharidust omava) töötajaskonnale tähistasid viimased aastad (2005.-2007.) tagasilööki edasijõudmise võimaluste võrdsustamise mõttes ja seda just erasektoris (vt joonis 1).

Joonis 1. Juhi või tippspetsialisi ametirühma kuulumine rahvusrühmiti ja majandussektoriti

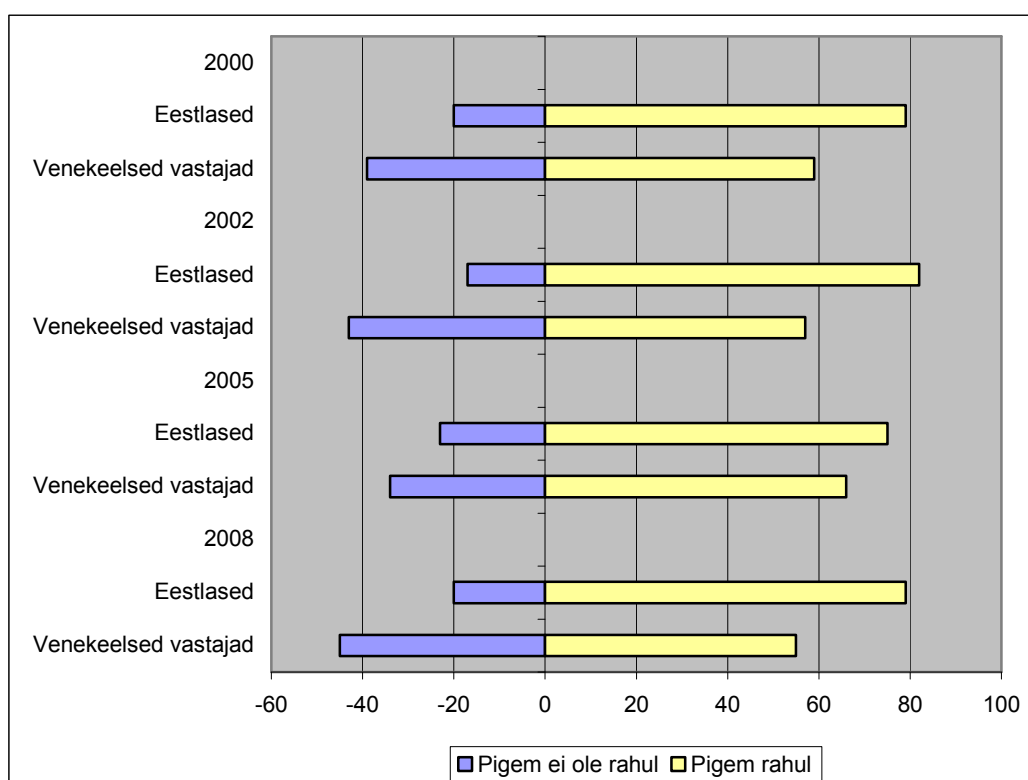
Allikas: Eesti Tööjõu-uuringute 2005.-2007. andmed

Mis aga töö ja hariduse vastavusse puutub, siis on selles osas tööturul rakendatavad reeglid ühtlasemad (võimalused võrdsemad), seda nii avaliku sektori ja erasektori kui ka eestlaste ja mitte-eestlaste kui töövõtjate võrdluses.

Kokkuvõttes: see, kui võrdseteks osutuvad võimalused tööturul, sõltub lisaks riigikeele oskusele ja kodakondsusele ka paljudest teistest asjaoludest, sh ka tööturu segmentidest, antud juhul majandussektorist. Kui võtta need faktorid arvesse, siis selgub, et mitte-eestlaste väljavaated nii ametiredeli tipp-positioonidele jõudmisel, kui ka hariduse tõhusale rakendamisele, on mitte-eestlastel eestlastest väiksemad. See kehtib majanduse puhul tervikuna, aga ka eraldi avalikus- ja erasektoris. Seejuures osutub erasektor avalikust sektorist isegi valivamaks nii keeleoskusele kui kodakondsuse olemasolule esitatavate nõuete osas. Samas kaasnevad sellesse rangelt selekteeritud rühma kuulumisega erasektoris isegi võrdsemad kõrgemale positsioonile jõudmise võimalused. Kuid ka EV kodakondsusega riigikeeleoskajate rühma kuulumine ja erasektoris töötamine ei kindlusta veel eestlastega võrdseid võimalusi.

3. Töölaste võimaluste ja olukorra tajumine: trendid (2000-2008)

Eelduseks võimaluste tajumisele on hinnang olemasolevale olukorrale. Kõige üldistavamaks töölase olukorra hinnanguks võiks pidada töörahulolu. Et kõigi monitooringute puhul on töötajaskonnalt küsitud, kas ollakse rahul oma tööga, siis avaneb võimalus uurida ka hinnangute muutust ajas. Jooniselt 2 nähtub, et olulisi muutusi ei ole selles hinnangus toimunud. Enamik töötajatest on oma tööga (kas väga või küllaltki) rahul. Ka ilmneb kõigi küsitluste tulemusena sama muster: eestlaste seas on rahulolevaid oluliselt enam – kui eestlastest töötajatest on tööga rahul üle $\frac{3}{4}$, siis venekeelsetest töötajate seas on selliseid veidi üle poole.

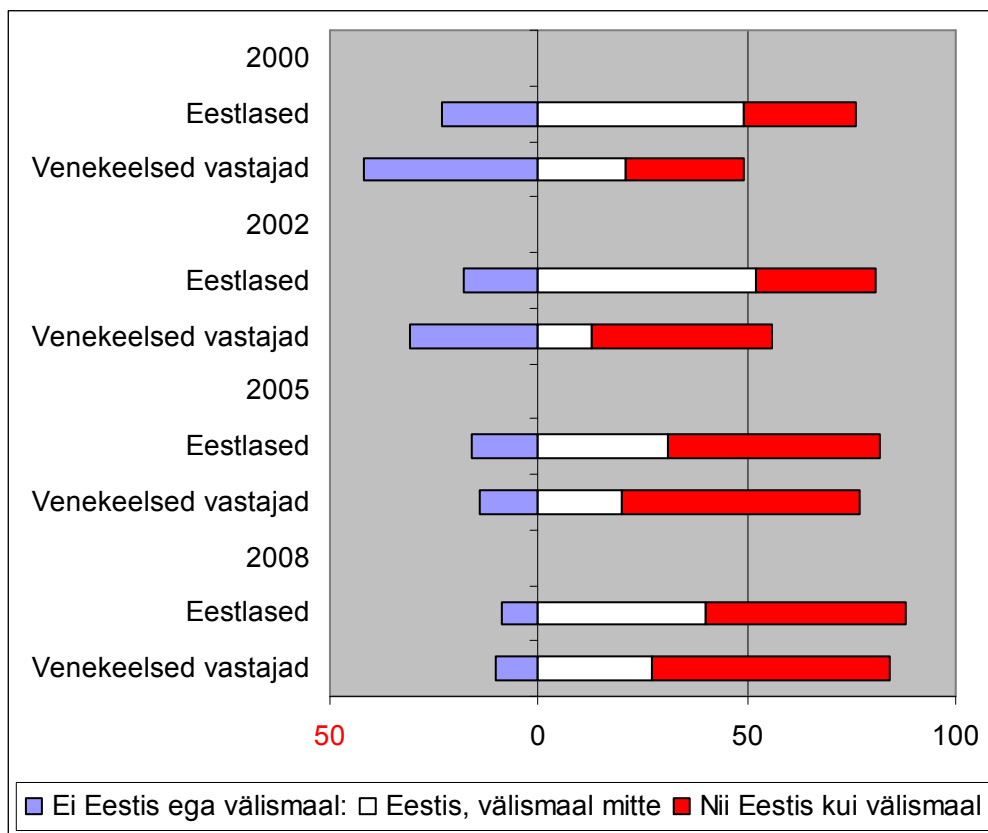

Joonis 2. Töörahulolu emakeele järgi.

Allikas: Integratsiooni Monitooringute 2000, 2002, 2005 ja 2008 andmed

Oluliseks töölase kindlustunde näitajaks on enesehinnang sobiva töö leidmise võimalustele. Seda on küsitud kõigi monitooringute raames. Ilmne on kogu töötajaskonna kindlustunde kasv (vt joonised 3, 4), seda töö leidmise suhtes nii Eestis, kui välismaal. See on täiesti oodatav tulemus, kuna esimene monitoring leidis aset tööturu olukorra mõttes murrangulisel 2000.aastal ja edaspidi on tööturu olud järjekindlalt paranenud. Oluline on see, et nende aastatega kahanes venekeelse elanikkonna ebakindlus oluliselt: nii et kui aastal 2000. oli pessimistlikult häälestatud töötajate osas vahe peaaegu kahekordne (peaaegu iga neljas eestlane arvas, et kui ta juhtuks nüüd töökohta kaotama, siis ei leiaks ta vastuvõetavat tööd ei Eestis ega välismaal, venekeelsete töötajate seas moodustas selliste pessimistide osakaal üle 40%), siis käesoleval aastal oli pessimiste eestlaste ja venekeelsete töötajate seas

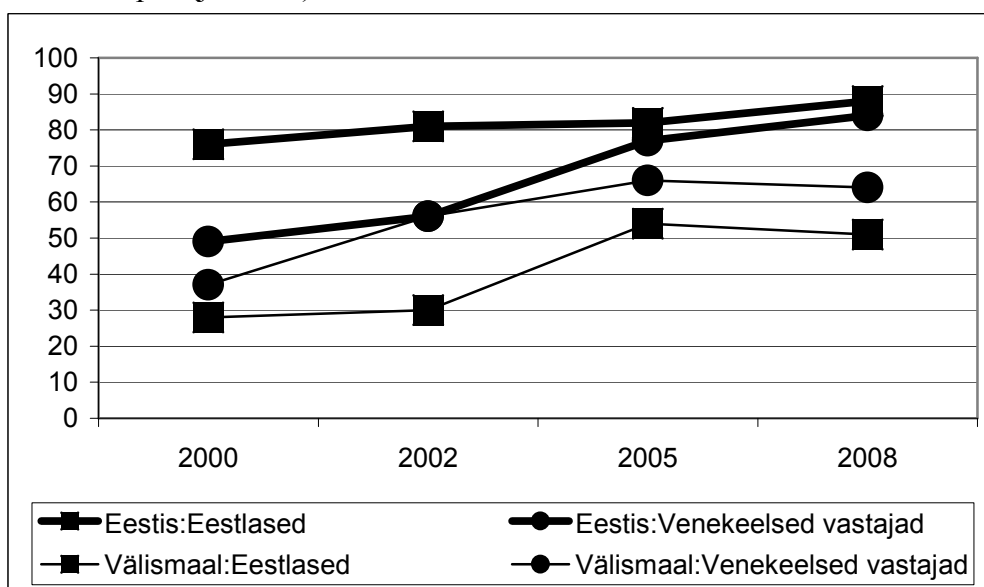
praktiliselt võrdselt – iga kümnes. Ülejäänud arvasid end võimelised olevat leidma tööd kas Eestis ja/või välismaal.

Joonis 3. Töö leidmise võimaluste tajumine Eestis ja välismaal: koondhinnang emakeel järgi

Allikas: Integratsiooni Monitooringute 2000, 2002, 2005 ja 2008 andmed

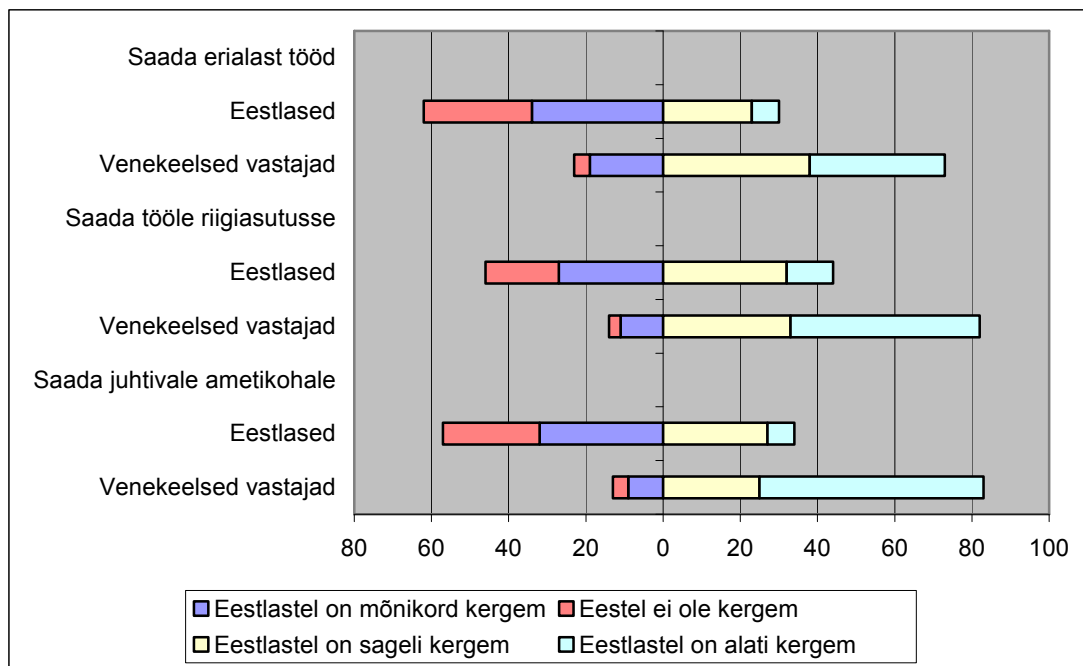
Just Eestis tööleidmise võimaluste enesehinnang on venekeelsetel töötajatel kasvanud eriti kiires tempos (joonis 3)

Joonis 4. Töö leidmise võimaluste tajumine Eestis ja välismaal emakeele järgi

Lisaks isiklikele tööalase eneseteostuse võimalustele on väga oluline, millistena tajutakse nõ oma rahvusrühma võimalusi tööturul. Ka selle hinnangu muutust on võimalik monitooringute andmete alusel jälgida. Kahjuks ei ole ei küsimused ega vastusvariandid eri monitooringutes identsed², kuid olukorra tajumise trendi võimaldavad need tuvastada sellegipoolest.

Aastat 2000. iseloomustab olukord, kus (vt joonis 5) eestlaste ja mitte-eestlaste arvamused rahvusrühmade tööturvõimalustest erinevad väga olulisel määral. Eestlased on mõistagi vähem kriitilised, ka eelistavad nad tunnista, et rahvuskaaslastel on tööturväljavaated mitte-eestlaste omadest paremad mitte alati, vaid mõnikord või sageli. Venekeelsed vastajad olid hoopis resoluutsemad, riigiasutusse tööle saamise kohta arvasid pooled, et eestlastel on *alati* kergem ja juhtivale ametikohale jõudmise puhul olid samal seisukohal, (nõustudes, et eestlastel on *alati* kergem) enam kui pooled venekeelsed vastajad.

² Aastatel 2000, 2002 ja 2005 paluti võrrelda eestlaste ja mitte-eestlaste võimalusi saada erialast tööd, saada tööle riigiasutusse, saada juhtivale ametikohale, seda samade eelduste puhul. Eelduste loetelu varieerus: 2000. ja 2002. aastatel olid nendeks EV kodakondsus, vanus, haridus, keeleoskus ja kogemus; 2005. aastal – haridus, oskused ja kogemus. 2000. aasta küsimuse rõhuasetus (Kas Teie olete Eestis täheldanud, et eestlastel on võrreldes mitte-eestlastega samade eelduste korral kergem saavutada...?) erines 2002. ja 2005. aastate omadest (Kas Teie olete Eestis täheldanud, et mitte-eestlastel on võrreldes eestlastega samade eelduste korral *võrdsed võimalused* saavutada...). Ka 2000. aasta vastusvariandid (jah, alati (kergem); jah, sagely; mõnikord; ei ole kergem; hoopis mitte-eestlastel on kergem) erinevad järgnevate Monitooringute omadest (enamasti on (võrdsed); sagedamini on; sagedamini ei ole; enamasti ei ole). Käesoleva aasta Monitooringus paluti võrrelda eestlaste ja mitte-eestlaste võimalusi viitamata eeldustele, küsiti ettevõtluses hea töö saamise võimaluste kohta, ka võimaluse kohta saada juhtivale ametikohale riigi- ja omavalitsusasutuses. Valida oli vastuste vahel “võrdne”, “eestlastel palju parem”, “eestlastel veidi parem”, “venekeelsetel veidi parem”, “venekeelsetel palju parem”.

Joonis 5. Võimaluste võrdsuse tajumine emakeele järgi, 2000

Allikas: Integratsiooni Monitooring 2000

Tabelis 7 on esitatud andmed selle kohta, mitme (kolmest vaadeldust) tööturu edu näitaja puhul arvati, et eestlaste võimalused on (kas alati või sageli) paremad. Enamik venekeelseid vastajaid (2/3) arvab, et kõigi kolme näitaja puhul pole võimalused võrdsed. Seda seisukohta jagab vaid iga viies eestlane, samas kui vastupidisel seisukohal (ühegi - kolmest esitatust - näite puhul ei arvatud, et eestlastel on sageli-alati kergem) olid praktiliselt pooled eestlased.

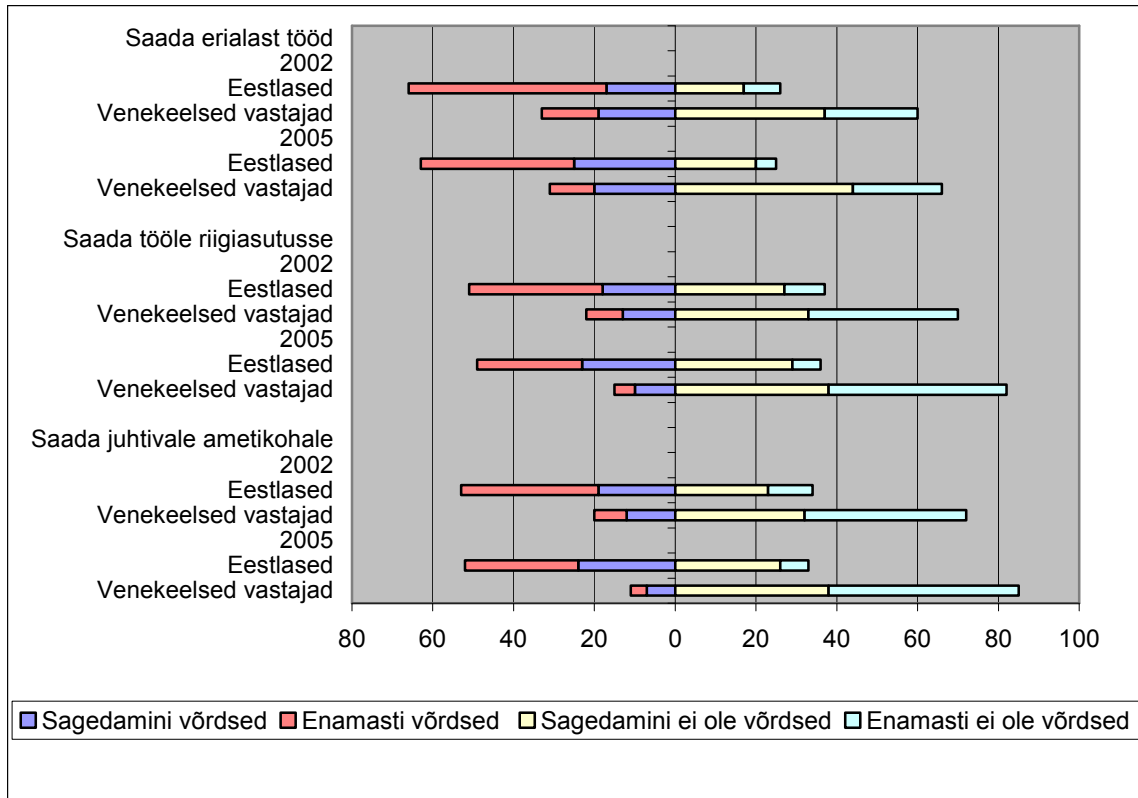
Tabel 7. Tööturuvõimaluste ebavõrdsuse koondhinnang vastajate emakeele järgi, 2000. aasta Integratsiooni Monitooringu (IM) andmetel

	Mitme tööturu edukuse näitaja ³ puhul on eestlastel võrreldes mitte-eestlastega (alati või sageli) kergem edu saavutada				Kokku
	0	1	2	3	
Eestlased	48	16	17	19	100
Venekeelsed vastajad	11	9	13	67	100
Kõik	32	13	15	40	100

Kuigi küsimuse rõhuasetus muutus mõnevõrra⁴, ilmnes sellegipoolest ka aastatel 2002 ja 2005 esimese (2000. aasta) monitooringu tulemustele väga sarnane pilt (vt joonis 5).

3 Tööturu edukuse näitajateks on eelpool vaadeldud võimalused saada erialast tööd, saada tööle riigiasutusse, saada juhtivale ametikohale.

4 Võeti kasutusele abstraktsem võrdsete võimaluste termin ja erinevalt esialgsest sõnastusest, kus küsiti pigem selle kohta kui tihti koheldi üht rühma teisest paremini, küsiti nüüd pigem selle kohta, *kumb* kaalub *üles*, kas võrdne või ebavõrdne kohtlemine.

Joonis 6. Võimaluste võrdsuse tajumine emakeele järgi, 2002, 2005

Allikas: Integratsiooni Monitooringute 2002,2005 andmed

Eestlased ja mitte-eestlased hindasid olukorda väga erinevalt. Eestlastest pooled arvasid, et kõigi kolme esitatud näite puhul on võimalused pigem võrdsed (vt tabel 8), venekeelsetest vastajatest jagasid seda seisukohta vaid vähesed, enamuses olid hoopiski need, kelle hinnang oli järjekindlalt negatiivne.

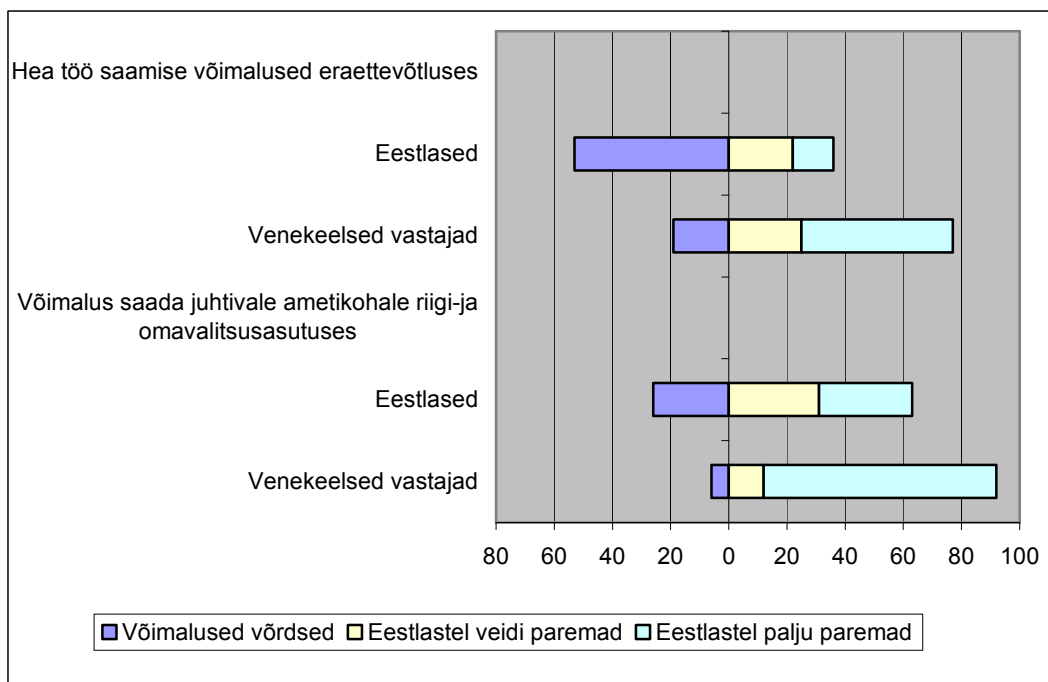
Tabel 8. Tööturuvõimaluste ebavõrdsuse koondhinnang vastajate emakeele järgi, 2002. ja 2005. aastate IM andmetel

	Mitme tööturu edukuse näitaja ⁵ puhul ei ole mitte-eestlastel võrreldes eestlastega (enamasti või sagedamini) võrdsed võimalused									
	2002					2005				
	0	1	2	3	Kokku	0	1	2	3	Kokku
Eestlased	53	16	13	18	100	53	16	14	17	100
Venekeelsed vastajad	23	8	13	56	100	11	8	18	63	100
Kõik	43	13	13	31	100	39	14	15	32	100

Käesoleva aasta monitooringu tulemusena ilmnunud hinnangud (vt joonis 7) kinnitavad kõigi eelmiste järeldusi: eestlaste ja mitte-eestlaste nägemus võimaluste võrdsusest Eesti tööturul on olnud ja on endiselt drastiliselt erinev. Tänavu väljendus see selles, et eestlastest pooled pidasid rahvusrühmade hea töö saamise võimalusi võrdseteks, mitte-eestlastest pooled aga hoopiski eestlaste võimalusi koguni palju paremateks. Võimalus saada juhtivale kohale riigi- või omavalitsusasutuses on

⁵ Tööturu edukuse näitajateks on eelpool vaadeldud võimalused saada erialast tööd, saada tööle riigiasutusse, saada juhtivale ametikohale.

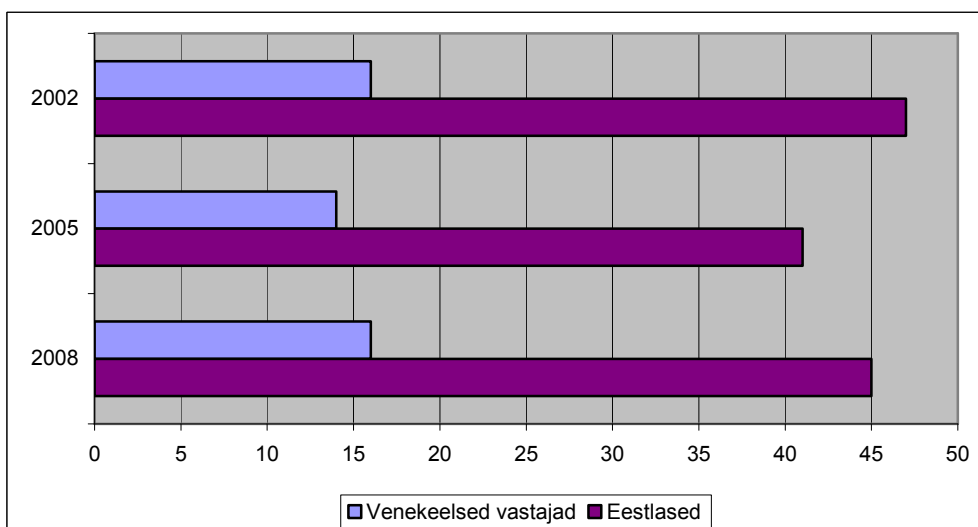
enamiku eestlastegi arvates rahvuskaaslastel soodsam, kuid ollakse mitte-eestlastest vähem resoluutsed.

Joonis 7. Võimaluste võrdsuse tajumine emakeele järgi, 2008

Allikas: Integratsiooni Monitooringu 2008 andmed

Lõimumiskava lähtub tööturu etnilis-keelise eraldatuse olemasolust kui piirangust võimaluste võrdsustamisele. Monitooringu andmetest (joonis 8) nähtub, et nagu võiski arvata, ei toimunud alates 2002. aastast tööturu etnilis-keelise segmenteerumise osas märkimisväärsed muutusi: rahvuslikult homogeensetes kollektiivides (nö omasuguste keskel) on töötanud aasatel 2002 ja 2005 ning töötavad ka aastal 2008 eestlastest peaaegu pooled ja venekeelsetest töötajatest iga kuues-seitsmes.

Joonis 8. Etniliselt homogeenses (oma rahvuse) kollektiivis töötamine rahvuse järgi

Allikas: Integratsiooni Monitooringute 2002, 2005, 2008 andmed

Keerulisem on tuvastada vastava hoiaku muutumist – selle kohta esitatud küsimused erinesid mõnevõrra. Aastatel 2000, 2002, 2005 küsiti valmisoleku kohta minna töötama või õppima kollektiivi, kus on palju mitte-eestlasi/venelasi (“Kas Te põhimõtteliselt *läheksite*”). Välistajaid (“mingil juhul ei läheks”, “kindlasti ei läheks”) ei olnud siis kuigi palju ei venekeelsete vastajate (3-13%), ega ka eestlaste seas (8-22%). Käesoleva monitooringu raames küsiti aga, kuidas suhtutakse sellesse, kui *tuleks* töötada või õppida kollektiivis, kus enamus on venelased. Täiesti negatiivselt suhtusid eestlastest 13% ja venekeelsetest vastajatest 1%. Võib öelda, ei sellise pragmaatilise küsimuse puhul, nagu seda on töötamine ja õppimine, on äärmiselt negatiivselt häälestunute rühm püsinud suhteliselt väiksena, eestlastel on see olnud venekeelsetest elanikest mõnevõrra suurem. Arvata võib, et “pigem negatiivselt” häälestatud rühma suurus sõltub ka reaalsest valikuvõimalustest (nt töötamise puhul – töökohtade olemasolust), ehk sellest, kui pakilisteks muutuvad pragmaatilised kaalutlused. Kuid igal juhul peetakse emakeelset keskkonda (pigem) oluliseks teguriks töökoha valikul, seda praktiliselt võrdselt nii eestlaste (61%) kui venekeelsete vastajate (56%) poolt.

Kokkuvõttes võib öelda, et oma isiklike (töökoha leidmise) tööturuvõimaluste hinnangute muutused on olulised ja kooskõlas tööturul toimunud protsessidega: kahanes ju mitte-eestlaste töötuse määr oluliselt. Mis aga nõ rahvusrühma tööturuvõimaluste hinnangutesse puutub, siis osutus nende hinnangute muster üllatavalt sarnaseks kõigi monitooringute lõikes, samas kui tööturul vähenes mõnevõrra eestlaste edumaa mitte-eestlaste ees juhi või tippspetsialistina töötamise osas. Ilmselt on hinnangud grupi võimalustele vaid vähesel määral mõjutatud reaalsest tööturuprotsessidest, pigem on tegemist üldisemat laadi hoiakute ja uskumustega, sh ka grupi sotsiaalse staatuse hinnangu mõjuga. Teisisõnu, reaalsuses toimuvast nähakse eelkõige seda, mis on kooskõlas väljakujunenud olukorra hinnanguga, mis on mitte-eestlastel eestlaste omast oluliselt pessimistlikum.

Mis aga tööturu etnilis-keelelisesse eraldatusesse puutub, siis kuna resoluutselt tõrjuvaid hoiakuid on esinenud suhteliselt vähe ja need on levinud vähem kui monokultuursetesse kollektiividesse kuulumine, siis võib oletada nii seda, et monokultuursetesse kollektiivi kuulumine on pigem sundseis (eelkõige venekeelse elnikkonna puhul), kui ka seda, et teatud (olguigi et kasinad) hoiakulised eeldused piiride ületamiseks on olemas.

3. Võimaluste tajumine aastal 2008

Vene tööturu segment: kas hea võimalus või võimaluste puudumine

Eelnevalt eristasime avalikku- ja erasektorit eeldusel, et seal toimivad töötajaskonna värbamisel ja edutamisel erinevad selekteerimismehhanismid. Samas ei pruugi olla ei avalik- ega erasektor selles mõttes ühtlane. Erasektori puhul on üsna tavaline nn 'vene' ja 'eesti' segmentide eristumine, ka on alust arvata, et neis segmentides kehtivad erinevad reeglid⁶. Et uurimisobjektiks on eelkõige võimalused, need aga

6 Samas ei ole rahvusühiste tööturu segmentide piirid sugugi selged-üheselt mõistetavad. Erinevad lähenemised - kas tööandja rahvusest/emakeelest või erinevate rahvuste/emakeelte esindatusest töökollektiivis - võivad anda erinevaid tulemusi. Kahjuks ei võimalda Eesti Tööjõu-uuringute andmed järgida kumbagi neist, st ei ole võimalik tuvastada isiku kuulumist rahvus- või emakeelepõhisesse segmenti. Küll aga võimaldavad seda Integratsiooni Monitooringu andmed.

sõltuvad eelkõige värbamis- ja edutamisreeglitest, seega tööandjast, siis on allpool eristatud erasektori segmente vahetu ülemuse rahvuse alusel⁷.

Erasektori segmentide eristamisel huvitab meid eelkõige venekeelse segmenti eripära. Kui lõimumise eesmärgiks on emakeelest sõltuva eraldatuse vähendamine tööturul, siis on oluliseks küsimuseks, kas/kuivõrd võiks vene segmenti töötajaskond olla sellest huvitatud ja kas/kuivõrd on erasektori eesti segmenti ja ka avaliku sektori töötajaskond selleks valmis.

Tabelist 9 nähtub, et vene segmentis töötavaid eristab teistest venekeelsetest eelkõige madalam töörahulolu, eriti võrreldes avalikus sektoris töötavatega. Ka on vene segmentis töötavate seas võrreldes avalikus sektoris töötavate venekeelsetega vähem kõrgele positsioonile jõudnud ja samas enam neid, kelle haridustase ei ole adekvaatselt rakendatud. Kui kõrvuta seda informatsiooni tabelis 10 esitatud andmetega nõuetest, mida venekeelsetele töötajatele esitatakse ja ressurssidest, mis on nende käsutuses, siis on alust arvata, et vene segmenti töötajate puhul ei ole tegemist nõ vabatahtliku „emakeelest sõltuva eraldatusega“, pigem on see paljude puhul sundseis. Ilmselt segab parema töö leidmist, mis pakuks enam rahuldust ja oleks haridustasemele vastav, nii kodakondsuse puudumine, kui ka kehv riigikeele oskus. Ka on vene segmenti töötajatel avalikku sektorisse läbilõõnud venekeelsetest töötajatest madalam haridustase.

Tabel 9. Töölase olukorra ja võimaluste tajumine tööturu segmentide ja emakeele järgi

	Venekeelsed töötajad			Eestlased	
	erasektori vene segmentis	erasektori eesti segmentis	avalikus sektoris	erasektori eesti segmentis	avalikus sektoris
TÖÖALANE OLUKORD:					
Ametipositsioon					
Juhtide ja spetsialistide osakaal	22	20	58	22	50
Töö vastavus haridustasemele					
Töö nõuab madalamat haridustaset	37	26	20	12	10
Palk					
Saavad madalat palka (1-2 alampalka)	67	52	63	55	63
Töölane staatus					
Madal	38	40	35	27	26
Töörahulolu					
Rahul oma tööga	42	58	69	76	82
VÕIMALUSTE TAJUMINE:					
Töökoha leidmine					
Eestis leiaks kindlasti	34	31	37	44	48

⁷ Erinevalt ETU andmetest nende suurte valimitega, on Integratsiooni Monitooringu valimimaht tagasihoidlik, mistõttu ei või olla päris kindel, millest kõneleb seoste statistilise olulise puudumine, ega see ei tulene valimi piirangutest. Küll aga juhul, kui õnnestub tuvastada statistiliselt oluline seos, võib julgelt väita, et sama tulemus ilmneks ka suurema valimi puhul. Suuremate valimite alusel kogutud andmete puudumisel on Integratsiooni Monitooringu tulemused sellegipoolest oluliseks olukorra indikaatoriks

Oskuste-teadmiste piisavus					
Ebapiisavad meelepärase töö leidmiseks	24	17	16	13	12
Palganõuded					
Küsiks olemasolevast kõrgemat palka	74	78	76	65	69
Haridus					
Oleks nõus madalamat haridust nõudva tööga	58	57	50	56	50
RAHVUSLIKU/EMAKEELSE KESKKONNA OLULISUS:					
Töökoha valikul					
peab oluliseks emakeelset töökeskkonda	67	45	55	62	67
Töökollektiiv, kus enamus on teisest rahvusest					
Suhtuks negatiivselt	15	8	14	51	52
SOTSIAALNE TÕRJUTUS:					
Tõrjutud	29	32	25	13	13

Nagu ETU andmete analüüsist järeldus, peab mitte-eestlastel edu saavutamiseks lisaks eesti keele oskusele ja kodakondsusele olema eestlastest konkurentidest kõrgem haridustase. Vene sektoris hõivatud lepivad aga tööga, kus ei esitata kõrgeid nõudeid keeleoskusele. Siit ka emakeelse keskkonna oluliseks pidamine (oletatava) töövahetuse puhul. Tegemist on pragmaatilise oma võimaluste hinnanguga, mitte tõrjuva suhtumisega teistest rahvustest inimestesse, selle poolt kõneleb positiivne suhtumine töötamise kollektiivis, kus on ülekaalus teine rahvus.

Et vene segmendis töötamine on paljudele sundseis, näitavad ka töörahulolu regressioonanalüüsi tulemused⁸. Nimelt ilmnes, et ainuüksi nn vene segmenti kuulumisega kaasneb suurem tööga rahulolematuse risk, seda ka paljudel muudel võrdsetel eeldustel (nõuded keelte - eesti/vene, võõrkeeled - oskusele; inimkapital - haridus, vanus, samuti töötasu, tööstaatus, amet, töö mittevastavus haridustasemele, piirkond, kus elatakse). Võrreldes vene sektoriga pakub töö eesti sektoris 1.3 suurema tõenäosusega suuremat töörahulolu, avalikus sektoris aga koguni 1,4 suurema tõenäosusega.

Tabel 10. Keelenõuded ja inimkapital tööturu segmentide ja emakeele järgi

	Venekeelsed töötajad			Eestlased	
	erasektori vene segmendis	erasektori eesti segmendis	avalikus sektoris	erasektori eesti segmendis	avalikus sektoris
Keelenõuded praegu:					
- töö läheb vaja eesti keelt	45	83	71		
- töö läheb vaja vene keelt				49	46
-tööl läheb vaja inglise vm keelt	20	19	4	30	30
Oskab					
- vabalt eesti keelt	7	24	17		
- vabalt vene keelt				19	27
- mingilgi määral muud (inglise, soome või saksa) keelt	55	67	76	88	86
Haridustase					
-omavad kõrgharidust	21	16	43	14	27
Vahetades töökoha läheks sinna, kus					
- ei nõuta keeleoskuse kõrget taset (va emakeel)	81	78	70	68	72
Eesti kodakondsus	37	58	74		

Teisisõnu on olemas veel „miski“, mida lisaks eelpool mainitule tajutakse vene sektoris miinusena – pole välistatud, et tegemist on reaktsiooniga piiratud valikuvõimalustele. Mainimist väärrib ka asjaolu, et sama regressioonanalüüsi tulemusena ilmnes, et riigispetsiifilise inimkapitali osas kõige rikkam venekeelsete vastajate rühmal (hea keele oskusega ja EV kodakondsus) on (ikka samade sarnaste eelduste korral) eestlastest 1.6 korda väiksem tõenäosus olla rahul oma tööga.

⁸ Käesolevas tekstis ei ole selle regressioonanalüüsi tulemused tabelina esitatud, kuid autorilt saadavad.

Võimaluste võrdsuse tajumine

Tööturu trendide ja rahvusrühmade arvamuste trendide võrdluse tulemusena ilmnes, et muutused eestlaste ja venekeelsete töötajate tööturu edu ja riskide jaotumises ei haaku vastavate hinnangutega. Mingi konkreetse küsitlushetke puhul tähendaks see, et hinnangud võimaluste võrdsuse etnilisele dimensioonile peaksid sõltuma mitte niivõrd isiku edukusest, sh ka tema ressursidest (nt riigikeeleoskus/EV kodakondsus) kui tema rahvuslikust kuuluvusest. Alternatiivne loogika oleks, et tööturu kogemuse eripära, eelkõige töötamine rahvuslik-keeleliselt homogeeses kollektiivis, avaldab ikkagi mõju hinnangutele. Nt „sunnitud eraldatus“ vene segmendis, aga ka isiklik (või sõprade-tuttavate ehk referentgrupi) kogemus, et konkureerides eestlastega „nende“ segmendis, peaks edu saavutamiseks neist olulisel määral üle olema, nt omama kõrgemat haridustaset, võiks kallutada võimaluste hinnangut (eba)võrdsuse tunnistamise suunas. Samas kui on teada, et „võitjad“ kipuvad pidama end võitnuteks just ausameelses konkurentsisis, seega hindama üle võimaluste võrdsust. Tabelis 11 esitatud andmed hinnangutest võimaluste võrdsusele Eesti tööturul toetavad trendide alusel tehtud järeldusi.

Nii erinevad eestlaste ja venekeelsete vastajate arvamused olulisel määral, eriti hea töö saamise võimaluste kohta eraettevõtluses. Vaid 1/3 eestlastest arvab, et eestlastel on paremad võimalused, samas kui venekeelsetest vastajatest näeb olukorda sellisena 3/4. Rahvusrühmade hinnangud võimaluste ebavõrdsusele on aga väga ühtlased, seda nii hea töö saamise võimaluste kohta eraettevõtluses, kui ka juhtivale riigiametile saamise kohta. Eristumine ilmneb vaid *enesehinnangulise* ühiskonnakihi alusel, nii et just kõrge positsiooni puhul toimub eestlaste ja venekeelsete vastajate hinnangute lähenemine. Venekeelsete elanike arvamused varieeruvad vastavalt ka *enesehinnangulisele* töölasele staatusele, sedagi vaid erasektori võimaluste puhul. Küll aga etniliselt määratletud tööturusegmenti alusel hinnanguid oluliselt ei eristu. Kõik see kõneleb selle poolt, et võrdsete võimaluste tajumisel ei ole mitte niivõrd kogemuslik, vaid ideoloogiline alus.

Tabel 11. Võimaluste ebavõrdsuse tajumine sõltuvalt ankeedi keelest, inimkapitalist, tööturusegmendist ja staatusest

	Eestlastest arvavad, et...		Venekeelsetest vastajatest arvavad, et...	
	eestlastel on võrreldes mitte-eestlastega parem/ad...			
	Hea töö saamise võimalused eraettevõtluses	Võimalus saada juhtivale ametikohale riigi-ja omavalitsuse asutuses	Hea töö saamise võimalused eraettevõtluses	Võimalus saada juhtivale ametikohale riigi-ja omavalitsuse asutuses
Kõik Piirkond	36	63	77	93
Tallinn	29	65	76	97
Ida-Virumaa	31	60	78	89
Mujal Eestis	39	63	80	89
Vanus				
15-24	39	63	72	86
25-39	34	65	81	94
40-59	35	64	78	94
60-75	38	57	77	93
Haridus				
Põhiharidus	38	55	76	85
Kutse- või keskeriharidus	37	68	78	93
Keskharidus	35	63	79	94
Kõrgharidus	34	69	76	96
Põhitegevus				
Juht, spetsialist	37	69	77	95
Teenindaja, kontoritöötaja	39	65	81	93
Tööline	38	65	78	94
Pensionär	33	53	74	91
(Üli)õpilane	35	61	74	84
Muu mittetöötav	34	65	80	96
Ühiskonnakiht				
Madal	31	51	83	87
Keskmine	36	65	76	79
Kõrge	42	67	59	67
Tööalane status				
Madal	34	63	85	95
Keskmine	41	68	77	97
Kõrge	38	67	72	92
Tööturusegment				
Vene erasektoris			76	98
Eesti erasektoris	38	68	82	93
Avalik sektor	38	66	80	96

Seda kinnitavad ka Lisas 1 esitatud regressioonanalüüsi tulemused. Just (ja peaaegu et ainult) rahvusesti eristub arvamus sellest, kas eestlaste ja mitte-eestlaste võimalused on võrdsed. Väga oluliseks mõjuriks osutus ka hinnag mitte-eestlaste staatusele Eesti ühiskonnas. Küll aga üllatavaks osutus tulemus sektorite osas. Sama kehtib ka diskrimineerimise tajumise puhul (vt tabel 12).

Tabel 12. Diskrimineerimise tajumine sõltuvalt ankeedi keelest, inimkapitalist, tööturusegmentist ja staatusest

	Eestlastest		Venekeelsetest vastajatest ...	
	Kokkupuuteid olukorraga, kus mõnda isikut on rahvuse või keele tõttu eelistatud tööle võtmisel, teatud ametikohtade või hüvede jagamisel...			
	Korduvalt, see on üsna tavaline	Ei ole olnud ühtki kokkupuudet sellise olukorraga	Korduvalt, see on üsna tavaline	Ei ole olnud ühtki kokkupuudet sellise olukorraga
Kõik Piirkond	3	65	24	19
Tallinn	5	57	25	15
Ida-Virumaa	11	61	27	24
Mujal Eestis	2	68	18	20
Vanus				
15-24	5	58	24	17
25-39	3	64	24	12
40-59	3	67	29	17
60-75	2	73	14	34
Haridus				
Põhiharidus	3	71	14	33
Kutse- või keskeriharidus	4	68	26	16
Keskharidus	3	59	25	13
Kõrgharidus	3	58	32	16
Põhitegevus				
Juht, spetsialist	2	63	18	16
Teenindaja, kontoritöötaja	3	58	29	15
Tööline	6	66	27	15
Pensionär	2	79	14	35
(Üli)õpilane	5	63	19	21
Muu mittetöötav	2	61	43	7
Ühiskonnakiht				
Madal	4	75	34	15
Keskmine	3	65	22	19
Kõrge	4	58	18	26
Tööalane staatus				
Madal	4	65	34	10
Keskmine	3	60	23	14
Kõrge	4	63	18	22
Tööturusegment				
Vene erasektoris			30	15
Eesti erasektoris	2	65	23	11
Avalik sektor	4	63	21	19

Ka selles osas erinevad eestlaste ja venekeelse elanikkonna seisukohad, seda eriti diskrimineerimisega kokkupuute puudumise kohta. 2/3 eestlastest ei olnud ühtegi kokkupuudet ebavõrdse kohtlemisega tööturul, venekeelsete seas oli selliseid 1/5, samas kui neljandik pidas seda tavaliseks.

Rahvusrühmiti loeb nii see, kuivõrd on (olnud) kokkupuuteid tööturuga, seda eriti venekeelsete vastajate puhul – eristab kõige enam): venekeelsete puhul peab 43% töötutest ja kodustest diskrimineerimist tavaliseks (vaid iga viies õpilane), kuid loevad

ka haridus ja *enesehinnanguline* ühiskonnakiht. Eestlaste puhul ilmneb selline loogika, et mida edukam ja haritum, seda enam on olnud kokkupuuteid. Venekeelsete korral osutub aga hariduse ja staatuse mõju erinevasuunaliseks: hariduse puhul kehtib sama loogika, mis eestlastelgi, enesehinnangulise staatuse puhul aga vastupidine. Töötavate venekeelsete puhul osutub oluliseks ka *enesehinnangulise* tööalase staatuse mõju. Et arvamus diskrimineerimise kohta osutub üldisemal laadi võimaluste võrdsuse hinnangust enam inimeste kogemusel põhinevaks, selles pole mitte midagi üllatavat. Pigem üllatab see, kui vähesel määral reaalne kogemus loeb: hinnangud on rahvusrühmiti üllatavalt üksmeelselt-ideoloogilised. Ei sõltu ju need kuigi olulisel määral ka rahvuslikult määratletud tööturusegmenti kuulumisest.

Veelgi enam üllatavad ootused riigile selles osas, kas riik peaks kindlustama võrdseid võimalusi tööturul või mitte (vt tabel 13). Esiteks, erinevad need ootused rahvusrühmade lõikes eelpool vaadeldud indikaatoritest mõnevõrra vähem. 2/3 eestlastest pooldavad sellist sekkumist - arvavad, et riik peaks (kas kindlasti või pigem) võtma midagi ette venekeelsetest vastajatest on selliselt seisukohal 93%. Samas on sekkumist pooldajaid eestlaste seas enam kui ebavõrdsuse olemasolu tunnustajaid. Asjaolu, et ootused riigile struktuurselt ei eristu (sh ei sõltu ka tööturusegmentidest), viitab sellele, et tegemist ei ole mitte kogemusliku, vaid ideoloogilise hinnanguga. Seega, nii hinnangute ja tööturuprotsesside trendide võrdlus, kui ka 2008. aasta hinnangute kujunemise tegurite analüüs viitavad sellele, et hinnangud võimaluste võrdsusele on mõjutatud mitte niivõrd inimeste kogemustest (sh etnilistes segmentides töötamisest), kuivõrd nende maailmavaatest.

Tabel 13. Hinnang riigi rollile võrdsete võimaluste kindlustamisel sõltuvalt ankeedi keelest, inimkapitalist, tööturusegmendist ja staatusest

	Eestlastest arvavad, et...	Venekeelsetest vastajatest arvavad, et...
	Riik peaks võtma midagi ette kindlustamiseks võrdseid võimalusi tööturul* erinevast rahvusest inimestele	
Kõik Piirkond	61	93
Tallinn	59	94
Ida-Virumaa	74	91
Mujal Eestis	60	92
Vanus		
15-24	62	94
25-39	63	91
40-59	56	92
60-75	62	94
Haridus		
Põhiharidus	61	91
Kutse- või keskeriharidus	65	95
Keskharidus	59	92
Kõrgharidus	50	91
Põhitegevus		
Juht, spetsialist	62	92
Teenindaja, kontoritöötaja	64	90
Tööline	58	92
Pensionär	60	94
(Üli)õpilane	63	94
Muu mittetöötav	52	93
Ühiskonnakiht		
Madal	59	97
Keskmine	61	92
Kõrge	60	89
Tööalane staatus		
Madal	56	92
Keskmine	63	91
Kõrge	63	92
Tööturusegment		
Vene erasektoris		88
Eesti erasektoris	60	91
Avalik sektor	65	96

* vastused „kindlasti peaks“ ja „pigem peaks“

4. Kokkuvõte

Integratsiooni monitooringu tulemuste kõrvutamine Eesti Tööjõu-uuringute andmetega näitas, et tööturu dünaamika haakub vaid üsna konkreetsete isiklike võimaluste hinnangutega (nt tööleidmise võimaluse tajumisega). Rahvusgruppide olukorra ja võimaluste võrdlevad hinnangud on aga üsna stabiilsed, nendes praktiliselt ei kajastu tööturul toimuvad muutused. Teisisõnu, hinnangutel on üsna nõrk kogemuslik alus, võrdsete võimaluste tajumine seondub pigem nägemusega rahvusvähemuse staatusest ühiskonnas.

Olemasolevad andmed ei võimalda küll etnilis-keeleliste tööturusegmentide eripära süvaanalüüsi, kuid kõnelevad ikkagi selle poolt, et tööturg on olulisel määral segmenteeritud mitte-eestlaste tööle võtmise ja edutamise reeglite osas. Eriti ilmne on see nn riigispetsiifilise inimkapitali puhul – ETU 2001-2008 andmete analüüs näitas, kui erinevalt toimub selekteerimine avalikus ja erasektoris ning kui väga valiv on erasektor, kuigi reeglid on sätestatud eelkõige avaliku sektori tarvis. Kaudselt kinnitab see mujal maailmas ilmnenu seaduspärasust: mida ametlikumad (selgemalt kirjas) on töölevõtmise, edutamise, vallandamise reeglid, seda vähem on diskrimineerimist.

Et olla edukas konkurentsis eestlastega, selleks peavad olema mitte-eestlastel teatud eelised, nt kõrgema haridustaseme näol. Samas ilmnis monitooringu andmetest, et nn vene segmendi töötajaskond selliseid eeliseid ei oma, pigem vastupidi, esineb – eriti avaliku sektori töötajaskonnaga võrreldes – inimkapitali defitsiiti, eriti riigispetsiifilise (riigikeele oskus ja EV kodakondsus) inimkapitali osas. See on üks nn vene tööturusegmendi suletuse põhjusi. Ka on alust oletada, et just see suletus tekitabki pingeid ning et nn vene segment ei ole mitte niivõrd vaba valiku tule, kuivõrd sundseis kesistena tajutavate võimaluste tõttu.

Kirjanduses peetakse keele omandamaist võrreldes kodakondsuse, religiooni ja rassiga küllaltki lihtsalt ületatavaks barjääriks, sest kakskeelsus on võimalik ja levinud praktika. Harilikult immigrantide lapsed, kes on omandanud hariduse uuel kodumaal, oskavad riigikeelt küllaltki hästi (Alba 2005). Mitmed analüüsid (Lindemann jt, 2008) on näidanud, et noorte (20-34-aastaste) mitte-eestlaste tööturu väljavaated ei ole keskmisest soodsamad, seda vaatamata asjaolule, et enamik neist on Eestis sündinud, siin hariduse omandanud ja seda juba Eesti Vabariigi ajal. Enamgi, just noortel on riigispetsiifilise inimkapitali olemasolust suhteliselt vähe kasu. Nii nt noorte mitte-eestlaste tõenäosus saavutada positsioon ametiredeli tipus osutus eestlasest eakaaslaste omast 1,7 korda (nende mitte-eestlaste puhul, kes oskavad eesti keelt nii kõnes kui kirjas ning kes on EV kodanikud) väiksemaks (Lindemann jt, 2008). Teisisõnu, ka noorte puhul on asi võrdsetest võimalustest kaugel. Euroopas läbiviidud uuringud on näidanud, et oluliseks takistuseks rahvusgruppide olukorra ühtlustamisel võib osutada vähemuste enda madal motiveeritus investeerida riigispetsiifilise inimkapitali omandamisse, sealhulgas keeleõppesse, mis omakorda tuleneb riigile omastest integratsiooni ja immigratsiooni poliitikest (Kogan 2007).

Seega ei ole rahvuspõhised erinevused Eesti tööturul taandatavad ainult inimkapitali ebapiisavusele. Isikukesksed seletused rõhutavad lisaks inimkapitalile ka teiste indiviidi ressursside olulisust tööturuedu eeldusena, nt tõstetakse esile sotsiaalse ja/või, kultuurilise kapitali rolli, noorte puhul ka vanemate kapitale, sh ka rahalist, mis pakub näiteks nõu puhvri võimalust hea töökoha otsimiseks. Eestis on just „kasuliku“

sotsiaalse kapitali puudumist peetud olulisimaks teguriks, mis piirab mitte-eestlaste võimalusi tööturul (Luuk & Pavelson 2002). Lähtudes sellest,

Riigi poliitika vähemuste suhtes omab alati ka sümbolilist tähendust, edastades kõigile osapooltele sõnumi selle kohta, kellena inimest koheldakse, kui olulisena peetakse suhet selle isiku ja riigi vahel, kas osapooltel tasub sellesse suhtesse panustada. Mida segasemad on signaalid, seda ebamäärasemaks muutub olukord kõigi osapoolte jaoks ning seda suurem on oht, et antud riigis „ajutiseks“ peetav isik ei soovigi investeerida riigi-spetsiifilisse inimkapitali. Signaalide olulisusele viitab ka asjaolu, et venekeelsel elanikkonnal on (nagu eestlastelgi) välja kujunenud selged ideoloogilised hoiakud võimaluste (eba)võrdusduse suhtes, millel kogemuslik alus praktiliselt puudub. Seepärast ei saa loota kiirele progressile rahvusrühmade seisukohtade lähenemisel.

Mujal maailmas on leitud, et eriti oluline on poliitika järjepidevus ja üldsusele edastavate signaalide selgus siis, kui tekib vajadus teise põlvkonna immigrantide integreerimise järele. Teise põlvkonna integreerimisega kaasnevad hoopis komplitseeritumad (võrreldes esimese põlvkonna immigrantidega) probleemid, sealhulgas ka suuremad ambitsioonid saavutamaks põliselanikega võrdsed tulemusi. Portes ja Rumbaut (2001) toovadki esile etnilise koosluse rolli teise põlvkonna integreerimisel, Reitz (1998) aga ka haridussüsteemi rolli. Ka ilmneb teise põlvkonna tööturu integreerimise mõtestamisel-analüüsimisel vajadus vaadelda kõiki ülalmainitud tingimusi mitte nõ ükshaaval, isoleeritult, vaid „paketina“, komplekselt - nende poolt kujundatavate tööturu võimaluste eripära avaldub just nimelt nende kõigi koosmõjus (Reitz 1998). See eeldab ühelt poolt tõsist uurimustööd, teiselt poolt aga pikaajalisi kokkuleppeid ühiskonnas - kas ja kui võrdsed võimalused on realselt taotletav eesmärk. Eestis elavad venekeelsed noored ei pruugi olla teine põlvkond, paljud on kolmas Eestis elav põlvkond ja on veelgi pikemaajalisemalt Eestiga seotuid. Eesti Vabariigi taasiseseisvumisel osutusid nad aga samade väljakutsete ees olevaiks, mis mujal maailmas iseloomustab teise põlvkonna immigrante. Eestis ei ole ei olukorra tajumisel ega ka reaalsete perspektiivide osas nooremate mitte-eestlaste olukord vanemate omast oluliselt parem ning iseenesest see paremuse poole ka ei muutu.

Lisa 1 .Võimaluste ebavõrdsuse tajumine, logistilise regressiooni tulemused

	Eestlastel on võrreldes mitte-eestlastega parem/ad...			
	Hea töö saamise võimalused eraettevõtluses		Võimalus saada juhtivale ametikohale riigi- ja omavalitsuse asutuses	
	Tõenäosus on võrdlusrühmast suurem (kordades)	Tõenäosus on võrdlusrühmast väiksem (kordades)	Tõenäosus on võrdlusrühmast suurem (kordades)	Tõenäosus on võrdlusrühmast väiksem (kordades)
Inimkapital:				
Riigipetsiifiline (Mitte-eestlased riigikeele oskuse ja kodakondsuse järgi-võrrelduna eestlastega)				
Kasin (Vilets riigikeele oskus, ei ole EV kodanik)	1.72***		1.80**	
Keskmine	1.73***		1.55***	
Hea (Oskab riigikeelt, on EV kodanik)	1.63***		1.80*	
Haridus (võrdlus kõrgharidusega)				
Põhiharidus				1.84**
Keskharidus				
Keskeriharidus keskhariiduse baasil				1.42*
Vanus (töökogemus-võrdlus vanusrühmaga 60-74)				
15-24				
25-39				
40-59				
Tööturu segment:				
Regioon (võrdlus Tallinnaga)				
Ida-Virumaa*				
Muu Eesti				
Sektor (võrdlus vene erasegmenidiga)				
Eesti erasegment	1.32*			
Avalik sektor	1.33*			
Ühiskonna kiht (võrdlus kõrgega)				
Madal				
Keskmine				
Sugu				
Naised (võrrelduna meestega)				
Diskrimineerimise kogemus (võrdlus arvamusega, et see on tavaline)				
Juhtub				
Ei ole olnud ühtki kokkupuudet				
Mitte-eestlaste staatus ühiskonnas				
Olla mitte-eestlane on pigem ebasoodne asjaolu	1.50***		1.57***	

Tabelis esitatud vaid statistiliselt olulised tõenäosuse suhted:

*** olulisusnivoo < .001

* olulisusnivoo .01 <p<.05.

Haridus

Ellu Saar

Haridussüsteemi roll ühiskonna lõimumisprotsessis on kahtlemata oluline: haridus loob eeldused edukaks tööturule lülitumiseks, teisalt aga edendatakse hariduse kaudu integratsiooniprotsessis osaliste keeleoskust.

1. Taust

Arenenud industriaalriikides ollakse seisukohal, et erinevatest rahvustest noortele võrdsete stardivõimaluste loomisele aitavad kaasa eelkõige võrdsed võimalused saada haridust. Kuni 1990. aastate esimese pooleni oli Eestis teistesse rahvusgruppidesse kuuluva elanikkonna haridustase isegi kõrgem eestlaste omast (vt. tabel 1). Paraku on olukord 1990. aastate lõpuks muutunud vastupidiseks ja seda eelkõige kõrgharidusega elanikkonna osakaalu poolest. Sealjuures ilmnevad eriti suured erinevused eesti ja teistest rahvustest noorte haridustasemes ning seda eriti Tallinnas. 2000. aasta rahvaloenduse andmeil oli Tallinnas 15-29-aastaste mitteõppivate teistesse rahvusgruppidesse kuuluvate noorte haridustase märgatavalt madalam eestlaste omast: nende seas oli mõnevõrra rohkem alg- ja põhihariduse ning kutsehariduse omandanud, samas on kõrgharidusega mitte-eesti noorte osakaal peaaegu kaks korda väiksem kui eestlastel.

Tabel 1. Erinevate rahvusgruppide haridustase aastatel 1989 ja 2000

Haridustase	1989*		2000*		2000 mitteõppivad noored (15-29) Eestis		2000 mitteõppivad noored (15-29) Tallinnas	
	Eest- lased	Teised rahvu- sed	Eest- lased	Teised rahvu- sed	Eest- lased	Teised rahvu- sed	Eestla- sed	Teised rahvu- sed
Algharidus	17	14	4	4	2	1	1	1
Põhiharidus	17	15	12	13	20	17	10	15
Keskharidus**	27	28	31	28	32	31	37	33
Kutseharidus			7	8	13	18	10	15
Keskeriharidus	21	26	20	26	20	21	22	24
Kõrgharidus	18	17	26	20	12	9	20	11
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

*15-64-aastased.

**1989.aastal kesk- ja kutseharidus koos.

Allikas: 1989 ja 2000.a. rahvaloendus.

Sealjuures on nii 15-19-aastaste kui ka 20-24-aastaste nii venelaste kui ka teiste rahvusgruppide esindajate seas õppivate noorte osakaal märgatavalt madalam eesti noorte vastavatest näitajatest (vt. tabel 2). Eriti suured erinevused ilmnevad üle 20-aastaste seas. Kui Eestis üle veerandi 20-24-aastastest eestlastest õpib kõrgharidussüsteemis, siis vene noortest teeb seda alla viiendiku. Jällegi on erinevused Tallinnas märgatavalt suuremad kui Eestis tervikuna: kui kaks viiendikku 20-24-aastastest eestlastest õpib kõrgharidussüsteemis, siis vene noorte sama

vanusegrupi noorte vastav näitaja jääb neljandiku piirimaile. Need andmed viitavad sellele, et venekeelsete noorte potentsiaal jääb Eestis vähemalt osaliselt kasutamata.

Tabel 2. Õppivate noorte osakaal vanuse- ja rahvusgrupiti Tallinnas ja Eestis, %

	Eestlased	Venelased	Teised rahvused
Tallinnas			
15-19-aastased	90	82	85
20-24-aastased	49	30	33
sealhulgas kõrghariduses	41	24	27
25-29-aastased	20	7	10
sealhulgas kõrghariduses	19	6	9
Eestis			
15-19-aastased	87	83	84
20-24-aastased	36	25	29
sealhulgas kõrghariduses	28	18	22
25-29-aastased	13	6	10
sealhulgas kõrghariduses	12	4	9

Allikas: 2000.a. rahvaloendus.

Viimase kümnekonna aasta jooksul on pidevalt vähenenud vene õppekeelega koolide lõpetajate osakaal nii põhihariduse kui ka keskkooli tasandil. Kui 1993.aastal moodustasid vene õppekeelega koolide lõpetajad 35,2% kõigis põhikooli lõpetajatest, siis 2006. aastal oli vastav protsent 23,8. Keskkooli korral olid osakaalud vastavalt 1993.a. 30,1% ja 2006.a. 27,5%. Vene keeles õppijate osatähtsus üldhariduse päevaõppes on vähenenud 1993.a. 33,5%-lt 2006.a. 20,4%-ni. 2006/07. õppeaastal õppis 17% õpilastest, kelle emakeeleks ei olnud eesti keel, eesti õppekeelega koolides või siis keelekümblusklassides⁹. Samas ei ole see protsent viimase viie aasta jooksul kuigi oluliselt suurenenud vaid pigem püsinud samal tasemel. Keelekümblusklassid mängivad Eesti haridussüsteemis küllaltki olulist rolli. 2006/07. õppeaastal õppis 3234 õpilast neis klassides.

Peale põhihariduse omandamist ilmneb haridussüsteemis teatud segregatsioon: vene õppekeelega põhikooli lõpetanute jätkab võrreldes eesti õppekeelse põhikooli lõpetanutega märksa väiksem protsent õpinguid keskkoolis või gümnaasiumis (vt. tabel 3). Eriti märgatavad on erinevused Tallinnas. Seevastu kutsekeskkoolides õpinguid jätkanute osakaal on vene koolide lõpetanute hulgas märgatavalt suurem.

⁹ Eesti Haridus- ja Teadusministeerium.

Tabel 3. 9.klassi lõpetanute osakaal, kes jätkasid õpinguid 10. klassis maakonniti ja õppekeelesti, 2003/04, %

Maakond	Õppekeel	
	Eesti	Vene
Harju	84.6	60.8
Tallinn	96.1	62.0
Hiiu	67.0	-
Ida-Viru	74.5	60.6
Jõgeva	60.5	76.3
Järva	56.2	71.4
Lääne	81.4	68.4
Lääne-Viru	66.1	47.7
Põlva	61.1	-
Pärnu	70.5	69.4
Rapla	54.7	-
Saare	65.7	-
Tartu	94.0	71.1
Valga	56.2	71.3
Viljandi	66.7	92.3
Võru	71.4	100.0
Kokku	74.9	61.5

Allikas: Eesti Statistikaamet.

Kutsehariduses erineb õppekeelesti ka erialaline jagunemine: eestikeelsetes kutsekoolides on mõnevõrra suurem äriduse ja halduse ning isikuteenindusega seotud erialadel õppijate osakaal, samas venekeelsetes kutsekoolides õpilastest moodustavad kolmandiku tehnikaerialadel õppijad (vt. tabel 4). See näitaja on kaks korda suurem eestikeelsete kutsekoolide vastavast näitajast.

Tabel 4. Erialaline jagunemine kutsehariduses õppekeelesti, 2003/04

	Eesti	Vene
Kunstid	4.2	1.8
Äridus ja haldus	15.6	10.6
Arvutiteadused	6.0	9.3
Tehnikaalad	17.1	35.6
Tootmine ja töötlemine	12.5	14.3
Arhitektuur ja ehitus	10.7	11.4
Põllumajandus, metsandus ja kalandus	7.5	-
Tervis	1.2	1.4
Sotsiaalteenused	1.2	-
Isikuteenindus	18.5	12.4
Transporditeenused	2.1	3.1
keskkonnakaitse	0.9	-
Turvamine	2.6	-
Kokku	100	100

Allikas: Eesti Statistikaamet.

Vene õppekeeleaga gümnaasiumite lõpetajate riigieksamitulemused olid 2008. aastal halvemad eesti õppekeeleaga koolide lõpetanute omadest võõrkeeltes, ühiskonnaõpetuses ja geograafias (vt. Tabel 5). Sealjuures on erinevus ühiskonnaõpetuse ja geograafia riigieksamitulemustes suurenenud just viimastel

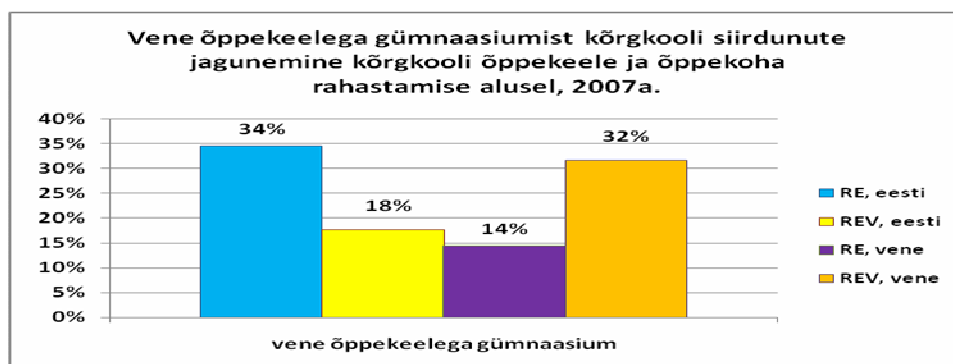
aastatel¹⁰. Samuti hakkab silma, et varasem vene õppekeelega koolide mõningane paremus matemaatika ja füüsika riigieksamite tulemuste korral on asendunud väikese tagasimineku¹¹ga. Teiste õppeainete korral olulisi erinevusi ei ilmnenu¹².

Tabel 5. Riigieksamite tulemused õppekeeleli 2005.-2008.aastal

	2005		2006		2007		2008	
	eesti	vene	eesti	vene	eesti	vene	eesti	vene
Ajalugu	59,5	54	67,9	58	65,5	62,7	62,8	56,6
Bioloogia	59	58	63,1	58,5	59,1	57,6	62,6	63,9
Füüsika	59,8	65,3	68,9	71,8	70,6	66,9	65,2	62,9
Geograafia	65,2	55,7	60,9	51	57,4	47,5	57,1	39,3
Inglise keel	67,5	64,2	66,4	57,8	71,0	62,2	70,3	60,2
Keemia	65	68,9	64,7	67,9	61,8	63,9	66,1	67,2
Matemaatika	55	59,4	51,1	49,1	51	46,9	61,3	58,4
Saksa keel	67,5	64	68,7	60,4	73	61,2	67,5	65,2
Ühiskonnaõpetus	59,6	57,5	59,6	45,7	60,1	48,6	67,4	51,8

Allikas: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. <http://www.ekk.edu.ee>

2007. aastal läks 65% eestikeelse gümnaasiumi lõpetajatest kõrgkooli¹² edasi, venekeelse gümnaasiumi lõpetajate korral oli vastav protsent 67%, 2005. aastal aga 60%. Vene õppekeelega kooli lõpetanute hulgas on kohe pärast kooli kõrgkooli siirdujate hulk viimase kolme aasta jooksul kasvanud ning 2007. aastal ületas kahe protsendi võrra eestikeelsest õppest edasisuundujate osa. Samas sai vene koolide lõpetajatest riigieelarvelisele kohale 48%, eestikeelse gümnaasiumi lõpetajatest aga 55% (vt. joonised 1 ja 2). 2005. a ja 2007. aasta võrdluses ilmneb suundumus, mille kohaselt vene õppekeelega gümnaasiumist kõrgkooli eestikeelsesesse õppesse astujate osakaal on vähenenud (vastavalt 59% ja 52%).

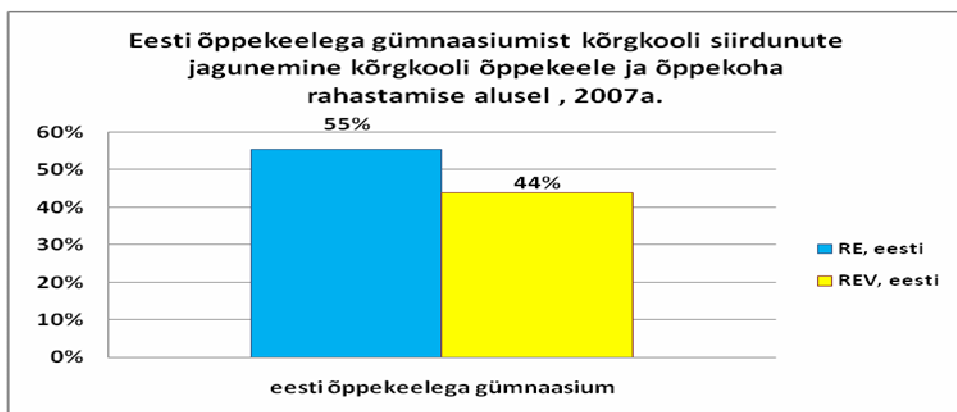

Joonis 1. Vene õppekeelega gümnaasiumist kõrgkooli siirdunute jagunemine

¹⁰ Praegu on raske hinnata, kas põhjuseks võib olla see, et neid aineid on hakatud õpetama eesti keeles või on tegemist mingi muu põhjusega.

¹¹ Selle põhjuseks on peetud muuhulgas eestikeelsete õpikute kehvi tõlkeid vene keelde.

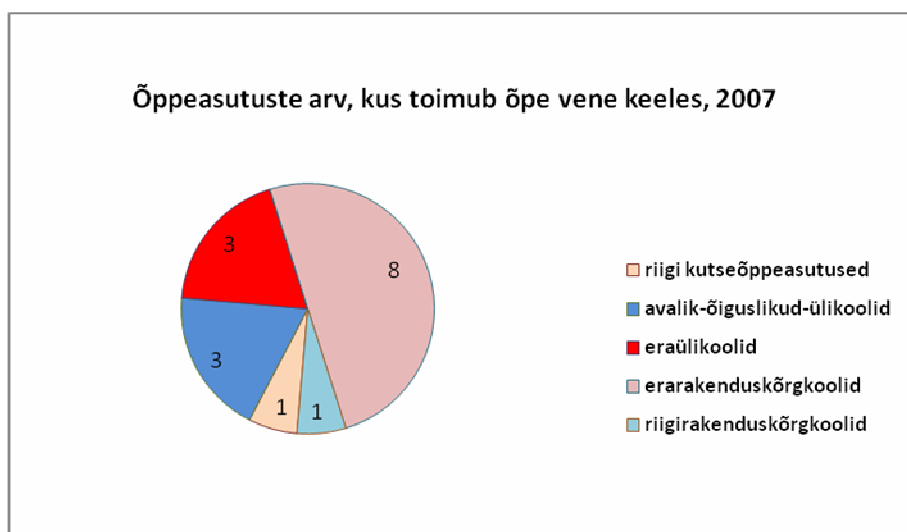
¹² Kasutatakse siin ja edaspidi õppeasutuste tähenduses, kes pakuvad õpet kõrgharidustasemel.

Joonis 2. Eesti õppekeelega gümnaasiumist kõrgkooli siirdunute jagunemine

Allikas: Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis, 2008.

Kõrghariduse tasemel on vene keeles õppijate osakaal väga väike (12,5% rakenduskõrghariduse tasemel, 7,6% bakalaureuseõppes ja vaid 2,8% magistriõppes). 2007. aastal oli venekeelsetes õpperühmades võimalik õppida 16-s kõrgkoolis (35-st) ehk ca pooltes. Kõige rohkem institutsioone, kus toimub venekeelne õpe, on erarakenduskõrgkoolide hulgas (vt. joonis 3). Kui eesti keeles õppijatest õpib vaid 14,6% erakõrgkoolides, siis vene keeles õppijate hulgas on vastav näitaja 72%. Seega nende vene õppekeelega keskkooli lõpetajate valik, kelle eesti keele oskus ei ole piisav kõrgkoolis eestikeelses õppes jätkamiseks, on piiratud. Enamik neist jätkab õpinguid eraülikoolides ja erarakenduskõrgkoolides.

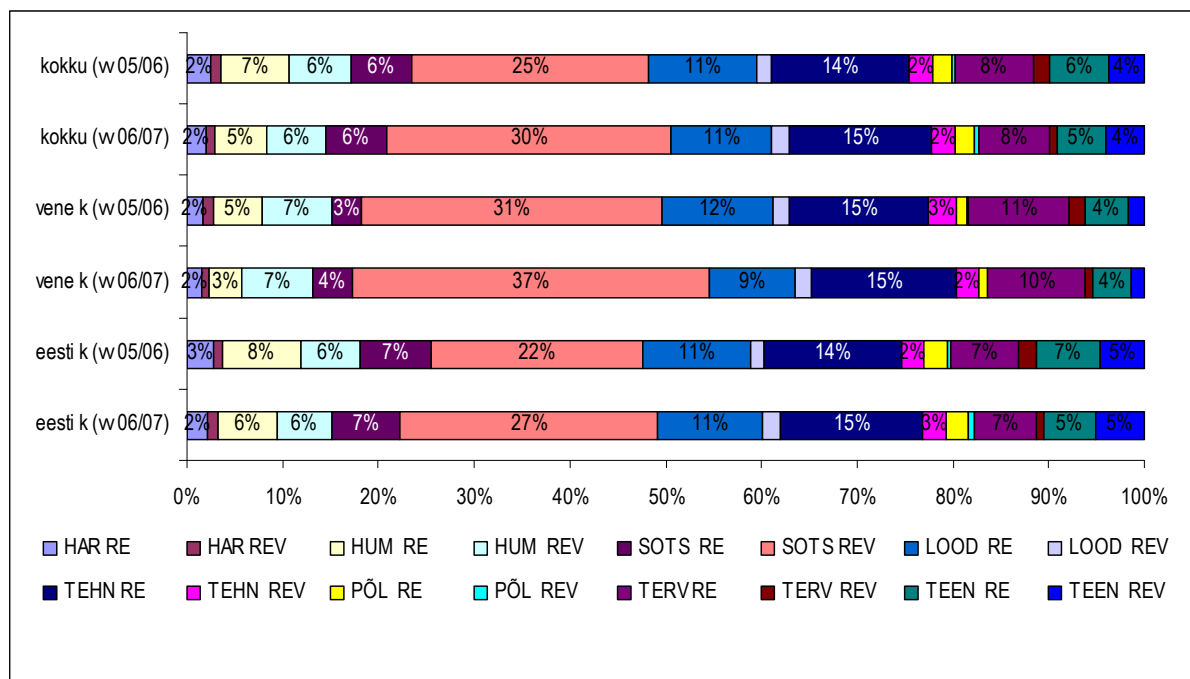

Joonis 3. Õppeasutuste arv, kus toimud õpe vene keeles

Allikas: Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis, 2008.

Valiku piiratust näitab ka järgmine joonis. Vene õppekeelega kooli lõpetanutest suundub väga suur osakaal sotsiaalteadustesse (41% eestikeelsest õppes tulnute 34% vastu) ning eriti just REV kohtadele, kuna seal on tegemist venekeelse õppega. Järgmiseks eelistuseks on nii eesti kui vene koolide lõpetajatele tehnika valdkond (17%). Loodus- ja täppisteaduste eelistus on kahe aasta lõikes vene koolidest tulnutel paari protsendi võrra vähenenud. Eelneva hariduse vene keeles saanud eelistavad eestlastest rohkem tervise valdkonda. Väiksem osa sisseastujatest valib teeninduse (ca

2 korda vähem kui eestikeelse kooli lõpetanud, jällegi on ilmselt tegemist valiku piiratusega), põllumajanduse või humanitaaria ja kunstide valdkonna.

Joonis 4. Kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud vastsete gümnaasiumilõpetajate jaotus eelneva õppekeele alusel valdkondade ja rahastamisallikate lõikes 2005/ 06. ja 2006/07. õa.

Allikas: Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis, 2008.

Üleminek eestikeelsele kõrgharidusele on muutnud venekeelse üldhariduse suures osas hariduslikuks tupikuks, kuna venekeelse gümnaasiumi või keskkooli lõpetanud on tegelikult edasised valikud piiratud. See kehtib just nende venekeelsete noorte kohta, kelle eesti keele oskus ei ole piisav, et jätkata õpinguid eestikeelsetes kõrgharidusinstituutides. Valikut piirab ka asjaolu, et venekeelsete koolide tulevik on kohalike omavalitsuste otsustada (st kui riigil on kohustus toetada muukeelset õpet, siis omavalitsusel seda kohustust ei ole), teisisõnu, otsustamise delegerimisega omavalitsustele muutis riik oma kohustused deklaratiivseteks.

2. Segregatsioon hariduses ja haridussoovid

Integratsiooniuringu andmeil õpib viiendik venekeelsetest vastajatest/nende lastest/lastelastest eesti õppekeelega põhikoolides ja lisaks veel pisut alla viiendiku keelekümblusklassides (vt. tabel 6). Seega vene õppekeelega koolides õppis kolm viiendikku venekeelsetest vastanutest (nende lastest/lastelastest). Gümnaasiumi tasemel on keeliline segregatsioon märgatavalt suurem, kuna vaid pisut üle kümnendiku venekeelsest vastanutest (või nende lastest/lastelastest) õpib eesti õppekeelega koolides (vt. tabel 7). Samas ei ole protsentuaalselt rohkem ka neid, kes

eelistaks eesti õppekeelega kooli. Venekeelne põhikool ei suuda praegu õpilastele piisavat eesti keele oskust anda ja seetõttu ei ole oodata, et oluliselt lisanduks venekeelseid õpilasi eestikeelsetesse gümnaasiumitesse. Pigem tahetakse õppida eestikeelses vene keele ja kultuuri süvaõppega gümnaasiumis koos eesti noortega, st. seda tüüpi koolis, mida Eestis veel ei ole. Siiski kolm viiendikku venekeelsetest vastanutest tahaks õppida osalise eestikeelse aineõppega gümnaasiumis. Kui venekeelse õppega eragümnaasiumis õpib vaid 4% venekeelsetest vastanutest, siis õppimiskohana eelistaks seda tüüpi gümnaasiumi kaks korda enam vastanuid.

Tabel 6. Venekeelsete vastajate (või nende laste/lastelaste) jagunemine põhikooli tüübiti, %

Eesti õppekeelega kool	21
Vene õppekeelega kool	61
Keelekümblusklass	17
Võõrkeelne kool	1
Kokku	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Tabel 7. Venekeelsete vastajate tegelik gümnaasiumiõpe ja õppimiseelistused, %

	Tegelik õpe	Eelistused
Eesti õppekeelega kool	12	11
Osalise eestikeelse aineõppega gümnaasium	84	57
Venekeelse õppega eragümnaasium	4	8
Eestikeelses vene keele ja kultuuri süvaõppega gümnaasiumis koos eesti noortega	-	18
Võõrkeelne kool	-	6
Kokku	100	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Küllaltki selgelt eristuvad eestlaste ja venekeelse elanikkonna lasteaia tüübi eelistused (vt. tabel 8). Kui vaid pisut üle kuuendiku eestlastest eelistaks keelepõhiselt eraldatud lasteaedu, siis venekeelsete vastanute seas on seda tüüpi lasteaedade eelistajaid kaks korda rohkem. Keelepõhiselt eraldatud lasteaedu eelistavad enam need venekeelsed vastanud, kelle eesti keele oskus on kehv ja kellel on Venemaa kodakondsus. Veerand eestlastest peab laste tuleviku seisukohalt parimaks sellist varianti, kus eestikeelses lasteaias eestlaste seas oleks piiratud hulk venekeelseid lapsi. Samas vaid kümnendik venekeelsetest vastanutest eelistaks seda tüüpi lasteaedu. Sealjuures parimaks peab nii eesti- kui ka venekeelne elanikkond sellist eestikeelset lasteaeda, kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad. Praegu on paraku probleemiks see, et eestikeelsetesse lasteaedadesse venekeelseid lapsi ei taheta võtta. Samuti ei ole teistest rahvustest laste jaoks ette nähtud nende emakeelt valdavaid abikasvatajaid. See suurendab keelepõhist segregatsiooni. Samas hoiakute tasemel on valmisolek keelelise segregatsiooni vähendamiseks täiesti olemas.

Tabel 8. Lasteaiatüübi eelistused, %

	Keelepõhiselt eraldatud lasteaiad	Kõik lapsed ilma piiranguteta ühises eestikeelses lasteaias, kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad	Eestikeelses lasteaias eestlaste seas piiratud hulk venekeelseid lapsi	Kokku
Eestlased	16	57	27	100
Venekeelsed vastajad	32	59	9	100
...sh need, kelle eesti keele oskus on hea	26	59	15	100
... sh need, kelle eesti keele oskus on kehv	31	62	7	100
... sh need, kes ei oska eesti keelt	46	51	4	100
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	29	59	12	100
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	29	67	4	100
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	38	57	7	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Venekeelsete vastanute hulgas on keelepõhiselt eraldatud lasteaegade eelistajaid keskmisest rohkem Ida-Virumaal, vanusegruppidest aga kõige vanemate (60-74-aastased) ja kõige nooremate (15-24-aastased) hulgas (vt. tabel 9).

Tabel 9. Venekeelsete vastanute lasteaiatüübi eelistused

	Keelepõhiselt eraldatud lasteaiad	Kõik lapsed ilma piiranguteta ühises eestikeelses lasteaias, kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad	Eestikeelses lasteaias eestlaste seas piiratud hulk venekeelseid lapsi	Kokku
Piirkond				
Tallinn	27	62	11	100
Ida-Virumaa	43	53	4	100
Mujal Eestis	28	60	9	100
Vanusegrupp				
15-24	35	52	13	100
25-39	30	60	10	100
40-59	29	64	7	100
60-75	38	54	8	100
Ühiskonnakiht				
Madal	33	59	8	100
Keskmine	31	60	10	100
Kõrge	36	55	9	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Haridussoovide võrdlus rahvusesti näitab, et kuigi suuri erinevusi eelistuste osas ei ole. Venekeelsete vastanute seas on mõnevõrra rohkem neid, kes tahaks ise või sooviks, et nende lapsed/lapselapsed omandaksid ülikoolihariduse ja vähem keskhariduse eelistajaid (vt. tabel 10).

Tabel 10. Haridussoovid: millist haridust sooviks endale, oma lastele/lastelastele

	Vähemalt kutseharidust	Vähemalt keskharidust	Vähemalt rakenduslikku kõrgharidust	Vähemalt ülikooliharidust	Kokku
Eestlased	14	22	31	33	100
Venekeelsed vastajad	12	13	36	39	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Umbes kolmandik nii eesti- kui ka venekeelsetest vastanutest ei pea oluliseks kõrghariduse omandamise kohta (vt. tabel 11). Enamik eestlastest aga ka venekeelsetest vastanutest tahaks kõrghariduse omandada just Eestis. Vaid kümnendik venekeelsetest vastanutest eelistaks Venemaad. Mujal välismaal kõrgharidust omandada tahtjate protsent ei erine rahvusesti. Ka kodakondsus ei näi mõjutavat venekeelsete vastanute valikut Venemaa kasuks. Venemaa kodakondsusega vastanute hulgas ei ole see protsent suurem kui Eesti kodakondsusega venekeelsete vastanute seas.

Tabel 11. Soovitav kõrghariduse omandamise koht, %

	Eestis	Venemaal	Mujal välismaal	Koht ei ole oluline	Kokku
Eestlased	56	-	9	34	100
Venekeelsed vastajad	47	10	12	31	100
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	43	8	13	35	100
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	56	13	13	19	100
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	47	10	12	30	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Samas tahaks vaid viiendik venekeelsetest vastanutest kas siis ise või et nende lapsed/lapselapsed omandaks kõrghariduse eesti keeles (vt. tabel 12). Sealjuures eesti keelt õppekeelena eelistanute protsent ei sõltu kodakondsusest. Lisandub veel kolmandik, kelle jaoks keel ei ole oluline. Vene keeles tahaks aga kõrghariduse omandada pisut üle kolmandiku venekeelsetest vastanutest. Sealjuures vene keelt õppekeelena eelistaksid enam nii kodakondsuseta kui ka Venemaa kodakondsusega vastanud. Tegelikult on praegu Eestis vaid 10%-l kõrghariduse tasemel õppijatest õppekeeleks vene keel. Seega praeguse eesti keele oskuse taseme juures oleks nõudlus kas täieliku või osalise venekeelse õppe järele märgatavalt suurem praegu Eesti kõrgharidussüsteemis pakutavast.

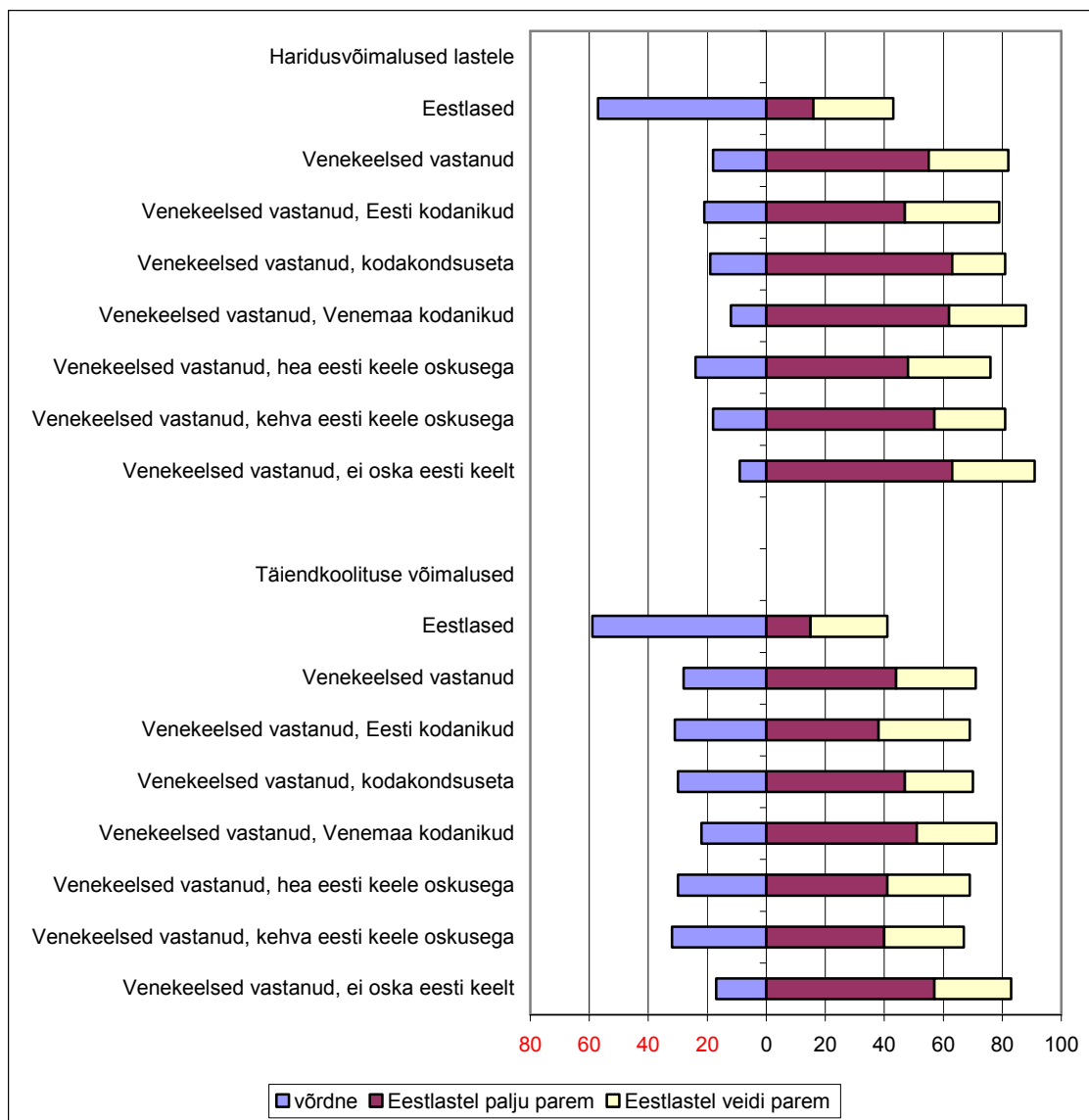
Tabel 12. Soovitatav õppekeel kõrghariduse omandamisel, %

	Eesti	Vene	Muu	Keel ei ole oluline	Kokku
Eestlased	65	-	3	32	100
Venekeelsed vastajad	19	36	10	35	100
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	22	30	9	39	100
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	19	47	6	28	100
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	15	37	18	30	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

3. Hinnang hariduse omandamise võimalustele

Lääne arenenud ühiskondades peetakse võimaluste võrdsetena tajumist oluliseks turumajanduse toimimise ja laiemalt ühiskonna legitiimsuse aluseks. Nagu on kinnitanud eelnevad uuringud, ei pea ka Integratsiooniuringu 2008 kohaselt enamik venekeelseid vastajaid oma haridusvõimalusi eestlastega võrdseteks. Kui eestlastest arvab ligi 60%, et laste haridusvõimalused on võrdsed, st. eestlastel ei ole eeliseid, siis venekeelsetest vastajatest jagab seda seisukohta kolm korda väiksem protsent ning üle poolte arvab, et eestlaste laste haridusvõimalused on palju paremad (vt. joonis 5). Ka nähtub tulemustest, et venekeelse elanikkonna hinnang olukorrale ei sõltu nende endi inimkapitali Eesti-spetsiifilisusest (kodakondsus, eesti keele oskus) kuigi oluliselt. Ka eesti kodakondsusega ja hea eesti keele oskusega venekeelsetest vastajatest peab enamik eestlaste haridusvõimalusi oluliselt paremateks.

Joonis 5. Hinnang haridusvõimaluste võrdsusele rahvusesti, %

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Mõnevõrra vähem kriitilised ollakse täiendkoolituse võimaluste võrdsuse suhtes, kuid ka sel juhul erinevad eestlaste ja venekeelse elanikkonna hinnangud oluliselt: võimalusi võrdseks hinnanute protsent erineb kahekordselt. Eesti keele oskus näib mõnevõrra mõjutavat seda, kui võrd võrdseks peetakse täiendkoolituse võimalusi: kui ligi kolmandik eesti keelt hästi oskajatest arvavad, et täiendkoolituse saamisel ei mängi rahvus rolli, siis eesti keelt mitteoskajate seas jagab seda arvamust vaid kuuendik. Ilmselt on põhjuseks see, et eesti keelt mitteoskajate valik pakutavate kursuste osas on märksa piiratum. Ka Eesti Tööjõu-uuringute andmed kinnitavad, et aastatel 1997-2007 on täiendkoolituses osalenute protsent eestlaste seas olnud pidevalt umbes kaks korda kõrgem kui mitte-eestlaste hulgas.

Ka venekeelsete noorte kõrghariduse omandamise võimalustele Eestis annavad eestlased ja venekeelsed vastajad väga erineva hinnangu: kui enamik eestlastest peab neid võimalusi eesti noorte omadega võrdseteks, siis vaid veerand venekeelsetest vastajatest jagab seda arvamust (vt. tabel 13). Hea eesti keele oskus ja Eesti

kodakondsuse omamine küll vähendab mõnevõrra venekeelsete vastajate pessimismi, kuid siiski jääb eesti ja venekeelsete noorte kõrghariduse omandamise võimalusi võrdseks hinnanute osakaal ka nende seas kaks korda väiksemaks eestlaste vastavast näitajast. Kui ligi kaks kolmandikku ühest ühiskonna rühmast hindab oma võimalusi teise omast kehvemaks, siis see on häirekell.

Tabel 13. Hinnang venekeelsete noorte kõrghariduse omandamise võimalustele Eestis, %

Kas Teie arvates on venekeelsetele noortele eesti noortega võrreldes kõrgharidus Eestis võrdselt kättesaadav?				
	Jah	Ei	Raske öelda	Kokku
Eestlased	59	21	20	100
Venekeelsed vastajad	24	64	12	100
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	31	60	9	100
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	14	71	15	100
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	23	63	14	100
...sh need, kelle eesti keele oskus on hea	34	55	11	100
... sh need, kelle eesti keele oskus on kehv	20	68	11	100
... sh need, kes ei oska eesti keelt	19	68	13	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Kui väljaspool Tallinna ja Ida-Virumaad elavad eestlased peavad harvemini venekeelse elanikkonna haridusvõimalusi eestlasteks võrdseteks, siis venekeelsete vastajate hinnangute korral kehtib pigem vastupidine tendents: muude Eesti piirkondade elanikud hindavad sagedamini võimalusi võrdseteks (vt. tabel 14). Tallinnas ja Ida-Virumaal elavate eestlaste ja venekeelse elanikkonna hinnangutes on aga väga suured käärid. Vanusegruppide võrdlus võimaldab väita, et mõnevõrra vähem erinevad kõige nooremaste vanusegruppi (15-24-aastased) kuuluvate eestlaste ja venekeelsete vastajate hinnangud haridusvõimaluste võrdsusele. Noorimaste vanusegruppi kuuluvate venekeelsete vastajate suhteliselt suurema positiivsuse üheks põhjuseks võib olla reaalse kogemuse nappus, mis tähendab, et nende hinnang võib põhineda pigem ootustele kui tegelikule kogemusele. Siiski on just sellel grupil kõige tõenäolisemalt olemas Eesti kodakondsus ja hea eesti keele oskus, mis võib olla ootuste aluseks. Mida kõrgemaks vastajad oma ühiskondlikku positsiooni hindavad, seda võrdsemaks nad eestlaste ja mitte-eestlaste haridusvõimalusi peavad. See kehtib nii eestlaste kui ka venekeelsete vastajate korral. Siiski jäävad ka oma positsiooni kõrgeks hinnanute korral erinevused eestlaste ja venekeelse elanikkonna arvamuses haridusvõimaluste võrdsuse suhtes suurteks (kahekordne vahe võimalusi võrdseks hinnanute osakaalus).

Tabel 14. Hinnang haridusvõimaluste võrdsusele, võimalusi võrdseks hinnanute %

	Laste haridusvõimalused		Noorte kõrghariduse omandamise võimalused Eestis		Täiendõppe võimalused	
	Eestlased	Venekeelsed vastajad	Eestlased	Venekeelsed vastajad	Eestlased	Venekeelsed vastajad
Piirkond						
Tallinn	66	15	79	26	66	26
Ida-Virumaa	67	18	88	27	50	32
Mujal Eestis	54	24	72	32	57	29
Vanusegrupp						
15-24	52	31	70	38	55	33
25-39	56	17	72	26	58	29
40-59	59	14	76	25	59	27
60-75	62	16	77	22	64	23
Ühiskonnakiht						
Madal	54	9	78	14	56	17
Keskmine	57	19	74	30	59	30
Kõrge	62	30	73	34	60	41

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Tabelis 15 on esitatud venekeelsete vastajate hinnang võrdsetele haridusvõimalustele võrdluses eestlaste arvamusega. Tabelis toodud arvud näitavad mitu korda on venekeelsete vastajate tõenäosus pidada vastavaid võimalusi võrdseteks väiksem kui eestlastel. Tabelist selgub, et noorte korral erinevad eestlaste ja venekeelsete vastajate hinnangud võrdsetele võimalustele mõnevõrra vähem võrreldes kõigi vastajatega. Regiooniti on rahvuste vahelised erinevused hinnangutes suurimad Ida-Virumaal ja kõige vähem erinevad hinnangud neis piirkondades, kus eestlaste osakaal rahvastikus on suurem. Nii hea eesti keele oskus kui ka Eesti kodakondsuse olemasolu vähendab mõnevõrra venekeelsete vastajate pessimismi. Siiski on arvamuste tasandil veelahe väga selge: milline konkurentsi soodustav potentsiaal venekeelsetel vastajatel ka ei oleks, jagavad nad oma hinnanguid vähemedukate „rahvuskaaslastega“, sealjuures jääb nende hinnang eestlaste omast väga erinevaks. See kehtib kõigi esitatud väidete puhul. Seega võib öelda, et venekeelne elanikkond jagab „omadega“ kriitilist hinnangut võimaluste võrdsusele, kuigi kõige ressursirikkamad on võimelised eestlastega konkureerima (olgu et mitte päris võrdselt).

Tabel 15. Venekeelse elanikkonna hinnang võrdsetele võimalustele¹³

	Mitu korda on venekeelsete vastajate tõenäosus väiksem kui eestlastel pidada vastavaid võimalusi võrdseks				
	Tööealised	Noored (15-24)	Tallinn	Ida-Virumaa	Mujal Eestis
VÕRDSETE VÕIMALUSTE HINNANG					
Haridusvõimalused lastele					
Venekeelsed vastanud	5,9***	2,6***	12,2***	16,4***	3,2***
... Eesti kodakondsusega	4,9***	2,5***	9,9***	28,6***	2,3***
...ei ole Eesti kodakondsust	7,6***	3,0**	17,0***	11,5***	8,3***
...hea eesti keele oskusega	4,0***	2,2**	9,4***	10,6***	2,1***
...halva eesti keele oskusega	7,9***	2,9**	14,5***	17,9***	6,1***
Täiendkoolituse võimalused					
Venekeelsed vastanud	2,9***	2,1**	5,0***	2,1*	2,6***
... Eesti kodakondsusega	2,5***	2,0**	3,8***	2,7**	2,1***
... ei ole Eesti kodakondsust	3,5***	3,6**	8,8***	1,5	3,3***
...hea eesti keele oskusega	2,5***	2,2**	4,4***	3,0*	1,7*
...halva eesti keele oskusega	3,3***	2,0**	5,5***	2,0	4,5***
Noorte kõrghariduse omandamise võimalused Eestis					
Venekeelsed vastanud	7,7***	4,3***	13,9***	19,6***	5,2***
... Eesti kodakondsusega	5,4***	3,5***	9,2***	15,6***	4,1***
... ei ole Eesti kodakondsust	11,6***	8,4***	32,3***	19,2***	7,0***
...hea eesti keele oskusega	4,1***	2,9***	6,9***	5,7***	3,6***
...halva eesti keele oskusega	11,4***	9,4***	26,3***	28,6***	8,4***

*** oluline erinevus (olulisuse nivoo <0,01).

** oluline erinevus (olulisuse nivoo <0,05).

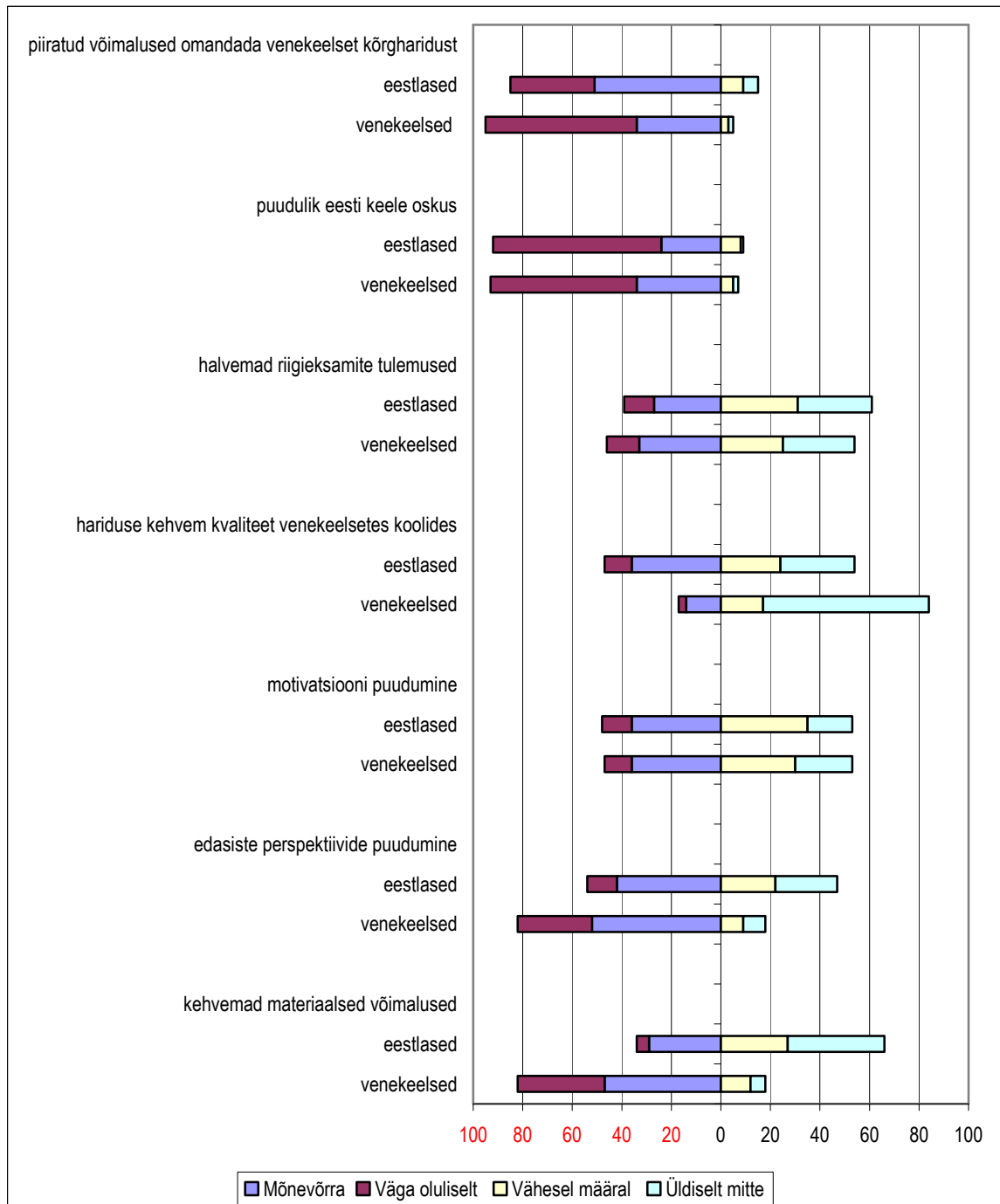
* oluline erinevus (olulisuse nivoo <0,10).

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Nii eestlased kui ka venekeelsed vastajad peavad kõige olulisemaks takistuseks, mis piirab venekeelsete noorte kõrghariduse omandamise võimalusi, kehva eesti keele oskust ja piiratud võimalusi omandada venekeelset kõrgharidust (vt. joonis 6). Venekeelse elanikkonna arvates on lisaks väga oluliseks probleemiks ka kehvemad materiaalsed võimalused, mis osaliselt seostuvad ilmselt ka sellega, et venekeelsetest noortest õpib märksa suurem protsent riigieelarvevälistel kohtadel. Vastaja rahvusest sõltub ka see, kui võrd peetakse edasiste perspektiivide puudumist venekeelsete noorte

13 Analüüsis kasutasime logistilist regressiooni, mis võimaldab arvutada sõltumatute tunnuste (nagu rahvus, sugu, kodakondsus) mõju uuritavale tunnusele. Analüüsi üheks eesmärgiks oli uurida, kuidas rahvus mõjutab võrdsete võimaluste olemasolule antavat hinnangut. Logistilise regressioonanalüüsi tulemusel selgus tabelis esitatud nn. riskisuhe. Antud arvu saamiseks võrreldakse eestlaste ja venekeelsete vastajate võrdsete võimaluste olemasolule antud hinnangut. Meie analüüsi tähendab see, et esiteks arutati, kui tõenäoseks pidasid võrdsete võimaluste olemasolu eestlased ja seejärel arutati see näitaja venekeelsete vastajate korral ning siis leiti nende näitajate suhtarv. Kui kahe rühma hinnang ei erine, siis suhtarv on ligidane 1-le. See tähendab, et rahvus ei mõjuta võrdsetele võimalustele antavat hinnangut. Kui venekeelsed vastajad arvavad enam, et võimalused ei ole võrdsed, siis on suhtarv 1-st suurem. Meie analüüsis selguski, et see arv oli kõigi võrreldavate gruppide korral oluliselt 1-st suurem.

kõrghariduse omandamist piiravaks teguriks. Oodatavalt ei pea eestlased seda kuigi oluliseks takistuseks, kuna enamik neist arvab, et eestlaste ja venekeelse elanikkonna tööturuvõimalused ei erine. Venekeelsed vastajad aga rõhutavad selle teguri olulisust. Eestis on peetud venekeelse hariduse kvaliteeti üheks teguriks, mis piirab mitte-eestlaste võimalusi tööturul (Luuk & Pavelson 2002). Ka umbes pooled eestlased peavad seda piiranguks, mis takistab venekeelsetel noortel Eestis kõrgharidust omandada.

Joonis 6. Mis takistab venekeelsete gümnaasiumide lõpetajatel Eestis kõrgharidust saada, %

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Vaid vähesed venekeelsed vastajad jagavad seda arvamust. Halvemaid riigieksami tulemusi mainivad võimaliku takistusena võrdselt mõlemad rahvusgrupid. Siiski ei peeta seda kuigi oluliseks piiranguks. Motivatsiooni puudumist nimetati küll umbes poolte vastajate poolt, samas arvati, et see mõjutab kõrghariduse omandamise võimalusi vaid mõnevõrra.

4. Keeleõpe koolis

Tabelis 16 on esitatud andmed selle kohta, milliseid keeli vastajate arvates peaksid nende lapsed/lapselapsed valdama. Venekeelsete vastajate seas ei ilmne negatiivset hoiakut eesti keele suhtes, kuna 84% neist arvab, et eesti keelt tuleks kindlasti osata. Eestlaste hoiak vene keele suhtes on mõnevõrra tõrjuvam, siiski on enamik seisukohal, et vene keelt peaks nende lapsed/lapselapsed valdama. Inglise keele oskuse vajalikkust tunnetavad nii eestlased kui ka venekeelsed vastajad. Soome ja saksa keelt on sagedamini nimetanud eestlased. Venekeelsete vastanute seas hakkab silma küllaltki suur protsent, kes on maininud veel mingit muud keelt (tegu või olla nende venekeelsete vastajatega, kelle emakeeleks on mingi muu keel).

Tabel 16. Milliseid keeli peaksid Teie lapsed / lapselapsed kindlasti valdama, %

	Vene/eesti	Inglise	Saksa	Soome	Prantsuse	Muu
Eestlased	70	91	27	20	9	4
Venekeelsed vastajad	84	85	17	7	8	19

Allikas: Integratsiooniuuring 2008.

Hinnang vene keele õppe kvaliteedile eesti koolides on muutunud võrreldes 2005. aastaga vaid kübeke positiivsemaks, kuid endiselt märgib 8% vastajatest, et vene keelt üldse nende (nende laste) koolis ei õpetata (vt. tabel 17). Vaid pisut üle kümnendiku arvab, et koolis saadakse head teadmised ja hea suhtlemisoskus vene keeles. Seevastu umbes kolmandik vastajatest leiab, et keelt peaaegu ei omandata. Seega ei ole kolme aasta jooksul olulisi muutusi toimunud. Ka 2008. aastal eesti keele õpetamisele antud hinnang praktiliselt ei erine 2005. aasta hinnangust. Siiski on see märgatavalt positiivsem vene keele õpetamise kvaliteedile antust. Üle 40% venekeelsetest vastajatest arvab, et koolis saadavad teadmised ja suhtlemisoskus eesti keeles on head.

Vene õppekeelega koolide üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele on olnud mitmete uuringute üks keskseid uurimisküsimusi. Antud uuringus küsiti vastajatelt arvamust, millal peaks eestikeelne õpe algama. Üle kahe kolmandiku venekeelsetest vastajatest ja kolm neljandikku eestlastest arvab, et eestikeelset õpet tuleks alustada juba lasteaias (vt. tabel 18). Ülejäänutest enamik pooldab eestikeelse õppe alustamist algkoolist. Vähe on neid, kes tahaksid, et eestikeelne õpe algaks alles põhikoolis või gümnaasiumis. Hilisema õppe alustamise pooldajaid on mõnevõrra enam kodakondsuseta venekeelsete vastajate hulgas. Vaid iga neljateistkümmes arvab, et eestikeelset õpet ei peaks üldse olema.

Ka varasemad uuringud on viidanud sellele, et nende vene õppekeelega põhikoolide lõpetajate, kes on varem õppinud eesti keelt ainult eesti keele tunnis, eesti keele oskuse tase ei ole küllaldane, et alustada gümnaasiumis eestikeelse aineõppega (vt. näiteks Kirss ja Vihalemm 2008). Seda tunnetavad ka venekeelsed vastajad eelistades märgatavalt varasemat eestikeelse õppe algust.

Tabel 17. Hinnang eesti/vene keele õppe kvaliteedile koolis, %

		Vene/eesti keelt selles koolis ei õpetata	Vene/eesti keele tunnid on, aga keelt peaaegu ei omandata	Lapsed saavad koolis küll teadmisi vene/eesti keele kohta, aga suhtlema ei õpi	Lapsed saavad koolist head teadmised ja hea suhtlemisoskuse vene/eesti keeles	Kokku
2005	Eestlased	8	36	43	13	100
	Venekeelsed vastanud	-	8	50	42	100
	Venekeelsed noored	-	10	46	44	100
2008	Eestlased	8	29	49	14	100
	Venekeelsed vastanud	-	8	49	43	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Tabel 18. Millal peaks eestikeelne õpe algama, %

	Lasteaias	Algkoolis	Põhikoolis	Keskoolis, gümnaasiumis	Eestikeelset õpet ei peaks olema
Eestlased	76	18	4	1	1
Venekeelsed vastanud	69	15	6	4	7
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	68	14	5	5	8
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	64	16	10	4	6
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	73	15	3	4	5

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

„Eesti lõimumiskava 2008-2013“ ettevalmistamise uuringu aruandes toovad Laura Kirss ja Triin Vihalemm (2008) viidates Fishmanile (1976) välja kakskeelse hariduse kolm erinevat eesmärki: keele säilitamine, rikastamine ja üleminek. Säilitamise puhul on rõhk ohustatud vähemuskeele alalhoidmisel, samas kui rikastamise korral on

eesmärk teise keele oskuse lisandumine, ohustamata esimese keele oskust. Üleminek aga tähendab kiiret esimese keele asendamist teise keelega, millega tegelikkuses ei kaasne sisulise kakskeelsuse poolt pakutavad eelised (esinevad kahe esimese eesmärgi puhul) (Kirss ja Vihalemm, 2008, 14). Haridus- ja Teadusministeeriumi koduleht sätestab, et venekeelsete gümnaasiumide eestikeelsele aineõppele ülemineku eesmärgiks on „...vene noorte konkurentsivõime tõstmine. Parem eesti keele oskus on abiks kõrgkooli astumisel ja seal eesti keeles õppimisel, Eesti kodakondsuse saamisel ning aitab kaasa töö leidmisel. Vene noored saavad sellega teatud eelise tööturul, sest valdavad rohkem keeli“ (Haridus- ja Teadusministeerium, 2007). Seega rõhutatakse vaid ressursside võrdsustamise aspekti. Samas ei kajasta ükski dokument, milline on ikkagi eestikeelsele aineõppele ülemineku sisuline kontseptsioon. Seetõttu on Kirsi ja Vihalemma (2008) arvates raske hinnata, kui võrd juhindutakse nendest erinevatest eesmärkidest,

Milliseid hüvesid ja riske näevad erinevad rahvusrühmad seoses eestikeelsele aineõppele üleminekul venekeelsetes gümnaasiumides? Eestlased näevad peamiselt vaid ülemineku positiivset mõju: nende arvates aitab eestikeelne õpe avardada vene noorte edasiõppimise võimalusi, samuti peetakse oluliseks kontaktide tekkimist eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel, aga ka identiteediga seotud aspekti (Eestikeelne õpe aitab kaasa sellele, et vene noored tunnevad end osana eesti ühiskonnast) ja vene noorte seotust Eestiga (vt. tabel 19).

Venekeelne elanikkond on positiivsete mõjude suhtes kahtlevam. Vaatamata positiivsete mõjude tunnistamisele nähakse üleminekus ka pingevalikuid. Ligi pooled vastajatest arvavad, et eestikeelne aineõpe toob kaasa vene koolide õpilaste eksamitulemuste halvenemise ja seega ka edasiõppimisvõimaluste ebavõrdsuse võrreldes eesti koolide õpilastega. Sellele on viidanud ka varasemad uuringud. „Eesti lõimumiskava 2008-2013“ ettevalmistamise uuringu raames läbiviidud vene õppekeelega koolide õpetajate fookusgruppides märgiti, et põhikooli lõpuks ei ole paljud õpilased omandanud eesti keeles sellist taset, et alustada gümnaasiumis eestikeelse aineõppega, eriti keerulisemates ainetes (Kirss ja Vihalemm, 2008, 12). Seetõttu kardetakse, et teadmised eesti keeles õpetatavates ainetes jäävad puudulikus, mis omakorda mõjutab edasist riigieksamite valikut ning seeläbi ka edasisi haridusvõimalusi. Samuti nõustub ligi kaks viiendikku venekeelsetest vastajatest väitega, et eestikeelne õpe tekitab venekeelse elanikkonna seas tunde, et neist tahetakse vägisi eestlasi teha. See tulemus viitab probleemidele seoses eestikeelsele õppele ülemineku üldises ettevalmistuses. Venekeelne elanikkond tunnetab seda kui väljastpoolt neile vägisi pealesurutud protsessi, milles neile ei ole mingit valiku- ja sõnaõigust jäetud. Ka lõimumiskava ettevalmistamise uuringu raames läbiviidud fookusgruppide intervjuud viitasid sellele, et üleminekut käsitletakse kardinaalse muutusena lühikese aja jooksul, mis tekitab asjaosalistes hirmu ja teadmatust tagajärgede suhtes (Kirss ja Vihalemm, 2008, 14). Samuti kardetakse, et eestikeelne õpe soodustab vene noorte emigreerumist. Üle kolmandiku venekeelsetest vastajatest arvab ka, et eestikeelne õpe ei suuda vähendada venekeelse kogukonna suletust. Sealjuures ei ilmnenud erilisi erinevusi erinevate vanusegruppide, ühiskonnakihtide ja eri piirkondade elanike arvamusel. Samuti ei sõltu eestikeelsele aineõppele üleminekul seotud hüvede ja riskide hinnang Eesti kodakondsuse olemasolust ega eesti keele oskusest. Seega ei suuda ka parem ressurssidega varustatus suurendada venekeelsete vastajate positiivsemat suhtumist üleminekusse. See viitab sellele, et

vead ülemineku kavandamisel on tekitanud tugevat vastuseisu kogu üleminekule ja negatiivseid hoiakuid selle suhtes.

Kutsehariduse korral arvab ka kolm viiendikku eestlastest, et tähtsad on eelkõige omandatavad oskused, mitte aga keeleoskus. Ligi 90% venekeelsetest vastajatest jagab seda arvamust.

Tabel 19. Arvamused eestikeelsele aineõppele ülemineku kohta, pooldajate %

	Ankeedi keel		
	Eesti	Vene	
Eestikeelne õpe aitab kaasa sellele, et vene noored tunnevad end osana eesti ühiskonnast	90	10	Eestikeelne õpe tekitab venekeelse elanikkonna seas tunde, et neist tahetakse vägisi eestlasi teha
	58	42	
Eestikeelne õpe aitab kaasa vene noorte seotusele Eestiga	92	8	Eestikeelne aineõpe soodustab vene noorte emigreerumist
	58	42	
Eestikeelne õpe aitab kaasa kontaktide tekkimisele eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel	84	16	Eestikeelne õpe ei vähenda venekeelse kogukonna suletust
	64	36	
Eestikeelne eesti kirjanduse, ühiskonna ja ajaloo õpe soodustab Eesti kultuuri ja ajaloo paremat mõistmist ja rahvustevahelist lugupidamist	93	7	Eestikeelne eesti kirjanduse, ühiskonna ja ajaloo õpe tugevdab negatiivseid hoiakuid Eesti kultuuri ja ajaloo suhtes ja soodustab rahvuste vahelist võõrdumist
	72	28	
Eestikeelne aineõpe võrdsustab eesti ja vene koolide õpilaste edasiõppimisvõimalusi	90	10	Eestikeelne aineõpe toob kaasa vene koolide õpilaste eksamitulemuste halvenemise ja seega ka edasiõppimisvõimaluste ebavõrdsuse võrreldes eesti koolide õpilastega
	52	48	
Kutsehariduse puhul on tähtsad omandatavad oskused, mitte aga keeleoskus	58	42	Kutsekoolides peaks õpe toimuma eesti keeles
	87	13	

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

5. Kokkuvõte

Üleminek eestikeelsele kõrgharidusele on muutnud venekeelse üldhariduse suures osas hariduslikuks tupikuks, kuna venekeelse gümnaasiumi või keskkooli lõpetanud on tegelikult edasised valikud piiratud. See kehtib just nende venekeelsete noorte kohta, kelle eesti keele oskus ei ole piisav, et jätkata õpinguid eestikeelsetes kõrgharidusinstituutides. Enamik neist jätkab õpinguid eraülikoolides ja erarakenduskõrgkoolides, kus õpe on teatavasti tasuline. Kõrghariduse tasemel on

vene keeles õppijate osakaal väga väike (12,5% rakenduskõrghariduse tasemel, 7,6% bakalaureuseõppes ja vaid 2,8% magistriõppes).

See, et kakskeelse hariduse kaudu püütakse praegu suunata üleminekut kakskeelselt keskhariduselt ükskeelsele kõrgharidusele viitab sellele, et Eestis tahetakse praegu pigem asendada vene keelt eesti keelega, millega ei kaasne kakskeelsuse poolt pakutavaid eeliseid. Üleminekul eestikeelsele aineõppele tehtud vead on toonud kaasa selle, et venekeelne elanikkond tunnetab eeliste kõrval ka mitmeid olulisi riske (vägisi eestlaseks tegemise püüe, vene koolide õpilaste eksamitulemuste halvenemine ja seega ka edasiõppimisvõimaluste ebavõrdsus võrreldes eesti koolide õpilastega, vene noorte emigreerumine). Arvatakse ka, et eestikeelsele õppele üleminek peaks toimuma oluliselt varem praegusest (pigem juba lasteaias või siis hiljemalt algkoolis). Konkurentsituult pooldatakse ka selliseid eestikeelseid lasteaedu, kus kõik lapsed oleksid koos ning kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad. Seega ei ole tegemist venekeelse elanikkonna negatiivse suhtumisega eesti keele õppesse. Pigem on kartusi ja ohutunnet tekitanud just selgelt sõnastama eestikeelsele aineõppele ülemineku kontseptsioon ja halvasti ettevalmistatud üleminek.

Venekeelne elanikkond tajub rahvust olulise haridusvõimalusi piirava tegurina. Kuna hinnang võimaluste võrdsusele ei põhine isiklikul edul kuigivõrd, siis pigem kajastab see üleüldist põlisrahvusesse mittekuulumisest tulenevat võimaluste kahanemise tajumist. Sealjuures on võimaluste ebavõrdsuse tajumisel ka selge reaaleluline alus. Edasised uuringud peaksid tooma selgust, kas kõige edukamad mitte-eestlastest hakkavad nägema tulevikku optimistlikumalt või mitte. Tuleviku seisukohast on väga oluline, millistena tajuvad oma võimalusi kõige nooremad. Olukorra tajumise osas on venekeelsete noorte olukord vanemate omast küll mõnevõrra parem, kuid siiski ei pea ka enamus neist võimalusi võrdseteks. Oleks naiivne loota, et olukord muutub iseenesest paremuse suunas.

Kirjandus

Kirss, L. ja Vihalemm, T. (2008) Hariduslik integratsioon. Vajadus- ja teostatavusuuringu lõpparuanne. Tartu.

Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis (2008). Haridus- ja Teadusministeerium.

Luuk, M. ja Pavelson, M. (2002) Non-Estonians on the Labour Market: A Change in the Economic Model and Differences in Social Capital. *The Challenge of Russian Minority*. Lauristin, M., Heidmets, M. (eds). Tartu University Press, 89-116.

Keeleoskus ja hoiakud

Triin Vihalemm

1. Venekeelse elanikkonna eesti keele oskus 1989-2008

Eesti keelt oskab enda hinnangul hästi iga kolmas ning ei oska üldse ligikaudu iga viies Eesti elanik, kelle emakeeleks või peamiseks suhtluskeeleks on vene keel. Venekeelse elanikkonna enesehinnanguline eesti keele oskus on 19 aasta perspektiivis paranenud – eesti keelt üldse mitte oskavate inimeste osakaal on vähenenud ja eesti keelt aktiivselt oskavate inimeste osakaal suurenenud (vt tabel 1). 1989 ja 1991 aastal inimeste poolt oma eesti keele oskusele antud hinnangud võivad olla optimistlikumad, kui hilisemad hinnangud, kuna vahepeal vastuvõetud keeleseadus ja sellest tulenevad eksamid jm võimalused oma oskuste testimiseks tõenäoliselt muutsid inimesi oma oskuste suhtes kriitilisemaks. Eesti venekeelse elanikkonna eesti keele oskus paranes perioodil 1995-2002 - sel ajal käivitati Integratsiooniprogramm, PHARE jt keeleprogramme. Umbkeelsete osa vähenes ja eesti keelt aktiivselt oskajate osakaal suurenes. Edasi on suurenenud nende osakaal, kes eesti keelt aktiivselt/vabalt oskavad, kuid samas on ka veidi kasvanud kriitiliste hulk, kes enda hinnangul eesti keelt üldse ei oska.

Vene noorte eesti keele oskus on vanematest generatsioonidest tunduvalt parem – eesti keelt valdab enda hinnangul vabalt 27% 15-24 aastasi ja 22% 25-39 aastasi, seevastu vanemate seas on vabalt valdajate osakaal alla 10%. Parema eesti keele oskusega venekeelsete rühma iseloomustab keskmisest kõrgem haridustase, sotsiaalne staatus ning materiaalne kindlustatus.

Tabel 1. Eesti venekeelse elanikkonna enesehinnanguline eesti keele oskus 1989-2008

	Üldse ei oska	Passiivne: Saan veidi aru, aga ei räägi	Passiivne: Saan aru ja veidi räägin	Aktiivne: Saan aru, räägin ja veidi kirjutatan	Valdan vabalt
1989	23		47*	15	12
1991	21		53*	14	8
1995	22		56*	13	7
2003	12	26	27	18	9
2005	14	26,5	29	21	6
2008	19	25	24	17	15

Andmeallikad: 1989 TRÜ ajakirjanduse osakonna uuring "Elu Eestis"; 1991 TRÜ-Mainori uuring "Eesti märtsis"; 1995 Emor; 2003 – "Mina.Maailm.Meedia" TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond - Faktum, 2005 - "Mina.Maailm.Meedia" TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond - Saar-Poll; 2008 - Integratsiooni Monitooring.

** 1989, 1991 ja 1995 aasta uuringutes polnud passiivne keeloskus eristatud kahel tasandil*

Tabel 2 annab ülevaate tööealise venekeelse elanikkonna eesti keele oskuse kohta eri funktsioonides. Üldiselt on venekeelse tööealise elanikkonna eesti keele oskus

kvalitatiivselt paranenud – see on muutunud mitmekesisemaks. Kõige rohkem on paranenud eneseväljenduse oskused, kõige stabiilsem on olnud arusaamise oskus. Kuigi tabelis 2 toodud andmed pole üks-üheselt võrreldavad*, on muutused siiski piisavalt suured, et väita, et üldiselt on venekeelse elanikkonna eesti keele oskus (nende enda hinnangul) praegu mitmekesisem kui 6 aastat tagasi.

Tabel 2. Tööealise venekeelse elanikkonna eesti keele oskus eri funktsioonides

Milliseks hindate ise oma eesti keele oskusi üldiselt järgnevate aspektide lõikes...		2002	2008
...arusaamine suulisest kõnest	Saan aru praktiliselt kõigest, ka kiire tempoga kõnest	10%	19 %
	Saan aru normaalse tempoga kõnest	26%	30%
	Saan aru selgest ja aeglase tempoga kõnest	47%	38%
	Ei saa üldse aru eesti keelest	17%	13%
...lugemine eesti keeles	Mõistan raskusteta ka keerulisema teksti sisu	8%	17%
	Mõistan enamuse tekstide sisu	22%	32%
	Mõistan üldjoontes lihtsamate tekstide sisu	49%	43%
	Ei loe üldse eesti keeles	21%	9%
	Ei oska öelda	0%	
...kirjutamine eesti keeles	Kirjutan raskusteta igasuguseid tekste	7%	19%
	Kirjutan, kuid teen vigu	34%	29%
	Oskan täita tüüpdokumente jms	37%	34%
	Ei kirjuta üldse eesti keeles	22%	18%
	Ei oska öelda	0%	
Suhtlemine, rääkimine eesti keeles	Suudan väljendada ennast vabalt igas olukorras	8%	25%
	Tean palju sõnu ja räägin, kuid teen vigu	30%	33%
	Tean kindlaid sõnu ja väljendeid	42%	34%
	Ei räägi üldse eesti keeles	20%	8,5%

Allikad: 2002 - uuring "Muukeelse elanikkonna eesti keele õppe vajadusuuring", Integratsiooni Sihtasutus - Emor; 2008 – Integratsiooni Monitooring.

* Uuringute valimid pole täiesti võrreldavad, kuna 2002 aastal küsitleti 15-59 aastaseid inimesi, kes töötasid või kavatsesid lähiajal tööturule (tagasi) minna, ei omanud eestikeelset põhi-, kesk-, keskeri- või kõrgharidust ega eesti keele tasemetunnistust või ametikohal nõutavat tasemetunnistust. 2008 aasta andmed on toodud 15-59 venekeelsete vastajate kohta, kes töötasid, õppisid või olid töötud/kodused.

Keeleoskuse dünaamikat iseloomustab erinevate oskuste võrdlemine vanusrühmiti. 15-24 aastaste vene noorte seas eesti keele oskus põhilistes funktsioonides (arusaamine, lugemine, kirjutamine, eneseväljendus) mõnevõrra ühtlasem, võrreldes 25-39 aastaste rühmaga, kus keeleoskus varieerub erinevate funktsionaalsete oskuste puhul rohkem. Noorimas generatsioonis on selgelt paremad kirjutamisoskused.

2. Eesti keele kasutamine –kontaktid, suhtlusvõrgustikud ja suhtluskeele valik

Võimalusi eesti keelt kasutada on venekeelsel elanikkonnal suhteliselt palju - 76%-l on eestlasi naabrite seas, 61%-l tuttavate-sõprade seas, 54%-l õpingu- ja töökaaslaste seas ning 33%-l äri- ja koostööpartnerite seas. Vähem on eestlasi sugulusringis – 16%-l on sugulaste hulgas eestlasi. Igal neljandal venekeelsel inimesel on vähemalt ühes eelpool nimetatud suhtlusringidest enamus eestlased. Vaid 7% venekeelsetest pole ühtegi eestlast mitte üheski eelpool mainitud suhtlusringis. Võrdluseks – eestlastest omab monoetnilist sotsiaalset võrgustikku 12,5% - neil pole mitte üheski eelpool mainitud suhtlusringis ühtegi mitte-eestlast.

Parem eesti keele oskus on seotud juhtudega, kui inimene omab rohkem eestlasi sõprade-tuttavate, õpingu- ja töökaaslaste ning ka naabrite seas. Kontaktide olemasolu äris ning sugulusringis ei oma nii olulist seost eesti keele oskusega. Eestlastest sõprade-tuttavate olemasoluga on tugevamini seotud hea arusaamine eestikeelsest kõnест (seosekordaja 0,336), kuid samuti eesti keele enese väljendamise oskus (seosekordaja 0,271). Eestlastest õpingu- ja töökaaslaste olemasolu on seotud paremate lugemis- ja kirjutamisoskustega (seosekordajad vastavalt 0,317, ja 0,289), aga ka parema eneseväljendusoskusega (seosekordaja 0,301). Kuigi tehtud pole kausaalanalüüsi, võib öelda, et eestlastest töö- ja õpingukaaslaste olemasolu soodustab eesti keele omandamist kõige mitmekesisemates funktsioonides.

Tabel 3 iseloomustab täpsemalt keelekeskkonda töökollektiivides. Ligikaudu igal teisel venekeelsel töötajal on pooled või enam töökaaslastest eestlased. Samas suhtleb suhteliselt suur osa venekeelseid töötajaid oma töökaaslastega valdavalt vene keeles (62%) või siis vaheldumisi eesti ja vene keeles (20%). Valdavalt eestlastest koosnevates töökollektiivides räägib kaks kolmandikku venekeelsetest töötajatest kolleegidega enamasti eesti keeles, neljandik vaheldumisi eesti ja vene keeles ning vaid iga kümnes peamiselt vene keeles. Samas töökollektiivides, kus eestlaste osakaal on väiksem, kasutatakse eesti keelt oluliselt harvemini - kollektiivides, kus eestlasi on umbes pooled, kasutab 45% venekeelsetest töötajatest kolleegidega suhtlemisel peamiselt vene keelt vaid 5% peamiselt eesti keelt. Eestlasest ülemusega räägitakse eesti keelt veidi harvemini, kui eestlastest töökaaslastega – 33% venekeelsetest töötajatest, kelle ülemus on eestlane, räägib temaga peamiselt eesti keeles ning 36% kasutab suhtluseks ülemusega peamiselt vene keelt.

Tabel 3. Keelekeskkond ja keelte kasutamine töökohal

Osakaal protsentides kõigist tööl käijatest vastavas rahvusühmas		Ankeedi keel	
		Eesti	Vene
Kui suure osa Teie lähematest töökaaslastest moodustavad mitte-eestlased /eestlased ?	Enamuse	7	22
	Umbes poole	11	30
	On mõned üksikud	37	32
	Pole mitte ühtegi	45	16
	Raske öelda	1	1
Millises keeles suhtlevad Teie töökohas töötajad omavahel?	Peamiselt eesti keeles	87	18
	Peamiselt vene keeles	2	63
	Peamiselt inglise vm keeles	0	0
	Erinevates keeltes (sh eesti keeles), sõltuvalt vajadusest	8	18
	Raske öelda	2	0
Kas Teie otsene ülemus, töökorraldaja on rahvuselt...?	Eestlane	86	47
	Venelane	3	35
	Muust rahvusest	4	10
	Ülemust ei ole	7	7
	Raske öelda	2	0
Millises keeles suhtlevad Teie töökohas töötajad vahetu ülemuse, töökorraldajaga?	Peamiselt eesti keeles	86	30
	Peamiselt vene keeles	3	54
	Peamiselt inglise vm keeles	1	0
	Erinevates keeltes (sh eesti keeles), sõltuvalt vajadusest	4	13
	Raske öelda	5	1

Kuigi enamiku venekeelsete Eesti elanike suhtlusvõrgustikes on eestlasi, ei suhelda omavahel ilmselt väga sagedasti. Kui esitada inimestele küsimus nõ jooksvate kontaktide kohta ühe nädala jooksul¹⁴, siis selgub, et rohkem kui igale kolmandale Eesti elanikule ei meenu ühtegi kontakti teise rahvuse esindajaga. On märkimisväärne, et (teadvustatud) kontaktid on muutunud harvemaks võrreldes juuliga 2007. Toona märgiti identselt sõnastatud küsimuse puhul ära rohkem kontakte ning suurema hulga vastajate poolt (vt tabel 4). Kontaktide loomisel või nendest hoidumisel on eesti või vene keele oskus oluliseks teguriks – mida paremini osatakse eesti või vene keelt, seda sagedasemad on olnud ka kontaktid teise rahvuse esindajatega (venekeelsete vastajate puhul on kahe tunnuse omavaheline seosekordaja 0,493, eestlaste puhul 0,276). Seega võib öelda, et keeleoskuse paranemine soodustab omavaheliste kontaktide teket. Kuna vene noored oskavad eesti keelt suhteliselt paremini, siis suhtlevad nad kontaktidel eestlastega eesti keeles sagedamini, kui keskealised ja vanemad venekeelsed inimesed.

¹⁴ Küsimus vormistati jooksva nädala kohta, kuna metodoloogiliselt soovitatakse esitada tegevuse sagedusküsimusi võimalikud lühida ajaperioodi kohta, tagamaks täpsemat, konkreetsete asetleidnud sündmuste meenutamisel, mitte üldistel veendumustel baseeruvat vastamist.

Tabel 4. Kontaktid eestlaste ja venekeelsete inimeste vahel, mõõdetuna ühe jooksva nädala kohta, 2007 ja 2008.

Palun meenutage, kas Te olete viimase nädala jooksul suhelnud venelastega jt vene keelt kõnelevate inimestega? /eestlastega ?		Ankeedi keel	
		Eesti	Vene
Pole olnud suhtlemist, ei meenu ühtegi kontakti	Juuli 2007	31	14
	Märts-aprill 2008	41	33
On olnud vähesel määral kontakte (1-2 korda)	Juuli 2007	31	22
	Märts-aprill 2008	27	21
On olnud mitmeid kontakte (3-5 korda)	Juuli 2007	16	21
	Märts-aprill 2008	12	11
On olnud palju kontakte (6 või enam korda)	Juuli 2007	19	40
	Märts-aprill 2008	13	30
Ei mäleta	Juuli 2007	3	3
	Märts-aprill 2008	7	5

Allikad: 2007 - Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi”, Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll; 2008 - Integratsiooni Monitooring.

Huvipakkuv on võrdlus kasutatud suhtluskeeles osas - käesoleva aasta kevadel on eesti vastajad oma mälu järgi omavahelises suhtluses venekeelsete partneritega kasutanud eesti keelt harvemini ja vene keelt märgatavalt sagedamini, kui 2007 aasta suvel (tabel 5). Venekeelsetes vastustes torkab silma eestikeelse suhtluse suurem osakaal 2008 aastal, võrreldes aastataguse seisuga (tabel 5) ning venekeelse suhtluse osakaalu mõningane vähenemine. Nii eesti- kui venekeelsetest vastustest näeme, et vähenenud on juhud, kus eesti ja vene keelt räägitakse segamini (tabel 5).

Tabel 5. Omavaheline suhtluskeel vestluses teisest rahvusest partneriga 2007 ja 2008.

Juhul kui Teil on olnud viimasel ajal pikem vestlus inimesega, kelle emakeel on vene keel, siis millist keelt rääkisite?		Ankeedi keel	
		Eesti	Vene
Eesti keelt	Juuli 2007	29,5	9
	Märts-aprill 2008	19	33,5
Vene keelt	Juuli 2007	5	41
	Märts-aprill 2008	46	34
Segamini, vaheldumisi nii eesti kui vene keelt	Juuli 2007	53	42,5
	Märts-aprill 2008	32	32
Segamini eesti, vene ja inglise vm keelt	Juuli 2007	10	6
	Märts-aprill 2008	2,5	1
Inglise vm keelt	Juuli 2007	2	1
	Märts-aprill 2008	1,5	0

Allikad: 2007 - Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi”, Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll; 2008 - Integratsiooni Monitooring.

Näiliselt vastuoluliste trendide põhjal saab teha järelduse, et nii eestlased kui venekeelsed on teadlikult hakanud rohkem püüdma rääkida teisest rahvusest partneriga “tema” keeles. On tõenäoline, et pronkssõduri juhtum elavdas eestlaste seas levinud ajaloolist käitumismustrit kaitsta “oma” keelt ja rahvusrühma selle läbi,

et partneriga räägitakse “tema” keeles (kaitsev strateegia - mitte lasta “neid” keele kaudu “meie” ringi) (vt lähemalt Vihalemm 1999a, 20). Samas püütakse omavahelises suhtluses hoida selget keelelist piiri – valitakse emb-kumb keel, kuid välditakse keelevahetust. Need käitumuslikud detailid viitavad üldisemale nähtusele - keel kui rühmakuuluvuse sümboliline eristaja on Eesti ühiskonnas muutunud viimasel ajal olulisemaks, selle kaudu määratlevad “omade” ringi nii eestlased kui venekeelsed inimesed, kasutades just keele-keskset identiteedi loomise strateegiat (vt lähemalt Vihalemm 2002). Kui lähtuda teesist, et keelel on ühiskonnas nii instrumentaalne väärtus kommunikatsioonivahendina kui sümboolne väärtus rühmakuuluvuse tähistajana (vt lähemalt Vihalemm 1999b), võib järeldada, et nii eesti kui vene keele sümboolne väärtus on tõusnud, st keel “meie” ja “nende” eristajana on Eesti elanike jaoks muutunud viimasel ajal olulisemaks. See omakorda mõjutab palju ka suhtumist eesti keele õppimisse ja kasutamisse. Järgnev osa annabki ülevaate vastavate hoiakute muutumise kohta.

3. Hoiakud eesti keele suhtes 1995-2008

Üldiselt ei pea mitte kõik venekeelsed inimesed eesti keele oskust enda jaoks vajalikuks - 66% venekeelseid leiab, et neil läheb eesti keelt vaja kas siis tööl või väljaspool tööd ja vaid 25% leiab, et neil läheb eesti keelt vaja nii tööl kui väljaspool tööd.

Tabel 6 annab ülevaate Eesti elanike hoiakutest ja nende muutmisest eesti keele suhtes viimase 13 aasta jooksul. Üldiselt möönab eesti keele oskamise vajadust enamik venekeelseid inimesi – kui 13 aastat tagasi leidis kaks kolmandikku, et tal ei teki Eestis ainult vene keeles suheldes mingeid probleeme, siis täna leiab sama vaid 9%. Praegu tunnetatakse end valdavalt eestikeelses olmeinfo ruumis võrdlemisi ebakindlalt ning valdav osa venekeelsest elanikkonnast saada vene keeles nii tarbeinfot, kui ka õiguslast ning riigilt ja omavalitsusasutustelt tulevat infot (lähemalt vt peatükk “Informeeritus ja meediakasutus”). Siiski leiab 12% venekeelsest elanikkonnast, et Eesti keelt pole perspektiivne õppida.

Töökoht on väga oluline eesti keele omandamise motivaator – 13 aasta jooksul on stabiilselt suurenenud nende venekeelsete inimeste osakaal, kes on veendunud, et eesti keelt on vaja osata eelkõige selleks, et saada head töökohta. Vastava väitega nõustub 79% venekeelsetest, samas isiklikult pidas eesti keele oskust tööl vajalikuks 41%. Samas arvab iga kolmas inimene, et eesti keele oskus pole tingimata vajalik, nõustudes väitega “Kui oled hea spetsialist või omad tutvusi, saad hea töökohta ka eesti keelt oskamata”. Vastavalt veendunute osakaal on küll vähenenud 15% võrra ning praegu madalaim kogu vaatlusaluse perioodi (1995-2008) jooksul.

Eesti keele oskamise vajadus kodakondsuse saamise motivaatorina on veidi tähtsust minetanud – seda tunnustab praegu veidi üle kolmandiku venekeelsest elanikkonnast.

Keele sümboolset väärtust võõrkeele omandamisel – keele õppimise kaudu soovitakse saada teatud rühma liikmeks või ühisuse osaks – väljendasid monitooringus väited “Kui inimene oskab eesti keelt, pole vahet, kas ta on eestlane või mitte” ning “Kui muulane õpib ära eesti keele, suurendab see eelkõige vastastikust usaldust eestlastega“. Nende väidetega nõustunute osakaal on praegu kogu analüüsi perioodi madalaim. Võib öelda, et kui alates 1995 aastast kuni 2003 aastani eesti keele

sümboolne väärtus suurenes venekeelse elanikkonna seas, siis mingil ajal vahemikus 2005-2008 on toimunud “kukkumine”. Kaudselt kinnitab eesti keele omandamise madalat väärtust sümboolse “meie-grupi” piiride laiendajana ka eelpool, “Hariduse” peatükis väljatoodud skeptiline hoiak eestikeelse õppe suhtes - enamik venekeelseid ei usu, et eestikeelne õpe aitaks suurendada kontakte eestlaste ja venelaste vahel või lõimiks vene noori paremini Eesti ühiskonda (vt ptk “Haridus” , tabel 19). Võib spekuloida, et eesti keele sümboolse väärtuse kahanemine venekeelsete seas on seotud pronkssõduri juhtumiga, kuna selle sündmuse järgne arvamusküsitlus (“Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi”, Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll 2007) näitas, et venekeelse elanikkonna suhtumine integratsiooni on muutunud palju pessimistlikumaks. Samas eestlaste seas on endiselt levinud veendumus, et eesti keele omandamine toob, piltlikult öeldes, kaasa “nende” muutumise “meie” osaks - eestlased pole eesti keele sümboolse väärtuse devalveerumist venekeelse elanikkonna seas “märganud”. See võib tuua vastastikust kahtlustust ja solvumist kahe rahvusrühma vahel.

Seega on eesti keel instrumentaalne väärtus venekeelse elanikkonna seas endiselt kõrge ja veidi tõusnudki, samas kui sümboolne väärtus on tublisti kahanenud. Selle tendentsiga kõrvuti suureneb tõenäoliselt vene keele sümboolne väärtus venekeelse elanikkonna seas “meie”- tunde ja positiivse enesemääratluse loojana.

Tabel 5. Eestlaste ja venekeelse elanikkonna arvamused eesti keele suhtes 1995, 2000 ja 2005. Väitega nõustunute osakaal protsentides.

	1995		2003		2005		2008	
	Vene	Vene	Eesti	Vene	Eesti	Vene	Eesti	
Eesti keelt on vaja (mitte-eestlastel)* osata eelkõige selleks, et saada head töökohta	66	72	54	75	69	79	60	
Kui oled hea spetsialist või omad tutvusi, saad hea töökoha ka eesti keelt oskamata	43	45	29	53	43	37	27	
Kui inimene oskab eesti keelt, pole vahet, kas ta on eestlane või mitte *	49	51	69	64	77	23	62	
Kui muulane õpib ära eesti keele, suurendab see eelkõige vastastikust usaldust eestlastega	-	51	75	68	80	38	64	
Siiani pole mul olnud probleeme ainult vene keeles suheldes**	65	-	-	-	-	9	4	
Eesti keelt on vaja eelkõige selleks, et saada eesti kodakondsust	42	-	-	-	-	36	45	
Eesti keelt pole perspektiivne õppida	-	-	-	12	4	12	4	
Eesti keele oskus peaks Eestis olema kohustuslik	-	-	-	-	-	4	55	

Allikad: 1995 – Emor; 2003 – “Mina.Maailm.Meedia” TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond - Faktum, 2005 - “Mina.Maailm.Meedia” TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond - Saar-Poll; 2008 - Integratsiooni Monitooring.

* Eestikeelses ankeedis oli sõnastus “..pole oluline, et ta kuulub teise rahvusse”

** Eestikeelses ankeedis oli sõnastus “Ainult vene keeles suheldes ei teki inimesel Eestis mingeid probleeme”

4. Eesti elanike võõrkeelte oskus

Eesti keeleruumi ei saa käsitleda ainult eesti ja vene keele vaatepunktist. Majanduse rahvusvahelistumine, rääkimata meediast toob Eesti elanike jaoks päevakorda ka teiste võõrkeelte omandamise vajaduse. Laiema tausta Eesti elanike keeleoskuse dünaamikast annab tabel 7, mis toob ära ülevaate eestlaste ja venekeelse elanikkonna enesehinnangulise keeleoskuse muutustest 1989-2008 erinevate võõrkeelte osas.

Üldiselt oskavad eestlased võõrkeeli - inglise, saksa ja soome keelt – paremini, kui venekeelne elanikkond, kuigi näiteks soome ja saksa keele oskajate osakaal, mis vahepeal tõusis, on nüüd taas langema hakanud. Viimase viie aasta jooksul (2003-2008) on suurenenud nende eestlaste osakaal, kes keelt üldse ei oska või passiivselt oskavad (vt tabel 7), eeskätt noorema põlvkonna arvel.

Inglise keelt (kasvõi passiivselt) oskajate osakaal tõusis hüppeliselt 1989-2003, seda nii eestlaste kui venekeelse elanikkonna seas. Inglise keele oskus on parem noorema generatsiooni seas – nii eesti kui vene noortest oskab valdav enamik inglise keelt vähemalt passiivsel tasemel. Viimase viie aasta jooksul on Eesti elanike inglise keele oskused jäänud küllaltki stabiilseks – inglise keel ei oska üldse iga teine venekeelne inimene ja iga viies eestlane. Nihe passiivselt keeioskuselt aktiivsele on olnud eestlaste seas veidi kiirem (kui 2003 oli vabalt/aktiivselt valdajaid 25% siis 2008 aastal juba 34%; venekeelse elanikkonna seas on vastavad näitajad 12% ja 14%).

5. Kokkuvõtteks

Pikemas ajaperspektiivis tagasi vaadates on venekeelse elanikkonna (enesehinnanguline) eesti keele oskus paranenud – eesti keelt üldse mitte oskavate inimeste osakaal on vähenenud ja eesti keelt aktiivselt oskavate inimeste osakaal suurenenud. Tööealiste inimeste eesti keele oskus on muutunud ka funktsionaalselt mitmekesisemaks – paranenud on eneseväljenduse, kirja- ja lugemisoskused. Võib spekuloida, et oma osa selles mängivad nii rakendatud keeleõppe- jm haridusprogrammid, kui ka üldise keelekeskkonna muutumine. Valdav on hoiak, et ainult vene keelega Eestis (probleemideta) hakkama ei saa. Samas ei tunneta iga kolmas täiskasvanud venekeelne Eesti elanik eesti keele vajalikkust enda jaoks personaalselt. Venekeelse elanikkonna suhtlusvõrgustikud elu- ja töökohas, koolis, sõpruskonnas jm on enamasti mitmerahvuselised ja näiteks nädala jooksul tekib vähem või rohkem suhtluskontakte eestlas(t)ega kahel kolmandikul venekeelsetest elanikest¹⁵. Siiski suheldakse peamiselt eesti keeles suhteliselt harva, sagedamini toimub suhtlemine vaheldumisi mõlemas keeles või peamiselt vene keeles. Oluline tegur keele valikul on eestlaste osakaal kollektiivis – näiteks töökollektiivides, kus üle poole moodustavad eestlased, kasutatakse eesti keelt sagedamini. Samuti tundub keele valikut määravat partneri sotsiaalne positsioon – näiteks eestlasest ülemusega räägitakse eesti keelt harvemini, kui eestlastest töökaaslastega. Teadmata on, kelle

¹⁵ Võrreldes käesoleva aasta andmeid eelmise aasta analoogsete andmetega tundub, et (teadlikku) suhtlemist eestlaste ja venekeelsete elanike vahel on jäänud harvemaks. See tendents vajab kindlasti edasist kontrollimist ja võimalike põhjuste selgitamist.

poolt tuleneb neil juhtudel initsiatiiv – kas (võimupositsioonil olev) eestlasest partner läheb vene keelele või vastupidi, ei pea otstarbekaks end keeleliselt kehtestada kui alluv kasutab vene keelt.

Nii eesti kui vene keele sümboolne väärtus rühmakuuluvuse ja “meie” – “nende” vahelise piiri tähistajana on viimasel ajal suurenenud nii eestlaste kui venekeelse elanikkonna seas. Seega, eesti keele omandamise sümboolne tähendus ühisosa ja usalduse loojana eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel, mis oli kõrge 2005 aastal, on praeguseks väga olulisel määral langenud. Eesti keele äraõppimist ei peeta enam piisavaks, saavutamaks vastastikust usaldust ja võrdset positsiooni eestlastega. Säilinud ja tugevnenud on eesti keele õppe utilitaarne tähendus – eesti keelt on vaja, saamaks-säilitamaks (head)töökohta.

Seega võib öelda, et vaatamata paranenud keeleoskusele ning realselt toimivatele kontaktidele pole integratsioonipoliitika keele-keskne rõhk venekeelse elanikkonna seas (enam)legitiimne. Avalikus diskursuses eesti keele oskusega seotavaid integratiivseid väärtusi ja lubadusi venekeelse elanikkonna seas tõenäoliselt ei usuta. Seetõttu võiks uue integratsioonistrateegia suurem rõhuasetus poliitilisele ja sotsiaalsele integratsioonile olla venekeelse elanikkonna seas vastuvõetavam. Samas, eestlaste jaoks on keeleõppel endiselt tugev usaldust-loov tähendus, nii et eestlaste seas leiavad integratsioonipoliitika uued rõhuasetused tõenäoliselt vastuseisu.

Kirjandus

Vihalemm, Triin (1999a). Formation of Collective Identity among Russophone Population of Estonia. Dissertationes de mediis et communicationibus Universitatis Tartuensis, 2, Tartu, Tartu University Press.

Vihalemm, Triin (1999b). Estonian language competence, performance and beliefs on acquisition among the Russian-speaking inhabitants of Estonia 1989-1995. International Journal of Sociology of Language, issue 139, 69-85.

Vihalemm, Triin (2002). Theoretical Perspectives of Formation of New Civic Identity in Estonia. Lauristin, Marju & Heidmets, Mati. (toim). The Challenge of Russian Minority. Tartu, Tartu University Press, 165-174.

Tabel 7. Võõrkeelte oskus eestlaste ja Eesti venekeelse elanikkonna seas 1989, 2003 ja 2008.

	Vene keel (eestlased) /				Inglise keel				Saksa keel				Soome keel			
	Eesti keel (venekeelne elanikk)															
	ei oska üldse	oskab peamiselt passiivselt	oskab aktiivselt: räägib ja kirjutab	valdab vabalt	ei oska üldse	oskab peamiselt passiivselt	oskab aktiivselt: räägib ja kirjutab	valdab vabalt	ei oska üldse	oskab peamiselt passiivselt	oskab aktiivselt: räägib ja kirjutab	valdab vabalt	ei oska üldse	oskab peamiselt passiivselt	oskab aktiivselt: räägib ja kirjutab	valdab vabalt
Eestlased 1989	12	65		23	61	38		1	65	34		1	68	30		2
Venekeelne elanikk. 1989	23	62		12	80	19		1	74	25		1	93	7		0
Eestlased 2003	3	39	39	19	28	47	20	5	53	38	8	1	34	57	7	2
Venekeelne elanikk. 2003	12	61	18	9	49	39	9	3	69	29	2	0	83	16	1	0
Eestlased 2008	7	41	32	20	25	41	21	13	68	27	3	2	45	42	4	2
Venekeelne elanikk. 2008	19	49	17	15	47	38	11	3	86	12,5	1	1	87	11,5	1	1

Allikad: 1989 – TRÜ ajakirjanduse osakonna uuring “Elu Eestis”; 2003 - “Mina.Maailm.Meedia”, TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond - Faktum; 2008 – Integratsiooni Monitooring

Rahvussuhete tajumine

Jüri Kruusvall

1. Rahvussuhted

Rahvussuhete tajumisel võib eristada üldise ja konkreetse taseme hoiakuid. Esimesi esindavad 2008 aasta monitooringu küsimustikus väited erinevate rahvuste suhete võimaluste kohta üldisemalt (K96:1-3) ja teisi väited konkreetsemalt eestlaste ja mitte-eestlaste suhete kohta (K99:1-3, vt. lisa küsimustik). Kõik need kuus väidet on olnud ka varasemates monitooringu küsimustikes, seega saame jälgida nende hindamises aastate jooksul toimunud muutusi (vt tabelid).

Tabel 1

Eesti-keelsed vastajad	Kui riigis on erinevad rahvused, on nendevahelised konfliktid paratamatud			Isegi väga erinevad rahvused võivad samas riigis elades hästi läbi saada ja teha koostööd			Kui riigis on eri keeli kõnelevaid ja erineva kultuuriga rahvaid, teeb see ühiskonna huvitavamaks ja rikastab seda		
	2000	2002	2008	2000	2002	2008	2000	2002	2008
Täiesti nõus	17	19	15	30	34	24	20	23	20
Pigem nõus	46	43	47	56	48	57	53	47	51
Pigem ei ole nõus	26	27	26	10	13	12	15	17	15
Üldse ei ole nõus	7	6	7	1	1	1	2	2	3
Raske öelda	4	5	5	3	4	6	10	11	11
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabel 2

Vene-keelsed vastajad	Kui riigis on erinevad rahvused, on nendevahelised konfliktid paratamatud			Isegi väga erinevad rahvused võivad samas riigis elades hästi läbi saada ja teha koostööd			Kui riigis on eri keeli kõnelevaid ja erineva kultuuriga rahvaid, teeb see ühiskonna huvitavamaks ja rikastab seda		
	2000	2002	2008	2000	2002	2008	2000	2002	2008
Täiesti nõus	5	7	3	43	47	36	47	50	40
Pigem nõus	28	27	32	48	46	54	44	42	50
Pigem ei ole nõus	39	42	41	7	6	7	5	4	5

nõus									
Üldse ei ole nõus	26	20	20	1	0	0	1	2	0
Raske öelda	2	4	4	1	1	3	3	2	5
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Üldine **positiivne hoiak multikultuurse ühiskonna suhtes** on nii eestlaste kui venekeelsete elanike seas olnud aastate jooksul suhteliselt püsiv. Väidetega, et erinevad rahvused võivad samas riigis hästi läbi saada ja et eri keeled ning kultuurid rikastavad ühiskonda nõustub 90% venekeelsetest vastajatest ja 70-80% eesti vastajatest. Püsivalt vastupidisel seisukohal ollakse rahvuskonflikti paratamatuse suhtes: ligi 2/3 eestlastest peab rahvustevahelisi konflikte mitmerahvuselises riigis paratamatuks, sama suur osa venekeelsetest elanikest aga ei nõustu rahvuskonflikti paratamatusega. 1/3 vastajatest on aga oma rahvusgrupi enamusele vastupidisel seisukohal.

Tabel 3

Eesti-keelsed vastajad	Eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöötähe		Mitte-eestlaste kaasamine Eesti ühiskonna ellu ehk integratsioon nõuab senisest rohkem eestlaste valmisolekut ja pingutusi		Siinsed mitte-eestlased on ustavad Eesti riigile ja toetavad tema arengut	
	2000	2008	2000	2008	2000	2008
%						
Täiesti nõus	7	10	27	13	4	4
Pigem nõus	28	37	59	48	32	28
Pigem ei ole nõus	50	39	6	24	36	39
Üldse ei ole nõus	8	7	2	6	9	14
Raske öelda	7	7	6	9	19	15
Kokku	100	100	100	100	100	100

Tabel 4

Vene-keelsed vastajad	Eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöötähe		Mitte-eestlaste kaasamine Eesti ühiskonna ellu ehk integratsioon nõuab senisest rohkem eestlaste valmisolekut ja pingutusi		Siinsed mitte-eestlased on ustavad Eesti riigile ja toetavad tema arengut	
	2000	2008	2000	2008	2000	2008
%						
Täiesti nõus	5	14	41	33	24	30
Pigem nõus	33	36	47	47	54	50
Pigem ei ole nõus	43	35	5	11	11	11
Üldse ei ole nõus	14	9	2	2	2	1
Raske öelda	5	6	5	7	9	8
Kokku	100	100	100	100	100	100

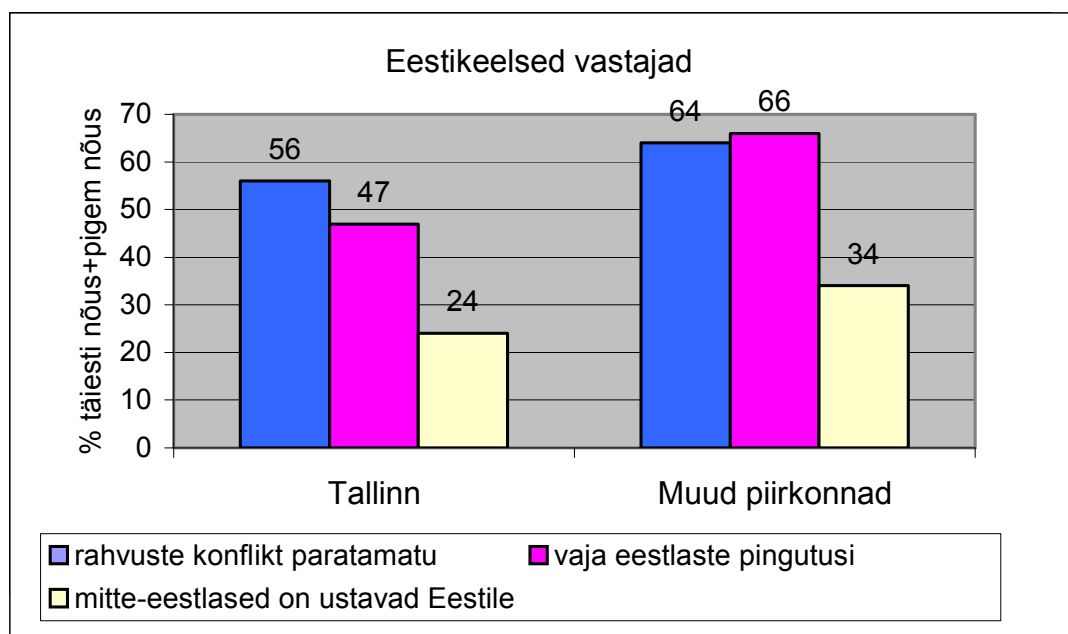
Endiselt leiab vaid 1/3 eestlastest, et siinsed mitte-eestlased on ustavad Eesti riigile ja toetavad tema arengut (väitega mittenõustumine on 2000 aastaga võrreldes kasvanud 8%). Enamik venekeelseid vastajaid (80%) aga on selle väitega nõus ehk siis peavad mitte-eestlasi Eesti riigile ustavateks (see seisukoht ei ole kaheksa aastaga muutunud).

Pooled nii eesti- kui venekeelsetest vastajatest leiavad, et eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöötähe. See hoiak on viimase kaheksa aasta jooksul süvenenud : 2008 aastal on võrreldes 2000 aastaga eestlaste seas 13% ja venekeelsete seas 12% enam neid, kes on nõus koostöötähte puudumisega.

Nii nagu aastal 2000, arvab ka praegu enamik venekeelseid elanikke (80%), et integratsioon Eesti ühiskonnas nõuab ka eestlaste valmisoleku ja pingutusi. Kaheksa aastat tagasi oli ka üle 80% eestlastest samal seisukohal, nüüdseks on aga selle väitega nõustumine eestlaste seas kahanenud 61%-le ehk nõustujaid on nüüd rohkem kui 20% vähem. Täna Eestis, kus integratsioon on jõudnud teatavas mõttes kriisilukorda, oleks aga eestlaste panust sellesse protsessi vaja suurendada.

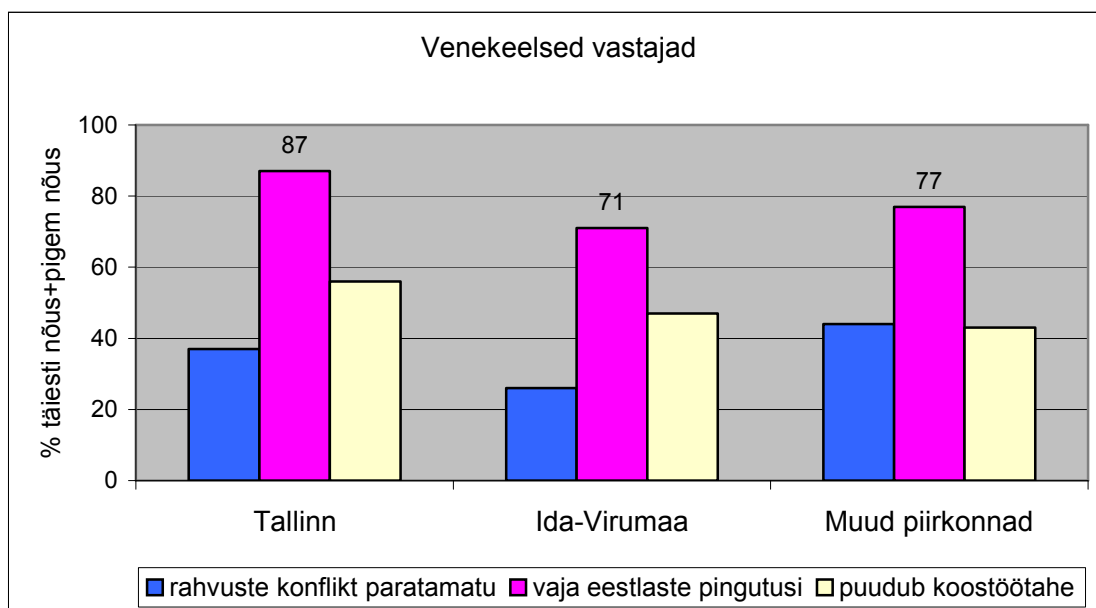
Järgnevalt jooniselt näeme, et just Tallinna eestlased on võrreldes teiste Eesti regioonidega vähem valmis panustama integratsiooni arengusse (vaid 47% nõustujaid). Ka on vaid veerand Tallinna eestlastest nõus sellega, et siinsed mitte-eestlased on Eesti riigile ustavad ja toetavad tema arengut. Võimalik, et need negatiivsed tendentsid Tallinna eestlaste hoiakutes on seotud ka möödunud aasta aprillisündmustega ehk nn. “pronksiööga” Tallinnas.

Samas on huvitav, et rahvuskonflikte üldse peavad Tallinna eestlased vähemal määral paratamatuks kui muude regioonide eestlased.

Joonis 1

Samade väidete hindamisel on regionaalseid erinevusi ka venekeelsete vastajate seas:

Joonis 2

Ka venekeelsete vastajate puhul leiavad muude regioonide elanikud kõige arvukamalt, et rahvustevaheline konflikt on paratamatu (kõige vähem arvatakse nii Ida-Virumaal). Tallinna venekeelsed vastajad aga näevad kõige sagedamini koostöotahte puudumist eestlaste ja mitte-eestlaste vahel ning ootavad kõige enam eestlaste pingutusi integratsiooni edendamisel. Ka nende hoiakute puhul võib oletada Tallinna “pronksiöö” mõjutusi.

Vanuse järgi vaadates eristuvad teistest vanusegruppidest vene noored (15-24 aastased), kes leiavad teistest vanusegruppidest arvukamalt, et rahvustevaheline konflikt on paratamatu (44%) ja vähemal määral seda, et mitte-eestlased on ustavad Eesti riigile (66%) ja et integratsioon vajab ka eestlaste pingutusi (70%). Võib oletada, et just noori, alles oma identiteedi otsinguil venelasi on “pronksiöö” sündmused enam mõjutanud.

Eestlaste puhul võib aga täheldada nende sündmuste mõju pigem vanemaealistele: nii leiab 57% 60-75 aastastest eestlastest, et eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöotahe. Venekeelsete vastajate puhul diferentseerub koostöotahte puudumise hindamine aga pigem kodakondsuse lõikes. Kõige enam nõustuvad eestlaste ja mitte-eestlaste koostöotahte puudumisega kodakondsuseta elanikud (62%), järgmisena Venemaa kodanikud (53%) ja kõige vähem leiavad seda Eesti kodanikest venelased (44%).

Nii eesti- kui ka venekeelsete vastajate seas on koostöotahte puudumist täheldanud enam need, kes peavad end madalamasse ühiskonnakihti kuuluvaks (ligi 60%). Vähem näevad koostöotahte puudumist enda arvates kõrgemasse kihti kuuluvad venekeelsed vastajad (37%).

Eespool vaadeldud kuuest küsimusest diferentseerivad nii eesti- kui venekeelseid vastajaid kõige paremini konfliktide paratamatuse küsimus (“Kui riigis on erinevad rahvused, on nendevahelised konfliktid paratamatud”) ja koostöotahte küsimus (“Eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöotahe”). Neist esimene esindab

üldisemaid ja teine konkreetsemad hoiakuid. Püüamegi järgnevalt kasutada neile kahele väitele antud hinnanguid rahvussuhete tajumise detailsemaks analüüsimiseks.

Kui me kombineerime omavahel mõlemale väitele antud hinnangud, siis tekkinud vastuste risttabelis on piisavalt hajuvust ka nelja vastajaterühma moodustamiseks.

Tabel 5

<i>Küsitlute arv</i>	Kui riigis on erinevad rahvused, on nendevahelised konfliktid paratamatud					
	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Raske öelda	Kokku
Eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöotahe						
Täiesti nõus	35	73	42	26	1	177
Pigem nõus	58	265	158	53	21	555
Pigem ei ole nõus	55	219	209	56	23	562
Üldse ei ole nõus	8	36	34	28	3	109
Raske öelda	11	36	22	9	24	102
Kokku	167	629	465	172	72	1505

Nimetame need vastajad, kes leiavad, et konfliktid on paratamatud ja koostöotahe puudub “pessimistideks”; need, kes leiavad, et vaatamata koostöotahtele on konfliktid siiski paratamatud “fatalistideks”; need, kes ei pea vaatamata koostöotahte puudumisele konflikte paratamatuks “kriitikuteks” ja need, kelle arvates ei ole konfliktid paratamatud ega puudu ka koostöotahe – “optimistideks”.

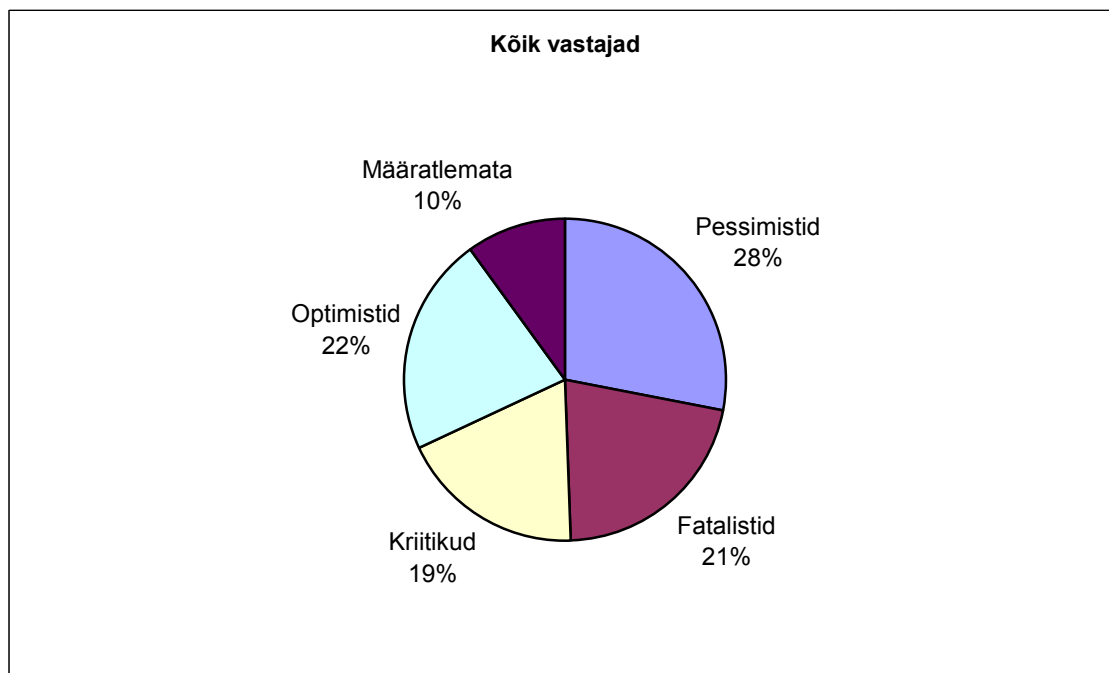
Tabel 6

Eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöotahe	Kui riigis on erinevad rahvused, on nendevahelised konfliktid paratamatud			
	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus
Täiesti nõus	PESSIMISTID		KRIITIKUD	
Pigem nõus				
Pigem ei ole nõus	FATALISTID		OPTIMISTID	
Üldse ei ole nõus				

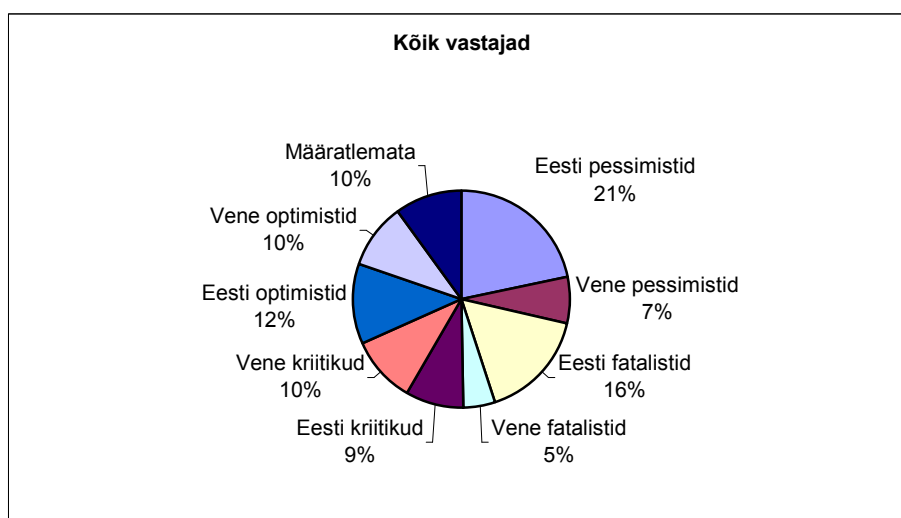
Rahvussuhete tajurühmad

Kuigi tavaliselt analüüsitakse rahvussuhete uuringutes eesti- ja venekeelsete vastajate arvamusi eraldi, on siiski kasulik omada ka kogu elanikkonda iseloomustavat ülevaadet. Kõigi elanike seas on kõige rohkem neid inimesi, kes on Eesti rahvussuhete hindamisel pessimistid ehk peavad rahvuskonflikte mitmerahvuselises riigis paratamatuks ning leiavad, et eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöotahe.

Joonis 3

Neid on kokku 28% ja, nagu järgnevalt jooniselt näha, moodustavad nende hulgas omakorda enamuse (21%) eestlased. Vene pessimistid moodustavad kõigist elanikest vaid 7%.

Joonis 4

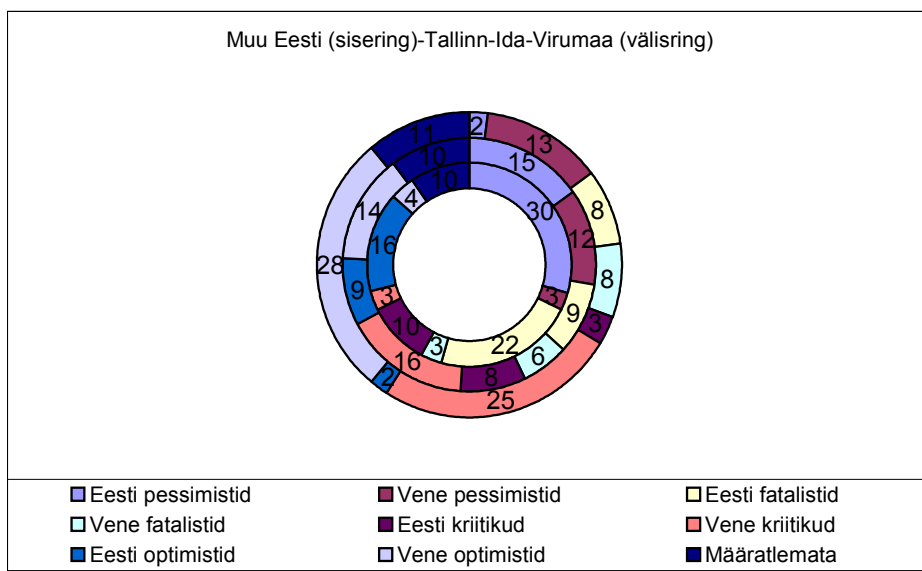
Ka fatalistid ehk need vastajad, kelle arvates on rahvuskonfliktid üldiselt paratamatud ent eestlaste ja mitte-eestlaste vahel koostöötähe siiski ei puudu, jagunevad analoogses proportsioonis. Neid on kokku 21%, kelle seas on enamuses eesti fatalistid (16%), vene fataliste on vaid 5%.

Kriitikute ja optimistide seas on aga eesti- ja venekeelseid vastajaid peaaegu võrdselt. Kriitikud, kes ei pea rahvuskonflikte paratamatuks ent arvavad, et praegu puudub eestlaste ja mitte-eestlaste vahel koostöötähe, moodustavad kõigist vastajaist 19%.

Nende seas on eestlasi 9% ja venekeelseid vastajaid 10%.

Optimiste ehk neid vastajaid, kes ei pea rahvuskonflikte paratamatuks ega näe ka koostöötahete puudumist eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, on kokku 22%, sealhulgas eesti optimiste 12% ja vene optimiste 10%.

Kui jagada Eesti kolmeks piirkonnaks (Ida-Virumaa, Tallinn ja muu Eesti), siis näeme erinevusi elanike jagunemisel tajurühmadesse.

Joonis 5

Ida-Virumaal on suurimaks rühmaks optimistid (30%), järgnevad kriitikud (28%), Fatalistid (16%) ja pessimistid (15%). Eestlasi on seal arvukamalt fatalistide rühmas, kus nad moodustavad poole (8%), teistes rühmades on eestlasi suhteliselt vähe.

Tallinnas on suurimaks pessimistide rühm - 27% (eestlasi 15%, venekeelseid 12%), järgnevad kriitikud - 24% (e - 8%, v - 16%), optimistid - 23% (e - 9%, v - 14%) ja kõige vähem on Tallinnas fataliste - 15% (e - 9%, v - 6%).

Muudes Eesti regioonides domineerivad kõigis tajurühmades eestlased, venekeelsed vastajad on ühtlaselt jagunenud kõigi rühmade vahel. Suurimaks on seal pessimistide rühm, kokku 33% (e - 30%, v - 3%). Neile järgnevad fatalistid - 25% (e - 22%, v - 3%), optimistid - 20% (e - 16%, v - 4%) ja lõpuks kriitikud - 13% (e - 10%, v - 3%).

Rühmakuuluvus on määratlemata kõigis kolmes regioonis võrdselt umbes 10%-l vastajatest, kellel puudus kokkupuude teisest rahvusest inimestega või kellel oli raskusi hinnangute andmisel.

Tajurühmade iseloomustus

Tekstile lisatud tabelid annavad ülevaate eristatud rühmade koosseisust sotsiodemograafiliste ja mõningate koondtunnuste alusel. Eestikeelsete vastajate jaoks saab need erinevused kokku võtta järgmise tabeli kujul. Tabel kajastab iga rühma puhul domineerivaid, sellesse rühma kuulujate seas enam levinud omadusi.

Tabel 7 Eestikeelsed vastajad

Domi- neeriv omadus	Sugu	Vanus	Tegevusala	Pessimism	Kontakte venelaste ja vene keelega	Muud omadused
Optimist	Mees	25-59	Töoline, teenindaja		rohkem	Parem vene keele oskus
Fatalist	naine	15-39	Töoline, juht-spetsialist, õpilane-üliõpilane	Madalam isiklik	rohkem	Kõrgem tajutav kihikuuluvus
Kriitik		40-75	Juht-spetsialist, pensionär, teenindaja		vähem	Elukoht rohkem Tallinnas
Pessimist		40-75	Töoline ja muud	Kõrgem isiklik	vähem	

Rahvussuhete hindamisel **optimistlike** vaadetega eestlane on sagedamini keskealine mees, kes töötab töölise või teenindajana ja kellel on keskmisest rohkem kontakte venelaste ja vene keelega ning parem vene keele oskus.

Eesti **fatalisti** võiks kõige paremini iseloomustada kui nooremaealist naist, kes töötab töölise, juhi-spetsialistina või on õpilane-üliõpilane ning peab end ühiskonnas kuuluvaks pigem kesk- või kõrgkihti. Kontakte venelaste ja vene keelega on tal keskmisest rohkem, oma isiklike võimalustega seotud pessimism aga keskmisest madalam.

Kriitiline suhtumine rahvussuhetesse on iseloomulik vanemaealistele eestlastele, kes töötavad juhi-spetsialisti või teenindaja ametis, või on juba siirdunud pensionile. Mõnevõrra suurema tõenäosusega (aga mitte enamuses) elavad nad Tallinnas ja neil on vähem kontakste venelaste ja vene keelega.

Pessimistlik hoiak rahvussuhetega seoses on levinud samuti vanemaealiste eestlaste seas, kelle hulgas on arvukamalt (aga mitte valdavalt) töölisi ja kellel on vähem kokkupuuteid venelaste ning vene keelega, ja keskmisest kõrgem isikliku pessimismi tase.

Tabel 8 Venekeelsete vastajate seas eristatud tajurühmi iseloomustab järgmine koondtabel:

Domi- neeriv omadus	Sugu	Vanus	Elukoht	Koda- kondsus	Tegevusala	Pessi- mism	Kontakte eestlaste ja eesti keelega	Muud oma- dused
Optimist		40-75	Ida- Virumaa	Eesti	Juht- spetsialist, pensionär, õpilane	Mada- lam isiklik	Rohkem	Kutse – keskeri haridus
Fatalist	mees	15-39	Muud piirkon- nad	Eesti	Teenindaja ja muud	Mada- lam ühis- kondlik	Rohkem	Parem eesti keele oskus
Kriitik	naine	25-59	Tallinn	Puudub või Vene	Töoline, teenindaja	Kõrgem isiklik ja ühis- kondlik	vähem	Kutse – keskeri haridus
Pessi- mist		15-24 40-59	Tallinn	Puudub või Vene	Töoline, Õpilane	Kõrgem isiklik	Vähem suhtle- mist	Põhi- kesk- haridus

Vene **optimist** rahvussuhete hindamisel on pigem vanemaealine, sagedamini Ida-Virumaal elav, Eesti kodakondsusega ja arvukamalt (aga mitte valdavalt) kutse- või kesk-eriharidusega juht-spetsialist, pesnionär või õpilane-üliõpilane. Tal on rohkem kontakte eestlaste ja eesti keelega ning keskmisest madalam isikliku pessimismi tase.

Fatalistlikud vaated rahvussuhetele on iseloomulikud rohkem noorematele venekeelsetele meestele, kes elavad arvukamalt muudes Eesti piirkondades, kellel on Eesti kodakondsus ja kes töötavad teenindajana või muudel tegevusaladel. Neil on keskmisest rohkem kontakte eestlaste ja eesti keelega ja parem eesti keele oskus, ning madalam ühiskondliku pessimismi tase (on positiivsemalt meelestatud Eesti ühiskonna arengu suhtes ja näevad inimestele ühiskonnas vähem ohte).

Vene **kriitik** on tõenäolisemalt Tallinnas elav keskealine naine, kellel ei ole Eesti kodakondsust, kes on arvukamalt (mitte valdavalt) kutse- või kesk-eriharidusega ja töötab töölise või teenindajana. Tal on vähem kontakte eestlaste ja eesti keelega ning talle on iseloomulik keskmisest kõrgem pessimism nii isiklike võimaluste kui ühiskonna arengu hindamisel.

Rahvussuhetega seoses **pessimistlikult** meelestatud inimesi on nii noorte kui ka keskealiste venelaste seas, kes elavad sagedamini Tallinnas, ei oma Eesti kodakondsust, on põhi- või keskharidusega ja töötavad töölistena või on õpilased-üliõpilased. Suhtlemise sagedus eestlastega on neil keskmisest mõnevõrra madalam ja isikliku pessimismi tase keskmisest kõrgem.

2. Muutused rahvussuhete tajumises aastail 2000 – 2008

Kuna nimetatud ajavahemikul Eesti ühiskonnas toimunud sündmused kajastuvad, nagu eespool nägime, mitte niivõrd üldises hoiakus heade rahvussuhete võimalikkuse suhtes, kuivõrd just hinnangus eestlaste ja mitte-eestlaste koostöötahte kohta, siis toimub ka tajurühmade lõikes vastavalt “optimistide” ja “fatalistide” osakaalu vähenemine ning “kriitikute” ja “pessimistide” osakaalu tõus. Kui 2000 aastal olid optimistid (30%) ja fatalistid (27%) kogu Eesti elanikkonna seas suurimateks rahvussuhete tajurühmadeks, siis on 2008 aastal suurimaks tajurühmaks pessimistid (29%).

Tabel 9

% Küsitluse aasta	KÕIK VASTAJAD			EESTIKEELSESED			VENEKEELSESED		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	30	22	-8	22	18	-4	40	29	-11
Kriitikud	13	19	+6	7	13	+6	21	29	+8
Fatalistid	27	21	-6	35	25	-10	16	13	-3
Pessimistid	22	29	+7	26	33	+7	16	20	+4
Määratlemat a	8	9	+1	10	11	+1	7	9	+2
Kokku	100	100	/14/	100	100	/14/	100	100	/14/

Kui aga vaadata toimunud muutusi eestikeelsete ja venekeelsete vastajate lõikes eraldi, siis näeme, et vaatamata suhtarvude muutumisele, üldine vastandlik rahvussuhete tajumine säilib. Nii 2000 aastal kui ka 2008 aastal kuulub eestlaste enamik fatalistide ja pessimistide rühma ehk nende hulka, kelle arvates on mitmerahvuselises riigis rahvustevahelised konfliktid paratamatud. Negatiivsemaks on muutunud vaid rõhuasetus: 2000 aastal domineeris fatalistide rühm (35%), 2008 aastal on aga suurimaks tõusnud pessimistide rühm (33%).

Venekeelsetest vastajatest enamik kuulub optimistide ja kriitikute rühma ehk nende hulka, kes leiavad, et rahvustevahelised konfliktid ei ole paratamatud. Kui 2000 aastal oli optimiste venekeelsete seas koguni 40%, siis nüüd on optimistide ja kriitikute rühmade suurused võrdsustunud (mõlemas 29%).

Kaheksa aastaga toimunud muutuste “absoluutväärtuseks” on 14% ehk nii suur osa vastajaist “vahetas” selle aja jooksul oma rühma kuuluvust.

Vaadates rahvussuhete tajumise muutumist **elukoha lõikes** me Tallinna eestlaste suhtumises suuri muutusi ei näe, pessimistide osakaal on jäänud nende aastate jooksul samaks (33%). Tähelepanuväärsed muutused on aga toimunud Tallinna venelaste (venekeelsete vastajate) hoiakutes: optimistide rühm on kahanenud 15% ja pessimistide rühm kasvanud 11%. Ehk teatava osa Tallinna venelaste suhtumine on muutunud kardinaalselt – optimism asendunud pessimismiga (arvamusega, et rahvussuhetes on konfliktid paratamatud ja et eestlastel ning mitte-eestlastel puudub koostöötahet). Võib oletada, et selliseks muutuseks andsid tõuke nn. “pronksiöö” sündmused.

Ida-Virumaa venelaste seas me sellist järsku hoiakute muutumist ei näe, seal asendub osade vastajate optimism kriitilisusega ehk säilib üldine seisukoht (et rahvuskonfliktid pole paratamatud), muutub aga hinnang eestlaste ja mitte-eestlaste suhetele (leitakse, et koostöötahet pole). Ka Ida-Virumaa eestlaste vastustes on märgata optimismi asendumist kriitika ja fatalismiga (muutuste arväärtused ei pruugi olla usaldusväärsed, kuna vastajaid oli seal vaid 36), pessimiste on aga nüüd isegi veidi vähem kui 2000 aastal.

Tabel 10 Tallinn

% Küsitluse aasta	KÕIK VASTAJAD			EESTIKEELSESD			VENEKEELSESD		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	34	22	-12	22	18	-4	41	26	-15
Kriitikud	21	24	+3	10	17	+7	28	31	+3
Fatalistid	19	15	-4	27	20	-7	14	12	-2
Pessimistid	20	28	+8	33	33	0	12	23	+11
Määratlemata	6	11	+5	8	12	+4	5	8	+3
Kokku	100	100	/16/	100	100	/11/	100	100	/17/

Tabel 11 Ida-Virumaa

% Küsitluse aasta	KÕIK VASTAJAD			EESTIKEELSESD*			VENEKEELSESD		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	41	30	-11	33	11	-22	44	34	-10
Kriitikud	15	29	+14	4	18	+14	17	31	+14
Fatalistid	17	16	-1	35	45	+10	13	9	-4
Pessimistid	16	15	-1	15	11	-4	16	16	0
Määratlemata	11	10	-1	13	15	+2	10	10	0
Kokku	100	100	/14/	100	100	/26/	100	100	/14/

*erinevused ei ole vastajate väikese arvu tõttu usaldusväärsed

Tabel 12 Muud Eesti regioonid

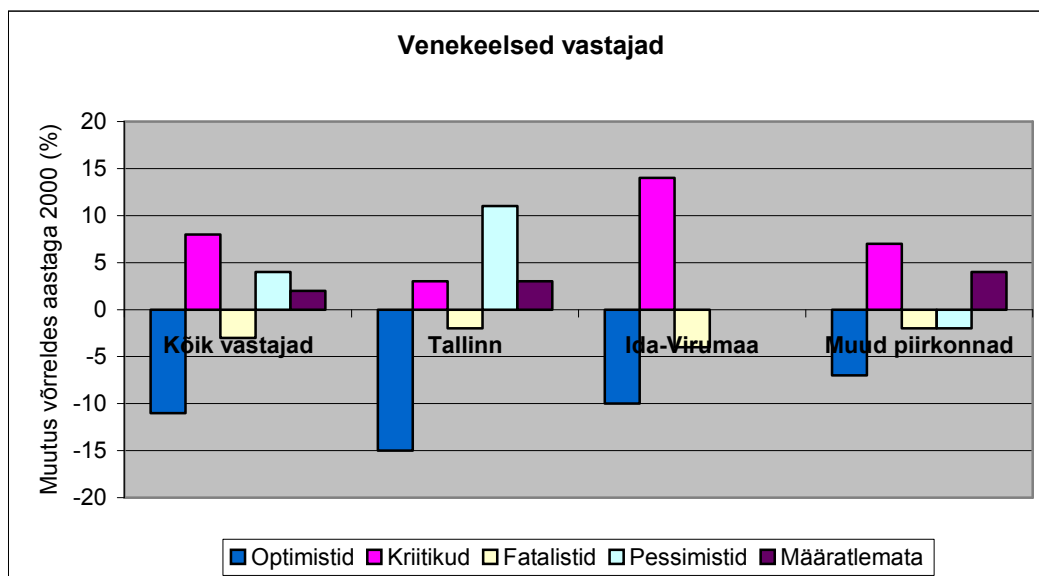
% Küsitluse aasta	KÕIK VASTAJAD			EESTIKEELSESED			VENEKEELSESED		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	23	20	-3	21	18	-3	34	27	-7
Kriitikud	8	13	+5	7	12	+5	15	22	+7
Fatalistid	35	25	-10	37	26	-11	25	23	-2
Pessimistid	25	32	+7	25	34	+9	23	21	-2
Määratlemata	9	10	+1	10	10	0	3	7	+4
Kokku	100	100	/13/	100	100	/13/	100	100	/11/

Muudes Eesti regioonides toimivad üldised tendentsid (eestlastel põhiliselt fatalismi teisenemine pessimismiks ja venelastel optimismi muutumine kriitilisuseks).

Positiivne on, et nii Ida-Virumaa kui ka muude regioonide venelaste seas jääb optimistide rühm siiski suurimaks rahvussuhte tajurühmaks (vastavalt 34% ja 27%) ja ka Tallinna venelaste hulgas on suurim kriitikute rühm (kus säilib üldine positiivne hoiak rahvuskonfliktide vältimise suhtes).

Eestlaste hulgas, paraku, on pessimistide osakaal praeguseks varasemaga võrreldes suurenenud, ja nad moodustavad suurima tajugrupi.

Regionaalseid muutusi kajastab võrdlevalt ka järgnev joonis. Näeme, et optimistide hulk on kahanenud kõige enam Tallinnas, kriitikute hulk tõusnud Ida-Virumaal ja pessimistide hulk kasvanud Tallinnas. Muudes Eesti piirkondades on muutused venekeelsete vastajate tajurühmades olnud kõige väiksemad.

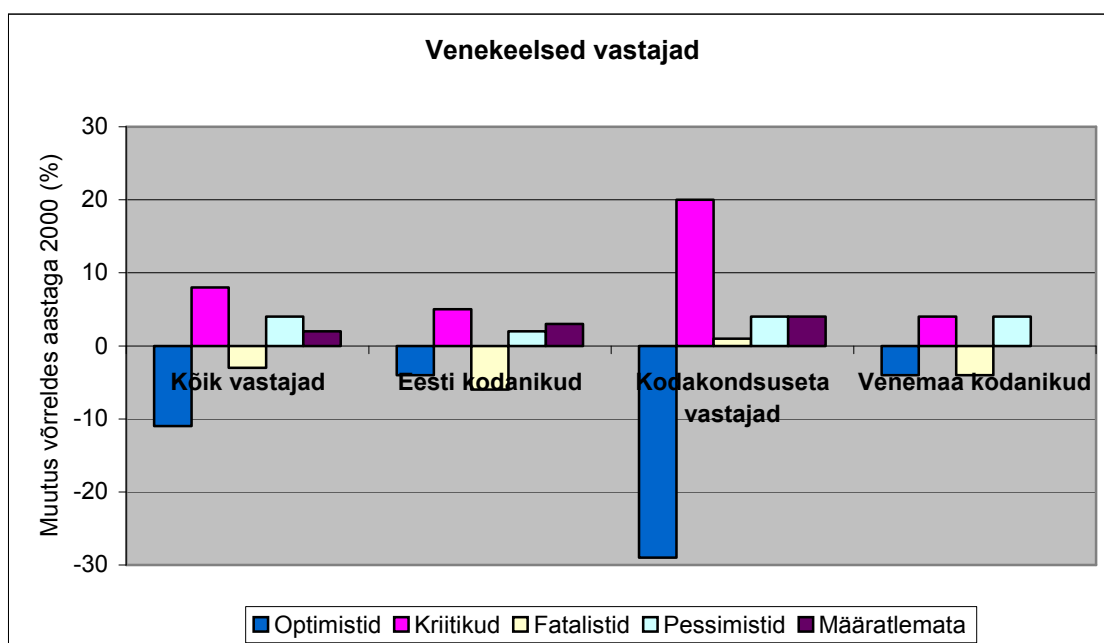
Joonis 6

Kui vaadata venekeelseid vastajaid eraldi **kodakondsuse lõikes**, siis paistavad silma kodakondsuseta isikute hoiakutes toimunud muutused. Kui 2000 aastal oli nende seas kõige enam optimiste (isegi rohkem kui Eesti või Vene kodanike hulgas) – 43%, siis 2008 aastal on optimistide osakaal langenud 14%-ni ehk miinus 29%. Optimism on kodakondsuseta inimestel asendunud põhiliselt kriitilisusega (eestlaste ja mitte-eestlaste koostöötahte suhtes) – 39%, mõnevõrra on lisandunud ka pessimiste ja neid, kes ei suuda oma seisukohta määratleda. Kodakondsuseta venelaste tundlikkus teravate rahvuspoliitiliste sündmustega seoses (“pronksiöö”) seletub ilmselt nende

marginaalse positsiooniga ühiskonnas ja tõukab neid tugevsmalt poliitilise enesemääratluse poole. Olukorras, kus Eesti kodakondsuse saamine on neile raske, võib selleks osutada sagedasem Vene kodakondsuse võtmine.

Tabel 13 venekeelsed vastajad

% Küsitluse aasta	EESTI KODANIKUD			KODAKONDSUSETA			VENEMAA KODANIKUD		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	36	32	-4	43	14	-29	37	33	-4
Kriitikud	20	25	+5	19	39	+20	28	32	+4
Fatalistid	23	17	-6	11	12	+1	12	8	-4
Pessimistid	16	18	+2	18	22	+4	17	21	+4
Määratlemata	5	8	+3	9	13	+4	6	6	0
Kokku	100	100	/10/	100	100	/29/	100	100	/8/

Joonis 7

Teine võimalus toimunud muutusi seletada on pöörata tähelepanu kodakondsuseta isikute hulga vähenemisele viimase kaheksa aasta jooksul. Kui 2000 aastal oli venekeelsete vastajate seas 34% kodakondsuseta inimesi, siis 2008 aastal ainult 21%. Olenemata sellest, millise kodakondsuse need 13% võtsid, liitusid nad gruppidega, kus optimism on sagedasem. Nii Eesti kui Vene kodanike seas on umbes kolmandik optimistlikul seisukohal rahvussuhete suhtes. Ehk siis võib oletada, et allesjäänud kodakondsuseta inimeste seas on üha vähem optimiste ja enam kriitilise suhtumisega inimesi ka ilma “pronksiöö” sündmusteta, viimased muidugi suurendasid seda tendentsi veelgi.

Vanuse lõikes vaadatuna on kõige suuremad muutused toimunud venekeelsete noorte ja eestlastest vanemaaliste tajurühmade struktuuris.

Analoogselt Tallinna venelastega on osa 15-24 aastaste venekeelsete vastajate optimism asendunud radikaalse pessimismiga: kui 2000 aastal oli nende seas optimiste 39%, siis 2008 aastal on neid 27%; pessimiste oli 2000 aastal vaid 16%, nüüd on nende osakaal tõusnud 26%-ni ehk juurdekasv on 10%.

Tabel 14 Vanus 15-24

% Küsitluse aasta	KÕIK VASTAJAD			EESTIKEELSESED			VENEKEELSESED		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	25	18	-7	15	13	-2	39	27	-12
Kriitikud	11	15	+4	6	12	+6	16	20	+4
Fatalistid	32	25	-7	40	29	-11	20	17	-3
Pessimistid	22	29	+7	26	31	+5	16	26	+10
Määratlemata	10	13	+3	13	15	+2	9	10	+1
Kokku	100	100	/14/	100	100	/13/	100	100	/15/

Tabel 15 Vanus 15-24, Tallinn

% Küsitluse aasta	KÕIK VASTAJAD			EESTIKEELSESED			VENEKEELSESED		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	31	20	-11	20	18	-2	40	21	-19
Kriitikud	14	15	+1	9	12	+3	18	19	+1
Fatalistid	22	21	-1	26	23	-3	19	19	0
Pessimistid	24	33	+9	34	34	0	16	32	+16
Määratlemata	9	11	+2	11	13	+2	7	9	+2
Kokku	100	100	/12/	100	100	/5/	100	100	/19/

Kui vaadata ainult Tallinna noori, siis on muutused veelgi kardinaalsemad: optimism on vähenenud 19% (40%-lt 2000 aastal 20%-ni 2008 aastal) ja pessimism suurenenud 16% (16%-lt 32%-le). Et “pronksiöö” sündmused toimusid põhiliselt Tallinnas, siis võib jällegi oletada just nende sündmuste mõju vene noorte hoiakutes toimunud muutustele. Muutuste tulemusena on kõigi vene noorte seas optimiste ja pessimiste võrdsel hulgal (vastavalt 27% ja 26%), Tallinnas aga ületab pessimistlike noorte arv optimiste tunduvalt (vastavalt 32% ja 21%). Siit järeldub, et integratsiooniprogrammi võimalikud meetmed peaksid olema suunatud eeskätt Tallinna noortele, keda mullused aprillisündmused puudutasid kõige valusamalt.

60-75 aastaste eestlaste hoiakutes on enam kui 10% ulatuses vähenenud nii optimistide ja fatalistide ning vastavalt suurenenud kriitikute ja pessimistide tajurühmad (ehk üle 20% on nüüd rohkem neid, kes leiavad, et eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöötähe). Kõige suuremaks tajurühmaks on selles vanusegrupis nüüd pessimistide tajurühm – 39%. Kas meenus vanemaalistele eestlastele “pronksiööga” seoses 1924 aasta detsembrimäss või muud ajaloolised läbielamised – igal juhul osutusid nad kõige tundlikumaks eestlaste rühmaks, kelle seisukohad rahvussuhete kohta Eestis teisesid kõige enam.

Tabel 16 Vanus 60-75

% Küsitluse aasta	KÕIK VASTAJAD			EESTIKEELSESED			VENEKEELSESED		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	32	21	-11	24	13	-11	41	34	-7
Kriitikud	14	20	+6	6	16	+10	26	27	+1
Fatalistid	20	15	-5	29	17	-12	9	11	+2
Pessimistid	22	31	+9	27	39	+12	16	17	+1
Määratlemata	12	13	+1	14	15	+1	8	11	+3
Kokku	100	100	/15/	100	100	/23/	100	100	/7/

Samas vanuses venekeelsete vastajate hoiakud aga muutusid kõige vähem: optimistide rühm vähenes vaid 7% ja pessimistide rühma suurus jäi praktiliselt samaks. 60-75 aastaste venelaste hulgas on endiselt kõige enam optimiste (34%).

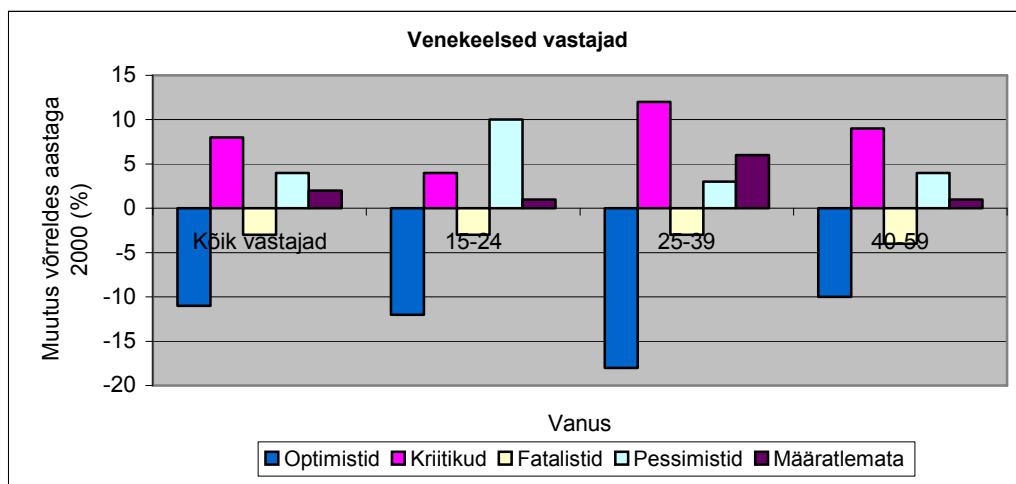
Seega ei pea paika oletus, et “pronkssõduri” teisaldamine puudutas kõige enam just sõjaveterane ja nende eakaaslasi. Marginaalse positsiooniga seotud identiteediotsingud, milles üheks pidepunktiks võis olla “pronkssõduri” sümboliseeritud vanemate kangelaslikkus, seostub pigem nooremate vanuserühmadega.

25-59 aastaste venekeelsete vastajate puhul on täheldatav optimismi asendumine kriitilisusega (25-39 aastastel on optimistide rühma suurus vähenenud isegi 18%, 43%-lt 2000 aastal 25%-le 2008 aastal) nii, et nüüd hõlmab neist ühe kolmandiku suurimana kriitikute tajurühm. Pessimiste keskealiste venelaste seas siiski oluliselt juurde tekkinud pole, neid on umbes viiendik vastajaist ehk endiselt vähem kui optimiste (keda on nüüd veidi üle veerandi).

Tabel 17 Vanus 25-39

% Küsitluse aasta	KÕIK VASTAJAD			EESTIKEELSESD			VENEKEELSESD		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	30	23	-7	21	22	+1	43	25	-18
Kriitikud	14	19	+5	8	13	+5	21	33	+12
Fatalistid	32	24	-8	41	28	-13	19	16	-3
Pessimistid	19	26	+7	23	30	+7	14	17	+3
Määratlemata	5	8	+3	7	7	0	3	9	+6
Kokku	100	100	/15/	100	100	/13/	100	100	/21/

Järgmine joonis kajastab võrdlevalt venekeelsete vastajate tajurühmades toimunud muutusi vanuse lõikes. Optimistide arvukus on kõige enam kahanenud 25-39 aastaste seas, kriitikute hulk enam kasvanud samas vanusegrupis ja pessimistide osakaal enam tõusnud 15-24 aastaste hulgas. Fatalistide arvukuse muutuses erinevusi ei ole.

Joonis 8

Eestlaste seas on rahvussuhete tajumine kõige vähem viimase kaheksa aastaga muutunud 40-59 aastaste grupis (umbes 10% on optimiste ja fataliste kokku vähemaks jäänud ja vastavalt tõusnud kriitikute ja pessimistide summaarne hulk).

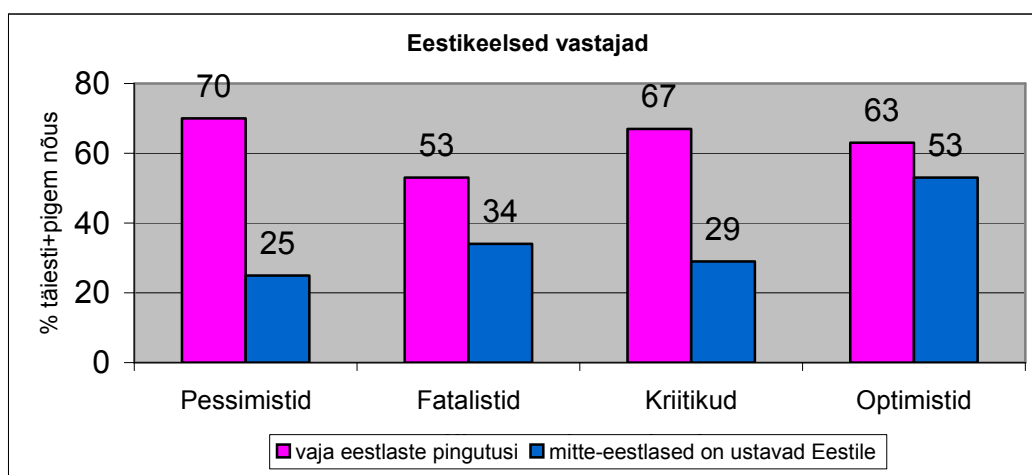
Tabel 18 Vanus 40-59

% Küsitluse aasta	KÕIK VASTAJAD			EESTIKEELSESED			VENEKEELSESED		
	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus	2000	2008	Muutus
Optimistid	31	24	-7	25	21	-4	39	29	-10
Kriitikud	15	20	+5	9	13	+4	23	32	+9
Fatalistid	24	20	-4	31	25	-6	15	11	-4
Pessimistid	24	29	+5	28	33	+5	17	21	+4
Määratlemata	6	7	+2	7	8	+1	6	7	+1
Kokku	100	100	/11/	100	100	/10/	100	100	/14/

15-39 aastaste eestlaste hulgas on toimunud fatalistide (kes moodustasid 2000 aastal 40%-ga suurima tajarühma) tunduv vähenemine, ning selle arvel pessimistide ja kriitikute rühma mõningane suurenemine. Muutuste tulemusena on nüüd selles vanuses eestlaste seas enam-vähem võrdselt pessimiste ja fataliste, kes moodustavad koos neist ligi 60% (ehk valdavaks on saanud üldine seisukoht, et rahvustevahelised konfliktid on paratamatud). Optimiste oli selle vanusegrupi eestlaste hulgas suhteliselt vähe juba 2000 aastal, aga positiivne on see, et nende hulk pole nüüdseks oluliselt vähenenud.

Möödunud aasta aprillisündmused kahtlemata tugevdasid eestlaste seas levinud üldist hoiakut rahvuskonfliktide paratamatusest mitmerahvuselises riigis. Edasised eestlastele suunatud integratsioonialaste meetmete eesmärgiks võik olla vähendada nende teadvuses eelkõige seda hoiakut, et eestlased ja mitte-eestlased ei soovi teha koostööd. See hoiak on aluseks pessimistide (+ kriitikute) suurele osakaalule eestlaste hulgas. Fatalismi kui suhteliselt püsivamat hoiakut ilmselt väga kergesti eestlaste seas vähendada ei saa.

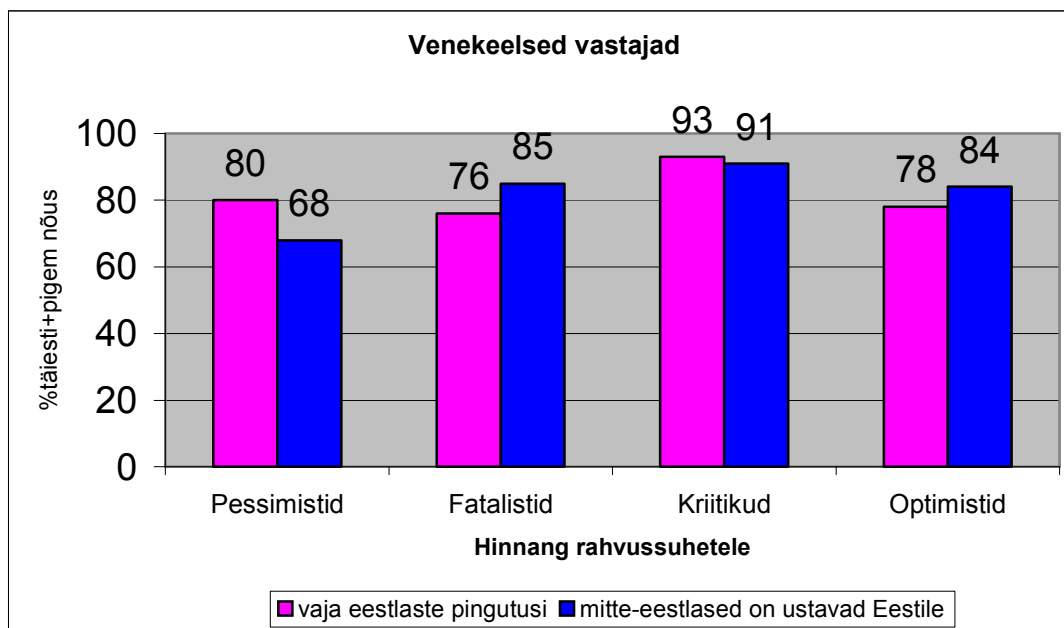
Vaatame nüüd, kuidas eristub rahvussuhete tajarühmades suhtumine mitte-eestlaste lojaalsusse ja eestlaste pingutuste vajalikkusesse integratsiooni edendamisel.

Joonis 9

Eestlastest optimistid leiavad ülekaalukalt, et siinsed mitte-eestlased on Eesti riigile ustavad ning toetavad tema arengut. Poole vähemal määral nõustuvad selle väitega aga pessimistid. Samas on just pessimistid (ja ka kriitikud) need, kes tunnistavad enam eestlaste pingutuste vajalikkust integratsiooniprotsessis. Ehk võib öelda, et kriitilise hoiakuga (mis seisnes eestlaste ja mitte-eestlaste koostöötahte puudumise

nägemises) kaasneb eestlastel suurem arusaam sellest, et koostöötahet peaksid näitama ka eestlased ise. Vähemal määral peavad eestlaste pingutusi vajalikuks fatalistid, kelle arvates on rahvuskonfliktid paratamatud.

Joonis 10

Venekeelsete vastajate seas on mitte-eestlaste ustavuses kõige vähemal määral veendunud samuti pessimistid, kõige arvukamalt aga kriitikud. Kriitikud ootavad ka kõige enam eestlaste pingutusi integratsiooni jätkamiseks (peavad seega koostöötahte puudumisel oluliseks süüdlaseks ka eestlasi).

3. Käitumise ja elulaadi sarnasus ja rahvussuhete tajus

Küsimusele enda käitumise ja elulaadi erinevuse kohta teisest rahvusest inimeste omast ja selle erinevuse häirivuse kohta (vt KP87 ja KP88 küsimustikus) antud vastuseid ei saa päris hästi eelnevate aastate tulemustega võrrelda. Esimene küsimus oli varem sõnastatud teisiti ("elu- ja mõttelaadi"), teisele küsimusele aga vastasid varem kõik küsitlud, nüüd aga vaid need, kes olid eelnevalt kinnitanud käitumise ja elulaadi erinevust. Ka oli 2005 aasta küsitluse puhul esimesele küsimusele vastamisel millegipärast tunduvalt vähem neid, kes jätsid vastamata, kuna ei olnud kokku puutunud teisest rahvusest inimestega (ja tegelikku kokkupuudet mitteomavad vastajad märkisid pigem elulaadi erinevust kui sarnasust).

Tabel 19 Kuivõrd erinevaks või sarnaseks peate enda käitumist ja elulaadi võrreldes Eestis elavate venelaste/venekeelsete inimeste / eestlaste omaga ?

Käitumine ja elulaad*	Eestikeelsed vastajad			Venekeelsed vastajad		
	2002*	2005*	2008	2002*	2005*	2008
Täiesti erinev	18	21	10	12	12	19
Pigem erinev	43	57	39	30	56	38
Pigem sarnane	18	14	21	39	27	25
Täiesti sarnane	0	1	5	7	1	2

Ei puutu kokku	13	4	18	5	1	7
Raske öelda	8	3	7	7	3	9
Kokku	100	100	100	100	100	100

*märgitud aastatel “elu-ja mõttelaad”

Tabel 20 Kuivõrd Teid häirib või ei häiri venelaste/eestlaste teistsugune käitumine ja elulaad?

Teistsugune käitumine ja elulaad	Eestikeelsed vastajad			Venekeelsed vastajad		
	2002	2005	2008*	2002	2005	2008*
Häirib tugevalt	11	10	11	2	2	4
Veidi häirib	36	49	53	14	23	21
Üldse ei häiri	43	35	34	74	70	68
Ei ole teistsugune	2	2	-	7	3	-
Raske öelda	8	4	2	3	2	7
Kokku	100	100	100	100	100	100

*märgitud aastal vastasid ainult need, kes pidasid käitumist ja elulaadi erinevaks

Kõige paremini saab seega võrrelda esimese küsimuse puhul 2002 ja 2008 aasta, ning teise küsimuse puhul 2002 ning 2005 aasta andmeid. Neile tuginedes võib väita, et 2002 aastaga võrreldes on 2008 aastaks erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste elulaadis eestlaste nägemuses vähenenud (61% - 49%), venekeelsete vastajate silmis aga kasvanud (42% - 57%). Häiritus teistsugusest käitumisest ja elulaadist aga näitab eestlaste puhul kasvutendentsi (2002 aastal oli häirituid 47%, 2005 aastal 59% ja 2008 aastal 64% - seda küll vaid osa küsitletute seas). Venekeelsed elanikud on üldiselt eestlaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist vähe häiritud, häiritute osakaal on aga 2002 aastaga võrreldes siiski mõnevõrra kasvanud.

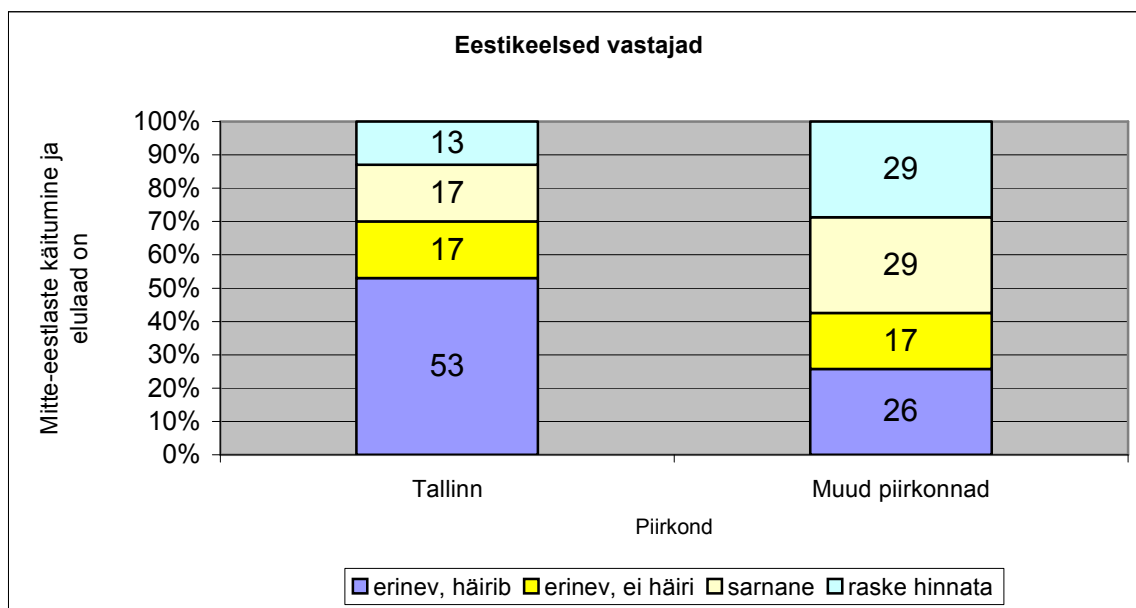
Et nimetatud küsimustele antud vastuseid lähemalt uurida, moodustasime 2008 aasta andmete alusel uue koondtunnuse, mille jaotus vastajate keele lõikes osutus järgmiseks:

Tabel 21

Käitumine ja elulaad	Eestikeelsed vastajad	Venekeelsed vastajad
Raske hinnata	25	16
Sarnane	26	27
Erinev, ei häiri	18	43
Erinev, häirib	31	14
Kokku	100%	100%

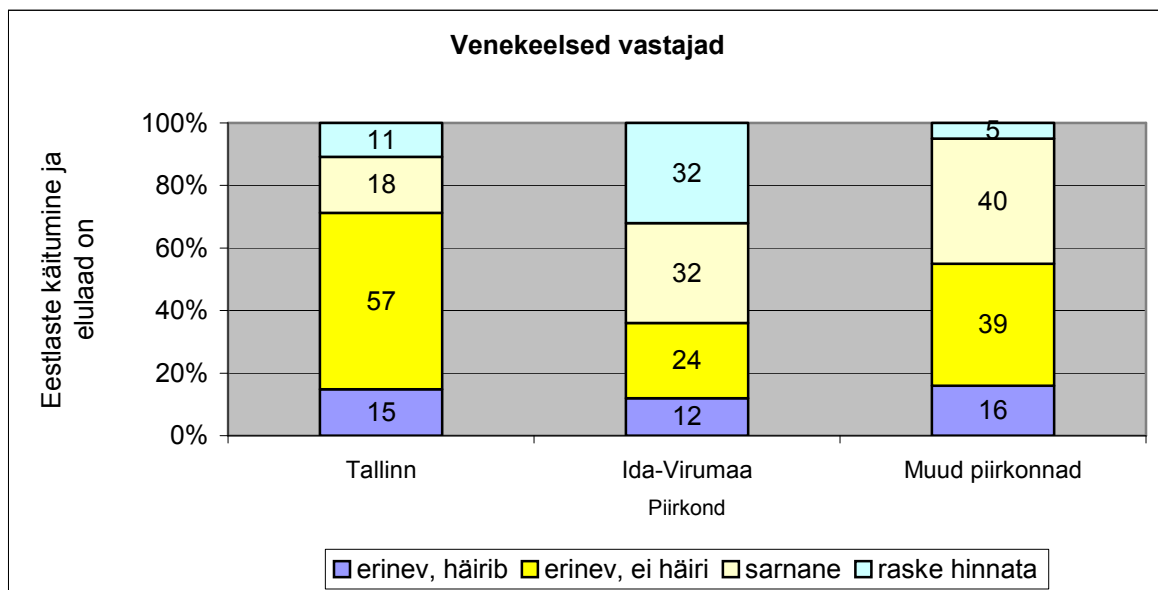
Eestlaste seas on suhteliselt rohkem neid, kes elavad paikkonnas, kus nad venekeelsete elanikega kokku ei puutu ja seega on hindamisega raskustes. Hinnangud on eestlastel rohkem polariseerunud: suuremad on oma käitumist ja elulaadi venelastega sarnaseks ning erinevaks ja häirivaks pidavate rühmad.

Venekeelsete vastajate seas aga on suurimaks just keskmine rühm ehk need, kes näevad küll elulaadide erinevusi kuid keda need ei häiri.

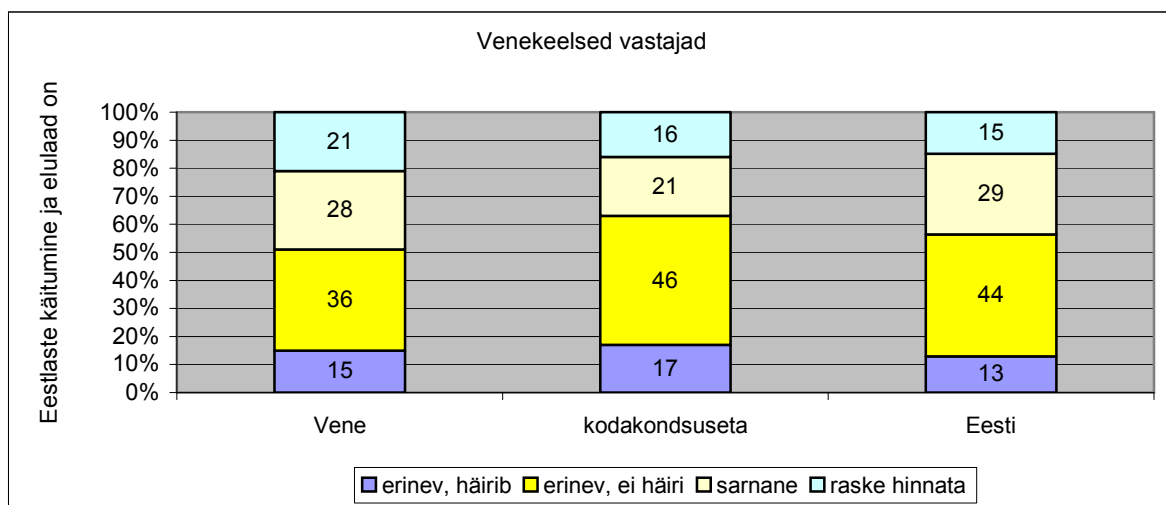
Joonis 11

Eestlaste ja venekeelsete elanike hoiakud teineteise käitumise ja elulaadi suhtes põrkuvad kõige enam Tallinnas. Nii eesti kui vene vastajate seas on Tallinnas domineeriv elulaadi erinevuse rõhutamine, kusjuures eestlastel kaasneb sellega enamasti ka häirivus, vene elanikel aga mitte. Umbes 30%-l muude piirkondade eestlastel ja Ida-Virumaa venekeelsetel on hinnangut raske anda, teine 30% peab eestlaste ja venelaste käitumist ja elulaadi sarnaseks. Häirivaks peab teise rahvuse elulaadi 26% muude piirkondade eestlastest ja vaid 12% Ida-Virumaa venelastest. Muude piirkondade venekeelsete elanike seas on võrdselt 40% ringis elulaade sarnaseks ja erinevaks, ent mitte häirivaks pidajaid. Eestlaste käitumisest häirituid on seal vaid 16%.

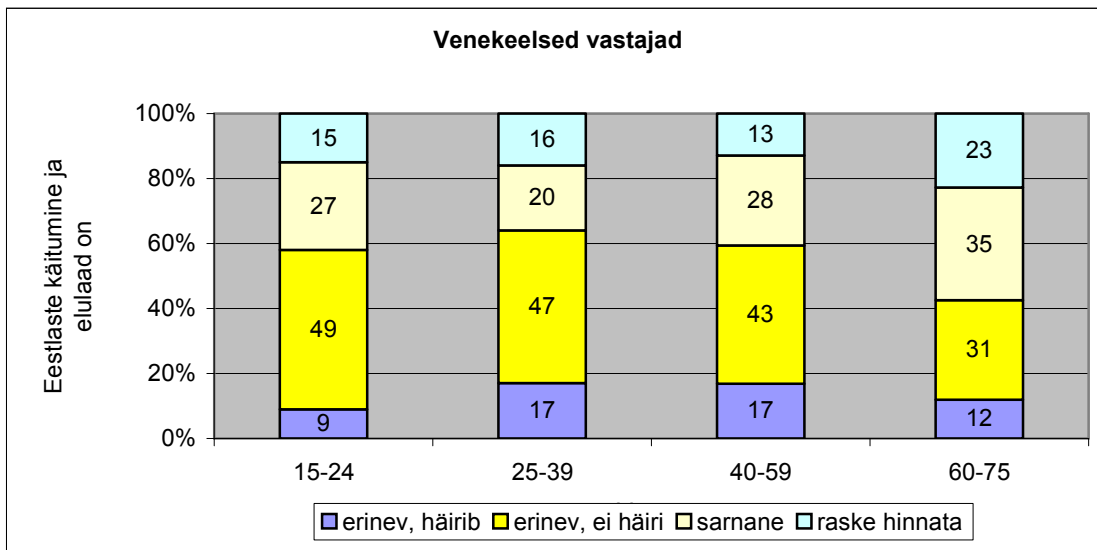
Joonis 12

Suuremal määral näevad eestlaste ja mitte-eestlaste käitumises ja elulaadis erinevusi Venekeelsed kodakondsuseta vastajad, nende seas on ka enam häirituid.

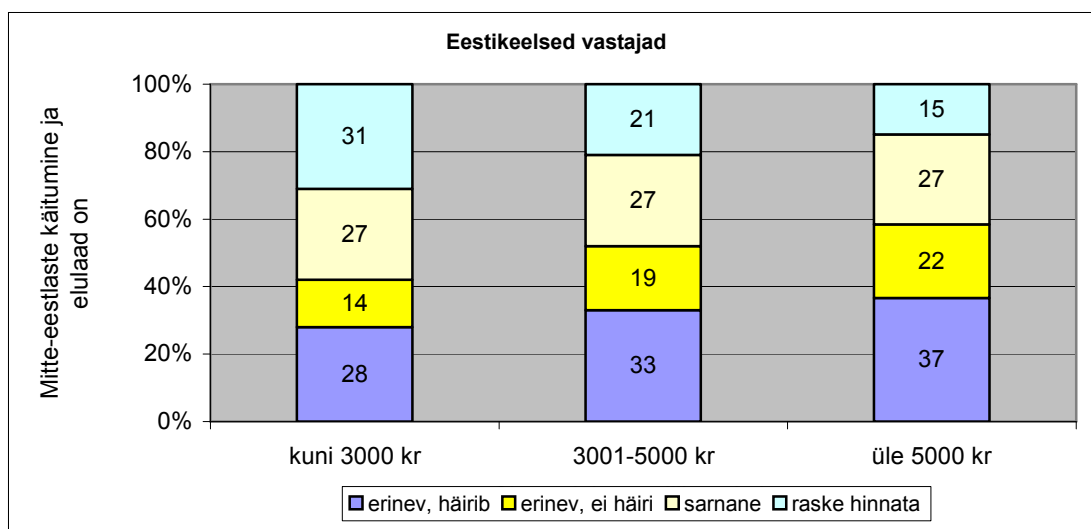
Joonis 13

Kui vaadata venekeelsete vastajate hinnanguid vanuse lõikes, siis näeme, et kõige enam on enda käitumist ja elulaadi eestlaste omaga sarnaseks pidajaid 60-75 aastaste hulgas (35%), kõige vähem aga 25-39 aastaste seas. Noored, 15-24 aastased paistavad silma sellega, et ehkki neist 57% peab enda käitumist ja elulaadi eestlaste omast erinevaks, on sellest erinevusest häirituid suhteliselt vähe (vaid 9%).

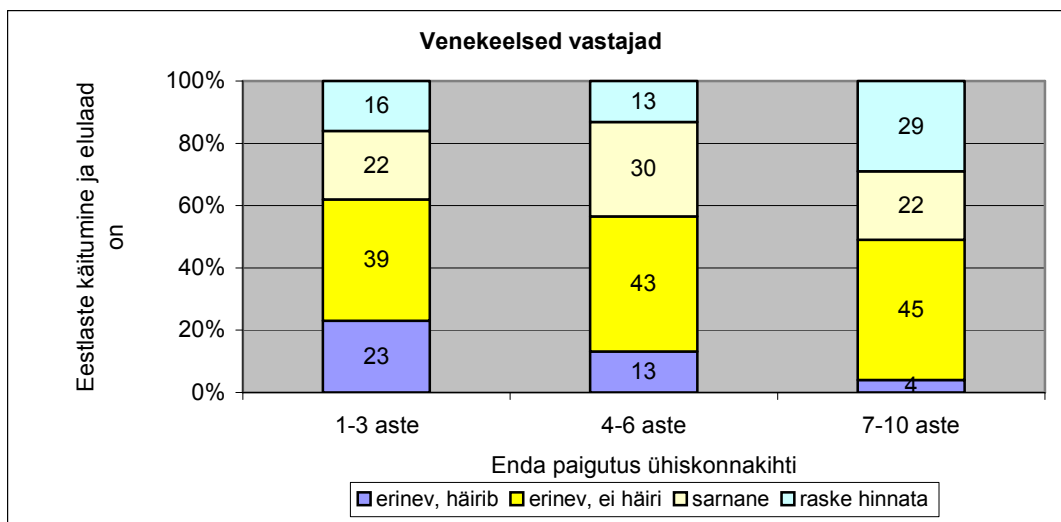
Joonis 14

Mida suurem on eesti vastajate sissetulek, seda vähem on nende seas neid, kes ei suuda käitumise ja elulaadi erinevust hinnata, ja samas rohkem neid, kelle arvates venelaste käitumine ja elulaad on nende omast erinev ja ka häiriv.

Joonis 15

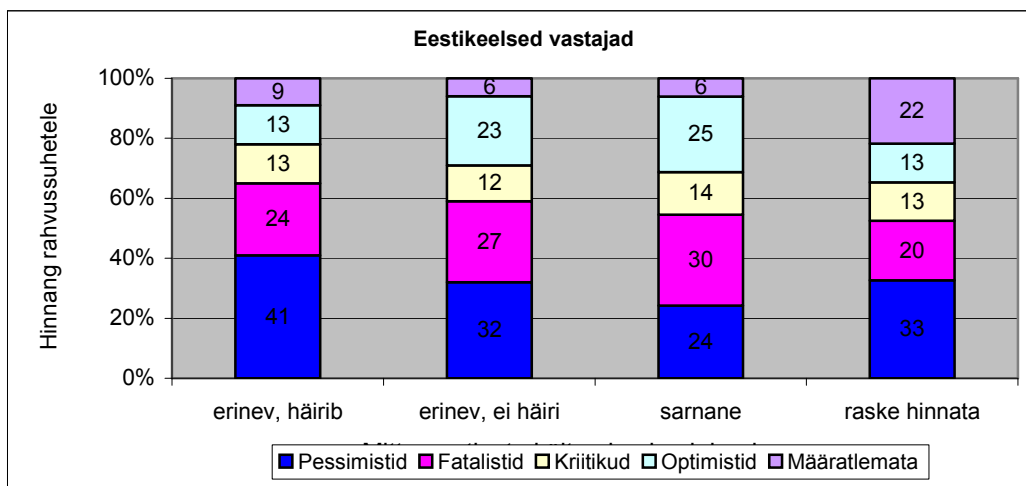
Venekeelsete vastajate puhul ilmneb vastupidine tendents oletatava ühiskonnakihi lõikes.

Joonis 16

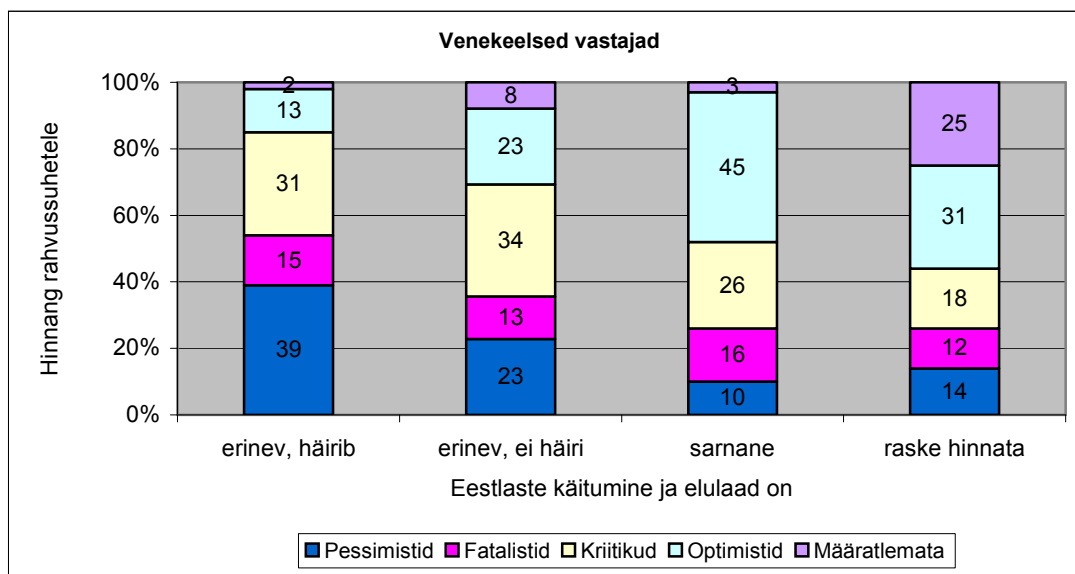
Mida kõrgemasse kihti vastaja end määratleb, seda vähem on häirituid eestlaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist ning seda vähem on ka elulaadide erinevuse täheldajaid. Keskmistesse kihtidesse kuulujad peavad enda käitumist ja elulaadi eestlaste omaga arvukamalt sarnasemaks kui end madalamatesse kihtidesse määratlejad. Kõrgemates ühiskonnakihtides aga on rohkem neid, kes ei suuda erinevusi hinnata, sest ei puutu eestlastega kokku.

Lõpuks vaatame, kuidas sõltuvalt käitumise ja elulaadi erinevuste hindamisest paiknevad vastajad rahvussuhete tajurühmades. Mida erinevamad ja häirivamad tunduvad erinevused eestlaste endi ja venelaste käitumises ja elulaadis, seda enam on eestlaste seas pessimismi ja vähem fatalismi ning optimismi.

Joonis 17

Mida erinevamad ja häirivamad tunduvad erinevused venelaste endi ja eestlaste käitumises ja elulaadis, seda enam on venelaste seas pessimistide ja vähem optimistide rühma kuulujaid.

Joonis 18

Lõpuks märkigem, et eesti vastajate seas, kellel pole kokkupuuteid venelastega (ja seetõttu on raske hinnata), domineerib pessimistide rühm, vene vastajate seas, kellel puudub kokkupuude eestlastega, aga optimistide rühm. Eestlane on seega oma eelarvamuste poolest teiste rahvuste suhtes pigem pessimist, venekeelne elanik aga optimist.

4. Kokkuvõtteks

Üldine **positiivne hoiak multikultuurse ühiskonna suhtes** on nii eestlaste kui venekeelsete elanike seas olnud aastate jooksul suhteliselt püsiv. Väidetega, et erinevad rahvused võivad samas riigis hästi läbi saada ja et eri keeled ning kultuurid rikastavad ühiskonda nõustub 90% venekeelsetest vastajatest ja 70-80% eesti vastajatest.

Püsivalt **vastupidisel seisukohal** ollakse viimase kaheksa aasta jooksul:

- rahvuskonflikti paratamatuse suhtes: ligi 2/3 eestlastest peab rahvustevahelisi konflikte mitmerahvuselises riigis paratamatuks, sama suur osa venekeelsetest elanikest aga ei nõustu rahvuskonflikti paratamatusega;
- mitte-eestlaste ustavuse suhtes Eesti riigile: endiselt leiab vaid 1/3 eestlastest, et siinsed mitte-eestlased on ustavad Eesti riigile ja toetavad tema arengut, enamik venekeelseid vastajaid (80%) aga peab mitte-eestlasi Eesti riigile ustavateks.

Pooled nii eesti- kui venekeelsetest **vastajatest leiavad, et eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöötahe**. See hoiak on viimase kaheksa aasta jooksul mõnevõrra süvenenud.

Kui enamik venekeelseid elanikke arvab püsivalt, et **integratsioon** Eesti ühiskonnas **nõuab ka eestlaste valmisolekut ja pingutusi**, siis eestlaste seas on sellel seisukohal olijate osakaal kaheksa aasta jooksul langenud ligi 20% (80%-lt 61%-le). Täna Eestis, kus integratsioon on jõudnud teatavas mõttes kriisilukorda, oleks aga eestlaste panust sellesse protsessi vaja pigem suurendada.

Kui nimetada “**pessimistideks**” need vastajad, kes leiavad, et rahvustevahelised konfliktid on paratamatud ja koostöötahe eestlaste ning mitte-eestlaste vahel puudub; “**fatalistideks**” need, kes leiavad, et vaatamata koostöötahte olemasolule on konfliktid siiski paratamatud; “**kriitikuteks**” need, kes ei pea vaatamata koostöötahte puudumisele konflikte paratamatuks ja “**optimistideks**” need, kelle arvates ei ole konfliktid paratamatud ega puudu ka koostöötahe eestlaste ning mitte-eestlaste vahel, siis selgub, et:

- kõige enam on Eesti elanike seas **pessimiste** (29%), ülejäänud kolm rühma on esindatud suhteliselt võrdse (20% lähedase) osakaaluga ja umbes 10% vastajate positsioon jääb määratlemata.
- **eestlaste seas** on suuremal määral pessimiste (33%) ja fataliste (25%), **venekeelsete vastajate seas** aga optimiste (29%) ja kriitikuid (29%).

Samas on huvitav märkida, et just eesti pessimistid (ja ka kriitikud) tunnistavad enam eestlaste pingutuste vajalikkust integratsiooniprotsessis. Ehk võib öelda, et **eestlaste kriitiline hoiak** (mis seisneb eestlaste ja mitte-eestlaste koostöötahte puudumise nägemises) on **konstruktiivne**, sellega kaasneb suurem arusaam sellest, et koostöötaht peaksid näitama ka eestlased ise.

Piirkondlikult aspektist vaadatuna **põrkuvad rahvussuhetega seotud hoiakud** kõige enam **Tallinnas**. Vaid veerand Tallinna **eestlastest** on nõus sellega, et siinsed mitte-eestlased on Eesti riigile ustavad ja toetavad tema arengut, ning vähem kui pool neist leiab, et ka eestlased peaksid panustama integratsiooni arengusse. Tallinna **venekeelsed elanikud** aga näevad teravamalt koostöötahte puudumist eestlaste ja mitte-eestlaste vahel ning ootavad kõige arvukamalt (87%) eestlaste pingutusi integratsiooni edendamisel. Teatava osa Tallinna venekeelsete elanike hoiakutes on viimastel aastatel toimunud kardinaalsed muutused – optimism rahvussuhete tajumisel on asendunud pessimismiga (arvamusega, et rahvussuhetes on konfliktid paratamatud ja et eestlastel ning mitte-eestlastel puudub koostöötahe).

Eestlaste ja venekeelsete elanike hoiakud teineteise **käitumise ja elulaadi** suhtes **vastanduvad** samuti kõige **enam Tallinnas**. Niie eesti kui vene vastajate seas on Tallinnas domineeriv elulaadi erinevuse rõhutamine, kusjuures eestlastel kaasneb sellega enamasti ka häirituse tunne, vene elanikel aga mitte.

Võimalik, et negatiivsed tendentsid Tallinna elanike hoiakutes on teataval määral seotud ka möödunud aasta aprillisündmustega ehk nn. “pronksiööga”

Vanuse lõikes vaadatuna eristuvad oma hoiakute poolest ühelt poolt vene noored ja teisalt eesti vanemaealised vastajad. **Vene noored** (vanuses 15-24) leiavad teistest vanusegruppidest arvukamalt, et rahvustevaheline konflikt on paratamatu ja vähemal määral seda, et mitte-eestlased on ustavad Eesti riigile ja et integratsioon vajab ka eestlaste pingutusi. Osa vene noorte seas on kunagine rahvussuhetega seotud optimism asendunud radikaalse pessimismiga. Kõige teravamalt avalduvad hoiakutes toimunud muutused jällegi **Tallinnas**, kus pessimistlike vene noorte osakaal ületab nüüd tunduvalt optimistlike oma (vastavalt 32% ja 21%).

Võib oletada, et just noori, alles oma identiteedi otsinguil venelasi on “pronksiöö” sündmused enam mõjutanud.

Eestlaste puhul võib oletada nende sündmuste **mõju** pigem **vanemaealistele**: nii leiab 57% 60-75 aastastest eestlastest, et eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöötahe (mis on üle 20% enam võrreldes 2000 aastaga). Kõige rohkem on nüüd

vanemaealiste eestlaste seas rahvussuhete suhtes pessimistlikku hoiakut omavaid inimesi (39%), optimiste on aga vaid 13%.

Venekeelsete vastajate puhul diferentseerub koostöötahte puudumise hindamine aga pigem **kodakondsuse lõikes**. Kõige enam nõustuvad eestlaste ja mitte-eestlaste koostöötahte puudumisega kodakondsuseta elanikud (62%), järgmisena Venemaa kodanikud (53%) ja kõige vähem leiavad seda Eesti kodanikest venelased (44%).

Silma paistavad ka **kodakondsuseta isikute** hoiakutes toimunud **muutused**: optimistide osakaal on nende seas kaheksa aastaga kahanenud 29% (43%-lt 14%-le), suurenenud on kriitilise hoiaku kandjate, aga ka pessimistide hulk.

Kodakondsuseta vastajad näevad ka kõige arvukamalt erinevusi endi ja eestlaste käitumises ning elulaadis.

Kodakondsuseta inimeste tundlikkus teravate rahvuspoliitiliste sündmustega seoses (“pronksiöö”) seletub ilmselt nende marginaalse positsiooniga ühiskonnas ja tõukab neid tugevamalt poliitilise enesemääratluse poole. Olukorras, kus Eesti kodakondsuse saamine on neile raske, võib selleks osutada sagedasem Vene kodakondsuse võtmine.

Teine võimalus toimunud muutusi seletada on pöörata tähelepanu **kodakondsuseta isikute hulga vähenemisele** viimase kaheksa aasta jooksul. Kuna nad paiknesid ümber gruppidesse, kus optimism on sagedasem, siis võib oletada, et allesjäänud kodakondsuseta inimeste seas oleks vähem optimiste ja enam kriitilise suhtumisega inimesi ka ilma “pronksiöö” sündmusteta.

Kokkuvõttes võib öelda, et integratsioonipoliitika meetmed võiksid olla suunatud suuremal määral Tallinna elanikele, vene noortele, kodakondsuseta inimestele, aga ka eestlaste seas levinud pessimismi vähendamisele ning integratsiooniprotsessis aktiivse osalemise vajaduse ja võimaluste teadvustamisele.

LISA

Tabel 1

Tüüp	Eestikeelsed vastajad %	Optimistid	Kriitikud	Fatalistid	Pessimistid	Kokku
Sugu	Mees	52	46	44	47	47
	Naine	48	54	56	53	53
Vanus	15-24	14	19	23	19	20
	25-39	33	26	31	25	28
	40-59	39	33	33	34	34
	60-75	13	22	13	22	18
Haridus	Kõrgharidus	16	20	15	12	15
	Keskharidus	22	21	21	25	21
	Kutse-keskeriharidus	37	30	37	35	35
	Põhiharidus	25	29	27	27	29
Elukoht	Tallinn	21	28	16	21	21
	Ida-Virumaa	2	4	7	1	4
	Mujal Eestis	77	68	77	78	75
Sissetulek (kr/liikme kohta kuus)	VP	11	11	15	16	16
	5000+	36	39	36	34	34
	3001-5000	27	33	27	27	29
	kuni 3000	26	17	23	23	21
Põhitegevus	Muu	6	2	4	4	5
	Töötu	1	3	3	2	2
	Õpilane, üliõpilane	8	11	14	12	12
	Pensionär	14	22	10	16	16
	Juht, spetsialist	20	24	25	21	22
	Teenindaja, müüja	24	19	18	14	17
	Tööline	27	19	26	31	26
Tajutav kiht	7-10	19	19	24	24	20
	4-6	63	59	68	59	62
	1-3	17	22	8	20	18
Vene keele oskus	Indeksi keskmine (väiksem=parem)	9,0	9,5	9,5	9,9	9,7
Suhtlemise sagedus	KP83 keskmine (suurem=sagedasem)	2,2	1,9	2,0	1,9	2,0
Keele keskkond	Indeksi keskmine (suurem=rohkem erinevaid kokkupuuteid vene keelega)	1,4	1,1	1,3	1,0	1,2
Rahvuslik keskkond	Indeksi keskmine (suurem= rohkem erinevaid kontakte mitte-eestlastega)	2,2	1,7	2,0	1,6	1,8
Isiklik pessimism	Indeksi keskmine (suurem= suurem hulk negatiivseid vastuseid)	4,3	4,5	4,1	4,7	4,4
Ühiskondlik pessimism	Indeksi keskmine (suurem= suurem hulk negatiivseid vastuseid)	11,6	11,4	11,2	11,6	11,3

Tabel 2

Tüüp	Venekeelsed vastajad %	Optimistid	Kriitikud	Fatalistid	Pessimistid	Kokku
Sugu	Mees	47	42	50	46	46
	Naine	53	58	50	54	54
Vanus	15-24	19	14	25	25	20
	25-39	21	27	28	20	24
	40-59	37	41	30	38	37
	60-75	23	18	16	17	19
Haridus	Kõrgharidus	17	17	20	14	17
	Keskharidus	23	20	23	26	23
	Kutse-keskeriharidus	44	46	32	28	39
	Põhiharidus	16	17	24	32	21
Elukoht	Tallinn	42	49	39	53	46
	Ida-Virumaa	37	34	22	24	31
	Mujal Eestis	21	17	39	23	23
Sissetulek (kr/ liikme kohta kuus)	VP	13	13	3	12	12
	5000+	41	28	41	30	34
	3001-5000	31	38	30	37	34
	kuni 3000	15	22	26	21	20
Põhitegevus	Muu	3	8	3	3	4
	Töötu	6	4	10	7	6
	Õpilane, üliõpilane	15	9	15	18	14
	Pensionär	21	17	15	16	18
	Juht, spetsialist	23	12	15	12	16
	Teenindaja, müüja	10	21	19	14	15
	Töölise	22	29	23	30	27
Tajutav kiht	7-10	17	9	19	9	13
	4-6	65	71	62	64	67
	1-3	18	21	19	27	20
Kodakondsus	Eesti	57	44	65	46	51
	Kodakondsuseta	10	29	20	23	21
	Vene	26	25	13	24	23
	Muu	7	2	2	7	5
Eesti keele oskus	Indeksi keskmine (väiksem= parem)	10,7	11,1	10,0	10,8	10,8
Suhtlemise sagedus	KP83 keskmine (suurem= sagedasem)	2,7	2,3	2,7	2,2	2,4
Rahvuslik keskkond	Indeksi keskmine (suurem=rohkem erinevaid kontakte eestlastega)	2,8	2,1	3,3	2,4	2,5
Keele keskkond	Indeksi keskmine (suurem= rohkem erinevaid kokkupuuteid eesti keelega)	2,2	1,8	2,7	2,2	2,1
Isiklik pessimism	Indeksi keskmine (suurem= suurem hulk negatiivseid vastuseid)	5,7	7,3	6,2	7,2	6,5
Ühiskondlik pessimism	Indeksi keskmine (suurem= suurem hulk negatiivseid vastuseid)	11,5	12,8	10,6	12,0	11,8

Rahvustevahelised suhted, kontaktid ja meie-tunne

Külliki Korts
Triin Vihalemm

Kui eelmine peatükk analüüsis eesti- ja venekeelse elanikkonna hinnangutele rahvussuhetele Eestis üldiselt, siis järgnevalt keskendub rahvustevahelistele suhetele analüüsile indiviidi tasandil: kontaktidele teise rahvusrühmaga, sellega seotud hoiakutele ning kuuluvustundele.

1. Rahvustevahelised kontaktid

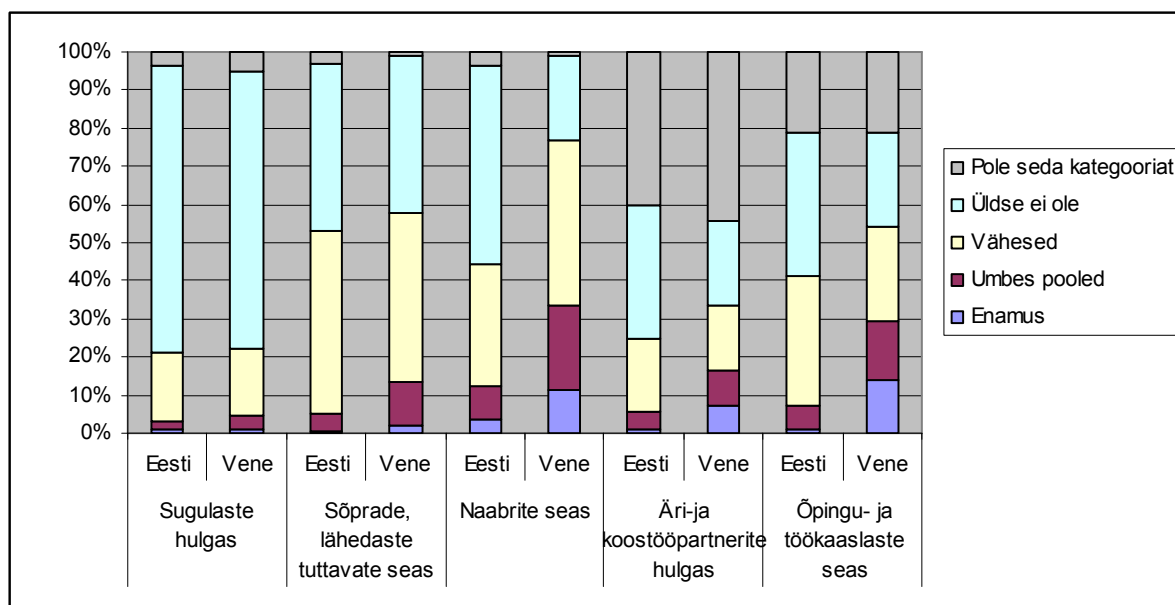
Erinevad uuringud on näidanud, et kultuurilist mitmekesisust hindav hoiak, mida analüüsiti eelmises peatükis ning mis on seotud laiemaga väärtussteadvusega, ei pruugi alati väljenduda inimese suhtumises konkreetse teise (enamus- või vähemus)gruppi. Suhtumine teiste rahvuste esindajatesse on enam mõjutatud isiklikust kogemusest vastava grupi esindajatega kokku puutudes, samuti võib valmidust teise rühmaga suhtlemiseks oluliselt mõjutada hinnang vastava grupi suhtumisele meie-rühma (Tropp 2006: 535). Klassikalised sallivusuuringud on täheldanud tugevat seost gruppide (sh rahvuste) vahelise suhtluse tiheduse ning positiivsete ning negatiivsete hoiakute (stereotüüpide) vahel (Tropp: 533).

Esimesena tasubki küsida, kuidas eelmises peatükis analüüsitud hinnangud rahvussuhetele Eestis põhinevad inimeste isiklikele kogemustele või on pigem mõjutatud kaudsete allikate poolt. Nagu näitab rahvustevaheliste kontaktide analüüs, ei puutu 24% eestlastest ning 11% venekeelsest elanikkonnast teise rahvusrühmaga oma igapäevaelus üldse kokku (vt tabel 2), mis tähendab, et kokkupuude piirdub vaid juhuslikkulaadi kontaktid poodides, tänaval, ühistranspordis (EIA 2007: 74). Eestlaste hulgas omab mitmed lähemaid kontakte venekeelse elanikkonnaga alla kümnendiku, mõningal määral, seda sarnaselt kõikides vanuserühmades. Venekeelse elanikkonna hulgas on lähikontakte eestlastega umbes pooltel, aktiivseim on suhtlemine 25-49 aastaste vanusegrupis. Tulenevalt Eesti piirkondade erinevast etnilisest koosseisust on märgatavad regionaalsed erinevused, silma torkab aga Tallinn, kus peaaegu pooled eestlastest ja venekeelsetest elanikest ei oma üldse või väheseid kontakte teise rahvusega.

Tabel 1 Kontaktid teise rahvusrühmaga (% rahvusrühmast)

Ankeedi keel		Piirkond			Vanus				Kokku
		Tallin n	Ida-Virumaa	Muu Eesti	15-24	25-39	40-59	60-74	
Eesti	Üldse pole kokkupuudet	9	0	29	20	24	23	30	24
	Vähene kokkupuude	43	4	47	48	41	44	50	45
	Mõningane kokkupuude	35	48	21	26	26	27	16	25
	Sage kokkupuude vähemalt ühes valdkonnas	14	48	3	6	8	6	4	6
Vene	üldse pole kokkupuudet	5	32	7	9	10	9	20	11
	Vähene kokkupuude	42	45	21	28	31	34	53	36
	Mõningane kokkupuude	35	17	31	37	24	37	17	30
	Sage kokkupuude vähemalt ühes valdkonnas	18	6	41	26	34	21	10	23

Kõige sagedasemad kokkupuuted teise rahvuse esindajatega on oma elukohas ning õpingute-või töökohas. Sõpru ja häid tuttavaid teise rahvuse hulgas omavad umbes pooled nii eestlastest kui venelastest, suguluskontakte üle oma rahvuse piiri omab viiendik Eesti elanikkonnast.

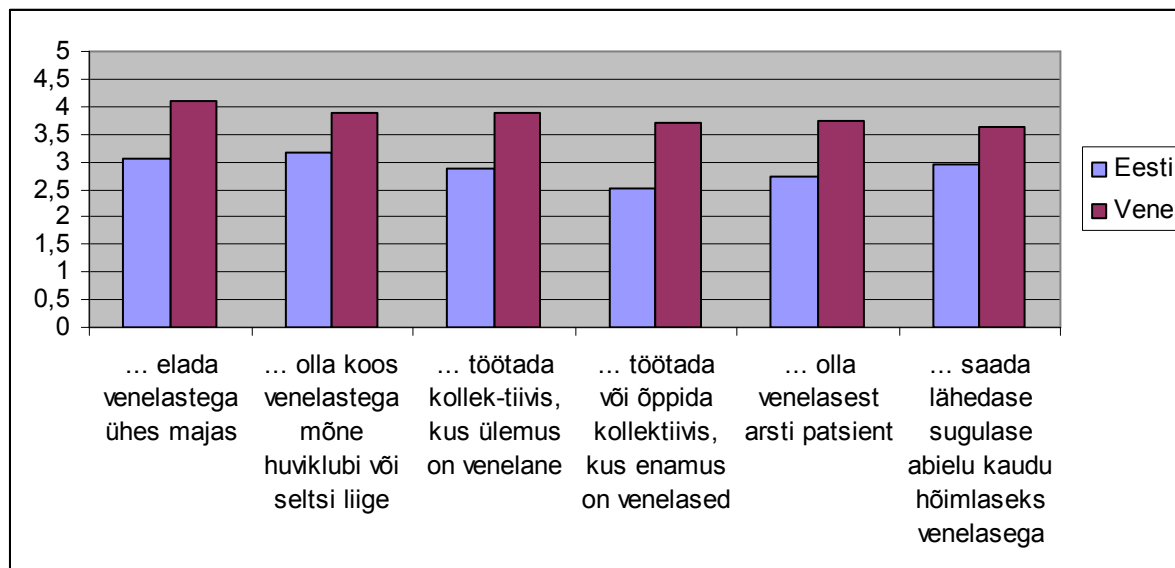

Joonis 1 Kui palju on nende inimeste seas, kellega Te praegu lähemalt kokku puutute, teise rahvuse esindajaid?

Valmisolek teise rahvusrühmaga kokkupuuteks

Rahvussuhete uurimisel indiviidi tasandil on levinud viisiks hinnata inimeste valmisolekut jagada sotsiaalset ning personaalset ruumi erineval lähedustasemel,

alates ühes majas elamisest kuni perekondlike sidemeteni. Vastuste põhjal on näha (vt joonis 2), et nii eestlastele kui mitte-eestlastele on kõige vastuvõetavam koostegevus vaba aja sfääris. Samas on eestlaste valmisolek mitte-eestlastega kokkupuuteks on märgatavalt madalamal igas lähedusastmes, kõige madalam on valmidus töötamiseks või õppimiseks venekeelse dominandiga kollektiivis.

*1- täiesti negatiivselt see häirik mind väga, 5 – täiesti positiivselt, see ei häirik mind sugugi

Joonis 2 Valmisolek lähedaseks kontaktiks teise rühmaga (keskmised skaalal 1-5)

Selliste küsimuste kaudu ilmnevat üldtendentsi suhtumises teiste rahvuste esindajatesse saab mõõta, summeerides mitme analoogilise küsimuse vastused koondindeksiks, mille alusel on vastajad jagatud kolme gruppi avatuse-tõrjuva hoiaku skaalal (Vt tabel 2).

Tabel 2. Avatud ja tõrjuva hoiaku jagunemine erinevates sotsiaaldemograafilistes rühmades

		Tõrjuv hoiak		Avatud hoiak	
Eesti	Kokku	35	42	23	100
	Sugu				
	Mees	35	42	23	100
	Naine	35	41	23	100
Vanus	15-24	39	43	19	100
	25-39	36	35	29	100
	40-59	32	49	20	100
	60-75	38	38	24	100
Piirkond	Tallinn	49	31	20	100
	Ida-Virumaa	22	59	19	100
	Muud Eesti piirkonnad	33	43	24	100
	Vene				
	Kokku	6	31	62	100
	Sugu				
	Mees	6	27	67	100
	Naine	6	31	62	100
	15-24	9	29	63	100
	25-39	6	29	65	100

	40-59	5	30	65	100
	60-75	6	41	53	100
Piirkond	Tallinn	9	40	50	100
	Ida-Virumaa	5	28	67	100
	Muud Eesti piirkonnad	4	17	79	100

Avatuse-tõrjutuse koondindeks näitab, et tõrjuv hoiak teise rahvusrühma suhtes on oluliselt levinum eestlaste hulgas, kus seda kannab üks kolmandik, samas kui venekeelse elanikkonna hulgas iseloomustab see vaid 6% elanikkonnast. Avatud hoiak iseloomustab veerandit eestlastest ning kaht kolmandikku venekeelsest elanikkonnast. Kõige eristavamaks tunnuseks piirkond: nii eesti- kui venekeelsete tallinlaste hulgas on valmisolek oma personaalset ruumi teise rahvusega jagada on teiste piirkondade elanikega võrreldes oluliselt madalam. Eestlaste hulgas iseloomustab keskmisest tõrjuvam hoiak kõige nooremat vanuserühmas, ka venekeelse elanikkonna puhul on tõrjuva hoiaku kandjaid kõige enam just noorimas rühmas, seda eriti noorte tallinlaste puhul. Tõrjuva hoiaku kasv teise rahvusrühma suhtes nii eestlaste kui venekeelsete noorte hulgas just noorimas vanuserühmas on tähelepanuväärne, eriti arvestades, et just noorte hulgas on abstraktsel tasandil avatud hoiak kultuurierinevuste suhtes.

Analüüsidest rahvustevahelisi kontakte ning hoiakuid (vt tabel 3), selgub, et ka Eesti puhul võib rääkida rahvussuhete klassikalise mudeli kehtimisest: positiivsemat suhtumist teise rahvusrühma toetab üldjuhul tihedate isiklike kontaktide olemasolu teise rahvusrühma esindajatega, tõrjuvam hoiak iseloomustab kontaktide vähesust või sootuks puudumist, Venekeelse elanikkonna puhul torkab silma eestlastesse üldiselt soosivama suhtumise taustal mõnevõrra negatiivsem hoiak inimeste puhul, kellel on vähene kokkupuude eestlastega.

Tabel 3 Seos kokkupuudete tiheduse ja valmisoleku vahel personaalset ruumi teise grupiga jagada

Ankeedi keel	kokkupuudete sagedus	Keskmine*
Eesti	Üldse pole kokkupuudet	2,2
	Vähene kokkupuude	2,4
	Mõningane kokkupuude	2,6
	Sage kokkupuude vähemalt ühes valdkonnas	3,4
	Kokku	2,5
Vene	Üldse pole kokkupuudet	3,6
	Vähene kokkupuude	3,3
	Mõningane kokkupuude	3,6
	Sage kokkupuude vähemalt ühes valdkonnas	4,12
	Kokku	3,6

*avatuse-tõrjuva hoiaku skaala 1- tõrjuv hoiak... 5-avatud hoiak

Varasemad uuringud on näidanud, et tihedate lähikontaktide puudumisel teise rahvuse hulgas võivad igapäevased, põgusad kontaktid näiteks kaubanduses, ühistranspordis või tänaval tõrjuvat suhtumist pigem süvendada, kui sellega kaasnevad keelelised arusaamatused või noortevahelised juhukonfliktid, seda eriti Tallinnas (vt EIA:75).

Kõrvutades hoiakuid teise rahvusrühma suhtest hinnangutele rahvustevahelistele suhetele üldiselt, võib täheldada, et venekeelse elanikkonna hinnangud on mõnevõrra negatiivsemad, mis kajastab enamus-vähemussuhete asümmeetriat – venekeelne elanikkond puutub sagedamini kokku eestlaste-poolse tõrjuva hoiakuga. Samas on hinnangutes näha ka aprillikriisi järelmõjud - pinget ning ebasõbralikkust ja vaenulikkust on rahvustevahelistes suhetes tajunud enam eestlaste hulgas noorim vanuserühm, samuti tallinlased – tegemist on piirkonna ja vanuserühmaga, mida 2007. aasta aprillisündmused kõige rohkem puudutasid. Venekeelse elanikkonna hulgas on negatiivsete hoiakute tajujaid suhteliselt võrdselt kõikides vanusegruppides ning regioonides, samuti ei ole erinevusi erineva kodakondsuse staatuse alusel.

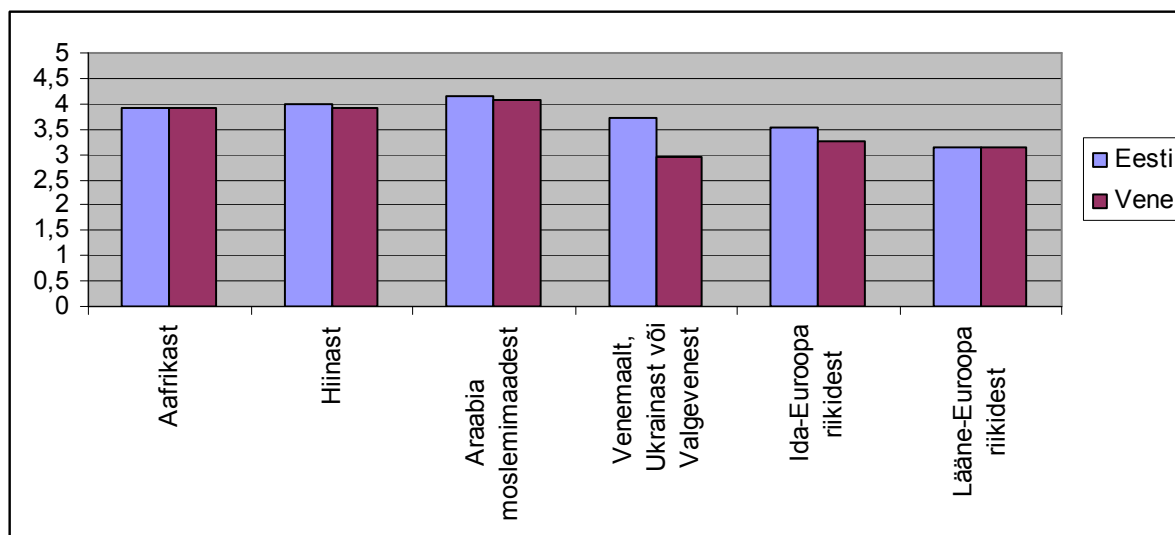
Tabel 4 Kas olete viimaste kuude jooksul eestlaste ja venekeelsete inimeste vastastikustes suhetes tundnud...? (vastus "põhiliselt)

		...Sõbralikkust, südamlikkust		...Pinget, ettevaatlikkust		...Vaenulikkust, viha*/ ebasõbralikkust, vaenulikkust	
		Põhiliselt, enamast	Mõnikord, mõningal määral	Põhiliselt, enamast	Mõnikord, mõningal määral	Põhiliselt, enamast	Mõnikord, mõningal määral
Eesti	juuni.07	26	22	5	19	5	12
	okt.08	33	24	4	14	3	10
Vene	juuni.07	17	26	11	26	8	12
	okt.08	18	34	8	36	3	26

*2007. a sõnastus

Samas on näha, et võrreldes 2007. juunis läbi viidud küsitlusega on nii eestlaste kui venekeelsete elanike hinnangud vastastikustele suhetele muutunud positiivsemaks, vähenenud on nende hulk, kes tajuvad pinget või vaenulikkust (vt tabel 5).

Eelnevas analüüsis torkab silma, et omavahelistes suhetes on eestlased venekeelse elanikkonna suhtes märgatavamalt tõrjuvamad kui venekeelne elanikkond oma suhtes eestlastesse. Selle kõrval on tähelepanuväärne, et suhtumises ühistesse „teistesse“ on eestlased ja venekeelne elanikkond märkimisväärselt üksmeelsed. Nii eestlaste kui venekeelse elanikkonna hoiak potentsiaalsete immigrantide tuleku osas on negatiivne, eriti väljastpoolt Euroopat. Väikesed erinevused on venekeelsest kultuuriruumist tulijate osas, kelle suhtes venekeelse elanikkonna hoiak on keskmiselt soosivam, kuigi mitte märgatavalt.

*1 – väga tervitatav, 5 – oleksin täielikult selle vastu

Joonis 3 Kuidas suhtuksite sellesse, kui Teie linna, asula ettevõtetes, organisatsioonides asuksid tööle inimesed, kes on pärit ... ?

Rahvusest olulisemat rolli mängivad hoiakute kujunemises vanus ning haridus – kõrgema haridusastme ja noorema vanuserühma hoiakud on keskmisest enam soosivamad nii eesti- kui venekeelse elanikkonna puhul.

Sarnaselt on vastuolulised eestlaste ja venekeelse elanikkonna suhtumised küsimusse, kas Eesti peaministriks või kodulinna/valla juhiks saaks eestivenelane või väliseestlane (vt tabel 4).

Tabel 5 Milline oleks Teie suhtumine, kui ...

		Ma ei pea rahvust selle ameti puhul üldse oluliseks	Pigem positiivne	Pigem negatiivne	Raske öelda
... Eesti järgmiseks peaministriks saaks:					
Eestlane	Eesti	10	87	1	2
	Vene	59	29	5	7
(Eesti)venelane	Eesti	12	6	69	12
	Vene	54	35	4	6
Väliseestlane	Eesti	13	24	47	16
	Vene	36	6	48	10
... Linnapeaks/ vallavanemaks Teie elukohas saaks:					
Eestlane	Eesti	13	84	1	3
	Vene	59	31	5	5
(Eesti)venelane	Eesti	15	9	64	12
	Vene	55	38	3	5
Väliseestlane	Eesti	15	21	50	15
	Vene	33	7	51	9

Kui esimesel juhul venekeelne elanikkond eelistab nende ametipostide puhul rahvuse mitterõhutamist ning eestlased on valdavalt vastu eestivenelase asumisele sellisesse ametisse, siis väliseestlase puhul on vastused ootamatult üksmeelsed, mõlema rahvusrühma puhul on vastaseid umbes pool vastajatest.

2. Solidaarsust konstrueerivad kategooriad

Rahvussuhete sügavamaks analüüsiks on oluline uurida ka inimeste kuuluvustunnet – millised inimrühmi tähistavaid kategooriad on inimeste jaoks rohkem, millised vähem tähenduslikud? Milliste rühmadega soovitakse samastuda, millised tekitavad tõrjereaktsiooni? Kuidas on erinevad kategooriad omavahel seotud? Kuidas oleks “õige” nimetada siinset venekeelset elanikkonda. Järgnev analüüs keskendub erinevate etnilis-keeleliste ja geo-poliitiliste kuuluvuste tähendusele Eesti elanike jaoks, samuti käsitleb nende omavahelisi seoseid ning seotust sallivusega.

Tabel 6 annab ülevaate, kui võrd Eesti elanikud võtavad/ei võta omaks erinevaid etnilis-keelelisi ja geo-poliitilisi kategooriaid. Üldisema tausta loomise eesmärgil küsiti samastumist ka muude inimrühmadega. Tabelites 6 ja 7 on toodud keskmiste alusel moodustunud pingeread erinevate inimrühmaega samastumise kohta vastavalt eestlaste ja venekeelse elanikkonna seas.

Tabel 6. “Meie”- tunne erinevate rühmadega eestlaste seas. *Hinnangute keskmised skaalal 1=kindlasti (tunnen kuuluvust), 2=pigem jah, 3=pigem ei, 4=kindlasti ei (tunne kuuluvust); 9=ei oska end nii määratleda)*

Eestlased	1,55
Oma linna/valla/küla elanikud	1,89
Eakaaslased, sama põlvkonna inimesed	2,24
Eesti elanikud	2,37
Need, kellega on ühine kodakondsus, kaaskodanikud	2,51
Inimesed, kellel on minuga sarnane elustiil	2,54
Praegused või endised töökaaslased	2,76
Eurooplased	3,15
Eesti venelased	3,75
Mitte-eestlased	4,03
Eesti venekeelne elanikkond	4,06
Venelased	4,13
Usklikud inimesed	4,22
Sama erakonna pooldajad, sarnaste poliitiliste vaadetega inimesed	4,52

Eestlaste jaoks on etniline enesemääratlus väga oluline – olulisem, kui poliitiline enesemääratlus läbi kodakondsuse või laiem tsiviilidentiteet (“meie”- tunne kõigi Eesti elanikega). Etnilise enesemääratluse kõrval on aga küllaltki oluline ka kohalik ja põlvkondlik identiteet ning tõenäoliselt võimalik ka mobiliseerumine nende kategooriate baasil. Töökohaga seotud, kollegiaalne kuuluvustunne on märgatavalt harvemini tunnetatud – vastav kategooria on vaid veidi kõrgemal positsioonil kui näiteks heaoluühiskondadele iseloomulik elustiililine identiteet. Suhteliselt võõrad on eestlaste jaoks religioosne ja erakondlik enesemääratlus – usklikute inimestega ja sama erakonna pooldajatega tuntakse ühtsust harvemini kui etniliste “teistega”. Venekeelse elanikkonna määramisel tekitab eestlaste jaoks kõige tugevamini solidaarsustunnet kategooria “Eesti venelased”, kõige vähem “venelased”.

Tabel 7. “Meie”- tunne erinevate rühmadega venekeelse elanikkonna seas. *Hinnangute keskmised skaalal 1=kindlasti (tunnen kuuluvust), 2=pigem jah, 3=pigem ei, 4=kindlasti ei (tunne kuuluvust); 9=ei oska end nii määratleda)*

Oma linna/valla/küla elanikud	1,84
-------------------------------	------

Venelased	1,85
Eesti elanikud	1,88
Eesti venekeelne elanikkond	2,02
Eakaaslased, sama põlvkonna inimesed	2,42
Eesti venelased	2,81
Mitte-eestlased	2,92
Need, kellega on ühine kodakondsus, kaaskodanikud	2,97
Praegused või endised töökaaslased	3,08
Eurooplased	3,16
Inimesed, kellel on minuga sarnane elustiil	3,38
Eestlased	3,65
Usklikud inimesed	4,13
Sama erakonna pooldajad, sarnaste poliitiliste vaadetega inimesed	5,34

Venekeelse elanikkonna jaoks on suhteliselt võrdselt olulised nii etniline enesemääratlus venelasena, kui ka kohalik- ja tsiviilidentiteet - kokkukuuluvustunne Eesti elanikega. Kohaliku identiteedi olulisust kinnitab kaudsel ka Eesti kodanikest venekeelse elanikkonna aktiivsem osavõtt kohalikest valimistest, Riigikogu valimistega võrreldes (vt peatükk “Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid”). Tsiviilidentiteet on venekeelse elanikkonna seas üldse levinum kui eestlaste seas. Seevastu kitsam poliitiline identiteet kodakondsuse ning ka erakondlike vaadete kaudu on venekeelse elanikkonna seas veelgi vähem levinud kui eestlaste seas. Seda kinnitab kaudsel peatükis “Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid” esitatud tees, et Eesti kodakondsuse taotlemine pole olnud niivõrd poliitiline enesemääratlus, kui on pigem sotsiaalne investeering, kus inimesed on usaldanud, et Eesti riik pakub neile arengukeskkonda ja võimalusi. Töökoht loob sotsiaalset kuuluvustunnet venekeelsete elanike seas harvemini, kui eestlaste seas. Venekeelsele elanikkonnale on suhteliselt võõras elustiililine samasustunne. Üllatav on vähene samastumine usklikute inimestega, kuna venekeelse elanikkond on uuringute järgi religioossem, kui eestlased.

Suhteliselt võrdselt esineb nii eestlaste kui venekeelse elanikkonna seas samastumist eurooplastega, samuti solidaarsust teise rahvusrühmaga (venelastel eestlastega ning eestlastel Eesti venelastega).

Venekeelse elanikkonna seas on erinevatest etnilist seost omavatest kategooriatest kõige tugevamat samastumist tekitav kategooria “venelased”, järgneb keelelis-territoriaalne kategooria “Eesti venekeelne elanikkond”, seejärel “Eesti venelased” ning kõige suuremat võõristust tekitab “mitte-eestlased”. Seoseanalüüs näitab, et venekeelsete vastajate puhul on tugevam seos lähedustundel eestlastega ning “Eesti venelastega”. See kategooria tekitab ka eestlaste seas tugevamat solidaarsust. Korrelatsioonianalüüsis moodustavad tugevamate seoste kaudu omaette grupi kategooriad “Eesti venekeelne elanikkond”, “venelased” ja “Eesti elanikud”, mille puhul lähedustunne eestlastega on väiksem. Samas on kategooria “Eesti elanikud” vastuvõtjate seas suurem valmisolek lähedasteks suheteks eestlastega (eestlastest naabrid, töökaaslased jne). Kategooriad “venelane” ja “Eesti venekeelne elanikkond” on omavahel tähenduslikult tugevasti seotud, st venekeelne elanikkond Eestis taastoodab etnilist identiteeti eeskätt läbi keele.

3. Kokkuvõte

Rahvustevaheliste suhete analüüs Eestis indiviidi tasemel näitas, et kontaktid eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel on suhteliselt piiratud. Venekeelse elanikkonna hulgas on igapäevane kogemus eestlastega suhtlemises umbes pooltel, eestlastest omab juhukontaktidest tihedamat kokkupuudet venekeelse elanikkonnaga kolmandik. Enamasti toimub rahvusteülene suhtlus töösfääris, samas töövälised suhtlusvõrgustikud on valdavalt oma rahvuse kesksed, rahvuse piiri ületamine rohkem kui paratamatute olmekontaktide pinnal on väga harv.

Suhtumises teise rahvusrühma, mõõdetuna valmisolekuna jagada personaalset ruumi teise rahvusrühma esindajatega torkab silma eestlaste märgatavamalt tõrjuv hoiak. Nii eesti- kui venekeelse elanikkonna seas on tõrjuv hoiak iseloomulik nooremas vanuserühmas, samuti tallinlaste hulgas. Samas võib täheldada seost isikliku kokkupuute sageduse ning hoiakute vahel: suhtumine on positiivsem nende isikute puhul, kelle kontaktid teise rahvusrühmaga on tihedamad, seda eriti eestlaste puhul. Samas võivad põgusad olmekontaktid tõrjuvat suhtumist pigem süvendada.

Omavaheliste suhete asümmeetria kõrval on märkimisväärselt sarnased aga eestlaste ja venekeelse elanikkonna hoiakud potentsiaalsete immigrantide suhtes, mõlemas rühmas domineerib üksmeelselt tõrjuv hoiak, eriti Euroopa kultuuriruumist väljastpoolt tulijate suhtes.

Uurides erinevate etnilis-keeleliste ja geo-poliitiliste kuuluvuste tähendust Eesti elanike jaoks võib järeldada, et üldiselt on eestlaste ja venekeelse elanikkonna kuuluvustunde “mustrid” siiski küllaltki sarnased – olulised on etniline ja kohalik identiteet, venekeelsete puhul ka laiem tsiviilidentiteet. Poliitiline solidaarsus kaaskodanike ja sama erakonna valijatega on Eestis suhteliselt “võõras” nähtus. Ka professionaalne solidaarsus töökaaslastega (millel võiks põhineda näiteks ametiühinguliikumine) on nõrgem kui etniline, kohalik ning põlvkondlik solidaarsus. Võib öelda, et Eesti on tugevasti sekulariseerunud ühiskond – samastumine religioossetel alustel on suhteliselt harv nähtus. Samuti võib Eesti ühiskonda pidada pigem modernset tüüpi ühiskonnaks - hilismodernsusele omane elustiililine identiteet pole väga levinud.

Üldiselt on enim potentsiaali ehitada eestlasi ja venekeelset elanikkonda ühendavat “meie” - tunnet kohalikule identiteedile. Perspektiivikam oleks alustada ka riigi-identiteedi loomist kohalikul pinnal.

Venekeelse elanikkonna nimetamiseks võib soovitada kategooriat “Eesti venelane” - vaatamata asjaolule, et nimetus ei haara teisi etnilisi rühmi, võiks kaaluda selle aktiivsemat kasutamist, kuna see konnoteerub suurima solidaarsustundega teise rahvusrühma suhtes nii eestlaste kui venekeelse elanikkonna seas. Tunnetuslikult lubavad ehitada suuremat solidaarsust eestlastega ka kategooria “Eesti elanik”, mis toodab tsiviilidentiteeti ning konkreetset solidaarsust eestlastega (valmisolek lähedasteks kontaktideks). Sisuliselt täpsem nimetus – venekeelne elanikkond - , mida ka käesolevas analüüsis kasutatakse, taastoodab pigem etnilist enesemääratlust venelasena.

Kasutatud kirjandus

Eurobarometer Flash 127. Intercultural dialogue in Europe. November 2007.

Eesti Inimarengu Aruanne 2007. Eesti Koostöö Kogu, Tallinn.

Klineberg, O (1982). Contact between ethnic groups: a historical perspective of some aspects of theory and research Cultures in Contact. In Bochner, S *Studies in Cross-Cultural Interaction*. Pergamon Press: Oxford, New York, 45-55.

Tropp, L. R. (2006) . Valuing Diversity and Interest in Intergroup Contact. *Journal of Social Issues*, Vol. 62, No. 3, 2pp. 533—551.

Informeeritus ja meediakasutus

Peeter Vihalemm

1. Hinnang enda informeeritusele eri tasanditel

Integratsiooni monitooringu küsimustikus paluti vastajail hinnata enda informeeritust eri tasandil kodukohast kogu maailmani. Küsitlustulemused näitavad, et eestikeelsed vastajad hindavad oma informeeritust Eestis ja kodukohas toimuvast valdavalt heaks, maailmas ja Euroopa Liidus toimuva puhul on informeeritust kehvaks ja heaks hindajaid ligikaudu pooleks ning informeeritust Venemaal toimuva kohta peetakse valdavalt kehvaks (tabel 1). Venekeelsete vastajate puhul torkab suure erinevusena eesti vastajatest silma, et enda informeeritust Venemaal toimuvast peetakse samades proportsioonides heaks kui eesti vastajad seda kehvaks hindavad. Venemaa telekanalite igapäevase jälgimise kõrval (vt tabel 2) on siin kindlasti oluliseks teguriks ka regulaarsed kontaktid Venemaal elavate sugulaste ja tuttavatega, samuti asjaolu, et ligikaudu pooled venekeelsetest vastajatest on viimase 3 aasta jooksul Venemaal käinud (eesti vastajatest 9%).

Märkimisväärse erinevusena eesti- ja venekeelsete vastajate vahel võib esile tuua ka seda, et Eestis ja kodukohas toimuva kohta kehvasti informeeritud on vene vastajate hulgas rohkem, kuigi nendegi seas on tugevas ülekaalus need, kes peavad end hästi informeerituks.

Erinevate rahvarühmade hinnanguid omavahel võrreldes näeme, et suuri vanuselisi erinevusi informeeritushinnangutes ei ole eesti- kui venekeelsete vastajate hulgas. Küll on aga suuri erinevusi haridusrühmade hinnangutes, kõrgema haridustaseme puhul on hinnangud positiivsemad, nagu on ilmselt kõrgem ka huvi ja informeerituse tase. Seejuures on venekeelsete vastajate hulgas hariduslikud erinevused informeerituses märgatavalt suuremad kui eestikeelsete vastajate seas.

Haridusrühmadega võrreldes veelgi suuremad on erinevused staatuserühmades, eriti vene vastajate hulgas. Madala staatuselise enesehinnanguga vene rühmades on informeeritust kehvaks hindajate osakaal kõigil tasanditel üle 40%. Kuivõrd seejuures televiisorist uudiste ja kommentaaride igapäevaste jälgijate osakaal staatuserühmades oluliselt ei erine (vt tabel 2), võib arvata, et küsimus ei mitte info puudumises, vaid sellest arusaamises, väiksemas orienteerumisvõimes.

Võib arvata, et tervikpildi olemasolu või puudumine kodukohas, Eestis ja maailmas toimuvast on üheks oluliseks teguriks, mis mõjutab enda liigitamist kõrgema või madalama staatuserühma hulka.

Tabel 1. Hinnangud informeeritusele (hästi informeeritute osakaal, %)

	Eestikeelsed vastajad				Venekeelsed vastajad			
	Kõik	Sotsiaalne kiht			Kõik	Sotsiaalne kiht		
		Madalam	Kesk	Kõrgem		Madalam	Kesk	Kõrgem
Kodukohas toimuv	81	69	82	86	70	55	73	79
Eestis toimuv	86	71	87	93	70	52	74	85
Euroopa Liidus toimuv	43	27	43	58	45	26	46	72
Venemaal toimuv	25	19	26	29	69	57	70	74
Maailmas toimuv	47	31	47	61	55	36	59	67

Allikas: Integratsiooni monitooring 2008

2. Uudiste ja kommentaaride jälgimine elektroonilisest meediast

Tabelis 2 toodud integratsiooni monitooringu andmed uudiste ja kommentaaride jälgimise kohta elektroonilisest meediast võimaldavad viimatimainitus eristada nelja kanaliterühma nii eesti- kui venekeelse elanikkonna jaoks:

- Väga suure levikuga kanalid, mille mõjuväljas on üle 90% eesti- või venekeelsetest vastajatest ja mida üle 50% nendest jälgib iga päev. Nendeks kanaliteks on eestikeelsele elanikkonnale kõik 3 põhilist üleriigilist telekanalit (Eesti TV, Kanal 2 ja TV3), samuti eestikeelsed raadiokanalid. Venekeelse elanikkonna hulgas on sedavõrra laia levikuga Pervõi Baltiiski Kanal (PBK) ja teised Venemaa telekanalid. Raadio levik on kohalike venelaste seas mõnevõrra tagasihoidlikum, kuigi oleme tabelis 2 paigutanud väga suure levikuga kanalite hulka ka Raadio 4 ja Eesti teised venekeelsed raadiokanalid, mille mõjusfääris on ligikaudu kolmveerand Eesti venekeelsest elanikkonnast, kuid igapäevaseid kuulajaid oluliselt vähem kui igapäevaseid televaatajaid, ligikaudu üks kolmandik kohalikest venelastest.
- Küllaltki suure levikuga kanalid, mille mõjusfääris on ligikaudu pool elanikkonnast. Eestlaste puhul kuuluvad sellesse rühma eestikeelsed internetiportaalid ja venelastel venekeelsed, lisaks nendele on venelastel selles rühmas ka globaalsed uudistekanalid (Euronews, CNN, BBC), mida nad jälgivad eestlastest tunduvalt sagedamini¹⁶, samuti Eesti TV.
- Vähese levikuga kanalid, mille mõjuväljas on ligikaudu viiendik kuni kolmandik elanikkonnast. Eestlaste puhul kuuluvad sellesse rühma globaalsed uudistekanalid, Venemaa ja Soome telekanalid, ingliskeelsed internetiportaalid. Venekeelse elanikkonna puhul on selles rühmas eestikeelsed raadiokanalid, Kanal 2 ja TV3, samuti eesti- ja ingliskeelsed internetiportaalid.
- Väga väikese levikuga kanalid, mille mõjuväljas on maksimaalselt kümnendik elanikkonnast. Eestlaste puhul on selles rühmas venekeelsed raadiokanalid ja internetiportaalid, kohalike venelaste puhul Soome ja Saksa telekanalid.

Ülaltoodud rühmituse puhul on väga oluline silmas pidada, et see puudutab kanalite jälgimise ulatust ja regulaarsust, mitte jälgimise mahtu. Viimase järgi on eestlaste hulgas väga tugevateks liidriteks 3 suuremat üleriigilist telekanalit, mis hõlmavad 80-85% päevasest televaatamise ajast, kokku vähemalt 3 tundi iga päev. Selgeks liidriks nende hulgas on 2008. a sügisel jälle tõusnud Kanal 2, millele kulub kolmandik eestlaste televaatamise ajast, TV3-le ligikaudu neljandik ja Eesti TV-le viiendik. Kanal 2-ga televaatamise aja poolest võrreldaval positsioonil on venekeelses elanikkonnas PBK (septembris 2008. a 35% vaatamisajast), kuid talle vaatamismahu poolest järgnevate kanalite, RTR Planeta ja 3+ osakaal on palju väiksem (vastavalt 9% ja 8%). Kokku moodustab 3 enamjälgitava telekanali vaatamisaeg kohalike venelaste puhul 50-55%, eestlastel 80-85% (vt Teleauditooriumi ülevaade septembrikuus).

¹⁶ Ilmselt selletõttu, et Euronewsi on võimalik jälgida ka venekeelses versioonis. Venekeelsete vastajate inglise keele oskus on tunduvalt kehvem kui eestlastel, samuti harjumus seda kasutada väiksem.

Tabel 2. Uudiste ja kommentaaride jälgimine tele- ja raadiokanalitest, internetist
(% vastajagrupist)

	Kõik	Vanus			
		15-24	25-39	40-59	60-74
Eestikeelsed vastajad – väga suure levikuga kanalid (jälgib 93-97 % eesti elanikkonnast)					
Eesti TV: iga päev	59	31	53	69	80
Eestikeelsed raadiokanalid: iga päev	59	37	54	65	81
Kanal 2: iga päev	57	46	59	62	58
TV3: iga päev	54	45	49	59	61
Venekeelsed vastajad – väga suure levikuga kanalid (jälgib 75-93 % vene elanikkonnast)					
PBK: iga päev	68	55	63	70	85
Teised Venemaa telekanalid: iga päev	53	40	46	55	71
Raadio 4: iga päev	32	17	17	36	59
Teised venekeelsed raadiokanalid: iga päev	31	35	33	28	29
RTVi: iga päev	27	19	22	29	36
Eestikeelsed vastajad – küllaltki suure levikuga kanalid (jälgib 50 % eesti elanikkonnast)					
Eestikeelsed internetiportaalid: mitu korda nädalas*	41	64	54	35	9
Venekeelsed vastajad – küllaltki suure levikuga kanalid (jälgib 48-53 % vene elanikkonnast)					
Venekeelsed internetiportaalid: mitu korda nädalas*	41	68	55	36	8
Euronews, CNN, BBC: mitu korda nädalas*	29	39	30	24	27
Eesti TV: mitu korda nädalas*	28	32	24	28	31
Eestikeelsed vastajad – vähese levikuga kanalid (jälgib 18-30 % eesti elanikkonnast)					
Euronews, CNN, BBC: mitu korda nädalas*	12	16	15	12	5
Soome telekanalid: mitu korda nädalas*	10	8	12	5	10
PBK: mitu korda nädalas*	9	5	8	14	10
Ingliskeelsed internetiportaalid: mitu korda nädalas*	9	22	10	7	2
Venekeelsed vastajad – vähese levikuga kanalid (jälgib 20-33 % vene elanikkonnast)					
Teised Venemaa telekanalid: mitu korda nädalas*	7	2	6	9	9
Eestikeelsed raadiokanalid: mitu korda nädalas*	17	28	18	14	11
Kanal 2: mitu korda nädalas*	15	28	16	10	10
TV3: mitu korda nädalas*	14	20	17	12	7
Eestikeelsed internetiportaalid: mitu korda nädalas*	10	20	17	6	1
Ingliskeelsed internetiportaalid: mitu korda nädalas*	8	22	9	4	0

* Hõlmab ka igapäevast jälgimist

Allikas: Integratsiooni monitooring 2008

Kõigi Eesti telekanalite summaarne osakaal kohalike venekeelsete vastajate vaatamisajas moodustas telehooajal 2004/2005 5,3% (Šein 2005: 447) ja ei ole hiljem suurenenud. Kuid sellest ei saa teha järeldust, et venekeelsel telekanalil Eestis ei ole mõtet, kuna seda vaadatakse vähe. Ühe või teise meediakanali mõju üle saab otsustada mitte niivõrd selle jälgimise mahu järgi, kuivõrd kontaktis olemise regulaarsuse järgi. Mõju kujuneb eeskätt samasuunaliste teadete vastuvõtu kordumise tulemusena pikema aja jooksul. Seetõttu on eri kanalite jälgimise mahust olulisemad tabelis 2 toodud andmed jälgimise regulaarsuse kohta. Need näitavad, et juba kord päevas edastatava venekeelse Aktuaalse Kaamera tõttu on ETV jälgimine venekeelsete vastajate hulgas kaks korda sagedasem kui Kanal 2 ja TV3 jälgimine. Kui ETV 2 töötaks põhiliselt venekeelse kanalina, oleks tema jälgimise sagedus oletatavasti vähemalt samas suurusjärgus kui Raadio 4 jälgimine, mida kolmandik venekeelsest elanikkonnast jälgib iga päev, 50-60% mitu korda nädalas. Ka juhul, kui

ETV 2 osakaal kohalike venelaste televaatamise ajas jääb suurusjärku 5-10%, on kohalikest oludest lähtuv venekeelne telekanal väga oluline inforuumi element, regulaarne arusaamade ja tõlgenduste vahendaja, mis suurendaks tunduvalt Eesti oludes orienteerumist ning edendaks venekeelseid arutelusid nende üle.

Tabel 2 näitab, et elektroonilise meedia jälgimises on suuri põlvkondlikke erinevusi, millele on osutanud ka mitmed teised uurimused (Vihalemm 2008a). Nii eesti- kui venekeelsed noored jälgivad järjest vähem tele- ja raadiokanaleid¹⁷, samal ajal kui vanema põlvkonna ajakasutuses on need üha olulisemal kohal. Hoolimata interneti aina laialdasemast levikust ka kesk- ja vanemaalaste hulgas, on erinevus kõige noorema ja kõige vanema rahvarühma internetikasutuses süvenemas. Internet on kujunenud noorte jaoks kõige olulisemaks ja järjest universaalsemaks meediumiks.

2008. a aprillis integratsiooni monitooringuga kogutud andmed kinnitavad 2007.a juunis TÜ/Saar Polli esindusliku küsitluse tulemusi, et eestikeelse meedia jälgimine on Eesti venekeelse elanikkonna hulgas märgatavalt rohkem levinud kui kohaliku venekeelse meedia jälgimine eestlaste hulgas (Vihalemm 2008b). Ajalehtede lugemises avaldub see selgeminigi kui elektroonilise meedia puhul.

3. Ajalehtede lugemine

Nii nagu elektrooniliste kanalite puhul, võib ka ajalehtede lugemises eestikeelsete vastajate puhul esile tuua 3-4 selgelt domineerivat kanalit, samal ajal kui venekeelsete vastajate huvid ja harjumused hajuvad suurema hulga kanalite vahel. Postimehe, SL Õhtulehe ja Eesti Päevalehe mõjuväljas on 75-83% eestlastest, kõige laialdasema levikuga venekeelsete lehtede mõjuväli ulatub 50-57 protsendini. Regulaarsete lehelugejate hulka kuulub Emori andmetel ligikaudu 80% eestlastest ja 60% mitte-eestlastest (Vihalemm 2008b: 77).

Erinevaid rahvarühmi ajalehtede lugemise sageduselt võrreldes märkame suuri erinevusi hariduse ja sotsiaalse staatuse gruppide vahel. Lehelugemine, eriti regulaarne lehelugemine muutub üha enam elitaarseks, koondub haritumatesse ja kõrgema staatusega rahvarühmadesse, selgeks erandiks vaid kohalikud lehed, mõnevõrra ka SL Õhtuleht. Venekeelsete vastajate puhul erineb ajalehtede mõjuväljas olijate osakaal põhiharidusega ja kõrgharidusega inimeste seas mõnel juhul 2-3 korda. On heameel tõdeda, et märkimisväärne hulk kohalikke venelasi loeb ka eestikeelseid lehti, ennekõike Postimeest (viimase mõjuväljas on 19%, regulaarseid lugejaid 5%). Kõrgharidusega inimeste ja noorte puhul ulatub Postimehe mõjuväljas olijate osakaal ühe kolmandikuni, kuigi regulaarseid lugejaid ei ole rohkem kui 7-8%, ligikaudu 10 korda vähem kui regulaarseid Venemaa telekanalite vaatajaid.

¹⁷ Seejuures järjest vähem avalik-õiguslikke kanaleid. Eesti noorte puhul avaldub see tendents selgemini kui vene noorte puhul.

4. Usaldus erinevate meediakanalite vastu

2007. a juunis TÜ/Saar Polli poolt tehtud esinduslik küsitlus näitas, et aprillisündmuste värske mõju all oli usaldamatus eestikeelse meedia, eriti ajalehtede suhtes venekeelsete vastajate hulgas kõrge. Eestikeelset meediat usaldas 18%, ei usaldanud 49%. Veelgi suurem oli eestikeelsete vastajate usaldamatus Venemaa meedia ja Eesti venekeelse meedia vastu (Vihalemm 2008b: 79).

Möödunud aasta on kirgi jahutanud. Nagu tabelist 3 näeme, on usaldamatuse tase eestikeelse meedia suhtes langenud vene vastajate hulgas 10 protsendile. See moodustab ligikaudu veerandi nendest, kes eestikeelset meediat jälgivad, st kolmveerand jälgijatest peavad eestikeelset meediat usaldusväärseks.

Eesti venekeelset meedia usaldajate osakaal on eestlaste hulgas mitmekordselt tõusnud, 8 protsendilt 23 protsendile. Siiski on kohaliku venekeelse meedia mitteusaldajaid veidi rohkem kui usaldajaid, 28% kõigist eestikeelsetest vastajatest, 57% nendest, kes kohalikku vene meediat jälgivad.

Venemaa meediat peetakse eestlaste hulgas endiselt ebausaldusväärseks, kuigi seda usaldusväärseks pidajate osakaal kõigi eestikeelsete vastajate hulgas kasvas 2 protsendilt 9 protsendile. Ebausaldusväärseks peab Venemaa meediat 40% eestlastest, 82% nendest, kes Venemaa meediat jälgivad (ligikaudu pool eestikeelsetest vastajatest).

Tugevasti on tõusnud Venemaa meedia usaldusväärsus venekeelsete vastajate silmis. Kui 2007. a aprillisündmuste kontekstis oli Venemaa meedia usaldajate ja mitteusaldajate vahekord kohalike venelaste hulgas 38% : 55%, siis 2008.a aprillis oli see 75% : 15%. Kui 2007. a juunis usaldasid kohalikud venelased Eesti venekeelset meediat oluliselt rohkem kui Venemaa meediat, siis 2008. a aprillis enam seda vahet ei olnud, usaldustase oli võrdne. Kaarel Tarand eksib, kirjutades 28.10.2008 Eesti Päevalehes, et “haritud eestivenelased ei usu Moskvat”. Integratsiooni monitooringu andmetel oli 2008. a aprillis kõrgharidusega kohalike venelaste hulgas Venemaa meedia usaldajate ja mitteusaldajate vahekord täpselt sama kui venekeelsete vastajate hulgas keskmiselt – 78% : 16%.

Võime järeldada, et kui Eesti 2007. a aprillisündmuste käsitlemisel ei olnud Venemaa meedia eriti edukas ka Eesti venekeelse elanikkonna puhul, enamus kohalikest venelastest pidas Moskvast tulevat käsitlust ebausaldusväärseks, siis 2008. aastaks oli usaldus taastunud ja Gruusia konflikti käsitlust Venemaa meedias peeti tõenäoliselt kohalike venelaste hulgas palju usaldusväärsemaks.

Tabel 3. Eri kanalite usaldusväärsus Eesti elu ja poliitikat kajastades
(% vastajagrupist)

	Eestikeelsed vastajad	Venekeelsed vastajad
Eestikeelne meedia: ei jälgi seda usaldusväärst ja mitteusaldusväärst märkinute vahekord	2 92 : 7	63 27 : 10
Eesti venekeelne meedia: ei jälgi seda usaldusväärst ja mitteusaldusväärst märkinute vahekord	49 23 : 28	11 74 : 15
Venemaa meedia: ei jälgi seda	51	10

usalduväärsust ja mitteusaldusväärsust märkinute vahekord	9 : 40	75 : 15
Rahvusvaheline meedia: ei jälgi seda usalduväärsust ja mitteusaldusväärsust märkinute vahekord	39 52 : 9	28 62 : 10
Eestikeelsed internetiportaalid: ei jälgi seda usalduväärsust ja mitteusaldusväärsust märkinute vahekord	34 53 : 12	62 24 : 14
Venekeelsed internetiportaalid: ei jälgi seda usalduväärsust ja mitteusaldusväärsust märkinute vahekord	67 9 : 24	41 46 : 13

Allikas: Integratsiooni
monitooring 2008

5. Milline igapäevaeluks vajalik informatsioon peaks olema kättesaadav ka vene keeles?

Vastused ülalnimetatud küsimusele näitavad üsna selget tendentsi, et enamus venekeelsetest vastajatest peab vajalikuks venekeelse praktilise informatsiooni senisest laialdasemat kättesaadavust, seda ka valdkondades, kus see praegu tavaline ei ole – sotsiaalteenused ja toetused, vastuvõetud õigusaktid, riigi ja omavalitsusasutuste koduleheküljed ja blanketid (tabel 4). Eestikeelsete vastajate enamus ei ole sellele otseselt ja täielikult vastu, eelistades vastusevariante “võimalusel” või “erandjuhtudel”. Täit arusaamist vastavatest vajadustest (vastusevariant “kindlasti”) näitas üles veerand kuni kolmandik eestlastest, täit vastuseisu kutsus vene keele kasutamine nendes valdkondades esile 11-19% puhul.

Venekeelseid teeviitasid ja tänavasilte venekeelse enamusega piirkondades tajub aga suur osa eestlastest liiga suure järeleandmisena, 47% on sellele kindlalt vastu. Sellesuunaliste nõudmiste aktiivsed esitajad on ka venekeelsete vastajate seas vähemuses (29% vastab, et seda peaks kindlasti tegema).

Praegu üldlevinud venekeelse info kättesaadavaks tegemine ravimi- ja kaubapakendite puhul leiab eestikeelsete vastajate hulgas üldiselt mõistmist.

Võime järeldada, et vene elanikkond peab väga vajalikuks venekeelse info kättesaadavuse suurendamist ametiasutuste tegevuse kohta. Kui seda ei tehta mehhaanilise sajabrotsendilise tõlkena, ei kutsu see esile eestlaste vastuseisu. Küll on aga eestlaste aktiivne protest tõenäoline venekeelsete tänavanimede ja teeviitade kasutuselevõtmisel.

Praktilise info senisest laialdasem levitamine on väga oluline eduka lõimumise tegur. Ka sellelt seisukohalt tuleb väga oluliseks pidada venekeelse telekanali võimalikult kiiret avamist.

Tabel 4. Milline informatsioon peaks olema kättesaadav ka vene keeles? (%)

	Eestikeelsed vastajad	Venekeelsed vastajad
Ravimite juhendid ja tervisealane informatsioon: kindlasti	62	90
Võib-olla*	28	9
Tarbija informatsioon (kauba koostis ja valmistaja): kindlasti	40	70
Võib-olla*	45	27
Sotsiaalteenused (pensionid, ravikindlustus): kindlasti	36	77
Võib-olla*	48	21
Vastuvõetud õigusaktid (seadused, määrused): kindlasti	36	70
Võib-olla*	43	27
Riigi ja KOV asutuste koduleheküljed ja blanketid: kindlasti	23	66
Võib-olla*	51	28
Teeviidad, tänavasildid piirkondades, kus üle poole elanikkonnast on venekeelne: kindlasti	12	29
Võib-olla*	35	46

*Vastusevariandid “see võimalusel” + “see erandjuhtudel”

Allikas: Integratsiooni monitooring 2008

6. Kokkuvõtteks

2008. a integratsiooni monitooringu tulemused kinnitavad taas järeldust, et “ei pea paika lootus, et inforuum, mis venelasi ja eestlasi ühendaks, saaks ettenähtavas tulevikus toimida pelgalt eestikeelsena. ... Hoopis rohkem on lootust seda saavutada, kui senisest tõhusamalt kasutada Eestis toodetavat venekeelset informatsiooni.” (Vihalemm 2008b: 79).

Nagu eespool öeldud, märgivad kehva orienteerumist nii kodukohas, Eestis kui maailmas toimivas eeskätt vähemharitud ja madalama staatusega inimesed, kelle seas on palju neid, kes eestikeelset meediat ei jälgi ja kelle informeerituse edendamisel on suhteliselt vähe abi trükisõnast. Küll aga võib siin palju ära teha venekeelne telekanal, mis kohalike venelaste igapäevase elu ja probleemid järjekindlalt avalikkuse ette toob ja riigiasutuste tegevuse üle sellest seisukohast arutleb. Seejuures võib seda kanalit väga oluliseks pidada ka igapäevaseks eluks vajaliku praktilise info parema kättesaadavuse seisukohalt. See on ühelt poolt oluliseks lõimumisteguriks, teiselt poolt kujundab püsivaid antud kanali kasutamise harjumusi.

Kaarel Tarandi arutlust selle üle, et “teleuudised huvitavad üldse ainult väikest auditoriumi osa”, 10-20% potentsiaalsest auditoriumist (Tarand 2008), ei saa meedia mõju seisukohalt asjatundlikuks pidada. Mõju kujunemisel ei ole oluline mitte niivõrd ühe konkreetse telesaate ühekordse auditoriumi suurus (mis ka kõige populaarsemate meelelahutussaadete puhul ületab harva 30% potentsiaalsest

auditooriumist), kuivõrd pidev võimalus jälgida teatava suunitlusega kanalit. Erinevad kanalid on mõjurikkad sedavõrd, kui nad on kujunenud osaks igapäevasest inforuumist ja meediakeskkonnast. Nii informeerituse kui arusaamade ja hinnangute kujunemisel on olulised regulaarsed kontaktid mingi meediakanaliga, isegi kui need ei ole pikaajalised. Nagu nägime tabelist 2, on Eesti TV tähtsus eestlaste inforuumis samaväärne Kanal 2 või TV3 olulisusega või nendest suuremgi, kuigi viimased vaatamise mahult selgelt ETV-d ületavad.

Kirjandus

Šein, H. (2005). *Suur teleraamat*. Tallinn: TEA.

Tarand, K. (2008). Keda need uudised huvitavad? *Eesti Päevaleht*, 28.10.

Teleauditooriumi ülevaade septembrikuus. - TNS Emori uudis 06.10.2008.
www.emor.ee

Vihalemm, P. (2008a). Current trends of media use in Estonia. *Informacijos mokslai*, 4, 48-57.

Vihalemm, P. (2008b). Venekeelse elanikkonna infoväli ja meediakasutus. Rmt:

Heidmets, M. (toim), Eesti inimarengu aruanne 2007. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.

Kodakondsus

Gerli Nimmerfeldt

Eesti kodakondsuspoliitika kõige põletavam probleem seisneb endiselt küsimuses, kuidas viia vastavusse faktiline alaline elanikkond ja selle formaal-juriidiline kodakondsuslik kuuluvus. Hetkel on ikka veel tegemist unikaalse olukorraga, kus lisaks Eesti, Vene ja teiste riikide kodanikele elab Eestis 111 291 kodakondsuseta inimest, see on 8,2% kogu elanikkonnast (vt tabel 1).

Tabel 1: Eesti elanikkond kodakondsusstaatuse järgi aastal 2008

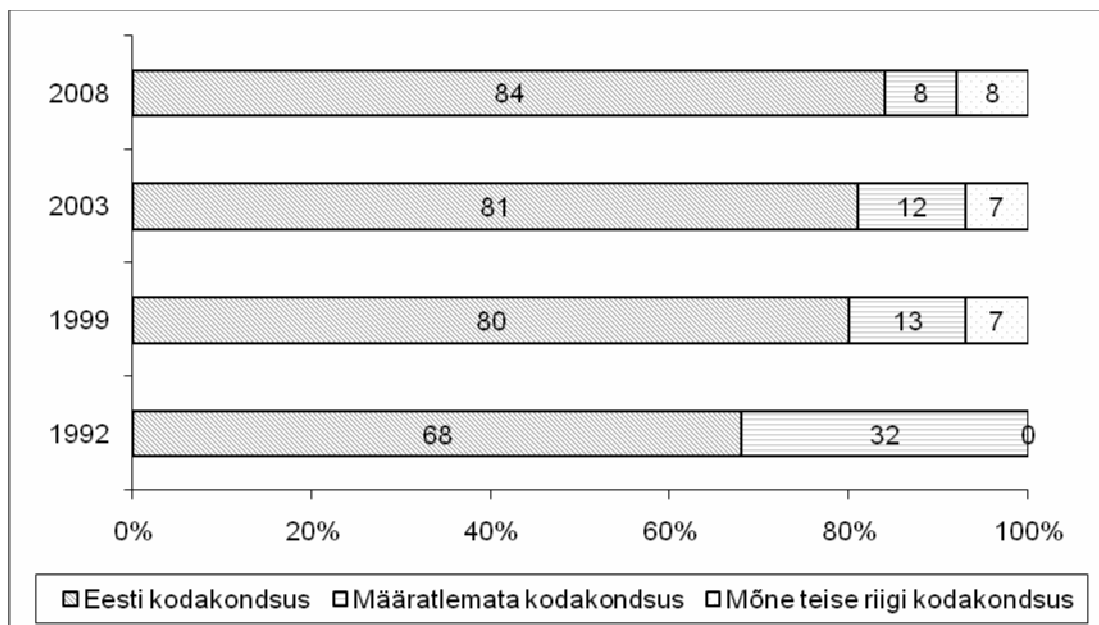
Kodakondsusstaatatus		Osakaal elanikkonnast
Eesti kodakondsus	1 142 650	83,8 %
Määratlemata kodakondsus	111 291	8,0 %
Teiste riikide kodakondsus	109 644	8,2 %
Kogu elanikkond	1 363 585	100 %

Allikas: Siseministerium, rahvastikuregister, avaldatud Välisministeeriumi poolt vt Estonia Today. Citizenship, fact sheet¹⁸.

Kodakondsuseta isikute naturalisatsioon on olnud integratsioonipoliitika üheks prioriteediks juba alates esimesest integratsiooniprogrammist. Eesti kodakondsusega inimeste arv on küll aastast aastasse kasvanud ning mitte-kodanike osakaal on märkimisväärselt vähenenud, kuid probleem ei ole päevakorrast kadunud. Naturalisatsioonitempo on kohati osutunud oodatust kiiremaks, kuid see ei muuda vähem tähtsaks asjaolu, et endiselt ei ole suur hulk Eesti elanikest ühegi riigi kodanikud.

Eesti kodakondsuse ideoloogia lähtub õiguslikust järjepidevusest. Aastal 1992 taasjõustati 1938. aasta kodakondsuse seadus, mis on rajatud veresuguluse põhimõttele (*ius sanguinis*), ja mille järgi arvati Eesti kodanikeks kõik need isikud, kes omasid Eesti Vabariigi kodakondsust enne 16. juunit 1940, ja nende järeltulijad. 1992. aastal taaskehtestatud kodakondsusseadusega määratleti ligi kolmandik Eesti elanikkonnast, mille moodustasid peamiselt nõukogude ajal Eestisse sisserännanud ja nende järglased, õiguslikus mõttes välismaalastena. Neil oli valida, kas taotleda naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsust, registreerida end Venemaa kodanikuks või taotleda mõne muu riigi kodakondsust. Naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse taotlemiseks tuli mittekodanikel täita paiksuse nõue ja sooritada eesti keele algtaseme eksam.

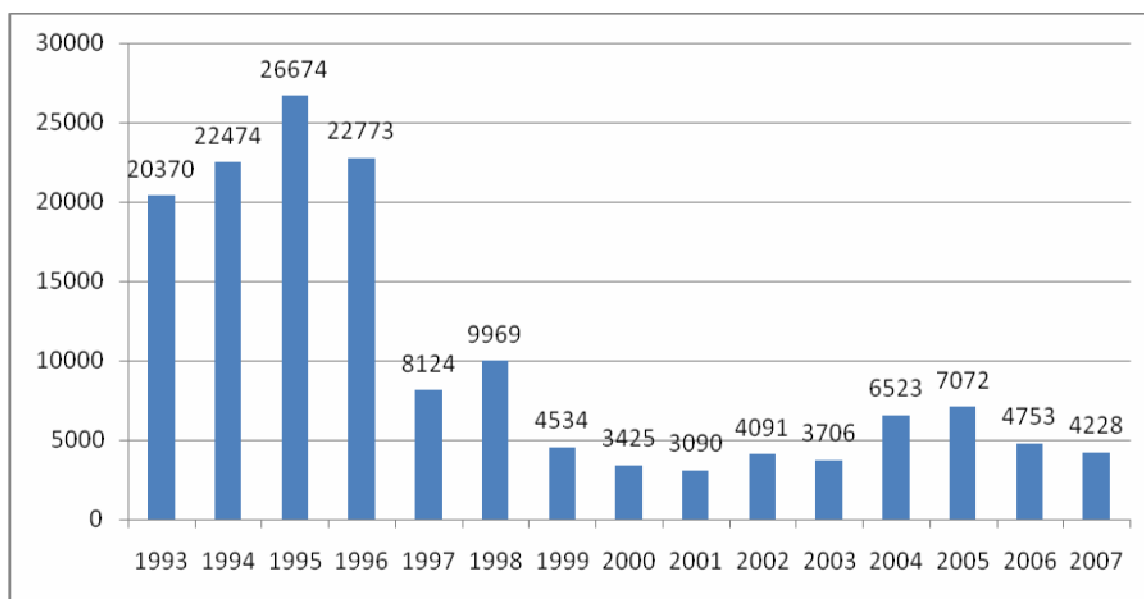
¹⁸ Andmed seisuga 02.03.2008, vt [http://www.vm.ee/estonia/pea_172/kat_399/4518.html]

Joonis 1: Eesti elanikkonna jaotus kodakondsusstaatuse järgi, 1992 - 2008

Allikad: 1992 ja 1999 a andmed KMA; 2003 ja 2008 a andmed Siseministeerium, rahvastikuregister, avaldatud Välisministeeriumi poolt vt Estonia Today. Citizenship, fact sheet, April 2008.

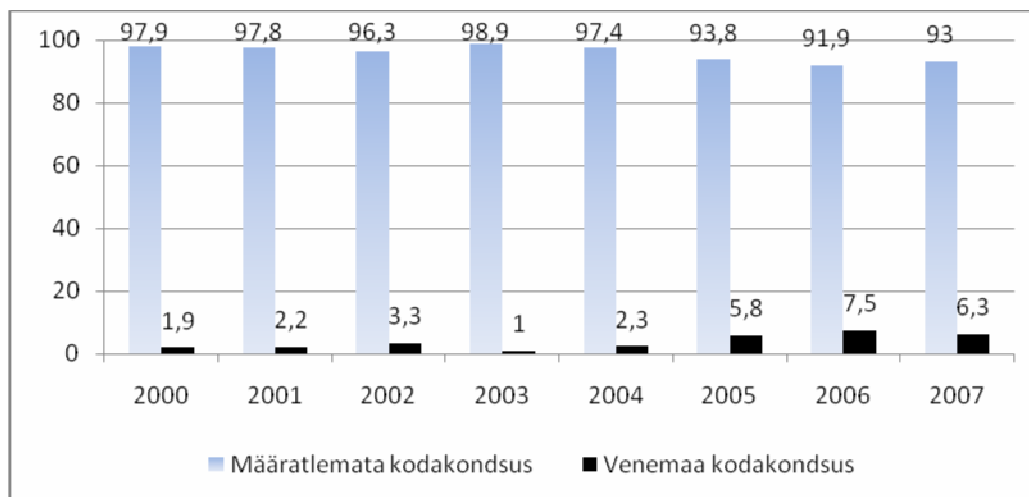
Aastatel 1992 – 2007 on Vabariigi Valitsuse otsusega antud Eesti kodakondsus naturalisatsiooni korras 151 806 inimesele.

Joonis 2: Naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanud isikud, 1993-2007

Allikas: KMA

Alates 2000 aastast on lihtsustatud korras omandatud kodakondsuse 6000 määratlemata kodakondsusega vanemate last. Valdav enamus naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse saanud isikutest ei omanud varem kodakondsust (aastal 2007 moodustasid eelnevalt määratlemata kodakondsusega isikud 93% kodakondsuse omandanutest). Aastatega on pisut kasvanud Venemaa kodakondsusega isikute poolt naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse taotlemine.

Joonis 3: Naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanud isikud eelmise kodakondsuse lõikes

1. Kodakondsusstaatus ja eelistused kodakondsuse osas

Integratsiooni monitooringu valim hõlmas kokku 1505 inimest, kellest 83% omavad Eesti kodakondsust, 8% Venemaa kodakondsust, 2% mõne teise riigi kodakondsust ja 7% valimist moodustavad inimesed, kellel ei ole kodakondsust. Rahvuse lõikes koosnes valim 992 eestlasest ja 513 teistest rahvustest inimesest. Eestlaste seas oli vaid 1 vastaja, kes omas mõne teise riigi kui Eesti kodakondsust, teistest rahvustest vastajatest omas Eesti kodakondsust aga vaid 51%. 23% teistest rahvustest vastajatest olid Venemaa kodanikud, 5% mõne teise riigi kodanikud ja 21% kodakondsuseta isikud (vt tabel 2).

Tabel 2: Vastajad kodakondsusstaatus ja intervjuu keele lõikes, (%)

Kodakondsus	Ankeedi keel		Kokku	
	Eesti	Vene	Arv	%
Eesti	99,9	51,3	1254	83,3
Vene	-	22,8	117	7,8
Mõne teise riigi	0,1	4,5	24	1,6
Kodakondsuseta	-	21,4	110	7,3
N	992	513	1505	

Allikas: Integratsiooni Monitooring 2008

Kodakondsuseta venekeelsete vastajate käest küsiti ka seda, millist kodakondsust nad endale sooviksid. Vaid pooled (50,5%) kodakondsuseta vastanutest tahaksid endale Eesti kodakondsust, teine pool aga eelistaks mõnd teist kodakondsust või jääda edasi ilma kodakondsuseta: 19% kodakondsuseta vastajatest tahaksid endale Venemaa kodakondsust, 14% mõne teise riigi kodakondsust ja 16% ei soovigi endale kodakondsust.

Sama on küsitud integratsiooni monitooringute käigus kodakondsuseta vastajatelt juba alates aastast 2000, mis annab meile võimaluse analüüsida kodakondsuseelistusi viimase 8 aasta lõikes (vt Tabel 3).

Tabel 3: Millist kodakondsust Te endale sooviksite? (% , kodakondsuseta vastajad, 2000-2008)

	2000. a	2002. a	2005. a	2008. a
Eesti kodakondsust	60	65	74	51
Venemaa kodakondsust	5	6	11	19
Mõne teise riigi kodakondsust	7	9	5	14
Ei soovi üldse kodakondsust	16	14	7	16
Raske öelda	12	6	3	-
N	170	109	102	105

Allikad: Integratsiooni Monitooringud 2002-2008

Alates 2000-st aastast on märgata Eesti kodakondsuse eelistamise kasvutrendi, mis saavutas kõrgeima taseme aastal 2005, mil 101-st kodakondsuseta vastajast soovis endale Eesti kodakondsust 74%. Samal on ajal avaldub 2000-ndate aastate alguspoolel selgelt kodakondsusetuse staatuse säilitamise soovi langustrend: kui aastal 2000 ei soovinudki endale kodakondsust 16% kodakondsuseta vastajatest, siis aastaks 2005 oli nende osakaal langenud 7-le %-le. Soov kodakondsusetuse staatusest välja astuda ei tähendanud aga mitte alati soovi saada Eesti riigi kodanikuks, sest samal ajal kasvas ka Venemaa kodakondsuse saamise soov. Kui aastatel 2000 ja 2002 soovis endale 5-6% vastanutest Venemaa kodakondsust, siis aastal 2005 oli Venemaa kodakondsust soovijate osakaal tõusnud 11%-le.

Vaadates 2008. aasta tulemusi näeme, et viimase kolme aastaga on toimunud drastilised muutused kodakondsuseelistuste osas. Esiteks on Eesti kodakondsuse atraktiivsus kodakondsuseta vastajate seas oluliselt langenud. Võrreldes 74% aastal 2005 soovis Eesti kodakondsust aastal 2008 vaid 51% vastajatest, mis on läbi aegade madalaim näitaja. Lisaks Eesti kodakondsuse soovijate märkmisväärsele langusele, on kodakondsuseta inimeste seas kasvanud eelistused nii Venemaa kui ka mõne teise riigi kodakondsuse osas. Kuid ka kodakondsusetuse staatuse säilitamise soov on märkimisväärselt tõusnud.

Eesti kodakondsuse vähest atraktiivsust aastal 2008 kinnitab ka see, et 256-st venekeelsest respondendist, kelle perekonnas või kellega koos elavate inimeste seas on kedagi, kes ei ole Eesti kodanik, sooviks vaid 42% neile Eesti kodakondsust. 21% sooviks oma lähedastele, kellel ei ole Eesti kodakondsust, Venemaa kodakondsust ja 10% mõne muu riigi kodakondsust. Võimalik, et osa neist perekonnaliikmetest, kellele viidatakse kui Eesti kodakondsust mitte omavatele, tegelikult omavad juba mõne teise riigi, k.a. Venemaa kodakondsust. Seda kinnitab ka asjaolu, et 24% juhtudest rahuldab inimesi nende lähedase praegune kodakondsus.

See, millist kodakondsust soovitakse oma lähedastele, sõltub suuresti sellest, milline kodakondsus vastajal endal on. Eesti kodakondsusega vastajatest soovivad pooled, kelle lähedastel hetkel Eesti kodakondsust ei ole, neile just Eesti kodakondsust. Sarnaselt soovivad pea pooled Venemaa kodakondsusega vastajatest sama kodakondsust ka oma lähedastele. Pooled neist, kellel endal ühe riigi kodakondsust ei ole, sooviks oma lähedastele Eesti kodakondsust, teine poolt aga mõne teise, k.a. Venemaa kodakondsust või siis ei soovi neile üldse kodakondsust või rahuldab neid see, et lähedased juba on mõne teise riigi Eesti kodanikud (vt tabel 4).

Tabel 4: Millist kodakondsust Te oma pere liikmele, kes ei ole Eesti kodanik, sooviksite?

	Eesti kodanikud	Vene kodanikud	Kodakondsusetud
Eesti kodakondsust	54	12	54
Venemaa kodakondsust	12	46	14
Mõne teise riigi kodakondsust	7	6	16
Ei soovi üldse kodakondsust	1	-	7
Praegune kodakondsus rahuldab	26	36	9
N	150	69	90

Allikas: Integratsiooni Monitooring 2008

Ka varasemate aastate monitooringutes küsiti vastajate pereliikmete kodakondsusstaatust ning juhul, kui vastaja elukaaslasel või täiskasvanud lapsel (lastel) kodakondsus puudus, küsiti millist kodakondsust nad vastaja arvates endale sooviks. Vaid alaealiste laste puhul küsiti seda, millist kodakondsust respondent ise sooviks oma lastele. Erinevalt 2008. aastast küsiti varem vastaja hinnangut lähedaste kodakondsuseelistuste kohta eraldi nii partneri kui laste¹⁹ kohta ning aastal 2000 küsiti ka vastaja vanemate eelistusi.

Respondentide poolt väljendatud lähedaste soovide põhjal selgub, et nii partneri kui ka laste kodakondsuseelistuste osas on Eesti kodakondsuse populaarsus 2000-ndate esimesel poolel tõusnud ja aastal 2005 märgiti 73% juhtudest, mil vastaja abikaasal või partneril ei olnud kodakondsust, partneri eelistuseks Eesti kodakondsus. 89% juhtudest, mil vastaja lastel ei olnud kodakondsust, teatas vastaja, et ta/nad sooviks Eesti kodakondsust (vt tabel 5).

Tabel 5: Millist kodakondsust sooviks endale respondendi pereliikmed, kellel ei ole kodakondsust (% , 2000-2005)

	2000. a			2002. a		2005. a	
	Partneri kk eelistus	Laste kk eelistus	Vanemate kk eelistus	Partneri kk eelistus	Laste kk eelistus	Partneri kk eelistus	Laste kk eelistus
Eesti kodakondsust	66	79	54	67	70	73	89
Venemaa kodakondsust	8	2	8	13	9	11	-
Mõne teise riigi kodakondsust	6	10	3	4	7	4	5
Ei soovi üldse kodakondsust	14	2	8	6	2	5	2
Raske öelda	6	7	27	10	12	7	4
N	95	103	106	82	86	55	54

Allikad: Integratsiooni Monitooringud 2000-2005

Aastal 2008 küsiti nii eestlastelt kui venekeeleasetelt vastajatelt, miks nende arvates suurel hulgal mitte-eestlastest ei ole veel Eesti kodakondsust. Vastajatelt paluti hinnata põhjusena 10 etteantud tegurit (vt tabel 6) valides iga teguri hindamiseks kolme variandi vahel: kas see

¹⁹ Erinevatel aastatel on seda küsimust küsitud mõnevõrra erinevalt: aastal 2000 küsiti respondendi laste kohta, 2002 ja 2005 aga eraldi poja/poegade ja tütre/tütarde kohta. Tabelis 5 on 2002 ja 2005 aasta andmed poegade ja tütarde kodakondsuse eelistuste osas kokku liidetud ja esitatud laste kodakondsuse eelistuse veerus.

tegur on kindlasti, on samuti või ei ole põhjuseks kodakondsuseta isikute poolt seni Eesti kodakondsuse mitte taotlemisele.

Tabel 6: Mis põhjustel Teie arvates suurel hulgal mitte-eestlastel ei ole veel Eesti kodakondsust (% , rahvuse lõikes)

	Venekeelsed vastajad				Eestlased			
	See kindlasti	Ka see	See mitte	Raske öelda	See kindlasti	Ka see	See mitte	Raske öelda
Kodakondsust peetakse tähtsusetuks	9	27	57	7	25	45	21	9
Eesti keelt ei suudeta ära õppida	53	39	6	2	55	38	5	2
Nii on lihtsam reisida Venemaale või teistesse SRÜ riikidesse	23	49	24	4	29	48	12	11
Kodakondsuseksami tegemine on liiga keeruline	55	33	7	5	27	40	20	13
Kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist	19	56	21	4	42	46	7	5
Teise riigi kodakondsuse omamine	24	46	25	5	25	52	11	12
Valimistest ega poliitilises elus osalemisest ei olda huvitatud	11	39	43	7	19	54	14	13
Eesti on selleks liiga väike riik, et tema kodakondsus omaks maailmas väärtust	7	29	58	6	13	43	30	14
Kodakondsuseksam on alandav	33	30	29	8	7	17	55	21
Ei tunta end Eestisse kuuluvat	10	22	57	11	20	55	12	13

Allikas: Integratsiooni Monitooring 2008

Etteantud tegurite põhjustena hindamisel erinevad eestlaste ja venekeelsete vastajate nägemused kõigi tegurite puhul, välja arvatud suutmatus eesti keelt ära õppida. Seda peab üheksa vastajat kümnest mõlemas grupis üheks, põhjuseks miks kodakondsuseta isikud ei ole omandanud Eesti kodakondsust. Ülejäänud tegurite osas arvamused lähevad lahku. Faktoranalüüsi tulemusel koondusid venekeelsete vastajate puhul ühelt poolt emotsionaalsed tegurid, mis väljendavad enese distantseerumist Eestist. Siia tegurite gruppi kuuluvad järgmised väited: valimistest ega poliitilises elus osalemisest ei olda huvitatud; ei tunta end Eestisse kuuluvat. Samuti kuuluvad siia gruppi ka Eesti kodakondsuse mitteväärtustamist väljendavad väited: Eesti on selleks liiga väike, et tema kodakondsus omaks maailmas väärtust; kodakondsust peetakse tähtsusetuks. Teiseks koonduvad nn praktilised tegurid, mis kirjeldavad kodakondsuseta säilitamise põhjustena igapäevaelu Eestis ja Ida suunal reisimist ning asjaolu, et ollakse valinud endale juba mõne teise riigi kodakondsuse. Siia gruppi kuuluvad järgmised väited: nii on lihtsam reisida Venemaale või teistesse SRÜ riikidesse; kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist; teise riigi kodakondsuse omamine. Kolmas grupp tegureid on põhjused, mis on seotud kodakondsuse saamise eelduseks olevate eksamitega, mida väljendavad loetelus järgmised väited: kodakondsuse eksami tegemine on liiga keeruline; eesti keelt ei suudeta ära õppida; kodakondsuseksam on alandav).

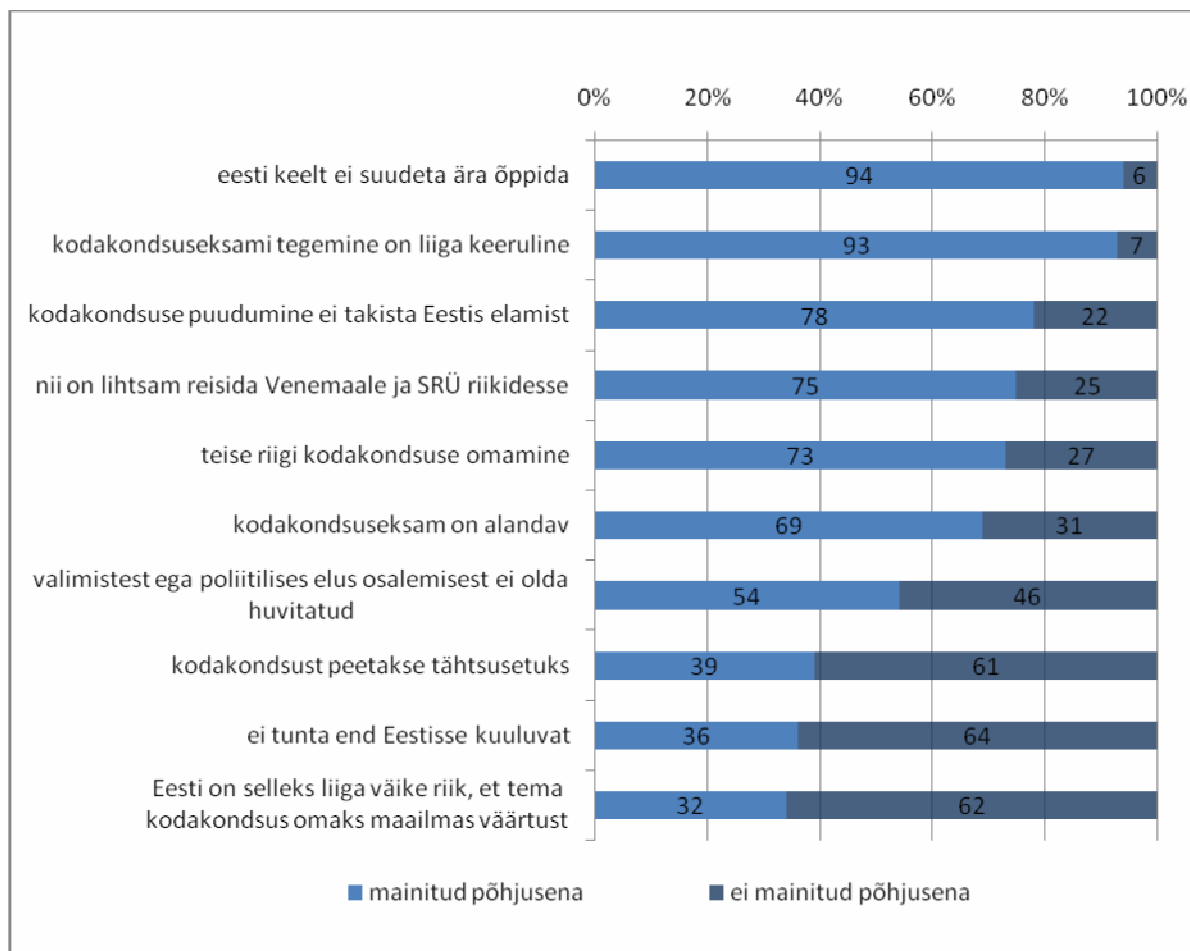
Kui vaadata etteantud tegurite hindamist selle alusel kui palju valiti vastuseks „see kindlasti“ ja „see ka“ (vt joonis 4), selgub, et peamiste põhjustena nähakse venekeelsete vastajate poolt just naturalisatsioonitingimustena kodakondsuse saamise eelduseks seatud eksameid. Venekeelse elanikkonna hinnanguil on kõige suuremaks takistuseks kodakondsuseksami keerukus, kokku 55% venekeelsetest vastajatest arvas, et see on kindlasti üheks põhjuseks, miks suurel hulgal inimestel ei ole veel Eesti kodakondsust. Teisena osutub kindla põhjusena

mainituks venekeelsete vastajate hinnanguil asjaolu, et eesti keelt ei suudeta ära õppida (vt tabel 6).

Kodakondsuse saamise tingimuste raskeks pidamisele järgnevad nn praktilised põhjused. Teise riigi kodakondsuse omamist pidas kindlasti üheks põhjuseks 24% venekeelsetest vastajatest. Asjaolu, et ilma Eesti kodakondsuseta on lihtsam reisida Venemaale või teistesse SRÜ riikidesse hindas 23% venekeelsetest vastajatest kindlasti olevat põhjuseks, miks Eesti kodakondsust määratlemata kodakondsusega isikute poolt ei taotleta. 19% venekeelsete vastajate hinnanguil on aga kindlasti üheks põhjuseks asjaolu, et Eesti kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist (vt tabel 6).

Praktiliste põhjuste järele asetub naturalisatsiooni tingimuste alandavaks pidamine. Kokku 69% venekeelsetest vastajatest peab seda põhjuseks, miks kodakondsuseta isikuid on Eestis endiselt nii palju (vt Joonis 4). Kui vaadata seda tegurit ühe põhjusena mainitute osakaalu alusel, siis asetub kodakondsuseksami alandavaks pidamine teiste naturalisatsiooni tingimustega seotud põhjuste järel kolmandale positsioonile (vt tabel 6).

Kõige nõrgemalt on venekeelsete vastajate hinnangutes esindatud Eestiga emotsionaalset sidet väljendavad tegurid. Seitsmendana mainitakse oluliste tegurite seas seda, et valimistest ega poliitilises elus osalemisest ei olda huvitatud (11% peab seda kindlasti üheks põhjuseks) ja kaheksanda tuuakse välja see, et kodakondsuseta isikud ei tunne end Eestisse kuuluvat (10% arvab, et see on kindlasti üheks põhjuseks). Kõige vähem oluliseks peetakse aga venekeelsete vastajate poolt kodakondsuse väärtustamisega seotud põhjuseid – vaid 9% venekeelsetest vastajatest arvab, et inimesed ei ole taotlenud kodakondsust eeskätt seetõttu, et kodakondsust peetakse tähtsusetuks ja ainult 7% hinnanguil on kindlasti üheks põhjuseks see, et Eesti on selleks liiga väike riik, et tema kodakondsus omaks maailma väärtust.

Joonis 4 : Mis põhjustel Teie arvates suurel hulgal mitte-estlastel ei ole veel Eesti kodakondsust (% , venekeelsed vastajad)²⁰

Allikas: Integratsiooni Monitooring 2008

Kodakondsuse lõikes erinevad hinnangud statistiliselt oluliselt vaid kolme teguri puhul. Esiteks kodakondsuseta venekeelsed vastajad hindavad kodakondsuseksamite keerukust peamiseks põhjuseks enam kui Venemaa ja Eesti kodanikest vastajad. Kui nii Venemaa kodanike kui kodakondsuseta vastajate hinnanguil oli kodakondsuseksami keeruks kõige enam mainitud põhjuseks, siis Eesti kodakondsusega venekeelsed vastajad asetasid esimesele kohale suutmatuse eesti keelt ära õppida 50%, kuid ka kodakondsuseksami keerukust pidasid pea pooled (49%) neist üheks kindlaks põhjuseks. Teine erinevus kodakondsusstaatuse lõikes avaldub kodakondsuseksamit alandavaks pidamises. Jällegi on kodakondsuseta vastajate arvates see enam takistuseks kui Venemaa ja Eesti kodanike silmis. Kolmandana hinnatakse erinevalt ka teise riigi kodakondsuse omamist kui olulist põhjust Eesti kodakondsuse mitte taotlemisele, siin aga on see Venemaa kodanike arvates olulisem põhjus kui Eesti kodanike või kodakondsuseta isikute hinnanguil.

²⁰ Joonisel on vastusekategoriad „see kindlasti“ ja „see ka“ kokku liidetud, RÕ vastanud on analüüsist välja lülitatud.

Tabel 7: Mis põhjustel Teie arvates suurel hulgal mitte-eestlastel ei ole veel Eesti kodakondsust (% , kodakondsusstaatuse lõikes, venekeelsed vastajad)

Kodakondsuseta venekeelsed vastajad

	See kindlasti	See ka	See mitte	Raske öelda
Kodakondsust peetakse tähtsusetuks	9	20	67	4
Eesti keelt ei suudeta ära õppida	63	32	5	0
Nii on lihtsam reisida Venemaale ja teistesse SRÜ riikidesse	22	38	38	2
Kodakondsuseksami tegemine on liiga keeruline	71	22	6	1
Kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist	25	51	23	1
Teise riigi kodakondsuse omamine	12	44	37	7
Valimistest ega poliitilises elus osalemisest ei olda huvitatud	10	40	44	6
Eesti on selleks liiga väike riik, et tema kodakondsus omaks maailmas väärtust	8	30	57	5
Kodakondsuseksam on alandav	47	26	23	4
Ei tunta end Eestisse kuuluvat	13	19	59	9

Venemaa kodakondsusega venekeelsed vastajad

	See kindlasti	See ka	See mitte	Raske öelda
Kodakondsust peetakse tähtsusetuks	11	33	50	6
Eesti keelt ei suudeta ära õppida	49	40	9	2
Nii on lihtsam reisida Venemaale ja teistesse SRÜ riikidesse	34	46	18	2
Kodakondsuseksami tegemine on liiga keeruline	54	35	9	2
Kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist	22	60	15	3
Teise riigi kodakondsuse omamine	34	43	21	2
Valimistest ega poliitilises elus osalemisest ei olda huvitatud	15	36	43	6
Eesti on selleks liiga väike riik, et tema kodakondsus omaks maailmas väärtust	11	32	51	6
Kodakondsuseksam on alandav	36	35	25	4
Ei tunta end Eestisse kuuluvat	12	17	64	7

Eesti kodakondsusega venekeelsed vastajad

	See kindlasti	See ka	See mitte	Raske öelda
Kodakondsust peetakse tähtsusetuks	8	28	56	8
Eesti keelt ei suudeta ära õppida	50	42	6	2
Nii on lihtsam reisida Venemaale ja teistesse SRÜ riikidesse	20	55	20	5
Kodakondsuseksami tegemine on liiga keeruline	49	37	6	8
Kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist	16	54	24	6
Teise riigi kodakondsuse omamine	23	48	23	6
Valimistest ega poliitilises elus osalemisest ei olda huvitatud	11	40	42	7
Eesti on selleks liiga väike riik, et tema kodakondsus omaks maailmas väärtust	4	29	60	6
Kodakondsuseksam on alandav	25	30	34	11
Ei tunta end Eestisse kuuluvat	8	27	54	11

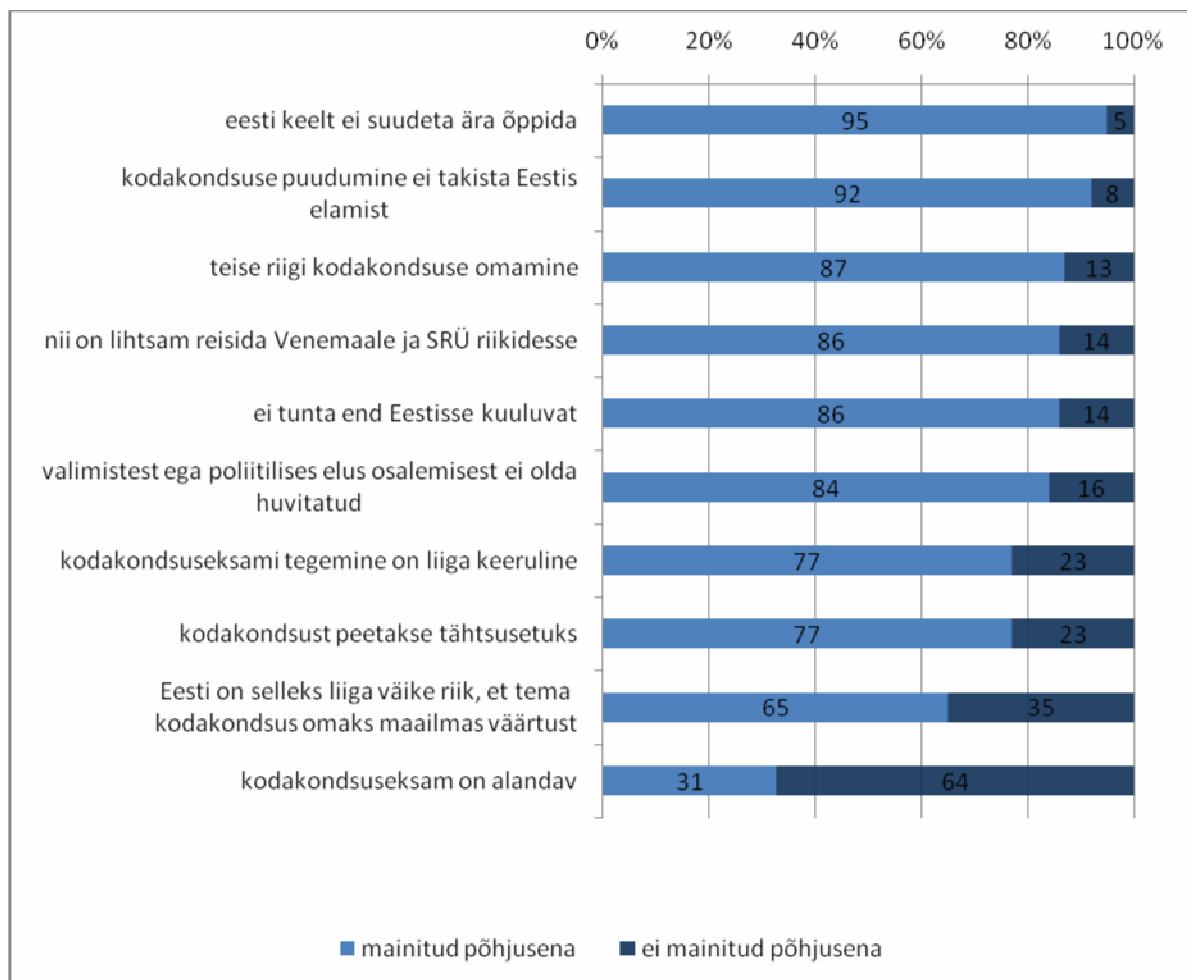
Piirkonniti tulemusi võrreldes selgub, et Tallinnas elavad venekeelsed vastajad hindavad kodakondsuse väärtustamist vähem rolli mängivaks - 65% tallinlastest (võrreldes 49% Ida-

Virumaal ja 52% mujal Eestis elavate venekeelse vastajatega) arvab, et see kindlasti ei ole põhjuseks miks suur hulk inimesi, kes Eestis elavad, ei ole veel omandanud Eesti kodakondsust.

Piirkonniti erinevad hinnangud ka nn praktilistele teguritele. Ida-Virumaa vastajatest 33% arvates on kindlasti põhjuseks see, et ilma Eesti kodakondsuseta on lihtsam Venemaale ja teistesse SRÜ riikidesse reisida. Tallinlastest peab seda kindlasti määravaks (16%) ja mujal Eestis elavatest vastajatest 25%.

Tallinlaste hinnangul on see, et kodakondsuseksam on alandav ja keerukas enam takistuseks kodakondsuse saamisel kui Ida-Virumaal või mujal elavate venekeelsete vastajate hinnangul. 64% tallinlastest peab kindlaks põhjuseks eksami keerukust ja 40% seda, et eksam on alandav. 50% Ida-Virumaa elanikest ja 45% mujal Eestis elavatest venekeelsetest vastajatest arvab, et eksami keerukus on kindlaks põhjuseks ning 31% Ida-Virumaalt ja 23% mujalt Eestist pärit venekeelsetest vastajatest peab põhjuseks seda, et eksam on alandav.

Eestlaste puhul faktoranalüüsiga etteantud tegurite lõikes sarnaseid dimensioone hinnangutes välja ei tulnud, samuti ei ole erinevused hinnangutes loetletud põhjuste lõikes nii suured. Kõige enam peetakse põhjuseks seda, et eesti keelt ei suudeta ära õppida (55% eestlastest hindab seda kindlasti üheks põhjuseks). Kohe sellele järgneb aga eestlaste silmis põhjusena asjaolu, et Eesti kodakondsuse puudumine ei takista neil inimestel Eestis elamist (42% arvab, et see on kindlasti üheks põhjuseks). Kolmanda ja neljanda tegurina tuuakse esile teise riigi kodakondsuse omamist ja Venemaale või teistesse SRÜ riikidesse reisimise lihtsust (kindlasti ühe põhjusena mainitakse neid tegureid vastavalt 25% ja 29% eestlaste poolt). Sama oluliseks praktiliste teguritega peetakse eestlaste poolt aga ka Eestiga emotsionaalse sideme puudumist - 25% vastajatest peab kindlasti üheks põhjuseks seda, et kodakondsust peetakse tähtsusetuks ja 20% arvab, et kindlasti on põhjuseks see, et kodakondsuseta isikud ei tunne end Eestisse kuuluvat. 19% eestlastest nimetab kindlasti ühe põhjusena seda, et valimistest ega poliitilises elus osalemisest ei olda huvitatud. Kuid kõrvuti Eestiga seotuse teguritega peetakse pea samal määral oluliseks teguriks ka naturalisatsooni tingimuseks seatud kodakondsuseksami keerukust. Kuigi kodakondsuseksamit peetakse keeruliseks, ei ole see eestlaste hinnangul alandav - seda tuuakse kodakondsuse mitte taotlemise põhjustena eestlaste poolt esile kõige vähem (vt tabel 6 ja joonis 5).

Joonis 5 : Mis põhjustel Teie arvates suurel hulgal mitte-estlastel ei ole veel Eesti kodakondsust (% , eestlastest vastajad)²¹?

Allikas: Integratsiooni Monitooring 2008

Aastal 2000 küsiti integratsiooni monitooringu käigus vastajatelt, kellel ei olnud Eesti kodakondsust, mis põhjustel nad isiklikult ei ole taotlenud Eesti kodakondsust. Kuigi küsimuste erinev sõnastus ei võimalda kõrvutada 8 aasta taguseid küsitlustulemusi tänastega, on siiski tolleaegsetest isiklikest põhjustest ülevaade siinkohal asjakohane. Peamise erinevusena paistab silma just praktiliste põhjuste hindamine. Aastal 2000 peeti Venemaale ja teistesse SRÜ riikidesse reisimise lihtsust vähem põhjuseks ja oluliselt vähem arvatigi ka seda, kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist. Kuid ka suutmatust eesti keelt ära õppida toodi isiklike põhjustena aastal 2000 esile tunduvalt vähem kui seda peeti üldiselt põhjuseks aastal 2008 (vt tabel 8).

Tabel 8: Millistel põhjustel ei ole Teie isiklikult veel omandanud Eesti kodakondsust?(%)

	See kindlasti	Ka see	See mitte	Raske öelda
Ei tunne end Eestisse kuuluvat	4	9	82	5
Soov vältida teenistust Eesti sõjaväes	1	7	85	7
Ei suuda eesti keelt ära õppida	34	34	29	3

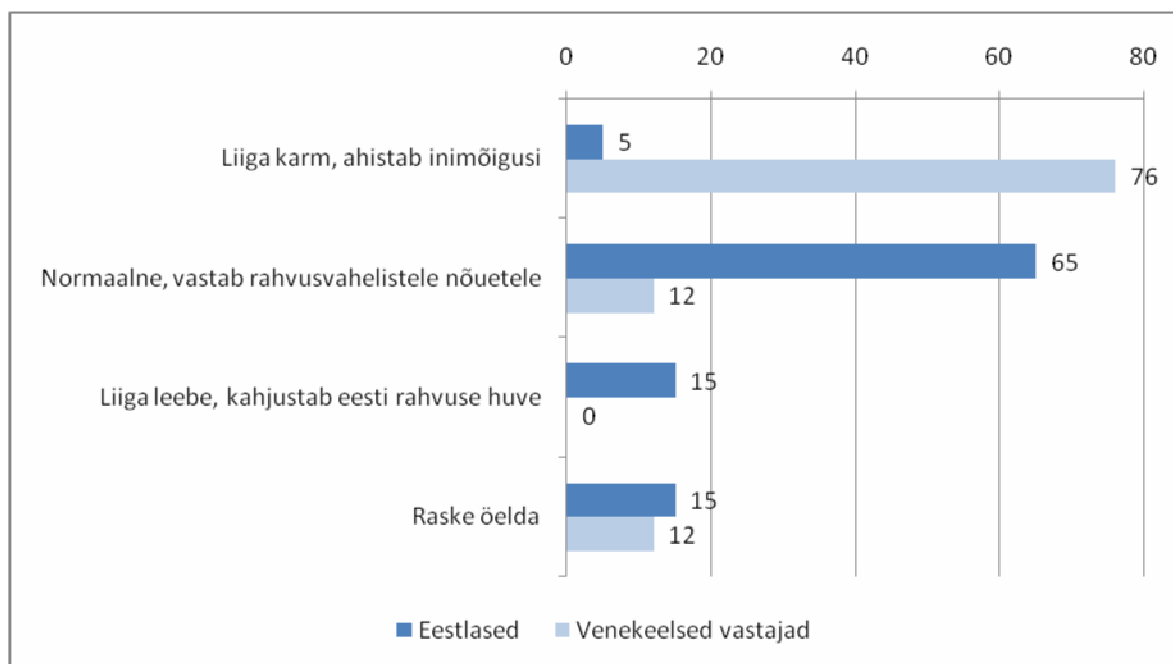
²¹ Joonisel on vastusekategoriad „see kindlasti“ ja „see ka“ kokku liidetud, RÕ vastnud on analüüsist välja lülitatud.

Kodakondsuseksami nõuded on alandavad	23	41	29	7
Nii on lihtsam reisida Venemaale või teistesse SRÜ riikidesse	15	32	50	3
Sellest oleks vähe kasu mulle ja meie perele	7	20	67	6
Olen juba teise riigi kodanik	20	15	62	3
Ei ole huvitatud valimistest ega poliitilises elus osalemisest	5	26	63	6
Eesti on selleks liiga väike riik, et tema kodakondsus omaks maailmas väärtust	4	13	76	7
Kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist	12	39	43	6

Allikas: Integratsiooni Monitooring 2000

2. Hinnang kodakondsuspoliitikale

Integratsiooni monitooringud on alates aastast 2000 näidanud eestlaste ja venekeelse elanikkonna kodakondsuspoliitikasse suhtumise diametraalset erinevust. Kui enamus eestlastest peab Eesti kodakondsuspoliitikat normaalseks ja rahvusvahelistele standartidele vastavaks siis enamus venekeelsetest vastajatest peab seda liiga karmiks ja inimõigusi ahistavaks. Aastal 2008 pidas 65% eestlastest ja vaid 12% venekeelsetest vastajatest kodakondsuspoliitikat normaalseks, samal ajal 76% venekeelsetest võrreldes vaid 5% eestlaste seas peab seda liiga karmiks ja inimõigusi ahistavaks (vt joonis 6).

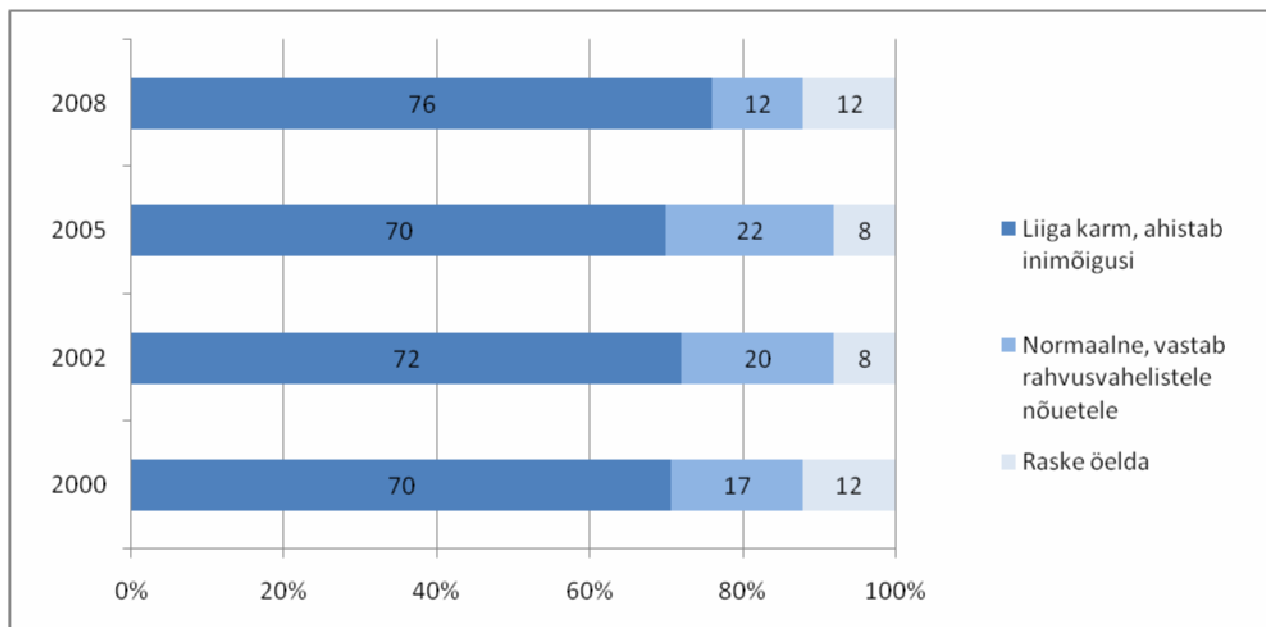

Joonis 6: Hinnangud kodakondsuspoliitikale rahvuse lõikes aastal 2008, (%)

Allikas: Integratsiooni Monitooring 2008

Aastate lõikes on aga märgata eestlaste seas tõusutrendi kodakondsuspoliitika normaalseks hindamise osas ja langustrendi selle liiga leebeks hindamise osas. Kui aastal 2000 oli Eesti kodakondsuspoliitika eesti rahvuse huvisid kahjustav 36% eestlaste hinnangul, siis 2008. aastal arvas nii enam kui kaks korda vähem vastajatest (vt tabel 9). Ka venekeelsete vastajate puhul avaldub ajalises võrdluses tähelepanuväärseid muutusi, kuid need ei näita nii kindlasuunalisi trende. Pöördepunktiks näib olevad olnud ajavahemik 2005. aasta ja 2008. aasta monitooringu vahel. Nimelt on võrreldes aastaga 2005 pea kaks korda vähenenud nende

venekeelsete vastajate hulk, kes peavad kodakondsuspoliitikat normaalseks, kusjuures liiga karmiks hindajate osakaal on varasemate aastatega võrreldes suurim (vt joonis 7).

Joonis 7: Hinnangud kodakondsuspoliitikale 2000 - 2008, (% , venekeelsed vastajad)

Allikad: Integratsiooni Monitooringud 2000-2008

Venekeelse elanikkonna hinnangud kodakondsuspoliitikale erinevad kodakondsusstaatuse lõikes: Eesti kodakondsusega venekeelsed vastajad hindavad võrreldes kodakondsuseta ja Venemaa kodakondsusega venekeelsetest kodakondsuspoliitikat pisut sagedamini normaalseks ja vähem liiga karmiks (vt tabel 9).

Tabel 9: Kodakondsuspoliitika hinnangud rahvuse ja kodakondsusstaatuse lõikes aastatel 1994 – 2008

	1994	1997	2000	2002	2005	2008
Normaalne, vastab rahvusvaheliste normidele						
- eestlane EV kodanik	47	52	56	61	61	65
- teisest rahvusest EV kodanik	30	26	28	28	32	16
- kodakondsuseta	10	3	12	10	18	6
- Venemaa kodanik	4	3	6	16	9	4
Liiga karm mitte-eestlaste suhtes, ahistab inimõigusi						
- eestlane EV kodanik	7	11	6	7	7	5
- teisest rahvusest EV kodanik	64	67	55	61	58	69
- kodakondsuseta	86	89	79	84	77	85
- Venemaa kodanik	64	67	80	77	83	85
Liiga leebe, kahjustab eesti rahvuse huvisid						
- eestlane EV kodanik	36	24	21	21	17	15

- teisest rahvusest EV kodanik	-	1	1	-	-	-
- kodakondsuseta	-	-	<1	-	-	-
- Venemaa kodanik	-	-	1,5	1	-	-
Ei oska öelda						
- eestlane EV kodanik	10	13	17	11	16	15
- teisest rahvusest EV kodanik	6	6	16	9	10	15
- kodakondsuseta	4	8	8	6	5	9
- Venemaa kodanik	32	30	12	8	8	11

Allikad: 1994 ja 1997 a andmed *Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000*, lk 33;
2000-2008 a andmed Integratsiooni Monitooringud 2000-2008

3. Suhtumine kodanikkonna laiendamisse

Alates 2000. aastast on integratsiooni monitooringute käigus mõõdetud eestlaste suhtumist kodakondsuspoliitikasse lisaks eelpool analüüsitud otseküsimusele ka täiendava küsimusega selle kohta, millistele mittekodanike gruppidele võiks nende hinnangul anda kodakondsuse lihtsustatud korras. Kuigi gruppide loetelu on aastate lõikes veidi teisenenud ja mõnede gruppide nimetused muutunud, on siiski võimalik 7-8 kategooria lõikes vaadata muutusi eestlaste suhtumises tingimuste lihtsustamise osas kodakondsuse andmisel.

Tabel 8: Eestlaste suhtumine kodakondsuse andmise lihtsustatud korras 2000 – 2008 (%)

Millistele järgmistest mitte-eestlaste gruppidest võiks Teie arvates anda Eesti kodakondsuse lihtsustatud korras (kergemad keeleoskuse nõuded)?	2000. a	2005. a	2008.a
Eestis sündinutele	36	53	46
Sünnijärgsete kodanike perekonnaliikmetele	39	39	46
Neile, kellel on teeneid Eesti riigi ees	-**	26	34
Kõigi Eesti kodanike perekonnaliikmetele	28	25	23
Pensionäridele	17	14	-
Kõigile noortele 16. eluaasta täitumisel	8	7	6
Alalise elamisloa omanikele	7	5	4
Mitte kellelegi	18	10	8
Vastajaid kokku	633	667	992

* Kuna iga respondent võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

** „-“ tähendab, et seda kategooriat vastaval aastal ei olnud loetellu kaasatud

2008. aasta ankeedis olid vastajatele ette antud kokku 8 gruppi, kellele lihtsustatud korras kodakondsuse andmise võimalikkuse kohta hinnangut küsiti. Erinevalt 2005. aasta küsitlusest oli üheks väljapakutud grupiks ka kõik Eestis sündivad lapsed, sõltumata nende vanemate kodakondsusest (neile kodakondsuse lihtsustatud korras andmisega olid nõus 22% eestlastest vastajatest). Pensionäride kategooria asemel küsiti sel korral suhtumist kodakondsuse andmise inimestele, kellel on vanuse tõttu raskusi keeleeksami sooritamiseks. Neile nõustuks kodakondsuse andmisel mõõndusi tegema 17% eestlastest.

Aastate lõikes on kõige enam muutunud suhtumine Eestis sündinute kodakondsusesse kaasamise küsimuses. Aastal 2008 toetas 46% vastanutest selle grupi kodanikuks saamist, mis

on mõnevõrra langenud võrreldes 2005 aasta tulemustega kuid on siiski kõrgem võrreldes 2000 aastaga. Samas suur osa eestlastest (46%) toetab aastal 2008 ka sünnijärgsete Eesti kodanike perekonnaliikmetele kodakondsuse lihtsustatud korras andmist.

Küsimuses lihtsustatud korras kodakondsuse andmise kohta oli respondentidel võimalik valida mitu gruppi. Küsitlusandmete põhjal on seega võimalik vastajaid grupeerida vastavalt sellele, kui mitme kriteeriumi alusel ollakse nõus lihtsustatud korras kodakondsuse andmisega. Välja joonistused järgmised tüübid: 30% vastajatest on nõus ühe kriteeriumi alusel kodakondsust lihtsustatud korras andma; 27% kahe kriteeriumi ja 17% kolme kriteeriumi alusel. 4-7 kriteeriumi alusel on nõus mõõndusi kodakondsuse saamise tingimustes tegema kokku 14% vastajatest. 8% eestlastest ei teeks aga järeleandmisi kodakondsuse tingimustes mitte kellelegi ja 4% vastajatest ei osanud seisukohta selles küsimuses võtta.

Välistavad hoiakud kodakondsuse andmise osas on aastate jooksul nõrgenenud, kui 2000. aastal polnud 18% eestlastest nõus kellelegi lihtsustatud korras kodakondsuse andmisega, siis aastal 2008 vaid 8%. Oluliselt ei ole aga muutunud vastajate jaotused kriteeriumide arvu alusel moodustatud tüüpide lõikes. Võrreldes 2005. aasta monitooringu tulemustega on mõnevõrra enam neid, kes sooviksid kodakondsust laiendada lihtsustatud korra sisseviimise läbi kolme või enama loetletud mittekodanike grupi puhul (vastavalt 26% aastal 2005 ja 31% aastal 2008).

Vastaja sugu, vanus ega haridustase ei ole statistiliselt seotud suhtumisega kodakondsuse andmise korda, küll aga mängivad rolli piirkond, kust inimene pärit on ja tema hinnangud oma ühiskondlikule positsioonile. Nimelt on neid, kes mitte kellelegi kodakondsuse saamist lihtsamaks muuta ei soovi, mõnevõrra rohkem eestlaste seas Tallinnas (17%) võrreldes mujal Eestis elavate eestlastega (8%). Samuti on välistavate hoiakutega vastajaid enam nende eestlaste ees, kes hindavad oma ühiskondlikku positsiooni madalaks. 19% vastajatest, kes paigutas end 1-3 astmel asuvale positsioonile, ei soovi kodakondsuse saamise korda lihtsustada ühegi ette antud kriteeriumi alusel. Enda ühiskondlikku positsiooni kõrgemalt hindavad eestlased on enam avatud suhtumisega mittekodanike osas; end 4-6 astmele paigutanud vastajatest 7% ja 7-10 astmel paiknevatest 5% ei soovi.

4. Kokkuvõtteks

1) **Trendid kodakondsuseelistustes määratlemata kodakondsusega vastajate seas alates 2000-st aastast:**

1.1 Eesti kodakondsuse atraktiivsuse langus määratlemata kodakondsusega isikute seas: 2000-2008 perioodi integratsiooni monitooringu tulemuste analüüsi põhjal on täheldatavad märkimisväärsed muutused kodakondsuseta isikute seas soovitava kodakondsuse eelistuste osas. Kui alates 2000-st aastast on märgata Eesti kodakondsuse eelistatuse kasvutrendi, saavutades kõrgeima taseme aastal 2005, mil 101-st kodakondsuseta vastajast soovis endale Eesti kodakondsust 74%, siis 2008 aasta tulemused näitavad, et määratlemata kodakondsusega vastajatest soovis endale Eesti kodakondsust vaid 51%, mis on vaadeldud perioodi (2000-2008) madalaim näitaja.

1.2 Kodakondsuseta isikute soovimatus oma staatust muuta: analüüsitava perioodi alguses avaldub selgelt kodakondsusetuse staatuse säilitamise soovi osas langustrend: kui aastal 2000 16% kodakondsuseta vastajatest ei soovinudki endale kodakondsust, siis

aastaks 2005 oli nende, kes oma staatuse muutust ei soovinud, osakaal langenud 7-le %-le. 2008. aasta monitooringu tulemustel aga on taas tõusnud nende osakaal, kes endale ei soovigi kodakondsust, samale tasemele kui 2000 aastal ehk 16% määratlemata kodakondsusega vastajatest ei soovi oma staatust muuta.

1.3 Venemaa kodakondsuse kasvav populaarsus: kolmas tähelepanuväärne trend kodakondsuse eelistuste osas määratlemata kodakondsusega vastajate seas avaldub Venemaa kodakondsuse kasvavas populaarsuses. Kui aastatel 2000-2002 soovis endale Venemaa kodakondsust 5-6 % kodakondsuseta vastajatest, siis aastal 2005 11% ning 2008 juba 19%.

2) Põhjused, miks Eesti kodakondsust ei taotleta:

Venekeelsete vastajate hinnangud erinevad oluliselt eestlaste hinnangutest. Venekeelsete vastajate poolt peetakse peamisteks põhjusteks naturalisatsiooni tingimuste rangust ehk teisisõnu seda, et eesti keelt ei suudeta ära õppida ja et kodakondsuseksami tegemine on liiga keeruline. Kolmandana tuuakse välja see, et kodakondsuseksami tegemine on alandav. Järgmisena tõusevad esile nõu pragmaatilised tegurid, st kodakondsuseta isikute suurt arvu põhjendatakse vajaduse puudumisega Eesti kodakondsuse taotlemise järele. Üheks teguriks on ka juba mõne teise riigi kodakondsuse omamine, teisalt aga ei takista kodakondsusetus määratlemata kodakondsusega vastajate hinnangul Eestis elamist, vaid vastupidi kergendab reisimist Ida suunal. Venekeelsete vastajate poolt peetakse kõige vähem olulisteks põhjusteks Eesti kodakondsuse mitte väärtustamist ja Eestiga emotsionaalse sideme puudumist.

Eestlased toovad esimese põhjusena esile asjaolu, et eesti keelt ei suudeta ära õppida ning teisena seda, et kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist. Kuid erinevalt venekeelsetest vastajatest arvavad eestlased oluliselt enam seda, et Eesti kodakondsuse mitte taotlemise põhjuseks on seotuse mitte tundmine Eestiga ja Eesti kodakondsuse madal väärtustamine.

3) Suhtumine kodakondsuspoliitikasse

Võrreldes 2005. aastaga on venekeelse elanikkonna seas suhtumine kodakondsuspoliitikasse muutunud veelgi kriitilisemaks, kusjuures mittekodanikud on kriitilisemad kui Eesti kodanikest venekeelsed vastajad ja Venemaa kodanikest vastajad on omakorda kriitilisemad kui määratlemata kodakondsusega vastajad. Eestlaste suhtumine kodakondsuspoliitikasse võrreldes 2005. aastaga oluliselt muutunud ei ole, endiselt peab enamuse kodakondsuspoliitikat normaalseks (65% võrreldes 61%-ga aastal 2005), kuid liiga leebeks kodakondsuspoliitikat pidajate osakaal on võrreldes 1994 aastaga langenud 36%-lt 15-le %-le ja seda kodakondsuspoliitika rahvusvahelistele nõuetele vastavusega nõustujate osakaalu suurenemise arvelt (aastal 1994 pidas kodakondsuspoliitikat normaalseks 47% eestlastest).

4) Eestlaste suhtumine kodanikkonna laiendamisse

Samal ajal kui Eesti kodakondsuse taotlemise soov mittekodanike seas näitab languse trendi ei ole eestlaste avatus lihtsustatud korras kodakondsuse andmisele võrreldes 2005 aastaga oluliselt muutunud. Välistavad hoiakud kodakondsuse andmise osas on 14 aasta jooksul nõrgenenud, kui 2000. aastal 18% eestlastest polnud nõus kellelegi lihtsustatud korras kodakondsuse andmisega, siis aastal 2008 oli sama meelt vaid 8% eestlastest. Võrreldes 2005 aastaga suhtumises olulisi erinevusi ei avaldu.

Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid

Marju Lauristin

Olukorras, kus viiendik Eesti kodanikkonnast, kellel põhiseaduse järgi on õigus koos eestlastega teostada kõrgemat võimu Eesti riigis, kuulub venekeelse elanikkonna hulka, on aeg küsida, kas Eesti kodakondsus, mida liberaalse demokraatia põhimõtete järgi tuleks käsitleda kui üksikisikut ja riiki ühendavat lepingulist suhet, võiks olla see jõud, mis rahvustevahelise barjääri ületamise ja ühise 'Eesti riigirahva' ehk natsiooni kujunemise võimalikuks teeb?

Kui vaadelda, millised on olulisimad erinevused Eesti kodanike ja venekeelse elanikkonna ülejäänud poole vahel, torkavad silma noorte ja haritumate suurem osakaal Eesti kodakondsust omavate mitte-eestlaste seas ning nende parem eesti- ja võõrkeele oskus (vt tabel 1).

Tabel 1. Erineva kodakondsusega venekeelsete vastajate iseloomustus

		Venekeelsed vastajad kodakondsuse järgi			
		Kokku	Eesti kodanik	Venemaa	Kodakondsuseta
		Col %	Col %	Col %	Col %
Vanus	Noored (alla 30)	26	37	7	22
	Keskealised (30-49)	37	38	25	48
	Vanemad (üle 50)	37	25	67	31
Haridus	Põhiharidus ja vähem	29	27	34	32
	Keskharidus	54	51	53	60
	Kõrgharidus	16	22	13	9
Sugu	Mees	47	46	52	47
	Naine	53	54	48	53
Eesti keele oskus	Üldse ei oska	19	10	42	17
	Veidike oskab	49	34	53	75
	Oskab hästi	32	57	5	8
Inglise keel	Üldse ei oska	47	31	72	56
	Veidi oskab	38	45	23	40
	Oskab hästi	15	24	5	4
Eestis sündinud		56	75	18	58
Vanemad Eestis sündinud		29	59	10	28
Kihnikuuluvus	Alla keskmise (1-4)	43	35	55	49
	Keskmine (5-6)	44	45	38	43
	Üle keskmise (7-10)	13	20	7	8

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

Kodakondsuse omamine, mida formaalselt on käsitletud kui ainult poliitilist institutsiooni, millest sõltub vaid valimisõigus ning võimalus kitsalt piiritletud riigiametites töötada, on tegelikkuses kujunenud üheks kõige olulisemaks mitte-

eestlaste sisemist eristumist peegeldavaks kategooriaks, mis avaldub nii sotsiaalsetes suhetes kui ka tööturul. Ka Monitooring 2008 näitas, et mitte-eestlastest Eesti kodanike majanduslikud võimalused ja käitumine tööturul erineb oluliselt oma rahvuskaaslastest. Selgub näiteks, et mitte-eestlastest kodanikud ei erine oma konkurentsivõimelt eestlastest, olles mõnes punktis veidi edukamadki: nende seas on eestlastega võrdsel määral ettevõtjaid ja juhte, nad on valmis täitma kõrgeid keeleoskuskõudeid, nad on kindlad oma võimes leida tööd nii Eestis kui välismaal, nende palgaootus on kõrgem eestlaste keskmisest (vt tabel 2).

Tabel 2 Erineva rahvuse ja kodakondsusega inimeste seisund tööturul

		Kodakondsussuhe			
		Eesti kodanik, eestlane	Eesti kodanik, teine rahvus	Kodakondsuseta	Vene kodanik
Mis on Teie põhitegevus?	Töötaja	58	56	58	47
	Ettevõtja	7	8	5	1
	Õppur	13	19	8	3
	Mittetöötav	21	18	29	50
Kellena Te praegu töötate? Millist tööd teete?	Tööline	37	36	56	58
	Teenindaja, kontoritöötaja	28	25	27	28
	Spetsialist, juht	36	39	17	14
Kui Te otsiksite tööd, kas nõustuksite sellise tööga, mis eeldab ...Teie haridustasemest madalamat haridustaset?	Jah	55	50	69	62
	Ei	45	50	31	38
... head teiste keelte oskust peale emakeele?	Jah	35	37	11	9
	Ei	65	63	89	91
Kui Te otsiksite tööd, millist palka Te küsiksite?	Kuni 2 alampalka	16	13	22	30
	2-4 alampalka	60	50	48	46
	Üle 4 alampalka	19	32	25	16
Kui Te otsiksite tööd, kas arvate, et leiaksite töökoha ...	Eestis				
	Kindlasti jah	42	36	23	19
	Tõenäoliselt jah	40	46	54	35
	Tõenäoliselt mitte	10	11	12	23
	Kindlasti mitte	4	3	3	17
	Raske öelda	5	5	8	6
	välismaal				
	Kindlasti jah	14	17	15	11
	Tõenäoliselt jah	33	45	38	26
	Tõenäoliselt mitte	20	16	17	29
Kindlasti mitte	21	8	15	22	
Raske öelda	11	14	16	13	

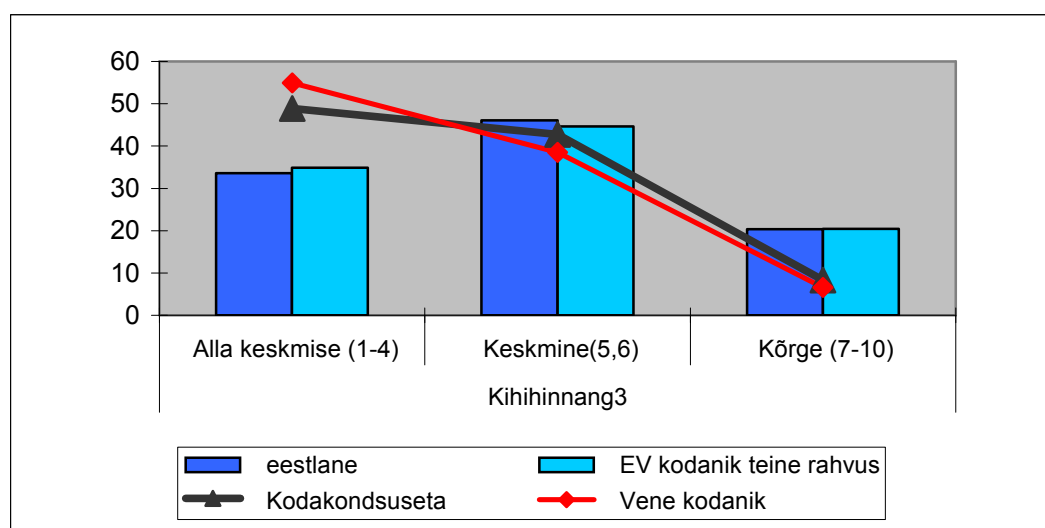
Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

Eesti kodanikkonna kasv venekeelse elanikkonna seas on nähtus, mida oleks uuringute andmetest lähtudes vaele siduda ainult poliitilise valiku tegemisega Eesti riigi kasuks. Nagu ülalpool nägime, on Eesti kodakondsus seotud venekeelse elanikkonna sotsiaalmajandusliku kihistumisega, erinevate karjäärivõimalustega ja

valikutega tööturul. Kuid selle taga on hoopis laiem nähtuste ring: toimetulekuvõime muutustega, edukus kohanemisel uue sotsiaalse keskkonnaga, kõrgem enesehinnang ning suurem ambitsioonikus. Võime väita, et Eesti kodakondsuse omandamine on suurel määral omalaadne 'sotsiaalne investering', oma sotsiaalse kapitali suurendamisele suunatud käitumisstrateegia. Seetõttu on Eesti kodakondsuse omandamine seotud mitte ainult ja isegi mitte niivõrd poliitiliste, kui sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste ja väärtustega. Sellisena on Eesti kodakondsuse omandamisel olulisel kohal sotsiaalsed motivaatorid: ümbruskonna hoiakud, tunnustus, usaldus.

1. Sotsiaalne enesehinnang ja ühiskondlikud hoiakud

Võrreldes erineva kodakondsusega vastanute kihihinnanguid, on nähtav kodakondsuse seos sotsiaalse staatusega: kõige madalamalt hindavad oma kihtikuuluvuste Venemaa kodanikud, nendega sarnaselt on suur end alamkihtidesse määratlejate osakaal nn hallipassimeeste/naiste hulgas. Seevastu Eesti kodakondsusega muulaste enesepositsioneerimine on väga sarnane eestlaste omale ning nende seas on end keskmisest kõrgemale ühiskondlikule redelipulgale asetanute osakaal tunduvalt kõrgem kui mittekodanikel (vt joonis 1).

Joonis 1. Eestlaste ja teistest rahvustest Eesti kodanike kihihinnangu võrdlus mittekodanikega (vastava kihihinnangu andnute % kodakondsusrühmast).

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Samuti, nagu eespool on sotsiaalmajanduslikke võimalusi ja rahulolu analüüsid näidanud Trumm ja Kasearu, **iseloomustab kodanikke tunduvalt suurem sotsiaalne enesekindlus**: nad vaatavad optimistlikumalt tulevikku, ei tunne end ühiskonnas alaväärsena ning on valmis oma huve kaitsma, samas kui mittekodanike seas valitsevad pigem tõrjutus, alaväärsus ja passiivsus. Võrreldes eestlaste ning erineva kodakondsusega teiste rahvuste esindajate hinnanguid oma pädevusele ja mõjukusele ühiskonnas kaasa rääkimisel, on eestlaste ja teistest rahvustest Eesti kodanike veendumus oma pädevuses ja mõjukuses väga sarnane ning suhteliselt positiivsem, võrreldes kodakondsuseta inimeste ja Vene kodanike täiesti negatiivsete hoiakutega (vt tabel 3).

Tabel 3. Erinevast rahvusest ja erineva kodakondsusega vastajate hinnangud oma ühiskondlikule mõjukusele ja pädevusele

	Eesti keeles vastajad	Kokku	Vene keeles vastajad		Kodakondsuseta
			Eesti kodanikud	Vene kodanikud	
Nõustub, et asjade käik riigis sõltub rahvast, st ka temast	42	25	33	19	11
Arwab. et suudab mõjutada ühiskonda	38	24	29	17	16
Arwab, et suudab kaitsta oma huve	80	51	62	37	44
Arwab, et on poliitikas piisavalt pädev	28	26	31	21	17

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

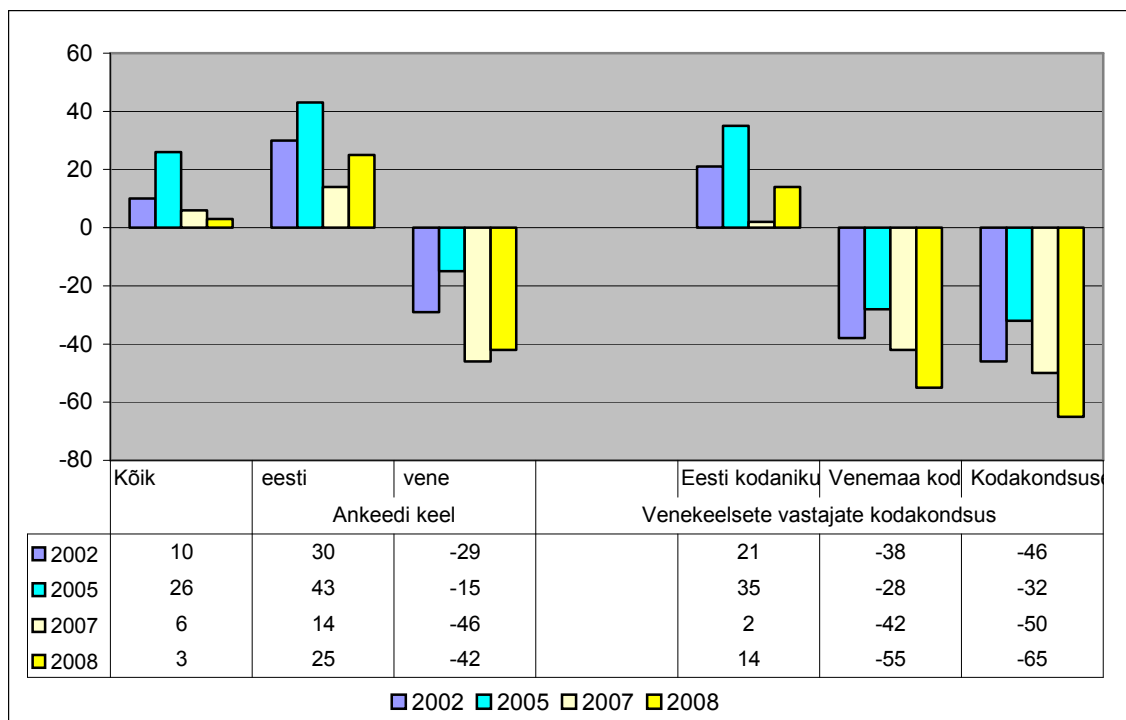
Lähtuvalt nende kõrgemast sotsiaalsest enesehinnangust, on ootuspärane ka mitte-eestlastest kodanike suurem optimism ja positiivsem hoiak Eesti ühiskonnas toimuvate muutuste suhtes, võrreldes mittekodanikega :

Tabel 4: Erinevast rahvusest ja erineva kodakondsusega vastajate hinnangud Eestis toimuvatele muutustele ja tulevikuarengutele (% rühmast)

	Eestikeelsed vastajad	Kokku	Venekeelsed vastajad		Kodakondsuseta
			Eesti kodanikud	Venemaa kodanikud	
Hindab muutusi positiivselt	62	29	39	22	18
Usub, et elu Eestis liigub paremuse poole	39	17	21	12	14
Vaatab lootustega tulevikku	80	71	80	57	64

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

Vaadeldes seda, kuidas on aastatel 2002-2008 muutunud eestlaste ning mitte-eestlaste erineva kodakondsus-staatusega rühmade seas Eesti ühiskondlikule arengule antud positiivsete ja negatiivsete hinnangute saldo, on selgesti näha diferentseerumine kodanike ja mittekodanike hinnangutes: kodanike seas on sarnaselt eestlastega hinnangute saldo jätkuvalt positiivne (tagasilöögiga 2007. aastal), samas kui mittekodanike seas on domineerinud negatiivne suhtumine. Pärast 2007. aasta aprillikriisi, mis muutis kõigi rühmade hinnanguid pessimistlikumaks, on nii eestlaste kui ka venekeelse taustaga Eesti kodanike seas ühiskondlike hinnangute positiivne saldo 2008. aastal taas suurenenud, seevastu mittekodanike hulgas on pessimism veelgi süvenenud (vt joonis 2).

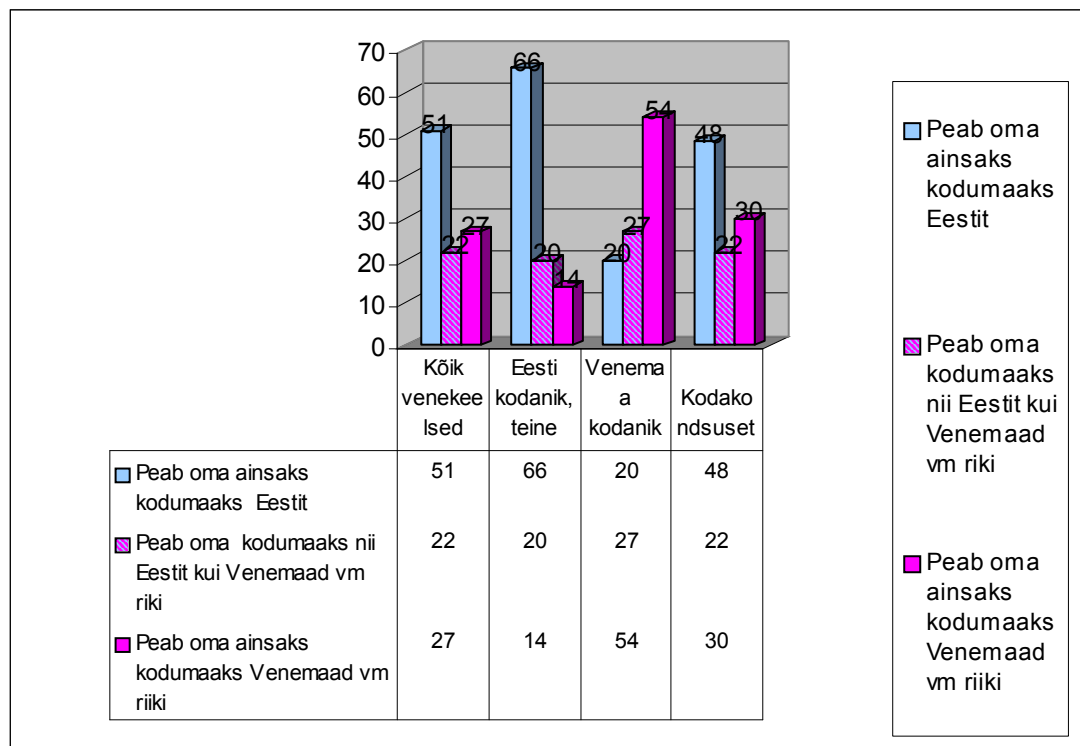
Allikad: 2002: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2005: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2007: Rahvusvahelised & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõjuri kriisi', Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsioonimonitoring
 Joonis 2. Positiivselt ja kas negatiivselt või ambivalentset muutus hindavate vastajate osakaalu saldo eesti- ja venekeelsete vastajate ning erineva kodakondusega venekeelsete vastajate seas (%) 2002-2008

2. Kodanike ja mittekodanike emotsionaalne seotus Eestiga

Palju vaidlusi on eestlaste seas tekitanud küsimus, kuivõrd üldse on venekeelsed Eesti kodanikud end sisuliselt Eestiga sidunud, kas nad tunnetavad mittekodanikega võrreldes rohkem, et Eesti ja mitte Venemaa on nende tõeline kodumaa. Mõningase aimu sellest annavad venekeelsete vastajate vastused küsimusele: 'Milline riik on Teie kodumaa?' (vt joonis 3). Selgus, et Eestit peavad oma ainukeseks kodumaaks mitte üksnes kaks kolmandikku teistest rahvustest Eesti kodanikke, vaid ka ligilähedaselt pooled kodakondsuseta muulastest. Keskeltläbi veerand muulastest peab aga oma ainsaks kodumaaks Venemaad, sealhulgas ka 14% neist, kellel on Eesti kodakondsus: nende ca kolmekümne tuhande kodaniku jaoks on Eesti pass taskus on ilmselt tõesti ainult reisidokument. Ootuspäraselt on üle poolte Venemaa kodanikest kõhklemata nimetanud Venemaad oma ainsa kodumaana. Kuid isegi Vene kodanike seas on viiendiku jaoks siiski Eesti nende ainuke kodumaa (võib oletada, et Vene kodakondsus on neile pigem ärilise kui identiteeti mõjutava tähendusega). Seega võib tõdeda, et Eesti umbes neljasajast tuhandest vene rahvusest püsielanikust on sõna täielikus mõttes 'eestivenelased', st end Eestiga kui oma ainsa kodumaaga täielikult samastunud ainult pooled. Nii öelda jagatud kodumaatunne, nii Eesti kui muu riigi tunnetamine kodumaana (Kymlicka järgi võiksime seda nimetada 'mitmekultuuriliseks kodanikutundeks', vt Kymlicka 1995: 178) on omane veerandile

Eestis elavatest muulastest, sealhulgas ka viiendikule Eesti kodakondsust omavatest mitte-eestlastest.

Kuid eriti mõtlemapanev fakt, et ligi veerand, ehk sada kümme tuhat Eestis elavat venelast, ei tunneta Eestit üldse oma kodumaana, vaid on oma hinges ainult Venemaaga seotud.

Joonis 3. Milline riik on kodumaa? (% vastjarühmast)

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Muidugi ei näita ainult ühe riigi oma kodumaaks tunnistamine veel kuigi sügavalt inimese emotsionaalset seotust selle maaga. Allpool esitame võrdlevalt eestlaste, Eesti kodanike, kodakondsuseta isikute ning Venemaa kodanike Eestisse suhtumist peegeldavad andmed, millest tulenevalt võime väita, et Eesti kodakondsuse omandanud inimesed tunnevad tunduvalt tugevamat psühholoogilist seotust Eesti riigiga kui mittekodanikud. Samas on oluline märgata, et ka teatud osa mittekodanikest ning Venemaa kodanikest väljendab küllalt tugevat emotsionaalset ja kognitiivset seost Eestiga. Siin näeme tõepoolest kodanike ja mittekodanike suurima eristajana kodanike poliitilist kuuluvustunnet: enda tajumist osana Eesti rahvast, kellele kuulub Põhiseaduse järgi kõrgeima võimu teostamise õigus (vt tabel 5).

Tabel 5. Erineva rahvuse ja kodakondsusega vastajate hoiakud Eesti suhtes

	Eestlane	EV kodanik, teine rahvus	Kodakondsuseta	Vene kodanik
Eesti kõige kodusem maailmas	92	75	67	65
Uhke tunne Eesti lippu nähes	94	48	32	20
Hästi informeeritud Eestis toimuvast	87	76	66	67
Tunneb end osana Eesti rahvast	92	67	33	42

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Nagu näitab 2008. ja 2007. aasta küsitlustulemuste võrdlus, on aga just see kuuluvustunne väga haavatav. Väga murettekitav on viimase aasta jooksul toimunud suur langus end põhiseaduslikus mõttes Eesti rahva liikmena, so riigivõimu kandajana tundmises: isegi eestlaste seas on see vähenenud 2007. aastaga võrreldes 7 protsendipunkti võrra, venekeelses elanikkonnas aga tervenisti 16 protsendipunkti võrra, seejuures venekeelsete Eesti kodanike seas on see kukkunud 80 protsendilt 67 peale (vt tabel 6).

Tabel 6. Vastused küsimusele: Kas tunnete end Eesti rahva liikmena Põhiseaduse mõttes?

		Eestlased	Kõik	Venekeelsed vastajad		Kodakon dsuset
				Eesti kodanikud	Vene kodanikud	
Jah	2005	99	74	-	-	-
	2007	99	68	80	54	59
	2008	92	52	67	42	34
Ei	2005	0	22	-	-	-
	2007	0	17	9	26	24
	2008	4	31	20	38	42
Ei oska öelda	2005	1	4	-	-	-
	2007	1	12	11	20	17
	2008	4	17	13	9	24

Allikad EIA 2007, Allikad: 2002: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi', Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsioonimonitoring

Venekeelse elanikkonna 2005. aastaga võrreldes tugevasti nõrgenenud osalemistunne Eesti riigi elus on seotud usalduse vähenemisega Eesti riigi vastu pärast 2007. aasta aprillikriisi ning teravnenud suhetega Eesti ja Venemaa vahel.

3. Osalus ja usaldus

Oluliseks teguriks, mis suurendab inimeste seotust ja kuuluvustunnet ühiskonnas, on osalus kodanikuühiskonnas ja avalikus elus. Senised uuringud on näidanud ühelt poolt kodanikuühiskonna suhteliselt loidu arengut Eestis üldiselt, tuues samas esile, et mitte-eestlaste osalus mitmesugustes võrgustikes, organisatsioonides ja üritustes on veelgi madalam kui eestlastel. Siiski on viimastel aastatel olnud märgata nii kodanikuaktiivsuse tõusu kui mitmekesiste avalike ürituste rohust, millest osavõtt on haaranud suuri publikuhulki. Kuivõrd on see suutnud kaasa haarata venekeelse elanikkonna erinevaid rühmi? Ülevaate sellest annab alljärgnev tabel 7.

Tabel 7. Erineva rahvuse ja kodakondsusega vastajate osalusaktiivsus

		Eestlased	EV koda- kondsusega teine rahvus	Kodakond suseta	Vene kodanik	Kõik vastajad
Osalemine kodanikeühendustes	Ei osale	17	10	10	9	15
	Osaleb ühes	47	59	59	70	52
	Osaleb mitmes	36	31	30	21	34
Osalemine organisatsioonide üritustel	Ei ole osalenud	69	77	83	90	73
	Osalenud ühes	22	17	15	8	19
	Osalenud mitmetes	9	7	3	2	8
Osalemine massiüritustel	Ei ole osalenud	22	52	73	73	35
	Osalenud ühel	28	27	12	21	26
	Osalenud mitmetel	50	21	15	7	39

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Selgub, et osavõtt kodanikeühendustest ei ole väga erinev, välja arvatud Venemaa kodanike puhul, kes juba oma keskmisest kõrgema vanuse tõttu, aga ka vähese keeleoskuse ja üldise suurema passiivsuse tõttu on elust rohkem eemale jäänud. Samas osalevad teistest rahvustest inimesed mitmesugustel avalikel üritustel, sh spordi ja kultuuri massiüritustel eestlasest tunduvalt vähem. Ilmselt on siin üheks, kuid kindlasti mitte ainsaks põhjuseks venekeelse info vähesus. Teise olulise tegurina on väiksema üritustest osavõtu taga eestlaste ja venekeelse elanikkonna üldisem sotsiaalsete võrgustike üksteisest eraldatus, vähesed kontaktid väljaspool tarbe- ja töösfääri. Suurim on osavõtt majauhistutest, mis moodustabki lõviosa nii eestlaste kui mitte-eestlaste kontaktidest kodanikeühendustega. Teistest rahvustest Eesti kodanike osalemisaktiivsus on ainult veidi suurem oma kodakondsuseta rahvuskaaslastest.

Küllalt erinev on eestlaste ja venekeelse elanikkonna hinnang valimistele kui võimalusele end ühiskonnas teostada (vt tabel 8). Riigikogu valimiste puhul oli teistest rahvustest Eesti kodanike valimisaktiivsus nende endi hinnangu kohaselt

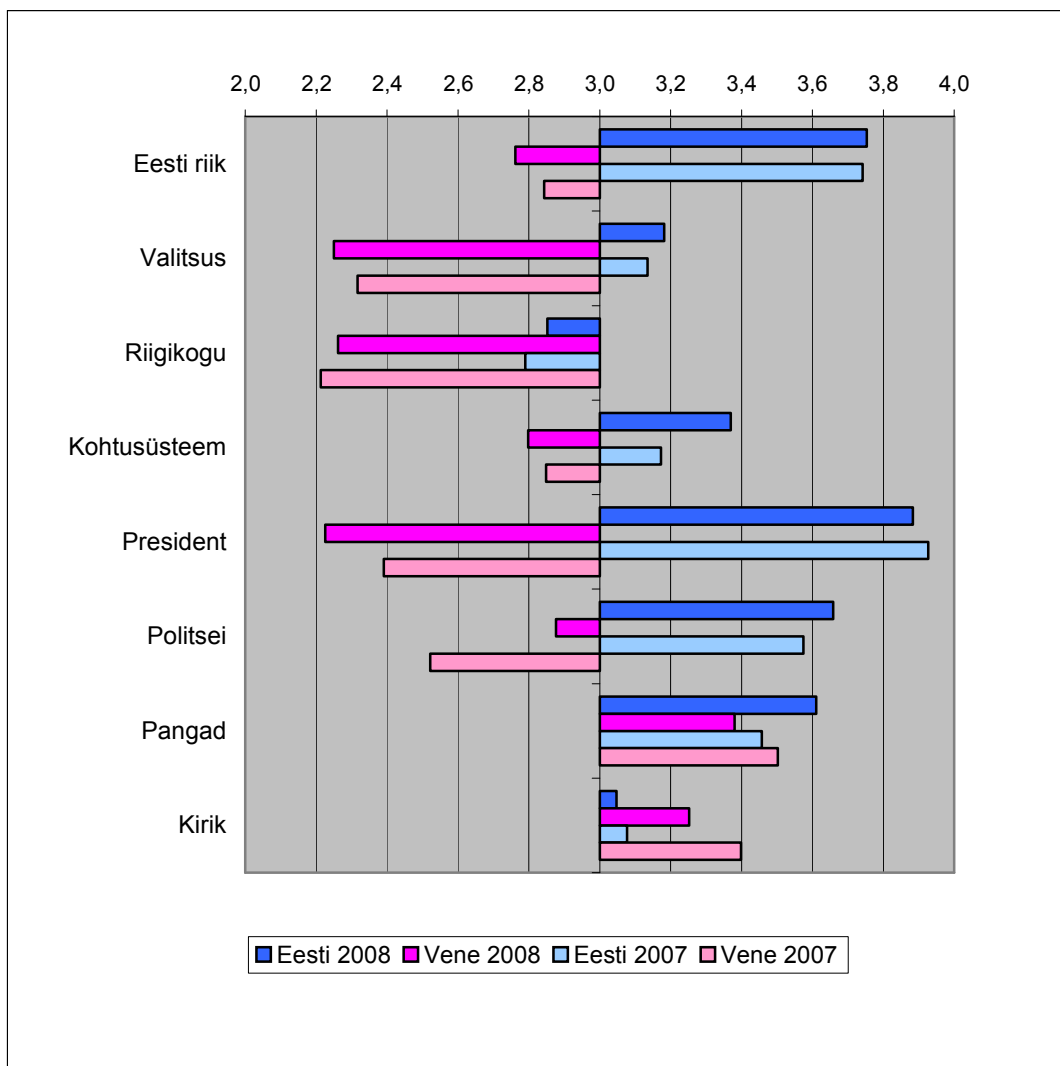
tunduvalt madalam kui eestlastel. Kohalikel valimistel, kus põhimõtteliselt saavad kõik alalised elanikud osaleda, olid mitte-eestlastest kodanikud tunduvalt aktiivsemad kui mittekodanikud. Seejuures on märkimisväärne Venemaa kodanike peaaegu kaks korda suurem valimisaktiivsus kohalikel valimistel, võrreldes nn halli passiga elanikega.

Tabel 8. Erineva rahvuse ja kodakondsusega vastajate osavõtt valimistest

	Eestikeelsed vastajad	Venekeelsed vastajad		
		Eesti kodakondsusega	Kodakondsuseta	Venemaa kodanikud
Osalet 2005. a kohalikel valimistel	65	56	23	41
Osalet 2007. a Riigikogu valimistel	70	58	1	2

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Madal valimisaktiivsus on osalt kindlasti seletatav mitte-eestlaste oluliselt väiksema usaldusega Eesti riigi ja selle institutsioonide vastu, mis on ka Eesti kodakondsusega inimeste seas suhteliselt madal. Üldist usaldust Eesti riigi kui sellise vastu, sõltumata konkreetse valitsuse hindamisest, võib pidada oluliseks poliitilise integratsiooni indikaatoriks. Nimetatud näitajat oleme eraldi usaldusest valitsusasutuste vastu fikseerinud nii 2007. kui 2008. aastal. Nii 2007 juunis kui aasta hiljem väljendas tugevat usaldust Eesti riigi vastu 62% eestlasi ja 23% teisest rahvusest vastajaid, samas kui valitsuse vastu tundis täit usaldust umbes kaks korda väiksem osa nii eestlastest ja kui venekeelsetest vastajatest. Jooniselt 5 on näha erinevused eestlaste ja venekeelsete vastajate usalduses nii riigi, võimuinstitutsioonide kui ka mittepoliitilise võimu kesksete institutsioonide – pankade ja kiriku vastu. Nagu näeme, on eestlaste silmis kõigi võimuinstitutsioonide usaldusväärsus, välja arvatud rahva enda valitud Riigikogu, püsinud skaala positiivsel poolel. Nii eestlaste kui eriti venekeelse elanikkonna jaoks on riik üldiselt ning mittepoliitilised võimukeskused tunduvalt usaldusväärsemad (sealjuures on eestlastega võrreldes tunduvalt suurema usalduskrediidiga kirik) kui erakonnapoliitikaga seotud Riigikogu ja valitsus. Võimuorganitest usaldatakse enam õiguskaitseorganeid (on märkimisväärne, et aasta pärast aprillikriisi on politsei usaldamine venekeelse elanikkonna seas tõusnud) (vt joonis 4).

Joonis 4 Eestlaste ja venekeelse elanikkonna usaldus Eesti riigi ning institutsioonide vastu 2007 ja 2008 aastal (keskmised 5-pallisel hinnanguskaalal, 5= usaldan täielikult, 1= üldse ei usalda)

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Konkreetsetest institutsioonidest oli mitte-eestlaste usaldus suhteliselt kõrgem omavalitsuste ja ka politsei (!) vastu. Selleks, et võrrelda erinevate rahvarühmade üldist usaldusnivood, loendasime kõigile institutsioonidele antud positiivseid usaldushinnanguid ja koostasime selle alusel koondindeksi. Selle üldistatud näitaja alusel iseloomustab kõige madalam usaldusnivoo kodakondsuseta isikuid, mis ilmekalt tõendab nende sügavat võõrdumust Eesti riigist (vt tabel 9). Samas on tähelepanuväärne, et usaldus Eesti riigi ja valitsevate institutsioonide vastu on teistest rahvustest Eesti kodanikel sama madal kui mittekodanikel ja isegi veidi madalamal Venemaa kodanikest. See esmapilgus paradoksaalsena tunduv olukord võib olla seletatav vanemate inimeste, pensionäride suure osakaaluga Venemaa kodanike hulgas, kelle positiivsem suhtumine Eesti riiki võib olla seotud nende väiksemate ootustega ja samas sotsiaalse turvalisuse suhteliselt rahuldava olukorraga, võrreldes Venemaaga. Teisalt on just teisest rahvusest Eesti kodanike seas pärast 2007 aasta aprillikriisi tekitanud suurt pettumust valitsuse usaldamatu ja tõrjuv suhtumine nende

kaasamise (vt Belobrovstev 2008, Ivanov 2008). Selle usaldamatuse barjääri ületamine on integratsioonipoliitika võtmeküsimus.

Tabel 9. Usaldus riiklike institutsioonide vastu sõltuvalt rahvusest ja kodakondsusest (Eesti riigile ja valitsusinstitutionidele antud usaldushinnangute koondindeksi jaotumine vastajarühmas, %)

Usaldusindeksi väärtus	Teisest				Kõik vastajad
	Eestlane	Eesti kodanik	Kodakondsuseta	Vene kodanik	
Väheusaldav (0-1)	18	54	53	48	29
Teataval määral usaldav (2-4)	33	31	35	35	33
Küllatki usaldav (5-7)	31	9	7	10	24
Väga usaldav (8-9)	17	6	4	7	14

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Oluliseks demokraatliku osaluse kanaliks on osalemine mitmesugustes poliitilistes aktsioonides. Eesti elanike suhteline passiivsus teiste Euroopa riikide taustal on senini olnud üheks tõendiks osalusdemokraatia nõrkusest. 2008. aasta monitoringu andmed näitavad, et siin ei ole suurt erinevust eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, kusjuures teatud mitteformaalsete avaliku protesti iseloomuga aktsioonivormide puhul (nagu streigid, piketid ja meeleavaldused, samuti osalemine interneti foorumites) on mitte-eestlaste, sealhulgas mittekodanike osalusvalmidus isegi eestlasest natuke suurem (tabel 10).

Tabel 10. Erineva rahvuse ja kodakondsusega vastajate valmisolek osaleda poliitilistes aktsioonides

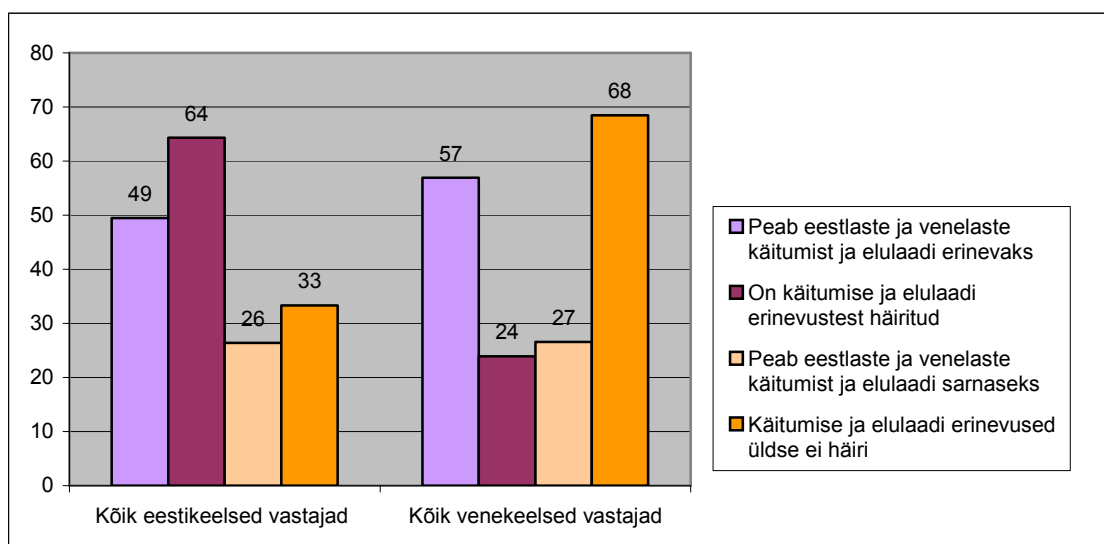
Peab oluliseks...	Eesti-keelsed vastajad	Venekeelsed vastajad		
		Eesti kodanikud	Kodakondsuseta	Venemaa kodanikud
...käia valimas	85	73	60	73
...osaleda streikides	24	28	33	33
...osaleda allkirjade kogumises (andmises) märgukirjadele	45	47	37	43
...osaleda meeleavaldustel (pikettides)	27	34	30	39
...osaleda internetifoorumites ja kirjutada internetikommentaare	19	27	24	20

Allikas: Integratsiooni monitoring 2008

Seega on venekeelsete vastajate, sh Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste suurem valmisolek protestiaktsioonidest osa võtta kaudseks tõendiks nende seas levinud sotsiaalse tõrjutuse meeleolu kohta, millest kõnelevad ka Avo Trumm ja Kairi Kasearu, viidates venekeelse elanikkonna seas levinud rahulolematuse põhjustele (Trumm, Kasearu 2008). Seetõttu tekib küsimus, kuidas on venekeelse elanikkonna hoiakutes vastu peegeldunud eestlaste suhtumine nende kaasamise Eesti ühiskondlikke ellu?

4. Eestlaste hoiakud venekeelse elanikkonna kaasamise suhtes

2008. aasta monitooringu tulemused kinnitavad, et teistest rahvustest Eesti elanike, eriti Eesti kodanike seas on küllalt suur hulk neid inimesi, kes on Eesti ühiskonnas tugevalt juurdunud ja kellel on valmisolek ja soov aktiivsemalt osaleda Eesti elus. Samas põrkub see soov psühholoogilisele barjäärile eestlaste ja teiste rahvuste vahel, tekitades pideva rahulolematuse ja ebavõrdsuse tunde isegi neis, kelle objektiivne staatus ja edukus on võrreldavad eestlaste omaga. Senised uuringud on näidanud, et eestlastele on omane suhteliselt suur vastumeelsus teiste kultuuride esindajate sisselaskmise vastu oma elumaailma. Võrreldes küsitluse andmeid eestlaste ja venekeelse elanikkonna vastastikustest kultuurihoiakutest, selgub aga paradoksaalne tõsiasi: eestlased ei taju nii teravana erinevusi, kuid on neist rohkem häiritud, venekeelsed tajuvad küll erinevusi rohkem, kuid on nendest vähem häiritud. Kultuurilisi erinevusi aktsepteerib kaks kolmandikku venekeelsest elanikkonnast ja vaid kolmandik eestlastest (vt joonis 5).

Joonis 5. Eestlaste ja venekeelsete vastajate suhtumine teineteise kultuurilistesse erinevustesse

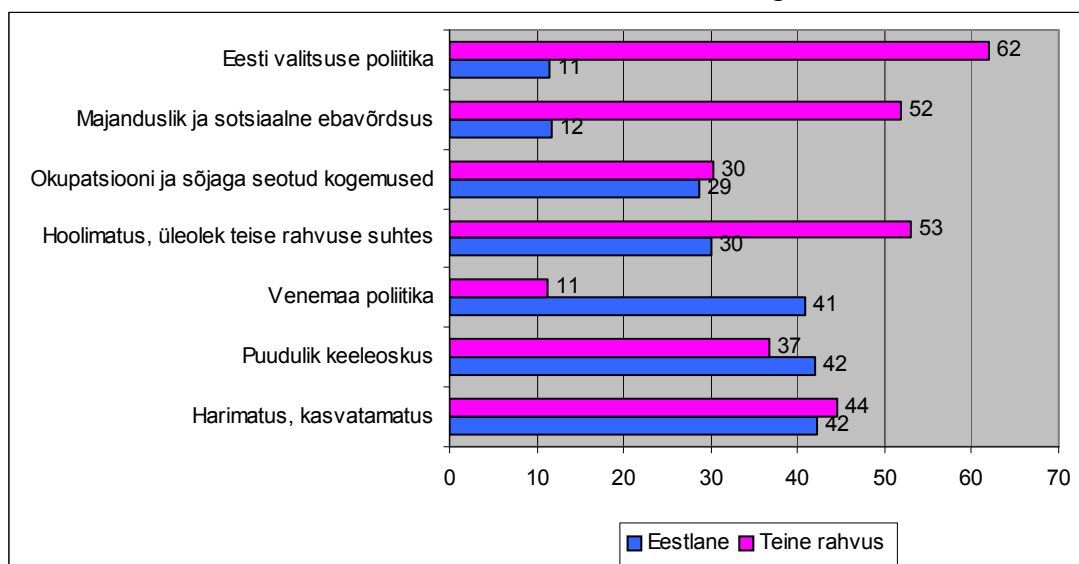
Allikas Integratsioonimonitooring 2008

Võrreldes 2008. aasta integratsioonimonitooringu andmete alusel eestlaste ja venekeelsete vastajate nägemust sellest, mis häirib suhteid rahvuste vahel, kujuneb pilt üsna kontrastseks (vt joonis 8). Eestlaste seas domineerivas hoiakus on kaks dominant: rahvusriiklik ja kultuuriline. Esimest kujundab eeskätt Venemaa poliitika tajumine ähvardava ja vaenulikuna. Teine dominant on kultuuriline, seotud põhiliselt eesti keele oskusega ja käitumiskultuuriga. Jüri Kruusvalli andmetel on häiritus venelaste madala keeleoskuse ja 'teistsuguse käitumise' pärast aastaid püsinud muutumatu suurusena (vt Kruusvall 1998, 2000, 2002). Ka kodakondsusteema seostub eestlaste poolt vaadatuna eeskätt allumisega kehtestatud reeglitele, st jällegi esmajoones keeleoskusega.

Riigikeel on selles käsitluses institutsioon, esiplaanil on normatiivne, mitte kommunikatiivne eesti keele õppimise ja kasutamise käsitlus. Venekeelsete vastajate

jaoks, kellest enamus soostub keeleoskuse ja kasvatuselise rolliga rahvussuhetes, tõusevad esiplaanile hoopis teised aspektid: sotsiaalmajanduslike võimaluste ebavõrdsus, eestlaste 'hoolimatus ja üleolek' ning Eesti valitsuse poliitika (vt joonis 6). Mis puutub okupatsiooni ja sõjaga seotud tõlgenduskonfliktile, mis tõusis eriti teravalt esile nn pronksõdurikriisis (vt Petersoo ja Tamm 2008) ning püsis pikka aega avaliku debatis keskmis, siis seda seavad väga häirivate konfliktitegurite hulka võrdsel määral vaid kolmandik nii eestlastest kui venekeelsetest vastajatest. Samas ei taju venekeelsed vastajad Venemaa riikliku poliitika mõju eestlaste hoiakutele, nii nagu ka eestlased ei taju sotsiaalmajanduslikku ebavõrdsust või Eesti valitsuse tegevust kriitilise tegurina rahvussuhete seisukohalt. Asümmeetria, mis iseloomustab eestlaste ja mitte-eestlaste arusaamasid, raskendab vastastikust mõistmist. Eestlasel on raske kujutleda Eestit siin elavate eestlaste kodumaana ja adekvaatselt tajuda nende vaadet Eesti ühiskonnale nii nendes punktides, kus see on eestlastele üsna sarnane (näiteks majanduse arengu ja turumajanduslike reformide hindamises) kui ka seal, kus see on tõepoolest väga erinev.

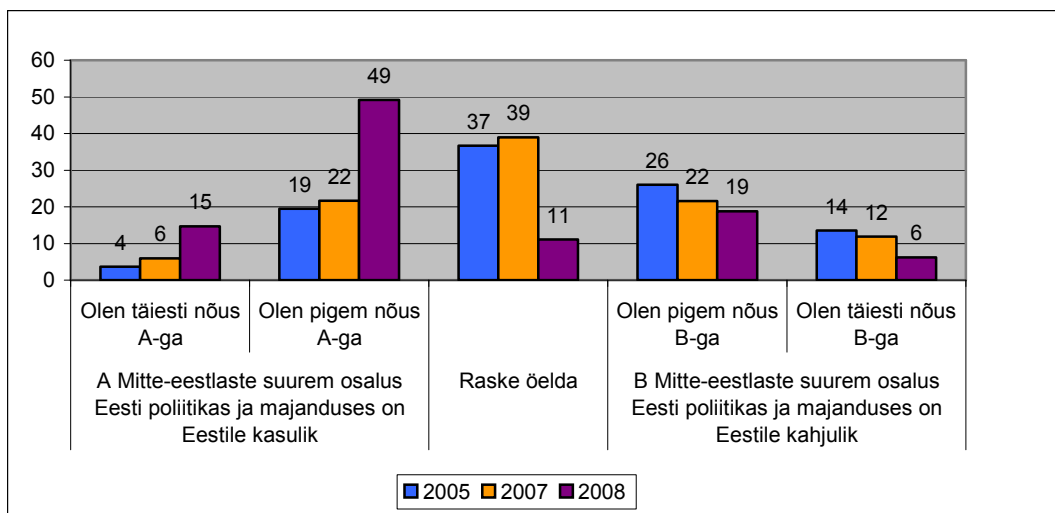
Eestlaste ja venekeelse elanikkonna elumaailmade erinevus, erinevad kujutlused asjade seostest, vastastikustest suhetest ja ühiskondlikest protsessidest muutuvad eriti ohtlikuks kriisiolukorras, raskendades üksteise positsioonidest aru saamist ning konfliktide demokraatlikku lahendamist võimaldavat dialoogi.

Joonis 6. Mis häirib rahvuste suhteid Eestis? (vastuste 'häirib väga' % eestlaste ja teistest rahvustest vastajate seas)

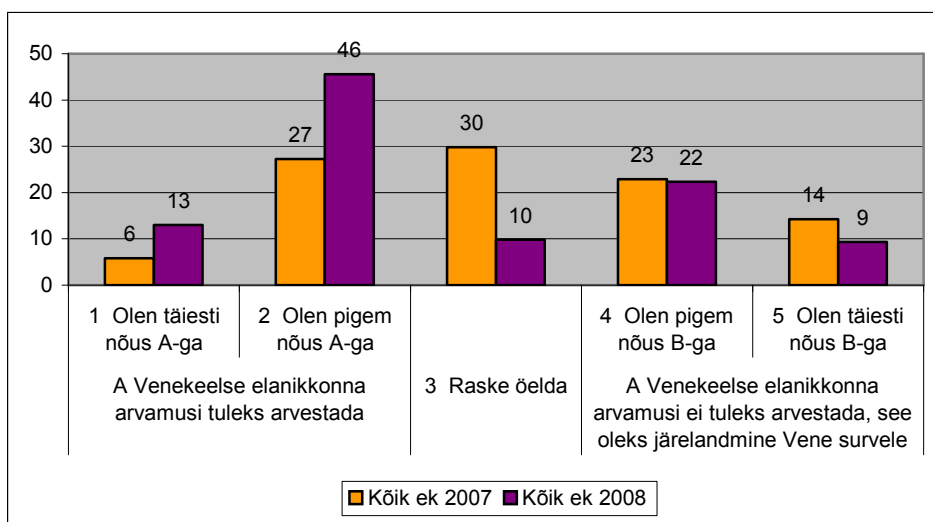
Allikas Integratsioonimonitoring 2008

Eesti senine vähemuspoliitika ongi olnud ambivalentne: retoorikas rõhutanud integratsiooni kui kahepoolset protsessi, praktikas jätkanud küllaltki tõrjuvat lähenemist seal, kus tegemist on võimu jagamise probleemidega, eri rahvusest kodanike võrdsuse tunnustamisega Eesti riiki puutuvates asjades. Teisest rahvusest kodanike suhtes ilmneb avalikust elust eemaletõrjumise tendents (vt Lauristin & Kallas 2008). 2008 aasta integratsioonimonitoringu andmed viitavad sellele tendentsi vähenemisele: võrreldes vahetult pärast 2007. aasta aprillikriisi toimunud küsitluse tulemustega näeme, nagu oleks toimunud lausa hüppeline tõus eestlaste valmisolekus kaasata teistest rahvustest inimesi Eesti majandusse ja ühiskondlikku ellu ning senisest rohkem arvestada venekeelse elanikkonna arvamusi (vt joonised 7 ja 8).

Joonis 7. Eestlaste suhtumise muutus mitte-estlaste kaasamise Eesti poliitikas ja majandusel

Allikad: 2005: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronksõduri kriisi', Rahvastikuminiistri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsiooni monitoring

Joonis 8. Eestlaste suhtumise muutus venekeelse elanikkonna arvamuse arvestamise vajadusse

Allikad: 2005: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronksõduri kriisi', Rahvastikuminiistri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsiooni monitoring

Ent toodud andmetest on näha, et muutus positiivsete hoiakute suunas on 2008. aasta küsitluse puhul toimunud eeskätt 2007. aastal rohkearvulise kõhklejate rühma vähenemise arvel, mis võiks osutada seisukohtade selginemisele eestikeelses meedias ja kultuuriavalikkuses intensiivselt toimunud diskussiooni mõjul, aga ka olla veidi muutunud küsitlusmetoodika peegeldus (nimelt oli 2007. aasta küsimustikus variant 'raske öelda' esitatud nõ keskmise positsioonina negatiivse ja positiivse hinnangu vahel, 2008. aastal aga ole see variant tõstetud skaalast väljapoole). Samas aga on tõrjuv hoiak teistest rahvustest kodanike proportsionaalse esindatuse suhtes riigivõimu organites ja majanduse juhtimises endiselt tugev (vt tabel 11), püsides aastaid muutumatuna (vrd Integratsioonimonitoringud 2002 ja 2005)

Tabel 11. Kui suur võiks olla mitte-eestlaste osa järgmistes institutsioonides, arvestades et üks viiendik Eesti kodanikest on teistest rahvustest?

	Riigikogus		Valitsuses		Riigiametnike hulgas		Riigiettevõtete nõukogudes	
	EK eestlane	EK teine rahvus	EK eestlane	EK teine rahvus	EK eestlane	EK teine rahvus	EK eestlane	EK teine rahvus
Ei pea sõltuma mitte-eestlaste osakaalust	24	25	23	28	27	31	27	36
Viiendik kuni kolmandik (20-33%)	10	59	6	57	12	52	10	48
10% või veelgi vähem	34	4	27	3	29	2	25	1
Ei peaks üldse olema	18	0	30	0	16	0	18	1
Raske öelda	14	12	14	12	16	14	19	14

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

Need andmed annavad taas kinnitust, et Eesti kodakondsuse saamine ei vähenda mitte-eestlaste ette kõrguvat barjääri avalikus teenistuses edasijõudmiseks. Just see on meie arvates üks põhilisi põhjuseid Eesti kodakondsuse väärtuse langemisele, mida ei saa korvata teavituskampaaniad, vaid ainult avaliku sektori personalitöö praktika muutmine vastavaks integratsiooni eesmärkidele. Nagu allpool näeme, on tegeliku sotsiaalmajandusliku võrdsuse ja ühiskonna elus võrdväärse osalemise saavutamine nende eesmärkide seas venekeelsete vastajate kõigis rühmades jätkuvalt esikohal.

5. Ootused integratsioonipoliitikale ja tendentsid lõimumisprotsessis.

Integratsioonimonitooringus selgitasime ka lõimumispoliitikale suunatud ootusi eestlaste ning venekeelse elanikkonna erinevate kategooriate seas. Allpool on esitatud integratsiooni eesmärkide väga oluliseks pidanute osakaal eestlaste, teistest rahvustest Eesti kodanike ja mittekodanike seas (tabel 12). Integratsiooneesmärkide järjestus tabelis vastab eestlaste nägemusele lõimumise soovitud tulemustest. Teises tulbas on antud samade eesmärkide koht venekeelsete vastajate pingereas. Tabelit analüüsid näeme tendentsi, mis on ilmnunud ka aasta tagasi tehtud uuringutes seoses uue integratsioonistrateegia ettevalmistustega: eestlaste jaoks on traditsiooniliselt esiplaanil keele ja kodakondsusega seotud aspektid, venekeelsele elanikkonnale aga on kõige olulisema tähtsusega sotsiaalmajanduslike võimaluste võrdsus, võrdne kohtlemine ja sallivus. Seejuures on mõlema rahvuse pingeridade eesotsas olevad eesmärgid teise poole silmis suhteliselt kõrvalised, mis muudab kummagi poole lõimumispoliitika eesmärkide saavutamise ilma teise poole seisukohti arvestamata ja kompromisse otsimata väheviljakaks. Põhjust, miks eestlaste jaoks kõige olulisemate eesmärkide saavutamisele suunatud riigi jõupingutused ei ole seni täit vilja kandnud, võib leida seletust ka teise poole prioriteetide väheses arvestamises. Heaks näiteks on siin võrdse kohtlemise seaduse käekäik, venekeelse elanikkonna informatsioonivajaduste rahuldatus ning jätkuvalt tõrjuv või ükskõikne suhtumine teistest rahvustest kaaskodanikesse, ehkki eeskuju efektiivsete kaasamise meetmete

rakendamise kohta pakuvad mitmed teised Euroopa Liidu liikmesriigid, nagu Inglismaa, Taani või Rootsi.

Tabel 12. Integratsiooni eesmäärke väga oluliseks hinnanute osakaal vastajarühmades (%)

Koht ek pingereas	Koht vk pingereas	INTEGRATSIOONI EESMÄRGID	Integratsiooni eesmäärke väga oluliseks pidanute %				
			Eestlased	Vene keelsed vastajad			
				Eesti Kokku	Kodakond suseta	Vene kodanik	
1	9	Eesti keele omandamine venekeelse elanikkonna poolt	57	20	25	18	14
2	10	Venekeelse gümnaasiumi üleviimine osalisele eesti keelsele õppele	33	9	9	10	9
3	7	Kodakondsuseta isikute arvu vähenemine	31	37	37	47	29
4	3	Sallivuse, teiste kultuuride mõistmise suurendamine	26	57	53	61	63
5	1	Erinevast rahvustest inimeste võrdse kohtlemise põhimõtete järgmine	25	58	58	65	57
6	4	Eesti- ja venekeelse inforuumi eraldatus vähendamine	21	49	49	51	51
7	8	Eestlaste ja mitte-eestlaste igapäevase suhtluse ja kontaktide tihendamise	20	28	31	27	28
8	6	Vähemuste kultuuritegevuse, hariduse ja identiteedi toetamine	17	42	39	50	36
9	2	Mitte-eestlaste ja eestlaste sotsiaalsete ja majanduslike võimaluste, heaolutaseme võrdsus	13	57	51	66	61
10	5	Mitte-eestlaste esindatus ja osalemine avalikus elus ja riigivalitsemises	6	48	44	55	50

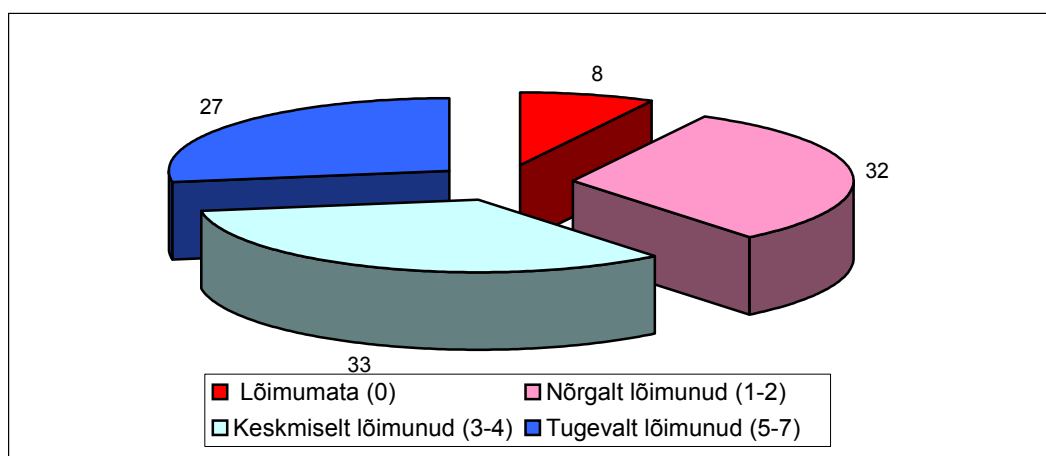
Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

On tähelepanuväärne, et just sallivuse ja võrdse kohtlemise suurendamisest on venekeelsetest vastajatest kõige enam huvitatud kodakondsuseta isikud, kelle seas on samal ajal Eesti kodakondsuse saamist oluliseks eesmärgiks pidajate hulk kõige suurem. Nagu eespool märkisime, räägivad uuringutulemused selgesti sellest, et Venemaa kodakondsuse populaarsuse kasv ning Eesti kodakondsuse taotlemise samaaegne vähenemine on seotud hoopis tõsisemate usalduse ja kaasamisprobleemide lahendamisega kui seda on pelk teavitustöö kodakondsuse saamise tingimuste kohta (ehkki seda on samuti vaja).

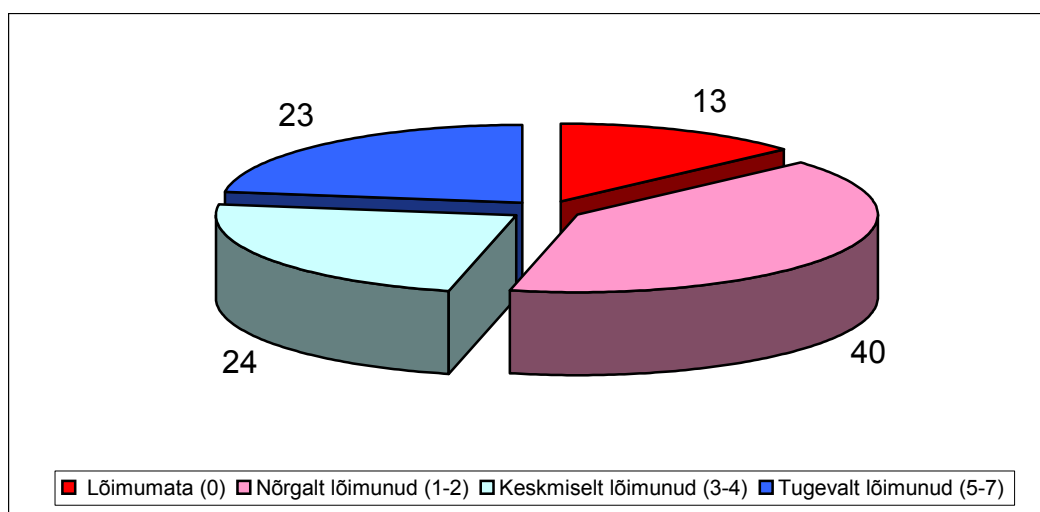
Uurimused kõnelevad selget keelt sellest, et kodakondsus on vaid jäämäe tipp, mille põhja moodustab inimeste seotus antud maa ja ühiskonnaga selle erinevates avaldustes: emotsionaalsetes, sotsiaalsetes, kultuurilistes, majanduslikes ja poliitilistes. Nagu Eesti olusid hästi tundvad rahvusvahelise mainega sotsiaalteadlased on juba varem täheldanud, on venekeelse elanikkonna suhteliselt sujuv ja rahumeelne kohanemine uutes ühiskondlikes oludes toimunud pigem venekeelse kogukonna sisemise eneseregulatsiooni tulemusel, selekteerides välja 'siirdeühiskonna võitjaid', kelle jaoks on määrav olnud Eesti edukas integreerumine Läänemaailmaga ja soodne

majanduslik keskkond, eriti idanaabriga võrreldes. Eesti kodakondsust on harjutud pidama individuaalse eduka 'läänestumise' märgiks. Eduka toimetulekustrateegia osana, sotsiaalse kapitali suurendamisena on lõimumine ja kodakondsus selle vormilise tunnuseks olnud toetatud ka venekeelses suhtluskeskkonnas ja perevõrgustikes (vt Laitin 1998, Vihalemm & Masso 2002). Paraku on pärast 2007. aasta aprillikriisi olukord hakanud mitmete tegurite kokkusattumise tõttu muutuma (vt Ehala 2008, Petersoo & Tamm 2008).

Võrreldes 2007 aastal tehtud analüüsi venekeelse elanikkonna jaotumisest lõimumisastme alusel (Lauristin 2008) 2008 aasta monitooringu tulemustega, peame tõdema, et ehkki lõimumise aluspõhja moodustanud kodakondsuse, keeleoskuse ja materiaalse edukuse seos on püsunud samana, on ülalkirjeldatud negatiivsed tendentsid: usalduse vähenemine suhtes riigiga, tõrjutuse ja võõrdumuse süvenemine toonud kaasa nähtava tagasimineku ka venekeelse elanikkonna lõimumisastmes: suurenenud on mittelõimunute osakaal, vähenenud tugevasti lõimunute osa (vt joonised 9 ja 10). Selle tendentsi tagapõhi on näha tabelis 13.

Joonis 9. Venekeelse elanikkonna jaotumine lõimumisastme indeksi väärtuse alusel 2007

Joonis 10. Venekeelse elanikkonna jaotumine lõimumisastme indeksi alusel 2008

Allikad: 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi”, Rahvastikuminiistri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsioonimonitooring

Tabel 13 Lõimumisindeksi sisendtunnuste muutumine 2007-2008

		Venekeelsed vastajad	
		2007	2008
Suhtumine muutustesse	Muutused rõõmustavad	27	29
	Raske öelda	36	14
<i>Muutused kurvastavad</i>		37	57
Usaldus ja kuuluvus Eesti riigi ja rahva suhtes	Ei usalda Eesti riiki	35	39
	Usaldab Eesti riiki (3-5)	65	61
	Tunneb end kuuluvana Eesti rahva hulka	68	52
Suhtlemine eestlastega	Oskab hästi eesti keelt	39	32
	Palju kontakte teisest rahvusest inimestega	61	43
	Suhtluskeeleks kasutab eesti keelt	58	65
	Suhtluskeeleks kasutab vene keelt	42	35
Kodakondsus	Eesti kodanik	51	53
	Vene vm riigi kodanik	26	25
	Kodakondsuseta	23	23
Venekeelsete vastajate jaotumine lõimumisindeksi alusel		2007	2008
Lõimumata (0)		8	13
Nõrgalt lõimunud (1-2)		32	40
Keskmiselt lõimunud (3-4)		33	24
Tugevalt lõimunud (5-7)		27	23

Allikad: 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi”, Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsioonimonitooring

Võrreldes 2007. aastaga on lõimumise struktuurne pilt püsinud sama nii kodakondsuse, majandusliku olukorra kui keeleoskuse näitajate osas. Samas on halvenenud mitmed subjektiivsed näitajad: on vähenenud kontaktide arv eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, samuti on vähenenud eesti keele kasutamine vastastikusel suhtlemisel. On langenud nende venekeelsete vastajate osakaal, kes tunnevad end osana Eesti rahvast. Nii eestlaste kui mitte-eestlaste seas on peaaegu samal määral suurenenud nende osa, keda kurvastavad Eesti ühiskonnas toimuvad muutused, seejuures on suurenenud erinevus venekeelse elanikkonna seas kodanike ja mittekodanike hinnangutes. Samas on eestlaste seas suurenenud üldine valmisolek teiste rahvuste kaasamiseks, ehkki see ei väljendu konkreetsetes situatsioonide hinnangutes, mis käsitlevad teiste rahvustega kõrgete riiklike ametikohtade jagamise soovi.

6. Kokkuvõtteks

Monitooringu tulemustest järeldub, et venekeelse elanikkonna jagunemine Eesti kodanikeks, kodakondsuseta isikuteks ja Venemaa (ning muude riikide) kodanikeks ei ole formaalne ega juhuslik, vaid peegeldab erinevat kohanemisastet ja erinevaid toimetulekustrateegiaid Eesti ühiskonnas valitsevate normide, piirangute ja võimaluste suhtes. Järgnevas tabelis (vt tabel 14) püüame visandada venekeelse elanikkonna kolme kategooriat, Eesti kodanikke, Venemaa kodanikke ja kodakondsuseta isikuid eristavad jooned²².

Tabel 14. Kodanike ja mittekodanike rühmade iseloomustus

	Venekeelse elanikkonna kategooria		
	Eesti kodanikud	Venemaa kodanikud	Kodakondsuseta alalised elanikud
Arvukus ja osakaal Eesti elanikkonnas	Ca 220 000, 16,2%	92 600, 6,8% (rahvastikuregistri andmed 02.10.2008)	108 383, 7,9% (rahvastikuregistri andmed 02.10.2008)
Osakaal venekeelse elanikkonna hulgas	50%	25,5%	24,5%
Demograafiline eripära	Keskmisest nooremad, rohkem kõrgharidusega või õppureid, tallinlased või muude Eesti linnade elanikud, vähem Ida-Virust	Keskmisest vanemad, Ida-Virumaa elanikud, madalama või keskharidusega	Keskealised või vanemad, keskharidusega
Sotsiaalmajanduslik olukord	Hea	Rahuldav, osalt väga hea	Halb
Keeleoskus ja kontaktid eestlastega	Hea	Puudub	Halb
Sotsiaalne staatus ja enesehinnang	Kõrge või keskmine	Madal või kõrge	Madal
Seotus Eesti riigiga	Valdavalt tugev	Nõrk või puudub	Nõrk
Ühiskondlik hoiak	Positiivne, kriitiline, pettunud	Neutraalne, umbusklik või eitav ja agressiivne	Negatiivne, umbusklik
Suhe Venemaaga	Tugev, teadlik, kohati kriitiline	Tugevalt samastuv, toetav, aktiivne	Tugevalt samastuv, tarbijalik, passiivne

²² Neljanda kategooria moodustavad need mitte-eestlased, kellel on mõne teise maa kodakondsus, mis pole ei Eesti ega Venemaa. Neid on Eesti elanikkonnas ca 2%. Selle rühma jaoks on iseloomulik hoopis suurem aktiivsus ja huvitatus Eesti elus osalemises, tema Eestit puudutavad hoiakud on reeglina positiivsemad kui Venemaa kodanikel või kodakondsuseta isikutel. Kuid kuna see rühm oli meie valimis esindatud üsna väiksearvuliselt, ei ole võimalik teda statistiliselt iseloomustada.

Aktiivsus	Suur, rahuldamata	Valdav passiivne osa vs aktiivne noorem ja ettevõtlikum osa	Passiivne, võõrdunud
Informeeritus Eestist	Hea, jälgib suhteliselt aktiivselt nii Vene kui Eesti meediat	Väike, Venemaa meediale toetuv, aga ka eesti venekeelset pressi kasutav või hea, aga negatiivselt valikuline	Väga väike, Venemaa TV-st ja kohalikest kuulujuttudest kujundatud
Ootused Eesti avalikkusele ja riigile	Kaasamine Eesti asjadesse, tunnustamine dialoogipartnerina	Venemaa mõjule allumine, sh teise riigikeele ja topeltkodakondsuse saavutamine	Vastutulek, abi, 'inimlik suhtumine', loobumine liiga kõrgetest nõudmistest

Eesti kodanike ja mittekodanike erinevused viitavad esimeste suuremale aktiivsusele ja paremale kohanemisvõimele, ning on oma laadilt seotud nii isiksuslike ressursside kui sotsiaalsete teguritega. See tähendab, et Eesti kodakondsuspoliitika on toiminud teatavas mõttes 'loomuliku valiku' võimendajana, andes veelgi rohkem võimalusi võimekamatele ning pärssides nende võimalusi, kes pole ka loomult eriti läbilöögijõulised. On ju Eesti kodakondsusreeglistik üles ehitatud sama liberaalse turumajandusliku loogika järgi nagu kogu meie taasiseseisvumisjärgne elukorraldus, mis on süstemaatiliselt soosinud paremini kohanevaid, eluvõitluses tublimaid ja 'karistanud' nõrgemaid, vanemaid, arglikumaid ja passiivsemaid. Muidugi on siin erandeid: üldiselt passiivses ja vanemaealise Venemaa kodanike rühmas seas eristub näiteks küllalt suur ja aktiivne seltskond edukalt turumajandusega kohanenud ettevõtlikke inimesi, kes oma ettevõtlikkuse on ilmselt rakendanud pigem teisel pool idapiiri, kus Vene pass garanteerib neile liikumisvabaduse ja võimaluse vabalt äri ajada olemata Venemaal 'kahtlane välismaalane'.

Oma ühiskondlikelt hoiakutelt ja aktiivsusest moodustavad *mitte-eestlastest Eesti kodanikud* omalaadse 'vaherühma' eestlaste ja mittekodanikest või ka Vene kodanikest venekeelse elanikkonna osa vahel: olles oma rahvuskaaslaste seas keskmisest jõukamad ja ettevõtlikumad, iseloomustab neid suurem enesekindlus, positiivsem hoiak Eesti arengute suhtes, nad jälgivad rohkem eestikeelset meediat ning on suurema Lääne orientatsiooniga, nad oskavad rohkem keeli, ka on nende osalus Eesti ühiskonna elus ja poliitikas kõige aktiivsem mitte-eestlaste seas. Samas kinnitab monitooringu andmete analüüs, et vaatamata objektiivsele edumaale ja suurematele ressurssidele, jagavad Eesti kodakondsusega mitte-eestlased paljuski oma rahvuskaaslaste negatiivseid emotsioone ja pettumusi, sealhulgas usaldamatust ja võõrdumustunnet. Sarnased on ka nende hariduslikud hoiakud ning samavõrra kriitiline suhtumine eestlaste ja venekeelsete elanike/kodanike võrdsete võimaluste olemasollu poliitikas ja majanduses. See viitab Eesti venekeelse elanikkonna seas oma rahvuskaaslaste maailmapilti jagava kuid samas Eesti ühiskonnas hästi kohanenud ja tegusa eliidi väljakujunemisele, kelle vähene ja ühekülgne esindatus Eesti avalikus elus on kujunemas järjest teravamaks probleemiks. Eesti kodakondsust omavate haritud mitte-eestlaste tugevnev positsioon tööturul ning kõrge enesehinnang suurendab nende õigustatud ootust rohkem kaasa rääkida ka Eesti ühiskonnas. Selle ootuse rahuldamata jäämine kobestab omakorda protesti-identiteedi toitepinnast.

Venemaa kodanike seas domineerivad pensionärid, kes on passiivsed, vähenõudlikud ja suhteliselt lojaalselt Eesti suhtes meelestatud, olles rahul neile alaliste elanikena osaks saavate sotsiaalsete hüvedega. Teisalt kulub sellesse kategooriasse tugeva Venemaa orientatsiooniga ettevõtlik, küllalt kõrge enesehinnangu ning aktiivsusega rühm. Avalikkuseni jõudnud teated Venemaa kodakondsuse suurenevast populaarsusest venekeelsete noorte seas näivad kõnelevat just selle rühma mõjukuse suurenemisest venekeelses elanikkonnas pärast aprillikriisi levinud protestiidentiteedi realiseerijana. Oleks naiivne uskuda, et seda mõju saab neutraliseerida ainult parema teavitamisega Eesti kodakondsuse saamise võimalustest. Küsimus on siin muus. Kumb kodakondsus, kas Eesti või Venemaa oma pakub oma kandjatele suuremaid eneseteostuse võimalusi, suuremat sotsiaalse ja sümboolse kapitali juurdekasvu? Kui Venemaa propaganda seab eesmärgiks just Eesti kodakondsusega seonduva sümboolse kapitali hävitamist, on Eesti integratsioonipoliitika seni suutnud liiga vähe ära teha, panustamaks sellesse, et Eesti kodakondsuse omamisega kaasneks sotsiaalse ja sümboolse kapitali tuntav suurenemine suurema usalduse, paremate karjääri- ja osalusvõimaluste, avaliku tunnustuse ja juhtimisotsustesse kaasamise näol.

Võrreldes kolme venekeelsete elanike rühma omavahel, näeme kõige enam passiivsust ja võõrdumust *kodakondsuseta inimeste* seas, keda iseloomustab madal enesehinnang, heitumus ja kibestumus. See olukord võib olla tingitud nii isiklike ressursside vähesusest kui ka psühholoogilisest kohanematuses turumajanduslikus ühiskonnas ja Eestis kui rahvusriigis kehtivatele arusaamadele ja reeglitele.

Väärib tähelepanu, et mõlemas mittekodanike rühmas on teatud kiht inimesi, kes ei ole eristatavad kodanikest oma hoiakute, keeleoskuse või muude ressursside poolest, vaid on ilmselt otsustanud halli või punase passi kasuks ainult praktilistel kaalutlustel, pidades end sama ajal Eestiga tugevasti seotuks. Just neid tuleks kõigepealt julgustada tegema oma valik siiski Eesti kodakondsuse kasuks.

Kirjandus

- Belobrovstev, V. (2008). Kuidas me kaotasime integratsiooni. *Vikerkaar*, 4-5.
- Ehala, M. (2008). Eestikeelse põlisvähemuse sünd. *Vikerkaar*, 4-5.
- Ivanov, S. (2008). Viienda kolonni ehitamine. *Eesti Päevaleht*, 04.11.
- Kruusvall, J. (1998). Usaldus ja usaldamatus rahvussuhetes. Rmt: Heidmets, M. (toim), *Vene küsimus ja Eesti valikud*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Kruusvall, J. (2000). Mõistes integratsiooni(?) Rmt: Lauristin, M. & Vetik, R. (toim), *Integratsioon Eesti ühiskonnas: Monitooring 2000*. Tallinn: Mitte-eestlaste Integratsiooni sihtasutus.
- Kruusvall, J. (2002). Social Perception and Individual Resources of the Integration Process. In Lauristin, M. & Heidmets, M. (2002), *The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Laitin, D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-Speaking Population in the New Abroad*. Ithaca & London: Cornell University Press.

- Lauristin, M. (2008). Eesti ühiskonna valmisolek integratsiooniks. Rmt: Heidmets, M. (toim), *Eesti inimarengu aruanne 2007*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Lauristin, M. & Kallas, K. (2008). Mitte-eestlaste osalemine Eesti ühiskondlikus elus ja poliitikas. Rmt: Heidmets, M. (toim), *Eesti inimarengu aruanne 2007*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Petersoo, P. & Tamm, M. (2008). *Monumentaalne konflikt: mälu, poliitika ja identiteet tänapäeva Eestis*. Tallinn: Varrak.
- Vihalemm, T. & Masso, A. (2002). Patterns of Self-Identification among the Younger Generation of Estonian Russians. Lauristin, M. & Heidmets, M. (2002), *The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press.

Riigiidentiteet ning ühiskonna avaliku sfääri sidusus

Raivo Vetik

1. Kontseptuaalne taust

Erialakirjanduses eristatakse struktuurset ja kultuurilist integratsiooni tüüpi, mille vahelkordade selgitamine kas lineaarse või segmenteeritud integratsiooni võtmes eristab ka kahte peamisi integratsiooniuringute paradigmat (Crul, 2003). Sõltumata kontseptuaalsetest erinevustest ollakse mõlema uurimisparadigma raames üksmeelel, et kõige keerukam on ühiskonna avaliku sfääri sidususe kindlustamine valdkondades, mis on seotud inimese identiteediga (Gordon, 1964). Inimesed samastavad end teatud gruppidega, mis annab neile täisväärtuslikuks eluks vajaliku kuuluvustunde ja meelsuse, mille alusel mõtestatakse nii ennast kui ka sotsiaalse elu nähtusi. Taoline samastamine on oma olemuselt inertne, sest selle sisuks on pika aja jooksul väljakujunenud arusaamad, hoiakud ja traditsioonid. Samas võivad ühiskonna majanduselus ja poliitikas toimuda väga kiired muutused, mis eeldavad vastavaid muutusi ka identiteedis. Vastuolu sotsiaalse keskkonna kiire teisenemise ning inimeste identiteedi inerttsuse vahel on üks tänapäeva peamisi arenguprobleeme (Castells, 1998). Nimetatud vastuolu iseloomustab ka Eestit – meie poliitiline süsteem, majandus ja avalik sfäär tervikuna on viimase paarikümne aasta jooksul läbi teinud fundamentaalse teisenemise, kuid uuringud kinnitavad, et inimeste identiteet on paljuski kinni veel eelnevas ajastus (Vetik, 2007a).

Lisaks inertstile iseloomustab identiteeti ka mitmekihilisus – iga inimene on korraga mitme erineva identiteedi kandja. Antud artiklis eristatakse kolme identiteedi kihti – enda seostamist a) oma etnilise grupiga e. etnilist identiteeti, b) Eesti riigiga e. riigiidentiteeti ning c) riigiüleste või –väliste poliitiliste üksustega e. riigiülest identiteeti. Järgneva analüüsi peamiseks huviobjektiks on riigiidentiteet, mis iseloomustab inimeste seostumist Eesti riigiga ühiskonna avaliku sfääri kaudu. Riigiidentiteedi tugevus näitab, kas ja kuidas on Eesti ühiskonnas eri rahvusest inimeste erinevate etniliste ja riigiüleste identiteetide kõrval välja kujunenud ka nende kollektiivne samastumine Eesti riigi ning tema tähtpäevade, väärtuste ja sümbolitega. Riigiidentiteeti võib määratleda inimese samastumis- ja kuuluvustundena ühiskonna avaliku sfääri sellesse ossa, mida kirjanduses tähistatakse mõistega 'sotsiaalne kultuuriruum' (Kymlicka, 1995). Seega seondub riigiidentiteedi mõiste mitte struktuurse, vaid kultuurilise integratsiooni tüübiga, olles selle üldistatud tunnuseks. Võrreldes etnilise identiteediga kirjeldab riigiidentiteet abstraktsemat ning just ühiskonna avaliku sfääriga seotud samastumis- ja kuuluvustunnet, samas on riigiidentiteet etnilise identiteediga ka olemuslikult seotud, st. mõlemad täiendavad teineteist. See eristab riigiidentiteeti talle teisest lähedasest mõistest 'tsiviilidentiteet', mis kujutab endast etnilise identiteedi mõiste suhtes mitte täiendavat, vaid pigem polaarset vastandmõistet (Almond ja Verba, 1963).

Antud artikli esimene osa on pühendatud eestivenelaste riigiidentiteedi operatsionaliseerimisele ning analüüsile peamiste demograafiliste tunnuste lõikes. Eriti

oluliseks võib siin pidada riigiidentiteedi vahekordi kodakondsuse institutsiooniga, sest viimane loob inimese ja riigi vahel lisaks samastamisele ka õiguste ja kohustustega määratletud juriidilise seose. Kui tavateadvuses eeldatakse üldiselt, et Eesti kodakondsuse omandajad seovad end selle väliselt formaalse akti kaudu Eesti riigiga ka sisemiselt ja emotsionaalselt, siis nii käesolev monitooring kui ka mitmed eelnevad uuringud kinnitavad, et eestivenelaste poolt Eesti kodakondsuse omandamine on paljuski pigem pragmaatiline ja instrumentaalne samm. Näiteks 2007. aasta juunis läbiviidud integratsiooni-uuringust selgub, et Eesti kodakondsus ja riigiidentiteet on statistiliselt küll seotud, kuid samas on märkimisväärsel hulgal ka selliseid Eesti kodanikke, kelle riigiidentiteet on nõrk. Ja vastupidi – meil on ka suur hulk mittekodanikke, kelle riigiidentiteet on tugev (Lauristin, 2007).

Artikli teine osa käsitleb riigiidentiteedi seoseid näitajatega, mille ühisnimetajaks on sotsiaalne- ja inimkapital. Kui identiteet tähendab samasustunnet, siis kapital tähendab ressursi. Mitmed antud monitooringu eelnevad osad on näidanud, et inimeste isiklike ja sotsiaalsete ressursside ning hoiakute vahel on olemas seos. Ka antud alaosas eeldatakse, et sotsiaalse- ja inimkapitali hulk on tegurid, millest sõltub inimese riigiidentiteedi tugevus. Lisaks sotsiaalset kapitali iseloomustavatele näitajatele on antud osasse kaasatud ka hoiakute näitajad, mis on seotud rahvustevahelise võrdsuse ning oma võimaluste tajumisega eesmärgiga võrrelda eri tüüpi näitajate seoseid riigiidentiteediga avaliku sfääri sidususe perspektiivis.

Artikli järgmine osa käsitleb riigiidentiteedi seoseid hoiakutega, mis iseloomustavad teisi identiteedi vorme. Kõigepealt tulevad vaatluse alla etnilise identiteediga seotud hoiakud. Kirjanduses on ühelt poolt väidetud, et riigiidentiteet ja etniline identiteet on positiivses omavahelises seoses, st., tugeva riigiidentiteedi tekkimise eelduseks on mitte etnilise identiteedi kadumine, vaid pigem selle väärtustamine. Näiteks John Berry on näidanud, et need inimesed, kes on kindlamad oma etnilise ja kultuurilise identiteedi turvalisuses on avatumad ka teise grupi kaasamisele ühiskonna avalikku sfääri (Berry, 2005).

Teiselt poolt on kirjanduses leitud, et teatud juhtudel võivad riigiidentiteet ja etniline identiteet olla ka vastuolus. Sellega seoses toome me sisse Robert Putnami poolt eristatud siduva ja sildava sotsiaalse kapitali mõisted (Putnam 2000), mille kaudu poliitilise kultuuri kirjanduses nimetatud vastuolu kõige enam analüüsitakse. Võib eeldada, et eriti tõenäone on nimetatud vastuolu tingimustes, kus ühiskonda iseloomustab eri gruppide riigiüleste identiteetide vastandumine. Eesti puhul ongi tegemist just taolise olukorraga, sest eestivenelased on ajalooliselt ja kultuuriliselt seotud Venemaaga, kuid eestlaste jaoks on Venemaa pigem 'negatiivne teine', tekitades hirmu ja ebaturvalisust (Vetik, 2007b).

2. Eestivenelaste riigiidentiteedi seosed demograafiliste tunnustega

Järgnevas analüüsis on eestivenelaste riigiidentiteet (EVRI) määratletud nende kollektiivse meie-tundena, mida iseloomustavad Eesti riiki kuulumise positiivne tähtsustamine ning selle põhiväärtuste ja sümbolite jagamine. Nimetatud tunnuste mõõtmiseks konstrueerisime me pärast andmete eelnevat analüüsi ja mitmeid teste EVRI

indeksi, mis koosneb kolmest komponendist – hinnangud väidetele *Mitte kusagil maailmas ei tunne ma end nii koduselt kui Eestis* ja *Tunnen uhkust, nähes lehvimas Eesti lippu*, mis mõõdavad inimese emotsionaalset seost Eesti riigi ja tema sümbolitega ning vastus küsimusele Eesti rahvastikupoliitika eesmärkide kohta *Kuivõrd oluline on Teie arvates ka edaspidi Eesti rahvastikupoliitikas taotleda Eesti keele omandamist venekeelse elanikkonna poolt*, mis näitab inimeste hoiakut Eesti riigi ühe põhiväärtuse suhtes, mis on võtmetähendusega ka vähemuste integratsiooniprotsessis.

Igale küsimuse vastamisel võis saada kuni kaks punkti, olenevalt sellest, kui tugevat poolehoidu küsimuses toodule vastus väljendas. Seega kasutasime me EVRI mõõtmiseks seitsmepunktilist skaalat (0-6 punkti), kusjuures mida kõrgem on antud indeksi väärtus, seda tugevam on vastaja riigiidentiteet. Esialgne, seitsmepunktilisel skaalal saadud respondentide jaotus kujunes järgmiseks: ühegi punktita gruppi kuulub 9%, ühe punktiga gruppi 19%, kahe punktiga gruppi 29%, kolme punktiga gruppi 22%, nelja punktiga gruppi 12%, viie punktiga gruppi 5% ja kuue punktiga gruppi 4% vastajatest.

Edasiseks analüüsiks grupeerisime EVRI väärtused nelja üldistatud gruppi ning andsime neile järgmised tähendused: 0-1 punkti tähendab nõrka, 2 punkti pigem nõrka, 3 punkti pigem tugevat ja 4-6 punkti tugevat riigiidentiteeti. Tabelis 1 on toodud saadud gruppide jaotused ning lisaks ka eesti keelt valdavate ja Eesti kodakondsusega respondentide osakaal vastavates gruppides, millest nähtub, et edasiseks analüüsiks tekkisid meil järgmised grupid: 29% vastajatest kuuluvad nõrga, 29% pigem nõrga, 23% pigem tugeva ja 20% tugeva riigiidentiteediga gruppi, kusjuures eestivenelaste kui tervigrupi keskmine riigiidentiteet osutus 2,4 punktiseks.

Samuti nähtub tabelist seos riigiidentiteedi, Eesti kodakondsuse ja Eesti keele valdamise vahel. Nõrga või pigem nõrga riigiidentiteedi grupis on Eesti kodanikke alla poole (41%) vastajatest, samas kui tugeva riigiidentiteediga grupis on enamik (76%) vastajaid Eesti kodanikud. Kui tugeva riigiidentiteediga vastajatest valdavad umbes pooled (47%) hästi eesti keelt, siis pigem tugeva, pigem nõrga ja nõrga riigiidentiteediga grupis on eesti keelt hästi valdajate osakaal madalam, jäädes 20-30% piirimaile. Samas võib väita, et kuigi riigiidentiteedi tugevus, kodakondsusstaatus ja eesti keele valdamine on omavahel seotud, ei ole see seos üks-ühene, st. ka tugeva riigiidentiteediga grupis on ilma Eesti kodakondsuse ja hea eesti keele oskusega inimesi ja vastupidi, nõrga riigiidentiteediga grupis on suur hulk Eesti kodakondsuse ja hea eesti keele oskusega inimesi.

Tabel 1. Eestivenelaste jaotumine riigiidentiteedi indeksi alusel neljaks grupiks

		Arv	Protsent	Eesti kodanike osakaal (%)	Eesti keelt hästi valdavate osakaal
Nõrk riigiidentiteet	0-1 punkti	147	29	41	22
Pigem nõrk riigiidentiteet	2 punkti	147	29	49	27
Pigem tugev riigiidentiteet	3 punkti	115	23	56	31
Tugev riigiidentiteet	4-6 punkti	105	20	76	47
Kokku		513	100,0		

Edasi kirjeldame EVRI alusel moodustatud grupe peamiste demograafiliste tunnuste lõikes. Tabelist 2 nähtub, et Eestis sündinud ja Eesti kodakondsusega vastajad on mõnevõrra tugevama riigiidentiteediga kui Eestist väljaspool sündinud respondendid või ilma Eesti kodakondsuseta vastajad: kui umbes pooltel (49% ja 52%) neist on pigem tugev või tugev riigiidentiteet, siis väljaspool Eestit sündinud respondentidest on tugev või pigem tugev riigiidentiteet vaid kolmandikul (34%) respondentidest ning Vene kodanikel on vastav näitaja veelgi madalam (26%). Siinkohal võib lisada, et vastajatelt, kellel ei ole Eesti kodakondsust, küsiti monitooringus ka nende kodakondsuseelistust. Selgus, et kui suurel osal neist, kes ei taha endale Eesti kodakondsust, on riigiidentiteet nõrk või pigem nõrk (79%), siis Eesti kodakondsuse soovijatel on sama protsent küll oluliselt väiksem, kuid ikkagi märkimisväärne (42%). See tulemus kinnitab juba monitooringu eelnevates osades tehtud järeldust, et paljude eestivenelaste jaoks omab Eesti kodakondsus pigem instrumentaalset tähendust.

End kõige madalamasse gruppi määratlenud respondentidest on kaks kolmandikku (66%) pigem nõrga või nõrga riigiidentiteediga. Ka piirkond on hoiakute eristaja - kui Tallinnas ja Ida-Virumaal on tugeva riigiidentiteediga vaid 16-17% vastajatest, siis mujal Eestis on neid kaks korda enam (32%). Umbes kolmandik (36%) venekeelsetest meestest on nõrga ning vaid ligi viiendik (19%) tugeva riigiidentiteediga. Naistest on kolmandik (33%) pigem nõrga riigiidentiteediga, 22% on nõrga riigiidentiteediga ja 45% tugeva või pigem tugeva riigiidentiteet. Hariduse ja vanuse lõikes olulisi erinevusi grupikuuluvuses ei ole.

Tabel 2. Eestivenelaste riigiidentiteedi seosed demograafiliste tunnustega

		Eestivenelaste riigiidentiteet			
		Nõrk (0-1punkti)	Pigem nõrk (2 punkti)	Pigem tugev (3 punkti)	Tugev (4-6 punkti)
Sünniriik	Eesti	25	26	23	26
	Muu riik	34	32	21	13
Piirkond	Tallinn	32	28	23	16
	Ida-Virumaa	30	30	22	17
	Muu Eesti	19	27	22	32
Ühiskonna kiht	1-3	33	33	20	14
	4-6	28	28	23	21
	7-10	23	24	24	29
Kodakondsus	Eesti	22	26	23	29
	Kodakondsusetu	33	29	22	16
	Vene	41	33	20	6
Sugu	Mees	36	24	21	19
	Naine	22	33	23	22
Haridus	Põhiharidus ja vähem	31	25	24	20
	Kutse- ja keskeriharidus	31	30	19	20
	Keskharidus	22	28	29	21
	Kõrgharidus	28	30	20	22
Vanus	15-24	23	31	22	23
	25-39	31	25	22	22
	40-59	28	32	20	20
	60-75	34	22	26	18

3. Eestivenelaste riigiidentiteet ning sotsiaalne kapital

Antud alaosas analüüsime eestivenelaste riigiidentiteedi seoseid nende sotsiaalset kapitali iseloomustavate näitajatega, kasutades tugeva ja nõrga riigiidentiteediga gruppide võrdlust, mis toob gruppide erinevused välja reljeefsemalt. Lisaks sotsiaalset kapitali iseloomustavatele näitajatele on antud analüüsi kaasatud ka hoiakute näitajad, mis on seotud rahvustevahelise võrdsuse ning oma võimaluste tajumisega. Eesmärgiks on võrrelda eri tüüpi näitajate seoseid riigiidentiteediga avaliku sfääri sidususe perspektiivis. Tabelis 3 on toodud nõrga ja tugeva riigiidentiteediga gruppide võrdlus usalduse, kontaktide ja osaluse ning nimetatud hoiakute lõikes.

Usaldus

Tugeva riigiidentiteediga vastajate usaldus Eesti riigi vastu on valdavalt (79%) tugev või keskmine, nõrga riigiidentiteediga vastajad usaldavad riiki märksa vähem, üle poole (60%) neist Eesti riiki pigem ei usalda. Usalduses rahvussuhete pinnal kehtib sarnane muster. Tugeva riigiidentiteediga inimeste kogemused rahvussuhetes on positiivsemad võrreldes vastandgrupiga. Vaid neljandik neist (27%) on rahvustevahelises suhtluses tajunud pinget, ettevaatlikust, umbusku, ebasõbralikkust või vaenulikkust. Nõrga riigiidentiteediga vastajate puhul tajuvad rahvussuhteid pingelistena aga umbes pooled (51%) vastanutest.

Kontaktid ja osalus

Nõrga riigiidentiteediga vastajatel on vähem kontakte eestlastega kui tugeva riigiidentiteediga vastajatel. Sugulaste seas moodustavad eestlased vaid väikse osa, neid vastajad, kellel enamus või umbes pooled sugulased oleksid eestlased, on kõigest 3%. Naabrite, õpingu ja töökaaslaste seas on eestlased veidi levinumad ka nõrga riigiidentiteediga vastajate grupis, siiski moodustavad nad enamuse või poole umbes vaid viiendiku jaoks (18-19%). Äri ja koostöö partnerite hulgas on vaid 9% nõrga EVRIga vastanutest pooled või enamus eestlased. Peaaegu pooltel nõrga riigiidentiteediga vastajatest ei olnud küsitluse nädalal olnud ühtki kontakti eestlastega. Tugeva riigiidentiteediga vastajad puutuvad eestlastega aga palju rohkem kokku. Kuigi sugulaste hulgas on samuti väikesel osal (8%) vastanutest palju eestlasi, on läbikäimine teistes ringkondades sagedasem. Vaid viiendikul ei olnud nädala jooksul olnud kokkupuuteid eestlastega, peaaegu pooltel (45%) oli kontakte olnud kuuel või enamal korral. Kuna 38%-l tugeva riigiidentiteediga vastajatest on kooli- või töökeskkonnas pooled või enamik eestlased ja umbes pooltel (51%) on naabriteks valdavalt eestlased, on loomulik, et neil on eestlastega ka sagedasemad kontaktid. Viiendikul on äri- ja koostööpartnerite hulgas pooled või enamus eestlased, seda pole küll palju, kuid siiski kaks korda enam kui nõrga EVRIga vastajate grupis.

Tabeli järgmises lõigus on toodud tugeva ja nõrga EVRIga gruppide võrdlus erinevates küsimustes, mis iseloomustavad seda, kui lähedastes suhetes soovitakse eestlastega olla. Üldiselt on tugeva riigiidentiteediga vastajad eestlastega kokkupuuteks märksa altimad kui nõrga riigiidentiteediga vastajad. Nõrga riigiidentiteediga vastajad on kõige avatumad majakaaslaseks olemise suhtes, 44% suhtub pigem positiivselt sellesse, et elada

eestlastega ühes majas. Eestlastega puutub nõrga riigiidentiteediga vastajatest ligi kolmandik (35%) meelsasti kokku hobitegevuse käigus. Töökollektiivi korral eelistavad madala riigiidentiteediga inimesed teist rahvust, vaid neljandik (26%) suhtuks enamuses eestlastega töökollektiivi positiivselt. Hoopis teistsuguse suhtumisega on tugeva riigiidentiteediga inimesed, keskmiselt 81% on positiivselt meelestatud eestlastega lõimumisse. Kolm neljandikku (77%) töötaksid hea meelega kollektiivis, kus enamik on eestlased. Valdav hulk tugeva EVRIga vastajatest (79-85%) suhtub positiivselt eestlastega ühes majas elamise ja ühisesse hobitegevusse.

Üldises aktiivsuses on tugeva riigiidentiteediga vastajad veidi tegusamad. Mitmes kodanikuühenduses osaleb 35% tugeva EVRIga vastanutest, nõrga riigiidentiteediga grupis on nende vastajate hulk 27%. Neid, kes ühegi ühenduse liikmed ei ole, on 9% mõlemas grupis.

Rahvustevahelise võrdsuse ning oma võimaluste tajumisega seotud hoiakud

Tabeli viimases osas näeme, et Eesti venekeelne elanikkond peab eestlaste võimalusi ühiskonnas toimimiseks üldjuhul veidi või palju paremaks võrreldes enda omadega. Nõrga riigiidentiteediga vastajad on selles enam veendunud kui tugeva EVRIga vastajad. Valdav enamus neist (90-95%) on arvamusel, et eestlastel on paremad võimalused heaks sissetulekuks ja tööks juhtival ametikohal riigi- ja omavalitsusesasutustes. Ka haridusvõimalusi lastele peavad nõrga EVRIga vastajad eestlastele paremateks, 84% on seda meelt. 87% peab kaasatust oma linna või valla elu mõjutavate otsuste tegemisse eestlasi soosivaks. Suurim erinevus tugeva riigiidentiteediga vastajatel võrreldes nõrga EVRIga on arvamused sissetuleku ja materiaalse heaolu kohta. Nimelt peab neist 70% eestlaste võimalusi selles valdkonnas paremaks. Omavalitsus või riigiasutuses juhtiva töökoha saamise võimalusi ja kaasamist otsustesse peavad nad valdavalt (80-90%) eestlasi soosivaks. Kõige vähem nähakse eestlaste paremat positsiooni haridusevõimalustes lastele, kuid ka seal on paljud (69%) arvamusel, et eestlastel on see võimalus veidi või palju parem.

Nõrga riigiidentiteediga vastajate arvamus oma võimaluste kohta ühiskonda mõjutada on oluliselt pessimistlikum võrreldes oma vastandgrupiga, suurem osa neist (74%) on arvamusel, et neil ei ole võimalik ühiskonda mõjutada ning vaid 10% usuvad vastupidist. Tugeva riigiidentiteediga vastajad näevad enda rolli ühiskonnas oluliselt mõjukamana - võrreldes vastandgrupiga on nad kolm korda enam nõus väitega, et asjade käik riigis sõltub ka neist ja nendesugustest inimestest. Kuid ka tugeva riigiidentiteediga vastajatest ei usu üle poolte (57%), et neil on võimalus mõjutada ühiskonda. Nõrga riigiidentiteediga grupp on ka tuleviku osas oluliselt pessimistlikum – vaid veidi üle poole neist (57%) vaatab tulevikku lootustega, samas kui tugeva riigiidentiteediga vastajate puhul teeb seda 80% vastajatest.

Tabel 3

1. USALDUS		Eestivenelaste riigi-identiteet	
Usaldus Eesti riigi vastu	Nõrk	NÖRK	TUGEV
	Keskmine	60	21
	Tugev	29	39
		11	40
Kas olete viimaste kuude jooksul eestlaste ja venekeelsete inimeste vastastikustes suhetes tundnud pinget ettevaatlikust, umbusku, ebasõbralikkust, vaenulikkust?	Enamasti või mõningal määral	51	27
2. KONTAKTID JA OSALUS		Eestivenelaste riigi-identiteet	
Kui palju on eestlasi sugulaste hulgas?	Enamus	NÖRK	TUGEV
	Umbes pooled	0	3
		3	5
Kui palju on eestlasi naabrite seas?	Enamus	7	22
	Umbes pooled	11	29
Kui palju on eestlasi äri ja koostööpartnerite hulgas?	Enamus	5	9
	Umbes pooled	4	11
Kui palju on eestlasi õpingu ja töökaaslaste seas?	Enamus	9	18
	Umbes pooled	10	20
Kas Te olete viimase nädala jooksul suhelnud eestlastega?	Ei meenu ühtegi kontakti	46	21
	On olnud palju kontakte (6 või enam korda)	16	45
Vastajad(%), kes suhtusid positiivselt sellesse, et	... elada eestlastega ühes majas	44	85
	... olla koos eestlastega mõne huviklubi või seltsi liige	35	82
	... töötada või õppida kollektiivis, kus enamused on eestlased	26	77
Osalemine kodanikeühendustes	Ei osale	9	9
	Osaleb ühes	64	56
	Osaleb mitmes	27	35
3. HOIAKUD		Eestivenelaste riigiidentiteet	
Arvamus, et eestlaste võimalused on järgmistes valdkondades mõnevõrra või palju paremad		NÖRK	TUGEV
	Sissetulekud ja materiaalne heaolu	90	70
	Haridusvõimalused lastele	84	69
	Kaasatus oma linna/valla elu mõjutavate otsuste tegemisse	87	80
	Võimalus saada juhtivale ametikohale riigi- ja omavalitsusasutustes	95	90
Ma vaatan lootusega tulevikku	Täiesti või pigem nõus	57	80
Mul ei ole võimalust mõjutada ühiskonda	Täiesti või pigem nõus	74	58
Asjade käik riigis sõltub rahva valikutest, st ka minust ja minusugustest	Täiesti või pigem nõus	10	33

4. Riigiidentiteet ja hoiakud teiste identiteedi vormide suhtes

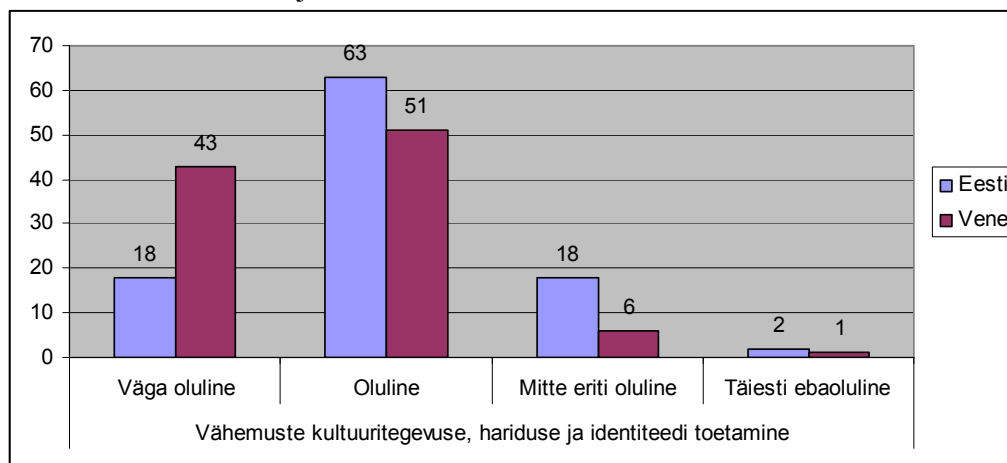
Etnilise identiteedi ning avaliku sfääri sidususe seoseid peegeldavad hoiakud

Artikli viimases osas analüüsime eestivenelaste riigiidentiteedi seoseid hoiakutega, mis iseloomustavad teisi identiteedi vorme. Kui eelnev analüüs keskendus eestivenelaste näitajatele, siis siin on kaasatud ka eestlased, sest nende vastavad hoiakud on oluline ühiskonna avaliku sfääri element, mis mõjutab ka eestivenelaste riigiidentiteeti. Antud alaosas huvitavad meid järgmised küsimused:

- a) Kui oluliseks peavad eestlased ja eestivenelased vähemuste etnilise identiteedi toetamist integratsioonipoliitikas?
- b) Kas Eesti ühiskonnas aktsepteeritakse etnilisi eripärasid ühiskonna normaalse osana või peetakse neid pigem häirivaks?
- c) Kuidas tajuvad eestivenelased üleminekut osalisele eestikeelsele õppele, mis on integratsiooniideoloogias Eesti ühiskonna avaliku sfääri sidususe kindlustamise üks tähtsamaid elemente? Kas see tähendab nende jaoks oma võimaluste suurenemist või pigem riigi katset neid assimileerida?

Kõik nimetatud küsimused annavad olulist informatsiooni Eesti ühiskonna avaliku sfääri sidususe ning etniliste eripärade vahekordade kohta, moodustades sotsiaalse konteksti, milles eestivenelaste riigiidentiteet kujuneb ja toimib.

Joonisel 1 on toodud vastajate arvamused vähemuste kultuuri, hariduse ja identiteedi säilitamise olulisuse kohta rahvastikupoliitikas ankeedi keele lõikes. Ootuspäraselt valitseb venekeelsete vastajate seas oma kultuuriliste eripärade säilitamist toetava poliitika osas väga suur üksmeel, vaid 6% nendest ei pea seda oluliseks. Ka eestlaste arvamus on väga positiivne, tervelt 80% peab seda oluliseks või väga oluliseks rahvastikupoliitiliseks suunaks. Toodud numbrid viitavad, et üldine aramuskeskkond eestivenelaste riigiidentiteedi ja etnilise identiteedi positiivseks seostamiseks on Eesti ühiskonnas soodne. Demograafilisi erinevusi antud küsimuse puhul ei ilmnunud, mis on teatud muutus võrreldes 2005. aasta monitooringuga, mille kohaselt olid noorte jaoks oma kultuuri säilitamisele suunatud tegevused mõnevõrra vähem tähtsamad kui vanemaeliste inimeste jaoks.

Joonis 1 Vähemuste kultuuritegevuse, hariduse ja identiteedi toetamine

Riigiidentiteedi kujunemise võimalusi mõjutab ühiskonnas valitsev hoiak etniliste eripärade suhtes ning see, kas neid tajutakse ühiselu normaalse osana või tekitavad need pigem häiritust. Monitooringu andmete analüüs näitab, et eestlaste ja eestivenelaste vastastikune häiritus vastaspoole teistsugusest käitumisest ja elulaadist erineb märkimisväärselt – kui eestivenelaste seas on häirituid vaid 14%, siis eestlaste seas pea kolmandik (31%) vastajatest. Demograafiline analüüs näitab, et eestlaste seas on häiritute osakaal kõige suurem Tallinnas, kus häiritud moodustavad 58% vastajatest, mujal Eestis on nende osa vaid 26%. Võib väita, et eestlaste suhteliselt tugev häiritus eestivenelaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist on oluline osa ühiskondlikust kliimast, milles eestivenelaste riigiidentiteet toimib ning järelikult on mõtet seda ka lähemalt analüüsida, küsides, mis konkreetselt inimesi häirib? Analüüs näitab, et kõige enam häirivaks peavad eestlased rahvussuhete puhul eestivenelaste poolt eesti keele mitteoskamist - väga häirivana tunnetab seda 40% ning mõnevõrra häirivana 45% eestlastest, kusjuures nooremad vastajad näevad keeleoskuse puudulikkuses suuremat probleemi kui vanemad.

Siinkohal tuleb tähelepanu juhtida olulisele erinevusele eestlaste ja eestivenelaste arusaamises eesti keele rollist. Nimelt, eestlased näevad eesti keele õppimist eestivenelaste poolt eelkõige normatiivses eesmärkide perspektiivis, pidades seda Eestiga emotsionaalse seotuse ning lojaalsuse tunnuseks. Antud monitooringu eelnevates osades aga on tähelepanu juhitud sellele, et eestivenelaste endi jaoks omab eesti keele õppimine pigem pragmaatilist vahendi tähendust, sest sellega seostatakse mitte oma meelsust, vaid pigem paremaid karjäärivõimalusi ning elus edasijõudmist. Selles erinevate eesti keele tähenduste ning ka viimaste aastate poliitiliste pingete kontekstis on iseloomulik, et teineteise hoiakuid tajutakse vastastikku negatiivselt – eestivenelased tajuvad eesti keele tähtsustamist eestlaste poolt mitte eelduste loomisena inimeste võimaluste võrdsustumiseks olenemata rahvusest, vaid riigipoolse assimilatīvse survena. Eestlaste puhul toimib analoogne efekt, kuid vastupidises suunas – eesti keele mitteoskamist eestivenelaste poolt tajutakse mitte objektiivsete põhjuste kaudu (näiteks eeldadest, et vanad inimesed lihtsalt ei suuda eesti keelt ära õppida või et paljudes piirkondades puudub keskkond, kus eesti keelt reaalselt vaja läheks jmt.), vaid ebalojaalsuse ning suurriikliku mentaliteedi märgina. Kuigi nii eestivenelaste kui ka eestlaste hirmud võivad olla osaliselt põhjendatud on integratsiooni seisukohalt probleemiks see, et eelarvamused teineteise suhtes on nii valdavad ning teineteise motiive tajutakse valdavalt negatiivsena.

Kui eestlaste arvates häirib rahvussuhteid eelkõige eestivenelaste puudulik eesti keele oskus, siis eestivenelaste puhul häirib neid konkurentsilt kõige enam Eesti valitsuse poliitika. Monitooringu andmetel peab seda rahvussuhteid väga häirivaks 61% vastanutest. Demograafilistest tunnustest mõjutab suhtumist eelkõige haridus – kui kõrgharitud seas peavad Eesti valitsust rahvussuhteid häirivaks 73%, siis põhiharidusega vastajate hulgas vaid 43% vastajatest. Tabelis 4 on toodud EVRI gruppide arvamus Eesti valitsuse poliitika häirivusest rahvussuhetele. Selgub, et kui nõrga riigiidentiteediga vastajatest peab valitsuse poliitikat väga häirivaks 78% vastajatest, siis teistes riigiidentiteedi gruppides see hoiak mõnevõrra kahaneb, langedes tugeva

riigiidentiteediga grupis 55%-le. Vastajaid, kes ei pea Eesti valitsuse poliitikat häirivaks on eestivenelaste seas väga vähe olenemate nende riigiidentiteedist.

Tabel 4.

Eesti valitsuse poliitika	EVRI			
	Nõrk	Pigem nõrk	Pigem tugev	Tugev
Ei häiri üldse	0	6	3	1
Ei häiri eriti	2	5	4	7
Häirib mõnevõrra	17	21	35	47
Häirib väga	78	64	55	38
Raske öelda	2	4	3	7

Lõpuks analüüsime antud alaosas ka EVRI ja etnilise identiteedi vahekordi iseloomutavaid hoiakuid, mis on seotud osalise eestikeelse õppe sisseviimisega koolides. Haridussüsteemi ühtlustamine ja osalisele eestikeelsele õppele üleminekuks on olulised riigiidentiteedi mõjurid, sest hariduse kaudu toimub suur osa inimese sotsialiseerumisest vastavasse ühiskonda. Osalise eestikeelse õppe sisseviimise eesmärgiks on avaliku sfääri sidususe suurendamine, mis samal ajal säilitab ka venekeelse õppe, seega on antud poliitika puhul tegemist tasakaalu otsimisega ühiskonna avaliku sfääri sidususe ning vähemuste poolt oma identiteedi säilitamise vahel. Kuidas aga tajuvad üleminekut osalisele eestikeelsele õppele eestivenelased? Kas nad peavad seda nähtuseks, mis suurendab nende võimalusi või pigem ohuks oma etnilisele identiteedile?

Analüüsi alusena kasutame me venekeelsete respondentide hinnanguid väidetele *'Eestikeelne õpe aitab kaasa sellele, et vene noored tunnevad end osana eesti ühiskonnast'* ja *'Eestikeelne õpe tekitab venekeelse elanikkonna seas tunde, et neist tahetakse vägisi eestlasi teha'* ning *'Eestikeelne eesti kirjanduse, ühiskonna ja ajaloo õpe soodustab Eesti kultuuri ja ajaloo paremat mõistmist ja rahvustevahelist lugupidamist'* ja *'Eestikeelne eesti kirjanduse, ühiskonna ja ajaloo õpe tugevdab negatiivseid hoiakuid Eesti kultuuri ja ajaloo suhtes ja soodustab rahvuste vahelist võõrdumist'*.

Tabelist 5 selgub, et esimese küsimustepaari puhul jagunevad vastaja enam-vähem pooleks – 57% vastajatest leiavad, et eestikeelne õpe aitab kaasa nende integratsioonile, 42% aga peavad eestikeelset õpetamist mitte integratsiooniks, vaid katseks venekeelsetest noortest vägisi eestlased teha. Suurim erinevus demograafiliste tunnuste lõikes ilmneb piirkonniti, nimelt väljastpoolt Tallinnat ja Ida-Virumaad elavad eestivenelased on oluliselt positiivsemad, pidades oma enamusel eestikeelset õpet pigem ühiskonda siduvaks (68%). Eestikeelse eesti kirjanduse, ühiskonna ja ajaloo õppe küsimuse puhul on 56% vastajatest arvamusel, et see soodustab integratsiooni, 28% vastajatest aga on arvamusel, et nende õppeainete eestikeelne õpe põhjustab pigem rahvuste vahelist võõrdumist.

Tabel 5.

Väitega täiesti või pigem nõusolevate vastajate %	Ankeedi keel	
	Eesti	Vene
Eestikeelne õpe aitab kaasa sellele, et vene noored tunnevad end osana eesti ühiskonnast	87	57
Eestikeelne õpe tekitab venekeelse elanikkonna seas tunde, et neist tahetakse vägisi eestlasi teha	9	40
Eestikeelne eesti kirjanduse, ühiskonna ja ajaloo õpe soodustab Eesti kultuuri ja ajaloo paremat mõistmist ja rahvustevahelist lugupidamist	87	56
Eestikeelne eesti kirjanduse, ühiskonna ja ajaloo õpe tugevdab negatiivseid hoiakuid Eesti kultuuri ja ajaloo suhtes ja soodustab rahvuste vahelist võõrdumist	8	26

Toodud tulemuste võrdluseks võib tuua 2005. aasta monitooringu andmed, mille kohaselt arvasid veidi üle poole (57%) eestivenelastest, et osaliselt eestikeelsele õppele üleminekuga võivad vene noored kaotada oma identiteedi. Seega on ajaga eestivenelaste hoiakud muutunud mõnevõrra positiivsemaks, mille kõige tõenäosem seletus on see, et 2005. aastal oli koolireform alles ees ning ühiskonnas oli teadmatuse tõttu veelgi rohkem ebakindlust ja eelarvamusi. Samas on ka praegune negatiivsete hoiakute tase väga kõrge, mis kahjustab tõsiselt Eesti ühiskonna avaliku sfääri sidususe kujunemist. Selle põhjuste analüüsil võib viidata monitooringu tulemusele, et usk hea keeleoskuse saada eestlastega ühiskonnas võrdne positsioon, on eestivenelaste seas väga kasin. Analüüs näitab, et vaid 23% vastajatest nõustub väitega, et *Kui inimene oskab eesti keelt, pole vahet, kas ta on eestlane või mitte*. Siia võib veel lisada teise tulemuse, mille kohaselt valdav osa venekeelsest elanikkonnast ei usu, et eesti keele oskus suurendab vastastikkust usaldust eestlastega - vaid 38% nõustub taolise väitega. Seega, paljude eestivenelaste arvates on Eesti ühiskonna avalik sfäär nende jaoks suletud, isegi kui nad eesti keelt oskavad. Sellises ühiskondlikus õhustikus on mõistetav, miks tajutakse riigi nimetatud poliitikat nii suurel määral pigem assimilatsioonina.

Riigivälise identiteedi ning avaliku sfääri sidususe seoseid peegeldavad hoiakud

Eestis mõjutab riigiidentiteedi kujunemist mitmetel ajaloolistel, poliitilistel ja ka lihtsalt geograafilistel põhjustel see, kuidas inimesed tajuvad ennast ja Eesti riiki seoses Venemaaga. Kui eestlaste jaoks on Venemaa ajalooliselt olnud nõ 'negatiivne' teine, kelle suhtes tuntakse ebakindlust ja hirmu, siis eestivenelaste jaoks on Venemaa nii ajalooliselt kui ka kultuuriliselt pigem positiivse tähendusega. Taolisel Eesti riigi suhtes välise identiteedi erinevusel on potentsiaal nõrgendada eestivenelaste riigiidentiteeti, eriti olukorras, kus Eesti-Vene suhted on teravad.

Andmed kinnitavad, et viimastel aastatel ongi see potentsiaal hüppeliselt suurenenud, kusjuures oluline roll selles on erineval arusaamal ajaloosündmustest. Taoline erinevus

mõjutab mitte ainult riikidevahelisi suhteid, vaid ka rahvustevahelisi suhteid Eesti siseselt. Integratsiooni monitooring sisaldab küsimust, kuivõrd erinev arusaam olulistest ajaloosündmustest häirib vastajate arvates rahvussuhteid Eestis. Selgub, et tervelt kaks kolmandikku (68-69%) vastanutest peavad okupatsiooni ja sõjaga seotud kogemusi rahvussuhteid häirivateks. Edasine analüüs näitab, et eestlaste seas vanuse kasvades häiritus langeb, s.t, noored peavad neid sündmusi rahvustevahelisi suhteid enam häirivateks. Eestivenelaste puhul mõjutab antud hoiakut enda paigutamine kõrgemale positsioonile ühiskonnas – need inimesed on okupatsiooni ja sõjaga seotud sündmuste suhtes tundlikumad, arvates enam kui teised, et need sündmused häirivad rahvustevahelist läbisaamist. Oluline on märkida, et tugeva riigiidentiteedi vastajad peavad okupatsiooni ja sõjasündmusi enam häirivaks teguriks kui madala riigiidentiteediga vastajad – vastavalt 76% ja 62% vastajatest peab neid sündmusi rahvussuhteid kas mõnevõrra või väga häirivateks (tabel 6). nende keeleoskus, nimelt eesti keele parem tundmine on seotud okupatsiooni ja sõjaga seotud sündmuste häirivaks pidamisega. Ilmselt on see seotud asjaoluga, et nad valdavad paremini ka eesti keelt ning on paremini tuttavad eestikeelse arvamusruumiga, milles on sageli tugevaid russofoobseid hoiakuid.

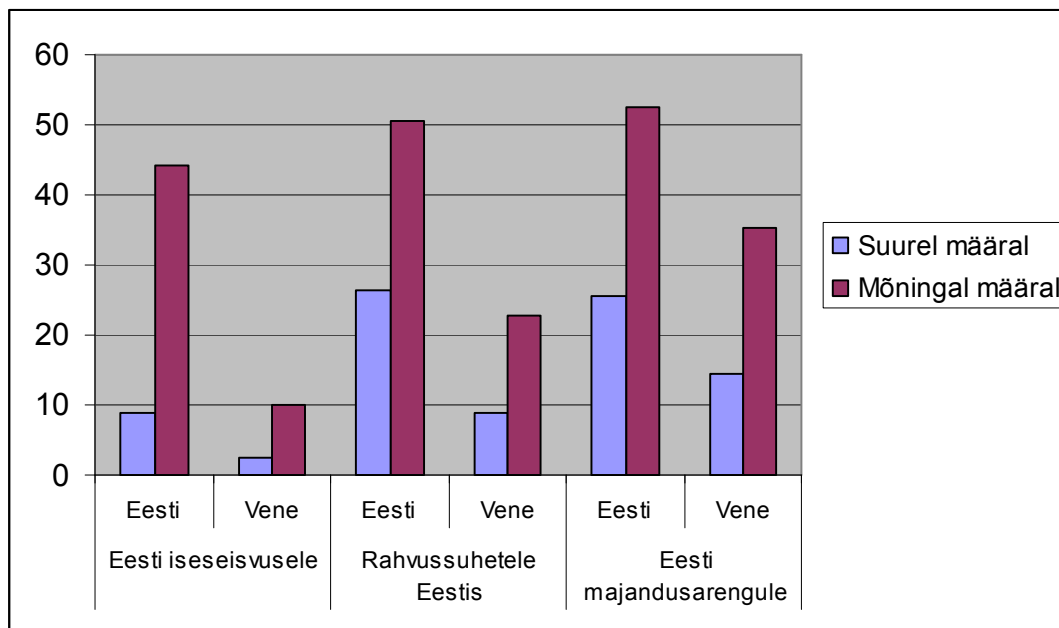
Tabel 6.

Okupatsiooni ja sõjaga seotud kogemused	Eestivenelaste riigiidentiteet			
	Nõrk	Pigem nõrk	Pigem tugev	Tugev
Ei häiri üldse	11	12	4	5
Ei häiri eriti	16	14	7	7
Häirib mõnevõrra	32	31	47	37
Häirib väga	27	30	34	39
Raske öelda	14	13	8	12

Lõpuks analüüsime, millised on vastajate meelest põhilised ohud Eesti arengule. Monitooringu vastavas küsimuses oli ühena mitmete ohtude seas toodud ka konflikt Venemaaga. Viimastel aastatel on Eesti-Vene suhete konfliktsus oluliselt suurenenud ning seega võib eeldada, et see mõjutab eestlaste ja eestivenelaste suhteid ning riigiidentiteeti. Analüüsi tulemused näitavad, et taolise ohu olemasoluga nõustus üle 80% eestikeelsetest ning üle 70% venekeelsetest vastajatest. Seega võib väita, et valdav enamus ühiskonnast tajub Venemaad ohuna Eestile.

Kuivõrd Eesti-Vene pingestatud suhted tekitavad Eesti ühiskonnas ebakindlust ning kuidas see mõjutab eestlaste ja eestivenelaste vastastikuseid suhteid ning selle kaudu ka riigiidentiteeti? Analüüsime järgnevas Venemaa ohu tajumist järgmise monitooringus esitatud järgmise küsimuse kaudu: *Mis Te arvate, kuivõrd lähtub Venemaalt praegu oht:*

- a. Eesti iseseisvusele?
- b. Eesti majandusarengule?
- c. Rahvussuhetele Eestis?

Joonis 2. Venemaa ohu tajumine

Võrreldes joonisel 2 toodud ohutüüpe omavahel võib öelda, et nii eestlased kui ka eestivenelased tajuvad kõige enam Venemaa ohtu Eesti majandusarengule ning kõige vähem ohtu Eesti iseseisvusele. Teine järeldus joonisel toodud numbritest on, et eestlaste ja eestivenelaste arvamused on väga erinevad. Eesti iseseisvusele tajuvad Venemaal ohtu umbes pooled eestlastest (53%) ja kümnendik (10%) eestivenelastest. Viimaste seas on eristavaks tunnuseks haridustase - madala haridustasemega inimesed on veendunud Venemaa ohus, 20% põhiharidusega vastajatest on arvamusel, et Venemaa on Eesti iseseisvusele mõningal või suurel määral ohtlik. Piirkondlikus jaotuses ilmneb, et tallinnlased on enam veendunud Venemaa ohutuses - 79% neist arvab, et Venemaa ei ole kindlasti oht Eesti iseseisvusele, Ida-Virumaal on samal arvamusel 68% ja mujal Eestis 50% respondentidest. Nooremad vastajad peavad Venemaa ohtu iseseisvusele veidi suuremaks kui vanemad respondendid, pooled neist (50%) ei näe selles vähimatki ohtu, vanemate vastajate seas aga on kolm neljandikku kindlad, et iseseisvust Venemaa ei ohusta. Vastajad, kes peavad ennast kõrgemasse ühiskonna kihti on veidi vähem veendunud, et Venemaa ohusta iseseisvust. Neist 23% näevad selles mõningast või suurt ohtu.

Eesti majandusarengule peab Venemaad ohtlikuks 50% venekeelsest vastajatest, eestlastest on samal arvamusel 78% vastajatest. Kuuendik mõlemast rahvusgrupist peab seda väikeseks ohuks (15-18%), majandussuhteid mitteohustavaks peab Venemaad 24% venelastest ja 2% eestlastest. Ligi pooled venekeelsed vastajad Tallinnas ja Ida-Virumaal ei näe majandusarengule mingit või peaaegu üldse mitte ohtu, mujal Eestis on selles sama kindlad vaid 26% vastajatest. Vanemad eestivenelased näevad Venemaal Eesti majandusele väiksemat ohtu kui noored. Kõrgem arvamus oma ühiskondlikust positsioonist on aga seotud suurema ohu tajumisega.

Ohtu Eesti rahvussuhetele näevad Venemaal umbes kolmandik (31%) eestivenelastest. Väljastpool Tallinnat ja Ida-Virumaad elavad venekeelsed vastajad eristuvad siingi, nimelt peab tunduvalt suurem osa neist (43%) Venemaad rahvussuhetele ohtlikuks, Tallinnas on vastav number 25% ja Idavirumaal 32%. Vanuselisel on kõige tundlikum noorim eagrupp, 15-24aastast venelastest on 42% arvamusel, et Venemaa on mõningal või suurel määral oht rahvussuhetele. Taas on end madalamasse ühiskonna kihti paigutavate inimeste arvamus vähem Venemaa ohtlikkust tajuv, 51% neist pea Venemaad üldse rahvussuhteid ohustavaks. Eesti keelt paremini oskavad inimesed näevad Venemaal suuremat Eesti rahvussuhte ohustajat kui eesti keelt mitteoskajad.

4. Järeldused

Integratsiooni monitooringu aruande keskne järeldus on, et Eesti ühiskonna integratsiooni põhiprobleem on seotud mitte niivõrd struktuurse integratsiooniga, kuivõrd hoiakute ja meelsusega. Inimeste meelsuse üheks üldiseks indikaatoriks võib pidada riigiidentiteeti, mis antud artiklis on määratletud inimeste kollektiivse meie-tundena, mida iseloomustavad kuuluvustunne Eesti riiki ning selle põhiväärtuste ja sümbolite jagamine. Artikli põhijäreldus on, et Eesti kontekstis sõltub ühiskonna integratsiooni edukus olulisel määral sellest, kuivõrd õnnestub kujundada kogu Eesti alalist elanikkonda ühendav avalik sfäär, millega nii eestlased kui ka eestivenelased saavad end samastada ja milles nad tunnevad ennast ning oma keelt ja kultuuri turvalisena.

Antud artiklis analüüsitakse riigiidentiteeti tema seoste kaudu peamiste demograafiliste tunnustega, sotsiaalse kapitali näitajatega ning hoiakutega teiste identiteedi vormide suhtes. Analüüs kinnitab, et kuigi riigiidentiteedi seosed mitmete demograafiliste ja teiste sotsiaalsete tunnustega on tugevad, ei ole need üks-ühised. Näiteks on vastupidi ootustele ka tugeva riigiidentiteediga grupis ilma Eesti kodakondsuse ja hea eesti keele oskusega inimesi ja vastupidi, nõrga riigiidentiteediga grupis on suur hulk Eesti kodakondsuse ja hea eesti keele oskusega inimesi. See kinnitab aruande mitmetes osades toodud järeldust, mille kohaselt ei saa kodakondsuse omandamist ja eesti keele äraõppimist pidada imerohuks, mis automaatselt lahendab ka hoiakute ja meelsusega seotud integratsiooniprobleemid. Võib lisada, et antud tulemus on kooskõlas ka paljude teiste riikide kogemusega, kelle puhul on suurimad integratsiooniprobleemid tekkinud just teise põlvkonna immigrantidel, st. neil, kelle jaoks keel ja kodakondsus ei ole kunagi probleemiks olnudki.

Riigiidentiteedi ja sotsiaalse kapitali mõistega seotud näitajate analüüs kinnitab nendevahelist tugevat seost - kõrgema sotsiaalse kapitaliga inimestel on reeglina ka tugevam riigiidentiteet. Samas näitab analüüs ka seda, et riigiidentiteedi seos inimeste võrdsushoiakutega on oluliselt nõrgem, st., ka kõrge riigiidentiteediga vastajad on reeglina väga skeptilised eestlaste ja vähemuste võrdsete võimaluste ning enda ühiskonda kaasatuse, tulevikuperspektiivide ja ühiskonna arengute mõjutamise suhtes. See kinnitab ka antud aruande teistes osades tehtud järeldust, et paljude kõrge inim- ja sotsiaalse kapitali ning tugeva riigiidentiteediga eestivenelaste potentsiaal jääb tänases Eestis olulisel määral realiseerimata, nad ei leia oma võimetele vastavat rakendust.

Seega, paljud eestivenelased tunnetavad, et Eesti ühiskonna avalik sfäär nende jaoks suletud isegi kui neil on kodakondsus ja nad oskavad eesti keelt ning nende inim- ja sotsiaalne kapital on kõrge. Sellises olukorras on paratamatu, et mitmeid ühiskonna avaliku sfääri sidususe kindlustamisele suunatud riigi poliitika (näiteks käimasolevat koolireformi) tajuvad paljud eestivenelased mitte oma võimaluste avardamisena, vaid pigem assimilatsioonikatsena ning konfliktide tekitajana. Selles valguses tuleb hinnata ka viimasel ajal esitatud ideed viia koheselt kogu kooliharidus üle täielikule eesti keelele (Sutrop, 2008). Võib julgelt ennustada, et kui riik tõepoolest üritab ilma reformi asjakohase ettevalmistamiseta ning vastu asjaosaliste endi tahtmist seda teha, siis on tulemuseks eestivenelaste eelarvamuste uus võimendumine ning sisulise integratsiooni aeglustumine. Seega võib väita, et avaliku sfääri sidusust ei saa arendada etnilise identiteedi nõrgendamise arvel - vähemuste tugeva riigiidentiteedi kujundamine eeldab mitte nende etniliste identiteedi allasurumist, vaid kaasamist ühise tugeva riigiidentiteedi kujundamisse.

Lõpuks kinnitab antud artikkel, et eestivenelaste riigiidentiteeti tuleb analüüsida mitte kahepoolsete, vaid kolmepoolsete eestivenelased-Eesti riik-Venemaa suhete raamistikus. Venemaa faktori arvestamise olulisusele Eesti rahvussuhete analüüsil on eelnevas kirjanduses viidanud ka näiteks Roger Brubaker (Brubaker, 1995) ning meie analüüs näitab, et taoline vajadus tähtsustub eriti riikidevaheliste suhete konfliktisuse aegadel. Integratsioonipoliitika üldstrateegia mõttes võib väita, et Eesti ühiskonna keskne arengudilemma aastal 2008 on selles, et kuigi vähemuste tugeva riigiidentiteedi kujunemine on mitmetel ajaloolis-psühholoogilistel põhjustel raskendatud, on sellele kaasaitamine Venemaa võimaliku sotsiaalse ja poliitilise ebastabiilsuse tingimustes nii Eesti sisemise kui ka välise julgeoleku kindlustamise keskne küsimus.

Kirjandus

- Gabriel A. Almond and Sidney Verba, *The Civic Culture : Political attitudes and democracy in five nations*, Princeton, New Jersey 1963.
- John Berry, *Acculturation: Living successfully in two cultures*. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 697-712, 2005.
- Roger Brubaker, *National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe*, in *Daedalus* 124 [2] (Spring 1995):107-132.
- Manuel Castells, *Manuel, The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. II*. Blackwell 1998.
- Crul, M. & H. Vermeulen, *The future of the second generation: the integration of migrant youth in six European countries*. *Special Issue International Migration Review* 37: 4
- Milton M. Gordon, *Assimilation in American Life*, Oxford University Press, 1964.
- Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Clarendon Press, Oxford, 1995.
- Marju Lauristin, *Vajadus ja teostatavusuuringu lõpparuanne, Uuringute raamistik, integratsiooni olemuse ning sihtrühmade täpsustamine, RIP 2008-2013*, 2007
- Robert Putnam *Bowling alone: the collapse and revival of American community*, New York: Simon & Schuster, 2000.

Margit Sutrop, Otsides Eesti ühisväärtusi, EPL, 04.10.2008.

Raivo Vetik 2007a, Suur ühiskond, kogumikus Kahe vabaduse piiril, Huma 2007.

Raivo Vetik 2007b, Kaks riiki ja kolm ajalugu, kogumikus Kahe vabaduse piiril, Huma 2007.